

MANISA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Cilt/Volume:15 Sayı/Number:2
Haziran/June2017

İktisadi ve İdari Bilimler Sayısı
Economics and Administrative Sciences Issue

Manisa-2017

DergiPark
AKADEMİK

Dergimiz “TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT)”, “DERGİPARK”, “Central and Eastern European Online Library”, “Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)”, “SCIPPIO”, “ASOS İndeks”, “İSAM İlahiyat Makaleleri Veritabanı”, “Türk Eğitim İndeksi”, “Akademik Türk Dergileri İndeksi ve “Arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi” tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ULAKBİM, DERGİPARK, CEEOL, SOBIAD, SCIPPIO, TEİ, ASOS, İSAM, AKADEMİK DİZİN and ARASTIRMAX.

**Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.**

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Science is
the International Peer Reviewed Journal.

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi ve Baş Editörü / Owner and Editor in Chief:

Prof. Dr. Halit EV

Yönetim Kurulu Adına, Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

On Behalf of the Administration Board, Director of Social Sciences Institute

Sayı Editörleri / Issue Editors:

Doç. Dr. Burak KARTAL

Doç. Dr. Ertan GÖKMEN

Doç. Dr. Fatma ŞAŞMAZ ÖREN

Yardımcı Editörler / Assistant Editors:

Ferdi ÇİFTÇİOĞLU

Araş. Gör. Deniz DİRİK (İngilizce)

İngilizce Editörü / English Editor:

Yrd. Doç. Dr. Mahinur AKŞEHİR UYGUR

Yayın Kurulu / Editorial Board:

(Yayın Kurulu'nda herhangi bir öncelik sıralaması yoktur.)

Doç. Dr. Fatma Şayan ULUSAN

Doç. Dr. Erdem HEPAKTAN

Doç. Dr. Çiğdem SOFYALIOĞLU

Doç. Dr. Hacer ÂŞIK EV

Yrd. Doç. Dr. Ayvaz MORKOÇ

Ferdi ÇİFTÇİOĞLU

Kapak Tasarımı / Cover Design:

Öğr. Gör. Gürol YERALTI

İletişim Adresi / Correspondence: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi Erişim Merkezi Giriş Kat, Prof. Dr. İlhan VARANK Yerleşkesi, 45030 Manisa, TÜRKİYE

Telefon / Phone: 0 (236) 201 27 58

Faks / Fax: 0 (236) 233 09 49

e-mail: cbusbe.dergi@gmail.com

İnternet: <http://edergi.cbu.edu.tr/ojs/index.php/sbe>

Basım Yeri / Place: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa.

©Copyright: MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir. / Writers are responsible for the content of their articles.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda dört (4) sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. /Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences is a four times a year published, refereed international journal.

DANIŞMA KURULU /ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Âdem CEYHAN** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali EROL (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe İLKER (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bünyamin DURAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Claus SCHÖNIG (Frei Berlin Universität)
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ (Cezayir 2 Üniversitesi)
Prof. Cherifa TAYENE SAHED (University of Algier-z)
Prof. Dr. Dilek DİRENÇ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. F. Feryal ÇUBUKÇU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit EV (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice ŐİRİN (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Keziban ACAR KAPLAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Latifa BOURABA (Université d'Alger-z)
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK (Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer ERBAŐ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa MİYNAT (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Nejdet HAYTA (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman BİLEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer TURAN (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Remzi DURAN (Selçuk Üniversitesi)

- Prof. Dr. Sibel GÜZEL** (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Sibel SELİM** Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Assoc. Prof. Dr. Muhammet BAŞ** (Harvard University)
- Doç. Dr. Âdem SEZER** (Uşak Üniversitesi)
- Doç. Dr. Aylın ÜNAL** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. B. Ayça ÜLKER ERKAN** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Buğra ÖZER** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Burak KARTAL** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ceren ÜNAL** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ertan GÖKMEN** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. F. Şayan ULUSAN** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hande ŞAHİN** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mahmut KARGİN** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa ALKAN** (Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Rabia AKTAŞ** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Selhan ÖZBEY** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Serdar AYBEK** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Serhat BAŞTAN** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gökhan BİÇER** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ferhat ARSLAN** (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. H. Saim PARLADIR** (Kâtip Çelebi Üniversitesi)
- Dr. Mahmut SÖNMEZ** (University of Texas San Antonio)
- Dr. Timo Müller** (University of Augsburg)

BU SAYININ HAKEM KURULU*/ REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Hakan KAHYAOĞLU** (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim ORGAN (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamil TÜGEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TEPECİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer ÇAHA (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ARMAĞAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Semra ÖNCÜ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Şükrü ÇETİNKAYA (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Birol ERKAN (Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. Buğra ÖZER (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Çağrı KÖROĞLU (Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Cevdet KAYALI (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Çiğdem SOFYALIOĞLU (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdem HEPAKTAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Mahmut KARĞIN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet KAYGUSUZUOĞLU (Adıyaman Üniversitesi)
Doç. Dr. Rabia AKTAŞ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman Ahmet MENTEŞ (Namık Kemal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gökhan KALAĞAN (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR (Dumlupınar Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İsmail BAŞARAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Serkan CURA (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Bilgehan EMEKLİER (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

* Hakem listesi unvana ve isme göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Yaratıcı Muhasebe Kapsamında Halka Arz Seferberliği <i>Public Offering Campaign Within The Scope Of Creative Accounting</i> Bora ERALP	1
Mısır ve Türkiye'deki Üç İslami Siyasi Hareketin Siyasi Stratejilerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi <i>A Comparative Analysis Of Political Strategies Of Three Islamic Political Movements In Egypt And Turkey</i> İsmail KURUN.....	17
Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri <i>Activities Of Turkey To Ensure Maritime And Energy Security In The Black Sea</i> Cenk ÖZGEN.....	49
Gelir Vergisi Yönünden Uluslararası Vergi Anlaşması Sorunsalına Genel Bir Bakış <i>A General Look At International Taxation Agreement From The Point Of Income Taxation</i> Orçun AVCI.....	85
Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi <i>The Relationship Between Current Account Balance and Economic Growth: The Analyses of Turkey</i> Sefer UÇAK	107
Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi <i>The Performance Measurement Of The Intermediary Institutions Traded In Borsa İstanbul With Multi Criteria Decision Making Methods</i> Burhan GÜNAY-İzzet KAYA.....	141

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme <i>An Evaluation On The Local Governments’ Family Policies In Turkey</i> Halim BAŞ.....	165
Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Servet Vergilerinin Karşılaştırılması <i>A Comparative Analysis on the Wealth Tax In Turkey and The European Union Countries</i> Özgür Mustafa ÖMÜR-Adnan GERÇEK.....	197
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler <i>A Reflection on Social Security and Social Security Expenditures</i> Alper DOĞAN-Melih KABAYEL.....	217
Konaklama İşletmelerinde Şikayet Yönetim Süreci-Bilgi Yönetimi İlişkisi: Çeşme Örneği <i>The Relationship Between Complaint Management Process And Knowledge Management In Hospitality Firms: The Çeşme Case</i> Fatma ÖZDAL-Övünç BARDAKOĞLU.....	241
Gelişen Türkiye’nin Rekabetçi Gücü Manisa Sanayi Bölgesi Kobi’lerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı: Swot Analizi <i>The Socio-Economic Structure Of Smes In Manisa Industrial Zone, The Competitive Power Of The Developing Turkey: A Swot</i> M. Hakan YALÇINKAYA.....	279
KOBİ’lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması: Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği <i>An Analysis on the Accounting Literacy Levels of Managers in SMEs: The Case of Kilis Organized Industrial Zone</i> Cuma ERCAN.....	309
Yazım Kuralları ve Yayın İlkeleri <i>Publishing Principles of the Journal and the General Rules.....</i>	329

**Yaratıcı Muhasebe Kapsamında
Halka Arz Seferberliği****Bora ERALP¹****Öz**

Bu çalışmada Halka Arz Seferberliği kapsamında 2010, 2011 ve 2012 yılında halka açılan Şirketlerin Beneish modeli kapsamında yaratıcı muhasebe uygulayıp uygulamadıkları test edilmiştir. Araştırma kapsamında Şirketlerin 2010, 2011, 2012 ve 2013 dönemi yıllık finansal tabloları kullanılmıştır. Beneish modeli kapsamında belirlenen finansal oranlara ek olarak dört tane daha bağımsız değişken model kapsamına alınmıştır. Ayrıca yaratıcı muhasebe kavramı açıklanarak bilanço, gelir tablosu ve nakit akım tablosu etrafında yaratıcı muhasebe yöntemleri ele alınmıştır. Araştırma sonucuna göre esas faaliyet dışı finansal gelirlerin satışlara oranı endeksi (FDS) ve borçlanma yapısındaki değişim endeksi (BYE) bağımsız değişkenleri yaratıcı muhasebe uygulanıp uygulanmadığı konusunda gösterge teşkil edebilecek olarak çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Muhasebe, Halka Arz, Halka Arz Seferberliği

JEL Sınırlandırması: C32, G30, M41

**Public Offering Campaign Within
The Scope Of Creative Accounting
Abstract**

In this study; effect of creative accounting on Initial Public Offering (IPO) Campaign is aimed to be analyzed. 63 companies which went public in 2010, 2011 and 2012 at the Borsa İstanbul were examined. Beneish model preferred in the study aiming to find out whether creative accounting used in the process or not. Subsequently, 2010, 2011, 2012 and 2013 annual financial statement datas analyzed. In addition to the scope of the defined financial ratios which were used in Beneish model, four independent ratios had been added to the model. Furthermore, the concept of creative accounting and corresponding techniques were defined. According to the results of the research, the ratio of the non-operating income to the sales ratio (FDS) and the index of change in borrowing structure (BYE) were found to be indicators of whether creative accounting was applied.

Keywords: Creative Accounting, IPO, IPO Campaign

JEL Classification: C32, G30, M41

¹ SMMM, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi, e-posta:boraeralp@yahoo.com.

1.Giriş

Türkiye’de, Sermaye Piyasası Kurulu, Borsa İstanbul, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Sermaye Piyasaları Birliği (o zamanki adıyla Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği) arasında borsada işlem gören Türk şirket sayısının artırılması amacıyla 07.08.2008 tarihinde bir protokol imzalanmıştır. Halka Arz Seferberliği’nde Şirketlerin büyümek için ihtiyaç duydukları kaynaklara ulaşmaları ve sürdürülebilirliklerini sağlamaları için kaynak sağlamanın önemine dikkat çekmek amacıyla çeşitli şehirlerde zirveler düzenlenerek şirketlerle toplantılar yapılmıştır. Halka Arz Seferberliği’nin bir diğer amacı ise 2023 yılında Borsa İstanbul’da işlem gören şirket sayısının 1000’e ulaşmasıydı (borsaistanbul.com, 2014).

Halka Arz Seferberliği olarak isimlendirilen bu çalışma neticesinde 2010 yılında 22, 2011 yılında 25, 2012 yılında ise 16 şirket halka arz olmuştur. Bu dönemde yapılan halka arzlarda yatırımcıların zarar görmesi neticesinde halka arz seferberliği çalışmaları 2013 yılı itibariyle sonlandırılmıştır. (borsaistanbul.com, 2014) 2010 yılında halka açılan 15; 2011 yılında halka açılan 19; 2012 yılında halka açılan 8 Şirket’in 07.11.2014 tarihli Borsa İstanbul kapanış fiyatları baz alındığında gün sonu kapanış rakamları halka arz edildiği fiyatın altındadır (matriks.web.tr, 2014; finnet.com.tr, 2014).

2.Yaratıcı Muhasebe

Muhasebe, işletmelerin mali işlemlerini kaydeden, sınıflandıran, özetleyen ve raporlayan bir bilimdir. Muhasebenin temel amacı bir işletmede ortaya çıkan ve para birimi ile ifade edilebilen olayları Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri’ne uygun olarak belirli bir sistem içinde kaydetmek, sınıflandırmak, özetlemek, finansal tablolar biçiminde raporlamak ve yorumlamaktır. Finansal tablolar ise işletmelerin performanslarını belirlemek, değerlendirmek ve geçmiş verilerle ya da diğer firmalarla karşılaştırabilmek için kullanılırlar. Finansal piyasalarda yatırımcılar yapacakları şirketleri doğru seçmeleri, oldukça önemli bir konudur. Muhasebe bilgilerinden elde edilecek bilgiler ışığında tasarruf fazlası fonların şirketlere aktarılması, şirketlerin finansal raporlarını yatırımcılarına doğru biçimde sunmasıyla gerçekleşecektir.

Şirketlerin faaliyetlerini bir anlamda devam ettirebilmeleri, onların daha fazla yatırımcı çekmelerine bağlıdır. Buna göre, yatırımcıların beklentisi, şirketlerin finansal raporlarını kamuoyuna

doğru bir biçimde sunması diğer bir deyişle kendilerinin yanıtılmamasıdır.

Yakın tarihte meydana gelen ekonomik krizler sonrasında iflas eden şirketler ele alındığında, ilgili şirketlerin finansal raporlarında birtakım makyajlamalara gittikleri; hem şirketlerinin hem de bu şirketlerdeki yöneticilerin kendilerini daha başarılı gösterme girişiminde buldukları gözlenmektedir. (Gacar, 2012: 74) Finansal raporlarda yapılan makyajlar yasal çerçeve içerisinde yapıldığı takdirde yaratıcı muhasebe olarak nitelendirilebilir.

Yaratıcı Muhasebe konusunda literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Yaratıcı Muhasebe dar anlamda finansal tablolara yapılan makyaj olarak ifade edilebilir. Esas itibarıyla, finansal tabloların, işletmelerin durumunu olduğundan daha iyi göstermesi amacıyla hizmet eden muhasebe uygulamaları olarak tanımlanabilir (Saltoğlu, 2003:108).

Diğer bir tanımla Yaratıcı Muhasebe; yasal sınırlar içinde kalmak kaydıyla muhasebedeki mevcut esnekliklerden yararlanılarak ölçüm ve sunum yapılması ve böylelikle muhasebe bilgilerini kullananların ihtiyaçlarından ziyade bu bilgileri hazırlayanların önceliklerine yer verilmesi biçiminde tanımlanabilir (Jones, 2011:5).

Yaratıcı muhasebe konusu literatürde hile ve manipülasyon konuları ile birlikte anılabilmektedir. Gerek hile ve gerekse yaratıcı muhasebe uygulamalarında kasıt unsuru vardır. Her ikisinde de yanıltıcı bilgi sunma, gerek finansal tablolardaki rakamlarla ve gerekse şirket hakkında yapılan açıklamalarla şirket daha farklıymış gibi gösterme -ki bu şirketin olduğundan daha iyi ya da daha kötü gösterilmesi olabilir- söz konusudur. Yaratıcı muhasebeyi hileden ayıran en önemli unsur, onun yasal olmasından kaynaklanmaktadır (Çıtak, 2007:28).

Muhasebe manipülasyonu finansal bilgi kullanıcılarının işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçları üzerindeki algılarını etkilemeye yöneliktir. En önemli finansal bilgi kullanıcısı olan yatırımcılar, manipülasyonun en önemli hedefi durumundadır. Yöneticiler, muhasebe manipülasyonu ile yatırımcıların zihinlerinde iyimser bir kar beklentisi yaratmak ve bu şekilde yatırımcıların yeni hisse senetleri satın almalarını amaçlamaktadır (Demir ve Bahadır, 2007:103).

Yaratıcı muhasebe kavramı zaman zaman hile ve manipülasyon kavramıyla eş anlamlı kullanılsa da yaratıcı muhasebe teknikleri kullanılarak yapılan hileli finansal raporlamayı ifade eder.

Manipülasyon daha çok borsada işlem gören hisse senedi fiyatlarını etkilemeye yönelik hileli işlemlerdir (SPK, 2003: 2-3).

Şirketler yaratıcı muhasebe uygulamalarını, hisse senetlerinin piyasa değerini yükseltmek ve fonlama maliyetlerini aşağı çekmek için kullanırlar (Saltoğlu, 2003:108). Ayrıca firmalar, yıllık gelirlerini istikrarlı bir şekilde artırıyormuş gibi faaliyet gelirleri ve net kar rakamlarını yüksek göstermek için de yaratıcı muhasebe kullanırlar. Bu yolla halka açık şirketlerin hisse senedi fiyatını yukarı yönde artırmak, halka açık olmayan şirketlerde de halka arz öncesi değerlerini yüksek göstermek ya da bankadan daha kolay ve ucuz kredi sağlamak adına bu işlemleri gerçekleştirebilirler.

Yaratıcı Muhasebe, ilgili mevzuatta bulunan boşluk ya da esneklikten yararlanılarak Şirket'in durumunu daha iyi bir biçimde göstermektir. Genel olarak bilanço, gelir tablosu ve nakit akım tabloları üzerinde yaratıcı muhasebe uygulamaları gerçekleştirilebilir. Çeşitli yaratıcı muhasebe uygulamaları mevcuttur. Literatürde yaratıcı muhasebe uygulamaları sınıflandırmalarının temel uygulaması muhasebe politikalarının seçiminden kaynaklanmaktadır.

Muhasebe alanı değerlendirildiğinde, yaratıcı muhasebe ile ilişkili çok sayıda strateji mevcut olduğu görülmektedir. Bu stratejiler muhasebesinin kendi doğasında var olan esnekliklerden kaynaklanmaktadır. Söz konusu esneklikler yapılan çok seçimli düzenlemelerin bir sonucudur. Şüphesiz bir işlemi muhasebeleştirmede ya da finansal tablolara aktarmada tek bir yöntem her koşulda uygun olmayabilir. Ancak burada ideal olan, muhtemel koşullar için uygun muhasebe politikaları önerilmesidir. Durum böyle olmakla birlikte seçimlik muhasebe politikalarına imkan veren muhasebe düzenlemelerinin yaratıcı muhasebe için elverişli bir ortam yarattığı ifade edilebilir (Çıtak, 2009: 88).

Mulford ve Comiskey (2002:62), yaratıcı muhasebe uygulamalarını, fiktif gelir yaratılması ya da gelirin tahakkuk etmeden muhasebeleştirilmesi, muhasebe standartlarının sınırlarını zorlayarak aktifleştirme yapılması ve amortisman periyodunun uzatılması, varlık ve yükümlülüklerin gerçeğe aykırı olarak açıklanması (bilanço ile ilgili yaratıcı muhasebe uygulamaları), gelir tablosu ile ilgili yaratıcı muhasebe uygulamaları, nakit akım tablosu ile ilgili yaratıcı muhasebe uygulamaları, muhasebe standartlarının sınırlarının zorlanması suretiyle yapılan yaratıcı muhasebe uygulamaları olarak tanımlar.

3.Yaratıcı Muhasebe Teknikleri

Bilanço tarafında şirketler varlık ya da yükümlülük tarafında değişik uygulamalar yapmaktadırlar. Örnek olarak erken ya da sahip olunmadan kaydedilmesi ve giderleştirilmesi gereken kalemlerin aktifleştirilmek suretiyle karın artırılması, daha yüksek piyasa değeriyle varlıkların değerlendirilmesi, varlıklara sıfır ya da düşük oranda değer düşüklüğü karşılığı ayrılması, maddi duran varlıkların fazla gösterilmesi, şerefiyenin artırılması, maddi olmayan duran varlıkların artırılması, stokların fazla gösterilmesi, değersiz varlıkların zarar kaydedilmemesi varlıklarla ilgili yaratıcı muhasebe uygulamaları olarak sıralayabiliriz.

Yükümlülüklerin daha az gösterilmesi amacıyla gider tahakkuklarının düşük, gelir tahakkuklarının yüksek kaydedilmesi veya sosyal harcamalar şirketten talep edilebilecek tazminatlar için karşılık ayrılmamakta, satıcılara olan borçların düşük gösterilmesi nedeniyle satın alınan stokların dolayısıyla satılan malın maliyetinin daha düşük gösterilmesi ve ertelenmiş vergi aktifleri ve yükümlülüklerinin daha düşük ya da daha yüksek belirlemek suretiyle dönem karının yüksek ya da düşük gösterilmesi, yükümlülüklerle ilgili olarak yapılan yaratıcı muhasebe uygulamaları olarak sıralamak mümkündür (Doğan, 2011: 37). Satıştan iade rakamının, araştırma-geliştirme, pazarlama satış dağıtım gideri gibi sınıflandırılması ya da araştırma-geliştirme pazarlama satış ve dağıtım giderlerinin satış iadesi olarak sınıflandırılması da yaratıcı muhasebe uygulaması olarak kullanılabilir. Bu uygulama sonucu faaliyet kârı rakamı değişmemekle birlikte brüt satış kârı tutarı değiştirilerek brüt kar rakamı daha iyi gösterilmektedir. Gelirin erken kaydedilmesi veya gerçek olmayan gelir işlemi yaratarak gelirin olduğundan fazla gösterilmesi şeklinde yapılan yaratıcı muhasebe uygulamaları olup, yapay satışlar, satışın tüm şartları taşımadan, tamamlanmadan kaydedilmesi, onaylanmamış yüklemeler, konsinye satışlar bu tip yaratıcı muhasebe uygulamalarının tipik örnekleridir. Siparişi alınmış ancak yüklenmemiş olan malların gelir olarak tanımlanması erken kaydedilmiş gelir olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemde işletmeler siparişi almış, ancak malı henüz göndermemiştir. Ancak geliri yüksek göstermek amacıyla işletmeler henüz satışı gerçekleşmemiş olan malı gelir olarak yazmaktadırlar (Mulford ve Comiskey, 2002: 160). Mallar yüklenmiş ancak sipariş edilmemişse uygulanan bu yöntem sipariş alınmış ancak henüz yüklenmemiş mallar için satış kaydı yapmaktan çok daha saldırgan/agresif bir yöntemdir. Gerçek sipariş-

in olmayışı göz önünde bulundurulunca, bu tür bir hareket gerçek olmayan gelir olarak kabul edilmektedir (Çıtak, 2007: 48).

Sermaye piyasalarında çalışan analistler net kar rakamına odaklanmakla birlikte esas olarak faaliyet kar rakamına odaklanmaktadır. Bunun sebebi şirketin esas olarak yaptığı faaliyet sonucu kar elde etmesidir.

Faaliyet karı işletmenin faaliyetlerinden oluşan gelir ve giderleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Net kar rakamı önemli olmakla birlikte faaliyet gelir gider dengesinin yanında finansman gelir gider dengesini de gösterdiği için sürekli olmayan işlemlerden oluşabilecek gelir ya da giderleri kapsamaktadır. Örneğin şirketin türev işlemler yapması durumunda, yapılan işlemlerden kar elde etmesini gelir olarak kaydetmesi ya da zarar elde etmesi durumunda gider olarak kaydetmesi net kar rakamına etki edecektir. Fakat bu neticede oluşan işlemlerden elde edilen gelir ya da giderler süreklilik arz etmediği için faaliyet kar rakamına bakılarak şirketin finansal performansının değerlendirilmesi daha sağlıklı olacaktır.

Bir işletmenin önemli gelir kaynaklarından birisi; menkul kıymet satın alınması veya bankaya para yatırılması yoluyla yapılan yatırımlardan elde edilen faizlerdir. Anılan yatırımlardan elde edilecek gelirler genellikle sabittir. Fakat bazen rakamlarla oynanarak bu sabit gelirler değiştirilebilmektedir. Uluslararası alanda değer kaybı nispeten az olan bir para birimi üzerinden borç alınması ve alınan parayı uluslararası alanda değeri nispeten yüksek olmayan para birimine sahip bir ülkede, ilgili ülkenin parası üzerinden bir bankaya yatırılması bu duruma örnek olarak verilebilir. Genellikle güçlü para birimine sahip olan ülkelerde faiz oranları düşükken, ulusal parası güçlü olmayan ülkelerde faiz oranların daha yüksek olması beklendiğinden, yukarıda örnekteki yatırımı yapan bir işletmenin elde edeceği faiz geliri, ödeyeceği faiz giderinden daha fazla olacaktır. Bu duruma bağlı olarak da işletmenin gelir tablosunun görünümünün daha olumlu olması beklenmektedir. Ancak böylesine bir yatırım neticesinde elde edilen faize ilişkin gelir gerçek bir gelir olmayacaktır (Aygün, 2013:55).

İşletmelerde kar ile kıyaslandığında nakit akışına ilişkin rakamların değiştirilmesinin daha zor olduğu belirtilebilir. Bu durumun nedeninin nakit akışının hesaplanmasında karın hesaplanması kadar tahminlere ihtiyaç duyulmaması olduğu ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile, işletmelerde karın hesaplanabilmesi için bazı konularda tahminler yapılması gerekirken nakit akımının hesap-

lanabilmesi için bu derece tahmine ihtiyaç duyulmamaktadır (Jones, 2011: 60).

Şirketler dönem karını artırmak, yüksek ve sürekli bir nakit akışı olduğu izlenimi yaratabilmek için nakit akış tablosundaki sunumu değiştirerek de yaratıcı muhasebe uygulamasına başvurabilir. Nakit akım tablosu, esas faaliyetlerden, yatırımlardan ve finansman faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları olmak üzere üç kaynaktan oluşur. Esas faaliyetlerden sağlanan nakit akışının yüksek olması işletmenin kazanma (kar üretme) gücüne sahip olduğunu gösterir. Bu nedenle şirketler esas faaliyetlerinden sağlamış olduğu nakit akışlarını yüksek göstermek amacıyla; faaliyet giderleri dolayısıyla oluşan nakit çıkışını, yatırım ya da finansman faaliyetlerinden kaynaklanan nakit çıkışı gibi gösterebilmekte ayrıca yatırımlardan ya da finansal işlemlerden dolayı kaynaklanan nakit girişlerini de esas faaliyetlerden sağlanan nakit girişi gibi göstererek yaratıcı muhasebe uygulaması yapabilmektedirler. Aslında bu işlemler sonucunda toplam nakit akışı değişmemekte fakat nakit giriş ya da çıkışlarının kaynağı değiştirilmektedir. Burada amaç şirketin esas faaliyetlerinden sağlanan nakit üretme gücünün yüksek olduğu ya da büyüdüğü izlenimini yaratmaktır (Doğan, 2011: 46).

İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit girişleri ticari faaliyetlerle ilgili olup süreklilik arz eden işlemlerden elde edilmektedir. Bu bağlamda tekrarlanmayan faaliyetlerden sağlanan nakit girişleri nakit akış tablosunun bu kısmında raporlanmamalıdır. Oysa işletmeler sabit varlıkların satışı gibi bir kerelik yapılan faaliyetlerden sağlanan nakit girişlerini, ticari faaliyetlerden sağlanan nakit girişlerinin arasına dahil etme çabasında olabilmektedir. Benzer biçimde işletmelerin, işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit girişleriyle ilgili mümkün olduğu kadar geniş bir tanımlama yapma eğilimindeyken finansman ve yatırım faaliyetlerinden sağlanan nakit girişleriyle ilgili mümkün olduğunca dar kapsamlı bir tanımlama yapma eğiliminde oldukları ifade edilebilir (Jones, 2011: 61).

Nakit girişleri için uygulanan stratejinin tersi de yapılmaktadır. Örneğin; işletmeler ticari faaliyetlerle ilgili herhangi bir kerelik gider veya kayıpları finansman veya yatırım faaliyetlerinden kaynaklanan nakit çıkışı olarak göstermeye çalışmaktadır. Ayrıca, işletme faaliyetlerinden kaynaklanan nakit çıkışlarıyla ilgili mümkün olduğu kadar dar kapsamlı bir tanımlama yapma eğilimindeyken finansman ve yatırım faaliyetlerinden kaynaklanan nakit çıkışlarıyla ilgili mümkün olduğunca geniş kapsamlı bir tanımlama yapma eğilimindedirler (Jones, 2011: 61).

Daha farklı yaratıcı muhasebe kapsamında nakit akımı uygulamaları olarak; gerçek olmayan bir çekin kullanılması hem nakit girişi hem de nakit çıkışı için kullanılabilir. Tedarikçilerden birinden çek alıp gelir yazılması ya da çek yazarak gider yazılması mümkündür.

Yatırım harcamaları ile operasyonel giderlerin de iyi ayrıştırılması gereklidir. Nakit akışı sıkıntısı çeken şirketlerin başvurduğu bir diğer yöntem ise ticari alacaklarını daha düşük bir rakamla satmaktır. Böylece o döneme özgü bir gelir elde ederek kötü olan nakit akımı durumunu iyi gösterebilirler. Şirketler operasyonel olmayan nakit akımlarını da operasyonel gibi göstererek vergi avantajından yararlanma yoluna da gidebilirler. Giderlerini isteğe bağlı olarak ön tarihe çekmesine de rastlanabilir (Matis, Vladu, Negrea, 2009:142).

4.Yöntem

Bu makalede, Halka Arz Seferberliği kapsamında 2010, 2011 ve 2012 yıllarında halka açılan şirketlerin yaratıcı muhasebe uygulayıp uygulamadıkları test edilmiştir. Modelin oluşturulduğu, baz alındığı yıl 2013'tür. 2010 yılında halka açılan 22 şirket, 2011 yılında halka açılan 25 adet ve 2012 yılında halka açılan 16 şirketin kamuya açıklanan bağımsız denetimden geçmiş halka açıldığı yıldan itibaren 2 dönem yılsonu finansal tabloları kullanılarak yaratıcı muhasebe uygulayıp uygulamadıkları test edilmiştir. Konu ile ilgili veriler, kurumların internet siteleri ve Matriks Bilgi Dağıtım Hizmetleri, Finnet Elektronik Yayıncılık Data İletişim'den elde edilerek düzenlenmiştir.

Sermaye Piyasası Kurulu ve Borsa İstanbul'dan yayınlanan haftalık bültenler ve duyurular baz alınarak çıkan haberlerden yapılan değerlendirme sonucu 22 adet şirketin yaratıcı muhasebe uygulayıp uygulamaması kapsamında aldıkları ceza içerikleri incelenerek SPK'dan ceza aldığı, Borsa İstanbul'da işlemlerinin durdurulduğu, brüt takas uygulamasına geçtiği ya da vergi cezası aldığı belirlenmiştir. Bu nedenle modelimizde bu şirketlerin yaratıcı muhasebe uyguladığı, geri kalan diğer 41 şirketin ise yaratıcı muhasebe uygulamadığı (kontrol şirket) belirlenmiştir.

Tablo 1: Yaratıcı Muhasebe Uygulayan ve Kontrol Şirketleri Finansal Yapıları (2010-2013)

	Yaratıcı Muhasebe Uygulayan	Yaratıcı Muhasebe Uygulamayan
Toplam Varlıklar (TL)	344.190.569	1.007.053.233
	Ortalama	Ortalama
Net İşletme Sermayesi / Toplam Varlıklar	0.076	0.086
Toplam Borç / Toplam Varlıklar	0.662	0.495
Satışlardaki Büyüme (BYBO)	0.055	0.167

Finansal tablolardan çıkan rakamlar incelendiğinde, kontrol şirketlerinin yaratıcı muhasebe uygulayan şirketlere kıyasla toplam varlıklarının daha çok olduğu, net işletme sermayesinin daha yüksek olduğu, borçluluk oranlarının az olduğu sonucuna varılmıştır. Satışlardaki büyüme oranında ise 2010-2013 yılları arasında bileşik yıllık büyüme oranı (BYBO) olarak bakıldığında yaratıcı muhasebe uygulamayan şirketlerin %16,7 oranında, uygulayanların ise %5,5 oranında büyüdüğü görülmektedir.

Çalışmada, borsalardaki halka arz seferberliği ile yaratıcı muhasebe arasındaki ilişkiyi göstermek için, literatürde kullanılan Beneish modeli kullanılmıştır.

Beneish (1997), (1999) oluşturduğu modelde, finansal bilgi manipülasyonuna başvuran işletmelerin her zaman agresif olarak tahakkuk kullanan şirketler olmadığını, finansal bilgi manipülasyonunu tespit için bir takım farklı değişkenlerin de kullanılması gerektiğini söylemektedir. Bu değişkenler, finansal tablolarda yer alan bilgilerden üretilen ve gerçekleştirilen finansal bilgi manipülasyonlarını ortaya çıkaracak nitelikte olup, işletmelerin genel kabul görmüş muhasebe standartlarına aykırı işlem yapma durumunu tespiti için yöneliktir. Modelde, finansal bilgi manipülatörü şirketlerle, finansal bilgi manipülasyonu yapmadığı kabul edilen kontrol şirketlerinin aşağıda belirtilen açıklayıcı değişkenler şeklindeki finansal verileri probit analize tabi tutulmaktadır. Probit analiz, aşağıdaki denklemde yer alan bağımlı değişkenlerin (Mi; ikili değişken; manipülatörler için 1, kontrol şirketleri için 0 değerini almaktadır).

Probit analiz, kullanıldığı olaylar için uygun olduğu kabul edilen bir regresyon analizi türüdür. Beneish (1997), (1999) modelinde; finansal bilgi manipülatörü şirketlerle kontrol şirketlerinin verilerini probit analize tabi tutarak her bir değişken için katsayılar bulmaktadır. Bu katsayıları kullanarak her bir şirketin finansal bilgi manipülasyonu yapıp yapmadığını, Mi. 6 sonucunun 0 (sıfır)'a yakın olması halinde manipülatör değil, 1'e yakın olması halinde manipülatör şeklinde değerlendirmek üzere model çerçevesinde hesaplamaktadır (Küçükkocaoğlu, Benli, Küçüksözen, 1997:7).

Bu makalede Beneish modeli baz alınarak şirketlerin finansal bilgi manipülasyonu yapıp yapmadığı yerine yaratıcı muhasebe uygulayıp uygulamadığı belirlenen kontrol şirketlere göre model çerçevesinde test edilmiştir. Yaratıcı muhasebe uygulayan şirketler için 1, uygulamayan şirketler için 0 değeri verilerek probit analizi yapılmıştır.

Bu çerçevede Beneish (1997), (1999) Modeli (Probit Model);

$$M_i = \beta_i X_i + e_i$$

şeklinde olup burada;

M_i = Kukla değişkeni (İkili değişken; finansal bilgi manipülasyonu uygulayan şirketler için 1 değerini almakta, y şirketler için 0 değerini almaktadır, bu çalışmada yaratıcı muhasebe için uygulayan şirketler 1, uygulamayan şirketler 0 değerini almıştır),

β_i = Model çerçevesinde her bir bağımsız değişken için bulunan katsayısı,

X_i = Açıklayıcı değişkenlerin oluşturduğu matrisi,

e_i = Hata terimini ifade etmektedir.

Beneish modelinde, finansal tablolardaki bozulmayı tespit etmek üzere finansal tablolardan türetilmiş 8 adet bağımsız değişken kullanılmıştır.

Bunlar; Aktif/Varlık Kalitesi Endeksi, Amortisman Endeksi, Toplam Tahakkukların Toplam Varlıklara Oranı, Ticari Alacaklar Endeksi, Borçlanma Yapısındaki Değişim Endeksi, Satışlardaki Büyüme Endeksi, Brüt Kar Marjı Endeksi ve Faaliyet Giderleri Endeksi'dir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler - Yaratıcı Muhasebe Uygulayan ve Kontrol Şirketleri Bağımsız Değişkenlerinin Oranları (2010-2013)

	Yaratıcı Muhasebe Uygulayan		Yaratıcı Muhasebe Uygulamayan	
	Ortalama	Ortanca	Ortalama	Ortanca
Bağımsız Değişken				
TAE (Ticari Alacaklar Endeksi)	2.192	0.625	0.972	0.559
BKM (Brüt Kar Marjı Endeksi)	0.604	0.758	1.086	0.998
AKE (Aktif Kalite Endeksi)	1.371	1.027	1.130	1.021
AME (Amortisman Endeksi)	1.029	0.863	0.999	0.964
FGE (Faaliyet Giderleri Endeksi)	2.977	1.035	1.021	0.942
BYE (Borçlanma Yapısındaki Değişim Endeksi)	1.416	1.142	1.325	1.129
TVE (Toplam Tahakkukların Toplam Varlıklara Oranı)	-0.298	-0.287	-0.316	-0.270
SBE (Satışlardaki Büyüme Endeksi)	1.132	1.039	1.253	1.151
DFS (Diğer Faal. Gel. Satışlara Oranı Endeksi)	5.174	1.626	2.097	1.236
DFG (Diğer Faal. Gid. Satışlara Endeksi)	5.905	1.667	4.987	1.169
FDS (Esas Faal. Dışı Fin. Gel. Satışlara Oranı Endeksi)	2.521	0.107	0.613	0.361
FDG (Esas Faal. Dışı Fin. Gid. Satışlara Oranı Endeksi)	1.761	1.059	1.901	0.921

Çalışmada modelin oluşturulması aşamasında Beneish modelinde kullanılan bağımsız değişkenlere ek olarak şirketlerin uygulayabileceği 4 adet daha bağımsız değişken eklenmiştir. Bunlardan ilki esas faaliyet dışı finansal gelir ve giderlerin satışlara oranı diğeri ise diğer faaliyetlerden elde edilen gelir ve giderlerin satışlara oranıdır. Bu oranları araştırmamızın nedeni şirketlerin sınıflandırma farklılığı yorumlanması sebebiyle bu oranları kullanarak net kar rakamının amaca göre daha yüksek ya da daha düşük göstermek istemesidir.

5. Veri Seti

Ticari alacaklar endeksi olan TAE'ye bakıldığında Beneish'in ulaştığı sonuç paralelinde yaratıcı muhasebe uygulayan şirketlerde bu oranın daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaratıcı muhasebe uygulayan şirketler daha düşük oranda kredili satış yapmaktadırlar.

Brüt kar marjı (BKM) endeksinde yaratıcı muhasebe uygulamayan şirketlerin daha yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Yaratıcı muhasebe uygulayan şirketler daha düşük kar marjı çalışmaktadırlar.

Analiz sonuçlarına aktif kalite endeksi (AKE) açısından baktığımızda, Beneish'in (1999) çalışmasındaki sonuçlara paralel olarak yaratıcı muhasebe uygulayan şirketlerin aktif kalitesi, kontrol şirketlerine göre kötüdür.

Amortisman giderlerindeki yıllık değişimi ölçen AME'de ise yaratıcı muhasebe uygulayan şirketlerin az da olsa daha yüksek olduğu görülmektedir.

Borçlanma yapısındaki değişim endeksinde (BYE) yaratıcı muhasebe uygulayan ve uygulamayan şirketlerin değerinin 1'den yüksek olduğu görülmektedir. Uygulayan ve uygulamayan şirketlerin borçluluk oranının yüksek olduğu ama yaratıcı muhasebe uygulayanlarda bu oranın az da olsa daha yüksek olduğu görülmektedir.

Toplam tahakkukların toplam varlıklara oranı (TVE), diğer bir ifade ile nakit dışı işletme sermayesi açısından tablodaki sonuçları değerlendirdiğimizde, yaratıcı muhasebe uygulamayan şirketlerde daha çok olmak üzere nakit dışı işletme sermayesinin az da olsa daha

fazla negatif çıktığı görülmektedir. Genel olarak, yaratıcı muhasebe uygulayan ve uygulamayan şirketler nakit dışı işletme sermayelerini borçla finanse etmektedirler.

Satışlardaki büyüme endeksi (SBE) brüt kar marjı endeksine paralel olarak yaratıcı muhasebe uygulamayan şirketlerde daha yüksek çıkmaktadır. Brüt kar marjı endeksine göre daha karlı olarak çalışan yaratıcı muhasebe uygulamayan şirketlerin satışlarını da yaratıcı muhasebe uygulamayan şirketlere göre daha çok artırdığı gözlemlenmektedir.

Beneish modeli haricinde araştırmaya dahil edilen 4 adet bağımsız değişkende ise diğer faaliyet gelirlerinin ve giderlerinin satışlara endeksi ve esas faaliyet dışı finansal gelirler endeksinde yaratıcı muhasebe uygulayan şirketlerin uygulamayanlara göre ortalamaları yüksek çıkmaktadır. Esas faaliyet dışı finansal giderlerin satışlara oranlanmasıyla ortaya çıkan endekste ise yaratıcı muhasebe uygulamayan şirketlerin yaratıcı muhasebe uygulayanlara göre ortalaması yüksek çıkmıştır.

Beneish modelinde kullanılan brüt kar marjı endeksi, satışlardaki büyüme endeksi probit analizine dahil edilmemiştir. Bu oranları modelimize katmamamızın sebebi Tablo 1'de görülen 2010-2013 yılları arasındaki bileşik yıllıklandırılmış büyüme oranının yaratıcı muhasebe uygulamayan şirketlerin uygulayan şirketlere göre ortalamalarının daha yüksek çıkmasıdır. Bu oran hem satışlardaki büyüme endeksine (SBE) hem de brüt kar marjı endeksine (BKM) etki etmektedir.

Modelde kullanılan bağımsız değişkenler, ticari alacaklar endeksi (TAE), toplam varlıkların toplam tahakkuklara oranı endeksi (TVE), aktif kalitesi endeksi (AKE), amortisman endeksi (AME), faaliyet giderleri endeksi (FGE), borçlanma yapısındaki değişim endeksi (BYE), diğer faaliyet gelirlerinin satışlara oranı endeksi (DFS), diğer faaliyet giderlerin satışlara oranı endeksi (DFG), esas faaliyet dışı finansal gelirlerin satışlara oranı endeksi (FDS), esas faaliyet dışı finansal giderlerin satışlara oranı endeksi (FDG)'dir.

6. Bulgular Ve Sonuç

Yaratıcı muhasebe uygulayan ve kontrol şirketleri için 2013 yılı verilerine göre 10 tane bağımsız değişken için probit analizi yapılmıştır.

Aşağıda yer alan tabloda bağımsız değişkenlerin ve modelin test sonucundan elde edilen değerleri yer almaktadır.

Tablo 3: Yaratıcı Muhasebe Uygulayan ve Kontrol Şirketleri Probit Analiz Sonuçları (2013 yılı verilerine göre)

Dependent Variable: YM				
Method: ML-Binary Probit (Quadratic Hill Climbing)				
Sample: 163				
Included Observations: 57				
Variable	Coefficient	Std. Error	z- Statistics	Prob.
C	-1,77	0,81	-2,19	0,03
TVE	0,22	0,87	0,25	0,80
TAE	0,20	0,12	1,61	0,11
FGE	0,30	0,36	0,84	0,40
FDS	0,32	0,16	1,95	0,05
FDG	-0,20	0,13	-1,54	0,12
DFS	0,24	0,07	0,36	0,72
DFG	0,00	0,02	0,04	0,96
BYE	0,41	0,24	1,69	0,09
AME	-0,52	0,72	-0,72	0,47
AKE	0,52	0,40	1,30	0,19
McFadden R- Squared	0.284532	Mean dependant var		0.315789
S.D. Dependent var	0.468961	S.E. Of regression		0.413802
Akaike info criterion	1.278375	Sum squared resid		7.876677
Schwarz criterion	1.672648	Log likelihood		- 25.43369
Hannan-Quinn criterion	1.431603	Deviance		50.86738
Rest. Deviance	71.09665	Rest. Log likelihood		- 35.54833
LR Statistics	20.22928	Avg. Log likelihood		- 0.446205
Prob(LR statistic)	0.027157			

Modelin anlamlılığı (McFadden-R-squared) %28,5 oranında çıkmaktadır. Beneish'in (1999) çalışmasında ise bu oran %30-37 değerleri arasında çıkmaktadır. 1979 yılında David Hensher ve Peter Stopher'in yazdığı "Behavioural Travel Modelling" isimli kitabın 15.bölümünde Mc-Fadden'in katkı yaptığı bölümlere bakıldığında R-square değerinin 0,20 ile 0,40 arasında çıkmasının model için uygun olduğu belirtilmiştir.

Çalışmada yer alan bağımsız değişkenler için probit modeli uygulandığında ortaya çıkan test sonuçlarına göre toplam tahakkukların toplam varlıklara oranı endeksi (TVE), ticari alacaklar endeksi (TAE), faaliyet giderleri endeksi (FGE), esas faaliyet dışı finansal gelirlerin satışlara oranı endeksi (FDS), diğer faaliyet gelirlerinin satışlara oranı endeksi (DFS), diğer faaliyet giderlerinin satışlara oranı endeksi (DFG), borçlanma yapısındaki değişim endeksi (BYE) ve aktif kalitesi endeksi (AKE) katsayılarının pozitif olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, esas faaliyet dışı finansal giderlerin satışlara oranı endeksi (FDG) ve amortisman endeksi (AME) değerleri negatif katsayıya sahiptir.

Sonuç olarak yapılan araştırma kapsamında, Halka Arz Seferberliği kapsamında halka açılan şirketlerin yaratıcı muhasebe uygulayıp uygulamadığının ortaya çıkarılması konusunda, esas faaliyet dışı finansal gelirlerin satışlara oranı endeksi (FDS) ve borçlanma yapısındaki değişim endeksi (BYE) bağımsız değişkenleri %90 güven seviyesinde istatistiki olarak anlamlı olup, yaratıcı muhasebe uygulanıp uygulanmadığı konusunda gösterge teşkil edebilecek olarak çıkmıştır. Diğer bağımsız değişkenler %90 güven seviyesinin dışına çıktığı için bu konuda gösterge teşkil etmemektedir.

KAYNAKÇA

AYGÜN, Davut (2013). "Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama mıdır?", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8 (2), ss. 49-69.

BENEISH, M.D., (1997). "Detecting GAAP Violation: Implications for Assessing Earnings Management Among Firms with Extreme Financial Performance", Journal of Accounting and Public Policy, 16 (3), ss. 271-309.

BENEISH, M.D., (1999). "The Detection of Earnings Manipulation", Financial Analysts Journal, 55 (5), s.24-36.

ÇITAK, Nermin (2007). Hileli Mali Raporlamada Yaratıcı Muhasebe ve Bir Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇITAK, Nermin (2009). “Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama mıdır?”, Mali Çözüm Dergisi, 91, 81-109.

DEMİR, Volkan – BAHADIR, Oğuzhan (2007), “Muhasebe Manipülasyonu Yöntemler ve Teknikler”, Mali Çözüm Dergisi, 84, s.103-119.

DOĞAN, Öznur (2011). Yaratıcı Muhasebe ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda İşlem Gören Şirketler Üzerinde Bir Uygulama, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksekisans Tezi.

GACAR, Anıl (2012). “Ekonomik Krizler Sonrası Yaşanan Şirket İflasları ve Yaratıcı Muhasebe İlişkisi”, Mali Çözüm Dergisi, 111, s. 73-83.

JONES, M. J. (2011). Creative Accounting, Fraud and International Accounting Scandals, Cardiff Business School Presentation.

KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray, Benli, KESKİN, Yasemin, Küçüksözen, Cemal (1997), “Finansal Bilgi Manipülasyonunun Tespitinde Yapay Sinir Ağı Modelinin Kullanımı”. İMKB Dergisi, 36, s.1-31.

KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray, KÜÇÜKSÖZEN, Cemal (2005), “Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Çalışma”, 1st International Accounting Conference on the Way to Convergence. MÖDAV, 3-5 Kasım 2004, İstanbul.

MATIS, Dumitru, Vladu, BEATRTRICE, Alina, NEGREA, Laura (2009), “Cash- Flow Reporting Between Potential Creative Accounting Techniques and Hedging Opportunities Case Study Romania”. Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, 11(1), s.140-153.

MULFORD, Charles W., EUGENE Comiskey., (2002), The Financial Numbers Game Detection Creative Accounting Practicies, John Wiley&Sons Inc.

SALTOĞLU, Müge (2003). “Yaratıcı Muhasebede Özel Amaçlı Şirketlerin Rolü ve Enron Örneği”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 10, Eylül, s.107-116.

Mısır ve Türkiye'deki Üç İslami Siyasî Hareketin Siyasî Stratejilerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi

İsmail KURUN¹

Öz

İslamcılıktan ilham alan üç siyasî hareket, Mısır'daki Müslüman Kardeşler (MK), Türkiye'deki Milli Görüş (MG), ve Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) siyasî arenada ortaya çıkışlarından itibaren farklı siyasî stratejiler uygulamışlardır. İki hareketin, MK ve MG'nin, stratejileri kendilerini nihayet iktidara taşımış, ancak çarpıcı bir şekilde, her ikisi de iktidarda sadece bir yıl civarında, sırasıyla 2012-2013 ve 1996-1997 yılları arasında, tutunabilmişler ve sonra askerî darbeler tarafından devrilmişlerdir. 1997'deki darbenin ardından MG üyeleri tarafından 2001'de kurulan Ak Parti, önceki iki partiden oldukça farklı stratejiler izleyerek, Ocak 2017 itibarıyla, Kasım 2002'den beri halen iktidardadır. Bu makale siyasî stratejiler üzerine mukayeseli bir çalışmadır ve kökleri İslamcılıkta bulunan üç farklı siyasî partinin siyasî başarılarının nasıl bu derece birbirinden farklılaşabildiği sorusuna cevap aramaktadır. Makalede öncelikle bu duruma ilişkin iki araştırma sorusu oluşturulmuş ve ardından bu sorulara yanıt verilmiştir. Makale, nihai olarak, İslamcılıktan doğan veya ondan ilham alan siyasî hareketlerin, kullandıkları siyasî stratejilere göre siyasî başarı oranlarının değişeceğini iddia etmekte ve İslamcılığı ilgilendirdiği kadarıyla siyasî başarı getiren siyasî stratejileri tespit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: siyasî strateji; İslamcılık; Türkiye; Mısır

A Comparative Analysis Of Political Strategies Of Three Islamic Political Movements In Egypt And Turkey

Abstract

Three political movements inspired by Islamism, the Muslim Brotherhood (MB) in Egypt, the National Outlook [Milli Görüş, NO], and the Justice and Development Party (JDP) in Turkey have employed miscellaneous political strategies since their emergence on the political arena. The strategies of two movements, the MB and the NO, eventually carried them to power, yet strikingly, they both could remain in power for approximately one year, between 2012 and 2013, and between 1996 and 1997 respectively. Then, they were ousted by military coups. Being founded in 2001 by the former NO members after the 1997 military coup, the JDP has been in power since 2002 to date, 2017, by employing different strategies than the former two movements. This

¹ Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, email: ismailkurun1@gmail.com

article aims at investigating why three political parties have differed so much in terms of their political success although their roots are almost in the same ideology, namely Islamism. Two research questions are formed and answered in the article that ultimately argues that political parties inspired by Islamism may differ in their levels of political success if they employ different political strategies. The article also determines the strategies that bring about political success to the extent that they relate to Islamism.

Key Words: *political strategy; Islamism; Turkey; Egypt*

A. Introduction

Political ideologies have their own peculiar understandings of political power. As political strategy is closely interlinked with one's perception of political power, ideologies develop their own types of strategies although they still overlap to some extent. From this perspective, Islamic and Islamist movements have historically developed their own political strategies. However, their strategies differed in a significant way—their varied understandings of Islam shaped their political strategies.

In this article, political strategies of two 'Islamist' movements; namely National Outlook (NO, *Milli Görüş*) of Turkey and Muslim Brotherhood (MB) of Egypt, and plus one political party partially inspired by Islamism, Justice and Development Party (JDP) will be examined comparatively. The reason for choosing these three specific cases is that two of them are the mainstream Islamist political movements of their respective countries; NO in Turkey and MB in Egypt. Their popularity and political power have increased gradually in the 20th century except some vicissitudes.

These two examples pose some similarities and differences to compare, but what is more interesting is the birth of the JDP and its rise to power in November 2002. After parting from the tradition of the NO in 2001, a number of relatively young politicians founded the JDP with the objective of renewing their policies in a way that they would not clash with the secular establishment in Turkey. Their pragmatism, among others, proved savvy, thereby securing their place in power since 2002.

B. Research Questions

The trajectories of two different political movements in two different countries suggest that they had succeeded in rising to power many years following their foundation (1928 for MB, 1970 for NO

respectively). Now the first purpose of this article is to determine the contours of the strategies of these two political movements, MB and NO, starting from their establishment. Therefore,

Question 1: What political strategies did two Islamist movements (MB in Egypt and NO in Turkey) and one political party partly inspired by Islamism (JDP) employ on their way to power?

Having put that, one more issue begs the question. It is bizarre that both political movements (MB and NO) could remain only about one year in power after moving into office. Then they both were toppled by the military. The JDP proved resilient and won approximately 34%, 46% and 49% in the parliamentary elections of 2002, 2007 and 2011 respectively, thereby being able to form the government three times on its own until the end of 2011 (www.secimsonucu.com). Here a phenomenon is conspicuous: The JDP could remain in power much more than the other two movements. (In this article, the JDP is also regarded as a political movement since it is an offspring of the NO movement.) Now emerges the second question of this article:

Question 2: What political strategies did the JDP employ to remain in power between 2002 and 2012 when it ascended to power whereas other two movements (the NO and the MB) could remain in power for nearly one year?

In this study, I firstly examine the political strategies of the MB in Egypt since its foundation in 1928 up to the July 3rd military coup in 2013 when Mohamed Morsi, a former member of the MB, who had been the president for nearly one year, was ousted by the Egyptian military. Then I examine the strategies of the NO movement in Turkey since the foundation of its first political party, the National Order Party, in 1970 by Necmettin Erbakan till the so-called 1997 *post-modern coup* when Erbakan, who had been prime minister for approximately one year, was forced to resign by the intimidation of the Turkish military. After comparing the strategies of these two political movements, I will continue with the case of the JDP whose striking political strategy has been keeping it in power for more than one decade whereas other two political movements could remain in power for around one year although all three movements are inspired by Islamism.

It should also be noted here that the JDP has been still in power to date, January 2017, although its trajectory after the end of 2011 (i.e., the beginning of 2012) is not included in this research. The reason for this exclusion is the fact that the trajectory of Turkish

politics since 2002, and hence JDP's political strategies, have changed dramatically since 2011 due to a social upheaval (Gezi protests in mid-2013), a politically-motivated corruption probe (on December 17 & 25, 2013), and a bloody coup attempt (July 15, 2017), the later two of which have since their inception generally regarded among the Turkish society to be masterminded by the Gulenists within the Turkish bureaucracy, especially the army, the judiciary, and the police, and for which there is strong and varied evidence that they are so (Filkins, 17.10.2016).

The JDP's strategy will be compared by other two movements' strategies *en masse*, and a lesson is drawn from this comparison related to the nature of political power in the conclusion. Subsequently, some policy advices are provided, and lastly some tips are given for further research.

C. Some Preliminary Remarks On Islamism And Islamists

Before starting to analyze the MB's political strategy, firstly, it is vital for understanding the political strategies traditionally employed by the Islamists to note that those who trust in God in a transcending way have tendency to develop less political strategy by expecting political blessings from God. That tendency is also interlinked with the fact that there is a romantic sentiment in Islamism, which emphasizes 'exerting effort' without considering much if it will work or not, in an anticipation of either martyrdom or victory from God. In other words, Islamists, especially long-suffered hardline Islamists, care much about exerting more effort in God's path (*fi sebilillah*) and care little about what will happen in the end. This fact helps explain the self-confidence of Islamism vis-à-vis the concrete global political power centers, and suggests a difference in their stances towards political power.

Secondly, there is a widespread consensus in the academic literature and on the international media that the MB and the NO are Islamist movements, but it needs to be clarified whether the JDP can be regarded as Islamist, on which there is no consensus either in the academic literature or on the international media.

Brumberg distinguishes between three kinds of Islamism. The first is radical or militant fundamentalism which rejects gradualism in its entirety and subscribes to the ideal of establishing an "Islamic state" which will forcefully impose a certain interpretation of Islamic law. The second is reformist or moderate fundamentalism which aims at founding an Islamic state but rejects

the use of force and violence, builds on popular support, adopts the policy of gradualism, and takes moderate stances. This type of Islamism seeks to transform society with the goal of replacing the existing secular constitutional norms with a religious order. The third is Islamic liberalism or strategic modernism which intends not to establish a religious state but to broaden the frame of religious freedoms and co-exist with the other political groups within a pluralistic order. In light of this distinction, Brumberg argues that the JDP belongs to the third category (Hale and Özbudun, 2010: 9).

Similarly, Çınar and Duran suggest (2008: 33) that the JDP, with its Islamic sensitivities, “may be regarded a soft version of ‘Islamism without Islamists’.” By the same token, Yıldız writes (2008: 41) that the JDP “[is] considered conservative or moderately Islamist,” adding (2008: 46) that it “is an incarnation of the new Islamism, more or less in line with ‘the moderate Islam’ promoted by the United States after 9/11.” Likewise, Dağı uses the term “New Islamism” for the conservative democracy of the JDP (Yıldız, 2008: 47). Other scholars who regard the JDP as an Islamist party are, among many others, Bassam Tibi who uses the term “Islamist conservatism” for it (Hasche, 2015: 280), Çarkoğlu and Kalaycıoğlu (2007: 10) who calls it a “pro-Islamist party,” Taşpınar (25.04.2012) who describes it with terms “moderate Islamist” or “pro-Islamist,” Yörük (2014: 240) who defines it by “neo-liberal Islamist,” and Hasche (2015: 274) who argues that the JDP is an Islamist-conservative party.

There are also scholars who disagree with the definition of the JDP by the term “Islamist,” such as Çayır (2008: 62) who regards its cadre as “Muslim democrats,” Cizre (2008: 1-3) who defines it by the terms “pragmatic-conservative and Islam-sensitive party” and “Islam-sympathetic,” Atasoy who argues that it is “pro-Islamic,” and Yavuz who asserts (2003: 240) it under the rubric of “pro-Islamic,” arguing (2003: 261) that its ascent to power in 2002 represents the “nationalization (Turkification) and Westernization of Islamism in Turkey.” Similarly, Hale and Özbudun argues (2010: 20-22) that the JDP broke off with the previous Islamist tradition and thus can be defined by the term “conservative democrat,” adding, however, that conservatism has no blueprint like socialism or liberalism, which makes it (i.e., conservatism) difficult to delineate.

The confusion about the definition of the JDP stems from the fact that these political terms given above are used comparatively in vastly different circumstances. Then arises the problem of

“conceptual stretching,” which leads to “concept misformation,” to borrow two terms from Giovanni Sartori (1970). Differently, a political concept sometimes gains negative connotations over time to the extent that people coin a euphemism for it. For instance, Kedourie, Vatikiotis, and Pipes uses Islamism almost as the opposite of a pluralism (Hale and Özbudun, 2010: xii-xiii). In this respect, Islamism has been subjected to a high dose of conceptual stretching in the last several decades, and it has gained distinct negative connotations in the English language. This paper regards the JDP as a political party partly inspired by Islamism and uses the term “Islamism” with neither any negative nor any positive connotation.

D. Political Strategies Of The Muslim Brotherhood (Mb) In Egypt

Founded by Hasan al-Banna in Egypt in 1928, the MB’s aim was to transform the Egyptians to build a new society and a new state based on Islam (Black, 2010: 440-443). Al-Banna told that the MB was a Sunni path, a Sufi movement, a political organization, a sport union, a scientific and cultural society, an economic company and a social system of ideas (el-Verdani, 2011: 52-53). He outlined a threefold strategy for the Society of MB to achieve this long-term goal (Bradley, 2008: 229). This strategy included: (1) propaganda (inviting people into the Society for recruiting); (2) organization (educating its members in an organized way); (3) action (the phase in which political power would be claimed). This strategy aims at a gradual rise to power and has been applied by the subsequent leaders of the Society as well as al-Banna.

a. Between 1928 and 1949

In the first years of the organization, the MB did not seem to have a political agenda as it was established as a charity organization. Although it kept away from politics during its first years between 1928 and the early 1930s, this could easily be regarded as a tactic since any kind of visible political organization would make the King Fuad frown. Having realized that, al-Banna emphasized the need to increase the number of the members through *dawah* (propaganda, invitation), by which the organization would recruit thousands of members, especially from amongst the poor and youth. Al-Banna took good advantage of the socio-economic and political atmosphere of Egypt in 1930s when the impact of the British occupation was severely felt amongst the public. Egyptians were strictly divided economically as the poor and the elite. The fact that the MB was founded as a charity organization is a tactical choice *per se* for that

very reason. Al-Banna founded neither a religious society that many would think it would have received more appeal from the Egyptian people, nor a political party which would not be viable under the circumstances in the late 1920s. The more the MB provided economic assistance to the poor Egyptians, the more it became rooted in society. Accordingly, as Lia points out (1998: 39), the first members of the MB were from among carpenters, workers, shoemakers and so on who were recruited from coffee houses, Qur'anic schools and mosques? As the number of members increased dramatically, and more *zakat* (Islamic alms tax) was collected, charity institutions like small hospitals and pharmacies were opened for common people. Meanwhile, al-Banna acted prudently by distancing himself from explicit political rhetoric so as not to arouse suspicion in political circles (Wickham, 2013: 20-23).

In the first years of the organization, the MB did not seem to have a political agenda as it was established as a charity organization (Munson, 2001: 488). Although it kept away from politics during its first years between 1928 and the early 1930s, this could easily be regarded as a tactic since any kind of visible political organization would make the King Fuad frown. Having realized that, al-Banna emphasized the need to increase the number of the members through *dawah* (propaganda, invitation), by which the organization would recruit thousands of members, especially from amongst the poor and youth. Al-Banna took good advantage of the socio-economic and political atmosphere of Egypt in 1930s when the impact of the British occupation was severely felt among the public. Egyptians were strictly divided economically as the poor and the elite. The fact that the MB was founded as a charity organization is a tactical choice *per se* for that very reason. Al-Banna founded neither a religious society which many would think it would have received more appeal from the Egyptian people, nor a political party which would not be viable under the circumstances in the late 1920s. The more the MB provided economic assistance to the poor Egyptians, the more it became rooted in society. Accordingly, as Lia points out (1998: 39), the first members of the MB were from among carpenters, workers, shoemakers and so on who were recruited from coffee houses, Qur'anic schools and mosques. As the number of members increased dramatically, and more *zakat* (Islamic alms tax) was collected, charity institutions like small hospitals and pharmacies were opened for common people. Meanwhile, al-Banna acted prudently by

distancing himself from explicit political rhetoric so as not to arouse suspicion in political circles.

However, after the organization started to gain ground with an increasing momentum among the Egyptians, and the number of its members skyrocketed during the 1930s, al-Banna's rhetoric began being politicized. In that decade, al-Banna gradually grew more critical of Egypt's wealthy class as well as putting more emphasis on the media and on the training of the MB youth. He also began criticizing colonialism louder as well as a number of "social problems" like prostitution and alcohol consumption. His tone continued to raise the number of MB members, and the Society took the shape of a social movement—a sign indicating that it was a modern phenomenon utilizing modern instruments to enhance its power (Soage and Franganillo, 2010: 40). Dealing with abovementioned social problems instead of common religious concerns, al-Banna made a strategic choice between becoming a traditional religious scholar (*a'lim*) who had loyal yet politically passive followers (*murids*) and becoming the charismatic spiritual leader of a modern social movement which used modern instruments.

Al-Banna, for the first time, openly engaged in politics between 1936 and 1939 when an Arab revolt in Palestine against Jews broke out (Mitchell, 1969: 15-16). Boycotting the Jews, raising money for the Palestinians, and propagating against the Zionists were the landmarks of the Islamism of this period. It is strongly possible that al-Banna thought in 1936 that the Society gained enough social appeal to engage in politics. This stance of the Society against Jews earned it more popularity among the lay Egyptians.

As the Society grew bigger in numbers, some of its members started to militarize in the late 1930s. Although al-Banna rejected the militarization of the Society until then, with the effect of the onset of the Second World War in 1939, it seems that he could not stand the vehement demands of the younger members to engage in military action against the ruling elites. Some MB members were already in the streets clashing with the Egyptian police without being under al-Banna's control. Intending to end the clashes, al-Banna took a radical decision and accepted the demands of the young members to form battalions to hold the Society together, but he principally rejected violent activities against civilians. As Kenney argues (2012: 444), the Brotherhood rejected violence as a political instrument at the times

of al-Banna. This decision proved successful in favor of al-Banna’s leadership, but it was also at the expense of being imprisoned for al-Banna for a few weeks and of a ban on the Society’s activities during the World War II. The Society also advocated for the nationalization of the Suez Canal, a blatantly obtrusive step in the eyes of the British. Nonetheless, al-Banna was still careful in his acts to curb a possible suppression of the Society *en masse*.

The Egyptian economy witnessed an economic stagnation in 1940s. Harsh shortages triggered public demonstrations culminating in the resignation of the government. The British-supported new government of the Wafd Party moved into office. After it was announced that a general election would be held in 1942, al-Banna declared his candidacy for the parliament. However, upon the prime minister’s pressure, he withdrew it with the concession that the Society would be free in its activities, and some Islamic laws would be enacted. Afterwards, the Society made itself recognized as a “political, social and religious institution” under the law but it grew more critical of the government—a stance that would result in its being suppressed and harassed by the police throughout 1940s. The Society also sent volunteers to the Arab-Israeli War in 1948 and began being deemed an autonomous entity in Egypt, which finally led to its dissolution by the government in late 1948. Meanwhile, al-Banna lost control of the Society due to being under constant custodies and to the “Secret Apparatus (*al-Jihaz es-Sirri*)” which was founded earlier as the military branch of the Society and which engaged in violent activities, including the alleged attempt of assassination against then’s Egyptian prime minister (Ranko, 2015: 56-61). The police fiercely cracked down on the MB members on the charges of embarking upon a violent revolution against the regime, and on 12 February 1949, al-Banna was assassinated by unknown gunmen (Carre and Michaud, 1983: 33).

Compared with the radical Islamist movements, al-Banna’s political strategy may be called as *partly* prudent. After his death, this partly prudent strategy was carried on by the subsequent Brotherhood leaders. The Society was sometimes dragged into somewhat different political paths depending on the political atmosphere of the time and on the struggles for the leadership, but the mainstream Brotherhood would keep the relatively moderate, violence-rejecting strategy of its founder, al-Banna.

b. Between 1949 and 1973

After a struggle for leadership of the Society, Hassan al-Hudaybi, an intransigent opponent of violence, was elected as the second supreme leader of the Brotherhood in 1951. He firstly tried to reach a compromise with the government to remove the ban on the Society but failed. Meanwhile, anti-government demonstrations broke out again across the country, and the Brotherhood cooperated in these demonstrations with another anti-government group, the Wafd Party, against then's Egyptian government. Although they normally differed in many of their views, they united in this same action, which shows the pragmatism of the Society, but this pragmatism was only limited to the extent that the Brotherhood did not make the same cooperation with the more anti-government-oriented communists as they regarded communism as blasphemous (Kramer, 2013: eBook Ch. 3).

Before the "Free Officers Revolution" in 1952, the charismatic leader of the junta, Gamal Abdel Nasser, and other military officers had taken part in the activities of the Brotherhood, and hence were supported by the Society during the 1952 Coup (Alexander, 2011: 537), which shows the Society, at that time, was willing to use undemocratic means to earn power. The supreme leader of the Society, al-Hudaybi, justified the coup. Although this attitude of al-Hudaybi seemed to favor the Brotherhood in the first phase of the 1952 Revolution, it later came out that the junta was against the Society. At first, the activities of the Society are undermined in various ways, and then, subsequent to the controversial suicide attack against Nasser, the Society was outlawed *in toto*. The ideology Nasser developed, called as "Arab socialism" or "Nasserism," was also at odds with the Islamism of the Society. Besides, the spell of Nasserism challenged the social charisma of the Brotherhood. After dissolving the organization on the charges of attempting suicide, Nasser filled the prisons of Egypt with Brotherhood members (Zollner, 2007: 413). The tortures made to the members of the Society and their disillusionment caused unrest in the Brotherhood, which would culminate in the birth of Sayyid Qutb's radical Islamist ideology (Zahid, 2010: 78-81).

Being influenced by Abu'l Ala Maududi, Sayyid Qutb wrote an influential book in 1964, *The Milestones*, in which he suggested (2011) that a vanguard group should be formed to lead an Islamic revolution that would crash the ignorant (*jahili*) regime and restore God's sovereignty. This was an important challenge to the moderate

path of Banna-Hudaybi and motivated some members to take on arms for an Islamic revolution.

At those heated times, despite seeming to be a weak leader, al-Hudaybi emerged as a tactful authority after writing an effective tract like a road map, *Preachers not Judges (Du’at la Qudat)*. Zollner (2007: 423-424) argues that it was written by another person who was also a Brotherhood member upon the order of al-Hudaybi. Being a decisive rejection of Qutb’s jihadist ideology, it not only restored al-Hudaybi’s leadership but also moderated some of those who were marginalized by Qutb and obviated more marginalization. In addition, Zollner argues (2007: 427) the regime, and al-Azhar, which is the most prestigious educational institution in Egypt, supported al-Hudaybi and other moderate voices in the Society against Qutbic fractions. This cooperation of al-Hudaybi with the regime against the Qutbists is, again, an indicator of the extent of his pragmatism that played a considerable role in the Society’s outstripping the Qutbic extremism. Qutb was executed in 1966 by Nasser. Afterwards, the extremist voices lingered for a while among the members of the Brotherhood, and then mostly faded away or, in few cases, led some members into leaving the Brotherhood to form separate organizations like that of the “Qutbists.” In 1973, Omar al-Telmesani, another moderate, succeeded al-Hudaybi carrying the Society in safe harbor after the storm. Nasser was succeeded after his death by Anwar al-Sadat in 1980 heralding a period of limited liberalization in political arena (Halverson, 2010: 83-88).

c. Between 1973 and 2011

Islamism began rethiving in Egypt after the ebbing of Nasserism. Ayubi explains (1980: 485-486) this with the fact that Islam was seen as the last resort after the fading of the amalgam of socialism and Arab nationalism after 1960s. The turning point in Nasser’s charisma was his defeat in the Arab-Israeli War in 1967. The Brotherhood took good advantaged of this defeat and propogated in favor of the Society, seeking to restore its popularity.

After 1970, under Sadat’s rule, the Society felt, to some extent, relieved and, contrary to al-Banna’s negative attitude towards the concept of political party, it took a strategic step and asked the government for permission to be a political party. Pahwa points (2013: 190) to this fact by writing that the Brotherhood leadership underwent a political reconciliation with the Egyptian state with the objective of founding an Islamic polity whereby it aimed to apply “God’s rule.”

Al-Telmesani stated that “if the righteous didn’t participate in politics, the political sphere would be dominated by unbelievers and the morally corrupt” (quoted by Pahwa, 2013: 192). This decision of the Brotherhood, which it has hitherto applied, was significant in terms of the fact that the Society was getting more incorporated into the Egyptian political system after Qutb, who feverishly rejected it by arguing that it was totally corrupt and that who entered into that system would become corrupt too. However, the Brotherhood’s attempt to found a political party was rejected on the grounds that its being a political party was against the law. Nonetheless, the Brotherhood carried on its activities to gain more appeal among the society although it was officially outlawed. It continued rejecting terrorism and violence during and after 1970s and condemned jihadist militants who murdered al-Sadat in 1981 (Halverson, 2010: 86-93).

After al-Sadat, under Mubarak’s rule, the Brotherhood’s interest in politics went on. The concepts of pluralism and multi-party politics were endorsed by the Society inasmuch as they all worked in favor of Islamism. Pahwa argues that Brotherhood’s understanding of political authority became gradually more ambiguous during 1980s and afterwards. Besides, the Brotherhood’s political discourse at the time transformed visibly into a more applicable agenda such as forming a government based on Shari’a-inspired constitutionalism, realizing separation of powers, implementing free-market economy, indicating that they began capturing the postmodern *zeitgeist* (Pahwa, 2013: 200). Similarly, Kenney argues (2012: 447) that a new more pragmatist generation emerged who grew more critical of the elderly’s old Islamist idealism. This pragmatic transformation of the Society and its endorsement of modern political tools in favour of the applicability of its ideology helped it increase its socio-political influence in Egypt. Had it not ever taken this strategic step, being caught unprepared, it might have been divided into fractions when Mubarak resigned, and elections were declared to be held in 2011.

In the pseudo-elections of 1984 and 1987, the Brotherhood made alliances with different political parties, with Wafd and Labour parties respectively, to get its members elected into parliament. These elections helped the Society become co-opted into the Egyptian political system more and gain political experience. However, in the early 1990s, the Mubarak regime started a campaign

of repression against the Society, imprisoning many of its members and harassing its activities (Pahwa, 2013: 200). This tactic of the regime could be seen as a counter-strike against the soaring popularity of the Society. Along with all this turmoil, the more time passed, the more the younger generation grew critical of the elderly in the Society.

In the early 2000s, the Brotherhood grew more liberal as an organization with the effect of the younger generation’s increasing administrative influence. It started to stress democracy and pluralism as well as accepting that Copts, Egyptian Christians, may join into the Brotherhood. This change into a relatively liberal rhetoric proved rewarding to improve its image both nationally and internationally. Although being oppressed by the regime after the 2005 pseudo-election, the Society remained moderate and away from violence (Caromba and Solomon: 2008: 120-122). It made cooperation with *Kefaya* movement, which founded in the early 2000s, to call for more democracy and free elections (ikhwanweb.com/tagBView.php?id=Kefaya).

d. The Fall of Mubarak in 2011 and Morsi’s Rise to Power

Upon the fall of Mubarak following the mass demonstrations in January 2011 during what later came to be termed the “Arab Spring,” the Brotherhood founded a political party titled Freedom and Justice Party (FJP). Saad el-Katatny, a senior member of the Society, told that the party’s reference would be Islam that is the religion of the state and the source of legislation (Tavana, 2011: 560). This could be seen as a strategic mistake that raised eyebrows in the Western political circles, feeding their deep-seated suspicions about Islamist parties, in particular when it comes to a pivotal country like Egypt. While many other political parties and groups emphasized protecting minority rights and avoided direct reference to Islam, the FJP’s rhetoric was outspoken as it was before the 2011 Revolution although many anti-Islamist policy advices were being written in the Western countries during those tumultuous days (Ehrenfeld, 2011). However, the Brotherhood, by endorsing and fostering democracy, still somewhat benefited from the existing political atmosphere. The FJP underlined free-market capitalism and indicated to tourism as Egypt’s major source of income (Tavana, 2011: 565). Particularly, the fact that it was very interested in economic problems contributed to its popularity among the poor, which constituted more than half of the Egyptian society.

Shortly put, there are basically three factors that carried the MB to power: (1) its widespread social base and rootedness in the Egyptian society; (2) its adoption of democracy as a legitimate political system and founding a political party; (3) the FJP's emphasis on economic development and social justice.

This outspokenly Islamist rhetoric of the FJP would probably somewhat help it increase its constituency in the general election inside but would alienate it from the Western governments and cost it to be seen by them as a potential threat. Mohamed Morsi was elected as the president of Egypt in the May-June 2012 Presidential Election. Despite this success, it may be argued that the FJP seems to have simply overlooked the international balance of power while shaping its political rhetoric after the fall of Mubarak. The strategic mistakes that contributed to Morsi's fall from presidency would be handled while answering the second question of this paper, in comparison with Turkey's Justice and Development Party's relatively long term in power. Upon analyzing the rise of the MB to power, now it is time to turn to the trajectory of the National Outlook in Turkey.

E. The Political Strategies Of The "National Outlook" (*Milli Görüş*, No)

The first Turkish Islamist party, the National Order Party (NOP), which started the tradition of the National Outlook (*Milli Görüş*), was founded by Necmettin Erbakan who became prime minister in 1996, that is, after 26 years following its foundation. This is relatively a quite shorter period compared to the Brotherhood's ascension to power in 83 years (1928: foundation – 2011: presidency). The primary reason for this arresting dissimilarity is the lack of free and fair elections in Egypt until 2011.

The NOP was closed down soon after its foundation on the charges of acting against the Turkish republican tenet of secularism, and the National Salvation Party (NSP) succeeded it in 1972 by the same ideology, Islamism. The NSP gained 11% of the votes in 1973 general election and secured 48 seats in the Turkish Parliament, which indicates to a remarkable success in a short period. In 1974 two party, the People's Republican Party (PRP) and the NSP, formed a coalition government, making Necmettin Erbakan the vice prime minister. NSP proved to be quite pragmatic by accepting to form a coalition with a center-left party (PRP). It was also astute considering the mobilization of the residents of the newly forming squatter towns in big cities and the *Sufi* orders into political arena by well-organized

grass-roots propaganda groups. Later, the NSP formed two more coalition governments with different parties with different ideologies although it gained fewer votes in subsequent elections. Plagued by short-term unstable coalition governments, the period between 1970 and 1980 was beneficial for the NSP in terms of gaining political experience. The military coup in 1980 harbingered a new term in Turkish politics (www.secimsonucu.com).

After the military left the political arena to the politicians in 1983, Erbakan founded the Welfare Party (WP) as the successor of the NSP which was dissolved after the coup. Throughout the general elections in 1980s, the WP sought to find resonance in the Turkish society. Aiming to decrease the popularity of communism after the 1980 Coup, military generals and prominent intellectuals fostered the idea of a Turkish-Islamic synthesis that would create a political environment contributing to the social appeal of the WP (Yavuz, 1997: 67). Erbakan took advantage of this atmosphere and made his party organize on a large scale in the country.

At the same time, Turgut Özal, Turkish prime minister and later president for a decade between 1983 and 1993 introduced a new era of economic and somewhat socio-political liberalization. Small entrepreneurs began to sprout in miscellaneous Turkish provinces such as Kayseri, Gaziantep and Konya. These diligent local businesspersons were already emerging after the widespread Turkish industrialization and urbanization, to which Adnan Menderes gave a fillip after 1950s. These newly-forming petite bourgeoisie would later unite under a business organization named as the Independent Industrialists and Businessmen Association (“MÜSİAD” in Turkish) which would contribute to the socio-economic base of the WP in 1990s (Türküne, 2012).

The WP’s carefully fashioned rhetoric would find nice resonance among the people who immigrated into big cities. As pointed out by Çolak (2010: 148), Erbakan’s populist policies such as the “just order (*adil düzen*)” were quite successful in earning the votes of these squatter town dwellers (Yılmaz, 2012: 368). Kamrava points (1998: 228) to this fact by arguing that it was social democracy of the WP which attracted the people, not its Islamic rhetoric. Güllalp likewise puts forth (2011: 441) that the decline of social democracy and the rise of political Islam in Turkey are strictly interrelated. This argument sheds light onto the fact that the more leftist parties lost votes after the heyday of socialism in the late 1960s, the more Islamist parties gained ground in Turkey – a point

that poses striking similarity with the fact that Brotherhood's Islamism in the early 1970s, that is, just after the apex of Nasserism in 1960s, got the upper hand again among the Egyptian people vis-à-vis the Nasserism. Kamrava also argues (1998: 289) that the third-worldly rhetoric of the WP also furthered its popularity – Erbakan's rhetoric was anti-Western and anti-colonialist at the time, which helped him tune in the feelings of the deprived masses.

Erbakan changed his political rhetoric into a more democratic one before each general election not to provoke the military and the secular establishment. Although his ideal society was not individualistic, he emphasized pluralist democracy before the 1994 election as a manoeuvre (Yavuz, 1997: 76). This is an important difference from the Muslim Brotherhood who showed almost no flexibility in its Islamist rhetoric no matter when. Such political manoeuvre would help Erbakan lead a relatively prolonged political career and be tolerated by the Turkish military until the 1997 Coup.

The WP also attracted the masses with its organizational professionalism, socio-cultural activities and grassroots organizations, similar with the organizational sophistication of the MB in Egypt. As Yavuz argues (1997: 78), the WP's rosary (*tesbih*) organizational strategy proved to be savvy in absorbing local cultural characteristics; the WP members participated in funerals, weddings, and so forth. This flexibility helped the WP be relatively more inclusive than other parties across Turkey. Whereas the MB, as a socio-political and religious organization, was rivalled by other religious groups such as *Salafis* who had little organizational capabilities yet unnegligible rootedness in the Arab societies (Wiktorowicz, 2000), the WP was welcomed and supported by the bulk of the Islamic organizations, *Sufi* orders, local Islamic societies and religiously-inspired masses (Gülalp, 2001: 433). For instance, as Özdalga indicates (2007: 106), Erbakan was a member of the biggest *Sufi* order in Turkey, namely *Naqshbandi*. The WP's relative inclusiveness might have been engendered by the National Outlook movement's advantage to set up a political party that could unite almost all alienated and disenfranchised religiously-oriented groups under a single roof while the MB in Egypt was not allowed to found a political party until 2011, thereby being necessarily seen as a membership-compulsory organization by the majority of the Egyptians.

An important discrepancy between the Turkish and Egyptian Islamists is that the former see the state as a semi-holy supreme authority that should be respected and obeyed, yet hijacked by the secular Kemalist establishment whereas the bulk of the latter, except the young generation of the Brotherhood, deem the state a *jahili*, corrupt, irreligious authority that should be destroyed and replaced with an Islamic and Shari’a-based one. In other words, in the Turkish political culture, religion and state are seen as two cooperating fathers of the society, in part as a consequence of the historical unity between the sultans and the *ulama* in the Ottoman Empire. This significant difference between the two perceptions of state would change the Islamists’ attitudes toward the state – in Turkey, the Islamists would mostly seek to capture it from the hands of the secular hijackers to Islamize it whereas in Egypt, some Islamists would engage in violent activities to destroy the state with the objective of founding a brand new Islamic one. This fact seems to be the main reason for the marginality of religious extremism in Turkish society whereas it may gain high ground in Arabic societies, and that difference indirectly affected the WP’s being relatively more moderate than the MB, which helped the WP be politically more successful in a relatively shorter period than the MB.

The WP made sure that its political priority during 1980s was the attainment of feasible goals such as improving the Turkish economy, increasing the GDP and solving religious-identity-related problems rather than stressing the notorious Islamist aims. This realism proved to be a significant factor in the WP’s rise to power in 1990s. In a similar manner, Erbakan was somewhat more careful than the leaders of the Brotherhood in his relations with the army, the dominant political power of the Middle Eastern and North African (MENA) societies. He was said to tell once his juniors to avoid polemics with the generals. The WP nominated some of the retired generals in general elections to keep its relations with the army mild (Kamrava, 1998, s. 292-293).

The WP was more pragmatic than the MB but less so than the JDP as the WP had utopian foreign policy goals such as the establishment of the United Nations of Islamic Countries and the introduction of *dinar* as the currency of it. In its foreign policy, the WP’s Islamism was clearly more conspicuous (Robins, 1997: 85-95; Hale & Özbudun, 2010: 6).

In 1990s, the WP’s votes skyrocketed unexpectedly. High inflation rates of the late 1980s created a widespread discontent

among the public who contributed to the rise of the WP in early 1990s. Its traditional Islamist and populist rhetoric, in addition to its organizational capabilities and working discipline, furthered this rise in 1991 general elections when the WP (in alliance with another party) gathered 16,2% of the votes, securing 62 seats in the parliament. Its rise continued in 1994 local elections when WP surprisingly gathered 19,7 % of the votes, gaining the mayoralties of the two biggest Turkish cities, Istanbul and Ankara (www.secimsonucu.com). The mayors of these cities gradually became famous with the increasing quality of municipal services, the incorruptness and the absence of nepotism (Yavuz, 1997: 72), which fostered the WP's image further in 1995 general elections when the WP, again surprisingly, gathered %21,4 of the votes, thereby winning 158 seats in the parliament (Idiz, 1996: 376). Among concerns about who will form the government, Erbakan ultimately became the first Islamist Turkish prime minister as the head of the coalition of the True Path Party and the Welfare Party (Yilmaz, 2012: 366-367).

Until now, the WP's political strategy is analyzed until its ascension to power in 1996. Its populist rhetoric that could tune in the feelings of the discontented, its political maneuvers, its hard-working grassroots organizations, its relative comprehensiveness that helped gain the votes of the Islamists, Sufi orders and local Islamic organizations at the same time, its success in the mayoralties of two biggest Turkish cities, its ability to keep away from nepotism and corruption in these cities, Erbakan's stress on identity problems in the south-eastern region where Kurds lived, its relatively flexible attitude and Erbakan's image as an incorrupt, politically-untried and "someone from among the society" drove the WP to power (Duran, 1998: 111). So its success relied on a set of political strategies. In addition, although it is not within the scope of this paper, the political atmosphere and socio-cultural transformations in Turkey after 1960s were also effective. Economic liberalization initiated by Özal after 1980s, the formation of the petite bourgeoisie who is famously dubbed now as the "Anatolian tigers" and identity problems of the southeastern region provided the WP with the opportunity to increase its votes (Onis, 1997: 749-752). Güllalp further argues (2001: 435) that the rise of the WP was parallel with the globalization which fostered supra-national revivalist movements like Islamism and with post-modernism which undermine what Hanioglu called the "Kemalist logocracy" (Hanioglu, 15.03.2015). In

sum, the WP strategically took advantage of this socio-political environment since its emergence.

Similar to Morsi who served as the president of Egypt between 2012 and 2013, Erdogan remained in prime ministry for approximately one year between 1996 and 1997 and was intimidated into resignation by the military-led secular establishment in what later came to be called “Soft Coup” in February 1997. Politically well-experienced though, Erdogan made grave strategic mistakes while in office for one year, in part as a natural result of being in power, which is again very similar to Morsi. These mistakes of Erdogan and Morsi account for their relatively short term in power compared to the Justice and Development Party and its most prominent figure, Recep Tayyip Erdoğan.

However, it is crucial to clarify at this point that the similar political strategies of the MB and the WP are not the only reason for the fact that they remained in power approximately one year. The second reason for their relatively shorter terms in power is the fact that they are outright traditional Islamists whereas the JDP is not outright traditional Islamist. As indicated in the beginning of the article, the JDP is a political party “partly” inspired by Islamism and has Islamist roots; hence, it can be regarded as soft Islamist, but not traditionally Islamist. That is, ideologies of these three political movements played their roles in their political trajectories, thereby contributing to the differentiation of the periods in which they remained in power, but I argue that the main factor in this differentiation is their political strategies which fall in the scope of this article—the nuances between their ideologies do not fall in this scope.

Coming back to the JDP, it has been in power since November 2002 to date, January 2017. What political strategies had the JDP employed to remain in power since then in Turkey’s highly tempestuous political setting? Why could Morsi and Erdogan remain in power for about one year whereas Erdoğan still enjoy substantial power even though they all come from a similar Islamist background? Next section will examine the JDP’s political strategy in comparison with the other two movements and aims at answering these questions.

F. The Political Strategies Of The Justice And Development Party (Jdp)

The disagreement within the WP in the late 1990s between the new moderate generation and the elderly hardline Islamists was

deepened. Erbakan was forced to resign from prime ministry in the February 1997 Coup, and the WP was outlawed, which was followed by the foundation of a new political party named the Virtue Party (VP) by the old WP members. The disagreement within the Turkish Islamists turned into a sharp competition to take control of the newly founded VP. The rivalry was between who came to be called as the Renewalists (*Yenilikçiler*) and the Traditionalists (*Gelenekçiler*) (Taniyici, 2003: 474-475). The leading figures of the Renewalists, Abdullah Gül and Recep Tayyip Erdoğan, quitted Islamist rhetoric and advocated for an improved democracy whereas the leader of the Traditionalists, Recai Kutan, championed the same classical Islamism of the National Outlook tradition. Nevertheless, the division was not so clear-cut and simple; the Traditionalists were cognizant that it was impossible to achieve their Islamist objectives in the existing Turkish political system, thereby starting to put emphasis on individual rights and freedoms and other similar liberal principles. Notwithstanding this democratic rhetoric, the Turkish Constitutional Court dissolved the newly founded VP, triggering the decisive partition of two groups; the Traditionalists founded the Felicity Party (FP) whose orientation would remain political Islam while the Renewalists set up the Justice and Development Party (JDP) whose ideology was declared as conservative democracy (Özbudun, 2006: 543).

The Renewalists' political orientation points to a *new thinking* amongst the Islamists and, as Çavdar concisely put (2006: 480), it "is the result of a process of political learning." Young and partly liberal actors of the VP learned much from their political experiences while working for the parties of the NO. They have come to notice that the Turkish society do not want a confrontation with the secular establishment, which brings about political turbulence and thus economic instability. Erdoğan, in particular, realized during his mayoral office in Istanbul that ideological governing is not feasible. Therefore, the more they took on political responsibilities, the more they adopted the method of making piecemeal, incremental, step-by-step changes. They learned well that repeating the same mistakes of the NO parties would be a political suicide. Their *new thinking* was also supplemented with the lessons they drew from the deep-seated concerns of the European Union about Islamism. For them, what is out there to be advocated politically was more freedom of religion in a more democratic society in a less confrontational but more accommodationist manner. It should also be noted that, as Çavdar

points out (2006: 480-482), the rising *Anatolian bourgeoisie* was looking for a more open and pro-globalization political orientation, which encouraged the Renewalists' transformation (Gumuscu and Sert, 2009: 957-960).

Demiralp similarly argues (2009: 320, 326) that the emerging entrepreneurs of central Anatolia were the real driving force behind the transformation of young Islamists in the VP. When Turkey entered the European Customs Union in 1996, the Islamist entrepreneurs came to figure out the advantages of becoming an EU member, yet National Outlook movement would not change its anti-EU direction until it was ousted in 1997 by the Turkish military (Taniyici, 2003: 463-464).

However, this analysis only explains why the split between the Renewalists and the Traditionalists occurred. The purpose of this section is rather to answer the second question of the article; namely, to describe the contours of the political strategies of the Justice and Development Party. To find its peculiar strategy, how the Renewalists have transformed themselves and what political steps they have taken at critical moments will be analyzed. Then, the differences between the NO and the JDP will be demonstrated.

After founding the JDP, these relatively new and young political actors avoided from making direct references to Islam in their political rhetoric; instead, they have declared the JDP's political ideology as conservative democracy. Realizing the drawbacks of Islamist policies, they changed both their rhetoric and their actions pragmatically and employed a practical political agenda (Heper, 2003: 133). What they firstly concentrate on was democratization and economic development that were both welcomed by all segments of the Turkish society.

Çavdar argues (2006: 486) that each Islamist party adopted more moderate policies, the climax of which was reached with the emergence of the JDP that proved the most moderate of all. The EU also played a significant role in Islamists' moderation and democratization. Finally, the JDP took advantage of this democratization process, which was supported by the EU (Onis, 2009: 21), to strengthen its position in political arena and, within a decade with a carefully crafted strategy, it has become the most powerful political actor in the Turkish politics. By downplaying their religious identity, the JDP cadre have both played the game within the allowed political frame and also gained gradually augmenting support from the Turkish society as they did not confront the secular

establishment, thereby avoiding any political and economic instability. Çolak similarly argues (2010: 161) that the JDP adopted a loyal-to-Kemalism rhetoric and has handled the identity problems of the Islamic masses on democratic grounds.

Until the end of 2011, the JDP has taken many steps to strengthen its position in Turkish political arena. Put differently, it governed the state in a way that it has also strengthened its position successfully and smoothly. Besides giving priority to the previously mentioned practical policies such as the democratization and economic development, it also shelved sensitive issues like that of headscarf to handle later. It put emphasis on economic development that was supported by both TÜSİAD and MÜSİAD who were generally regarded as rivals. During the JDP's term in power, inflation has remarkably decreased, and the GDP has sharply increased (Ak Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı Broşürü, 2012). The most strategic stance of the JDP was possibly its good relations with the US and Israel which have historically been demonized by the Islamists. The US was so contented with the JDP that Turkey was told to become the "strategic partner" of the US. The JDP was also backed in its liberal policies of economic privatization of the state-owned properties. The set of policies the JDP employed were shown by many in the Western countries as an example of the coexistence of Islam and democracy, which was a clear message to the other Islamists of Middle East. The term "moderate Islam" has increasingly been used to define *sui generis* example of the JDP. All that was, *nota bene*, until the end of 2011.

Shankland argues that Erdoğan was quite astute in his political decisions. When he has taken a step that was seen as going too far against the Kemalist establishment, he simply retreated. He was shrewd in, unlike former Islamists, taking incremental measures rather than radical ones. Shankland gives two examples in this respect, the first of which was when Erdoğan announced the possibility of making adultery a criminal offence and, upon the outcry of the Kemalists against this step, he retreated. Similarly, when he appointed Adnan Büyükdeniz, the general manager of an Islamic finance group, as the head of the Turkish Central Bank, and the appointment was vetoed by the President Ahmet Necdet Sezer, he simply withdrew his candidate (Shankland, 2007: 362). These tactics can be seen as efforts to avoid any possible confrontation. This stance of Erdoğan poses conspicuous dissimilarity with that of the Muslim

Brotherhood that acted quickly to transform the political system in which it did not have enough political power to do so.

In comparison with Erdoğan's preference of gradual transformation that he has achieved by taking small *political* steps, Morsi preferred taking *legal* steps that shook the existing system and engendered turmoil in Egypt. Erdoğan tamed the military with his smooth piecemeal political actions whereas Morsi infuriated the military with his radical and legal steps that he did by simply using his authority. As Telci rightly argues (2013: 85), it is very difficult to punish the actors of Mubarak era simply by legal means. It should also be discussed whether it was a correct choice, strategically speaking, for the Brotherhood to declare a candidate for 2012 Presidential Election. Although the Supreme Election Committee nullified the Brotherhood's nomination of Khairat el-Shater for presidency, the Brotherhood did not retreated and nominated a new member, namely Mohammad Morsi. That might be seen as an impatient challenge against the secular hegemonic powers of Egypt such as the military, the judiciary, the media and the business world.

During his presidency, Morsi took contentious steps like his third constitutional decree which put him temporarily above judicial surveillance (Pinfari, 2013: 463). That was widely criticized both by the Mubarak-era actors and by the EU. When there were widespread demonstrations calling for Morsi's resignation from presidency, the military announced a 48-hour ultimatum. However, Morsi failed to cognize the fragility of his position and failed to prevent the coup. In a decade, Erdoğan survived several acts of intimidation by the Turkish army such as the notorious E-Memorandum on April 27, 2007, which means political success is also dependent on political atmosphere but political atmosphere is at the same time affected by the strategies of political actors. Between 2002 and 2007, the political environment in Turkey was like that of Egypt during Morsi's presidency between 2012 and 2013. After Abdullah Gül, JDP's candidate for presidency, became the president of Turkey in 2007 presidential election, the JDP entered into a new phase in which it felt partially relieved. After 2009 when the JDP won the referendum on changing a number of articles in the Turkish Constitution that was written under the auspices of the military generals in 1982, the JDP felt that it is on the verge of becoming the *de facto* political power in the country, having defeated the old Kemalist establishment in the political arena. Only after 2009 did it handle the controversial matters such as the educational reform and the headscarf issue.

The JDP also acted strategically in the field of foreign policy. Davutoğlu's policy of *zero-problem with neighbors* was realized (until the Arab Spring), and similar to the lack of confrontation in domestic politics, the JDP refrained from confrontation in its foreign policy (again until the Arab Spring). By aiming at solving the disputes over Cyprus (Gözen, 2009: 487) and Aegean Sea (Gözen, 2006: 14) as well as struggling to achieve a *rapprochement* between Armenia and Turkey, the JDP created a peaceful image of itself in the international arena, thereby gathering much political credit in the eyes of the international community. Its attempts to be a moderator in the crisis between Israel and Palestinians has provided him further trust on a global scale.

Up to now, the reasons for the relatively long (nay, quite long) term of the JDP in power was examined in terms of political strategy. As seen, the JDP cadre proved to be surprisingly astute in strategy—something that cannot be easily expected from conventional Islamists. A quick overview of this comparison will throw these differences into relief and render them more instructive. That the analyses comprises only the period before the end of 2011 should be recalled.

Firstly, the JDP, from the very first days of its foundation espoused the mentality of making *incremental changes*, taking *piecemeal measures*, thereby achieving an astonishingly *smooth revolution*. The *ancien régime* of Turkey is simply gone at the end of 2011. There emerged a very different country in thirteen years, between 2002 and 2015. These changes *en masse* are tantamount to a real social revolution in Gramscian sense—the Kemalist hegemony is no longer at work. However, the tradition of the National Outlook lacked this mentality of smooth transformation. During his prime ministry between 1996 and 1997, Erbakan introduced a number of relatively *radical changes*, some of which were mentioned above (such as the projects of the *Islamic dinar* and the *United Nations of Islamic Countries*), and against which the seculars fiercely reacted. Without these radical steps, the Welfare Party's short term in power might have prolonged. As for the Muslim Brotherhood of Egypt, Mohamed Morsi, during his presidency between 2012 and 2013, similarly introduced *radical changes* like Erbakan. These sloppy steps put Morsi in a bitter power struggle with the seculars and military—a fight whose winner would absolutely be the latter who enjoy an overawing control over the political arena in Egypt.

Secondly, the JDP cadre proved to be knowledgeable about the nature of political power. They shrewdly realized the centres of political power in Turkey such as the military, the judiciary, the media, the business world, the police and the bureaucracy and have taken control of them smoothly. In countries like Turkey where democratic culture is weak, it seems to be more important, compared to Western countries, to possess hard power like the military, the police and the judiciary to feel confident than merely being in power. The fact that JDP has noticed this has been a significant factor in its prolonged term in power. Compared to the JDP, the NO and MB failed to understand the nature of power in their respective countries. The NO cadre was relatively more knowledgeable than the MB about the nature of power, yet they were less so than the JDP.

Thirdly, and in relation to the second difference between the JDP, the NO, and the MB, Erdoğan and his cadre were much more politically experienced than the MB, which played a significant role in their becoming realistic political leaders while in power rather than ideologically oriented politicians like the leaders of the MB. However, what is interesting is that NO cadre were older, thus more politically experienced, than those of the JDP, yet they could not retreat from their ideological stances in their late ages. This unchanging, uncompromising, and unconcessioning characteristics of the NO prevented it from being viable on the long term in the Turkish political arena, the best indicator of which are the statistics of election polls: JDP gathered 34,4%, 46,6% and 49,9% of the votes in the general elections of 2002, 2007, and 2011 respectively whereas the Felicity Party gathered 2,5%, 2,3%, 1,3% of the votes in the same respective elections (www.secimsonucu.com). Plus, at present (January 2017), no imminent change is within sight in the Turkish political outlook.

Fourthly, the JDP employed a carefully fashioned *pragmatist political rhetoric* whereas the other two, the NO and the MB, have employed *ideological rhetoric*, which affected their constituencies as well as engendering suspicion amongst the secular establishments in their respective countries. Likewise, the JDP's rhetoric is more inclusive than the other two. People from all segments of the Turkish society and from all regions vote for the JDP whereas the NO's constituency is relatively more homogenous, both socially and geographically. However, the provinces where they gather most of the votes remain the same. Of all the three movements, the Brotherhood's rhetoric was the least inclusive. That is because the

JDP's rhetoric was based on *pragmatist democratic conservatism* inspired by Islamism whereas the NO's rhetoric was shaped by *moderate Islamism*. Being different from both, the Brotherhood's rhetoric was based on a relatively more *hardline Islamism*. Furthermore, it is odd to observe that in a seemingly more pious society like Egypt compared to Turkey, the votes of the pious people are more partitioned between various parties like the Freedom and Justice Party, and al-Nour Party than they are so in Turkey. In other words, the seemingly more religious Egyptian politicians cannot unite under one political party whereas seemingly less pious Turkish politicians can unite under one. This is significant to note when a Koranic verse, al-'Anfal: 46, recommending that the Muslims should be in unity is recalled (www.quran.com/8).

Lastly, the JDP has had a strategic foreign policy that was based on the doctrine of *zero-problem with neighbors* articulated by Ahmet Davutoğlu in his book, *Strategic Depth* (2001). The JDP earned much credit with its foreign policy abroad, contributing to the international prestige of Turkey, in MENA and in the Balkans in particular, until the Arab Spring. The JDP's good relations with the US and Israel have provided him with the opportunity to deal *only* with the domestic rivals like the military, the judiciary and so on. As mentioned above, the Islamist *Weltanschauung* is plagued with the evilness of the US and Israel, which compel them into conflictual relations with these two countries. That *nonanalytic attitude* became a central strategic drawback for Islamists throughout the last century. The JDP, being friendly with these two countries (friendly with Israel until the notorious incident of "Mavi Marmara" in 2010 when Israeli soldiers stormed into a Turkish vessel named "Mavi Marmara" in high seas in Mediterranean, allegedly carrying humanitarian help for the blockaded territory of Palestinians, and shot dead nine Turkish citizens) felt itself safe at home. The National Outlook and the Brotherhood failed to secure a similar compromise with the US and Israel.

G. Conclusion

This article sought to demonstrate that the two Islamist movements and one political party partly inspired by Islamism in Turkey and Egypt have their own understandings of Islam, which subsequently means that they have their own peculiar political strategies to rise to power in their respective countries. Having put that, I compared the political strategies of the two relatively similar political movements,

the National Outlook and the Muslim Brotherhood. Then, after analyzing the Justice and Development Party’s prolonged term in power, I investigated the reasons for its political success from the angle of political strategy.

The policy advice of this paper would be that the social movements or political parties should learn more about one another’s trajectories so as not to repeat the same mistakes again. To learn from one another, they, for example, may found an international forum, by virtue of which they may systematically learn from one another’s political experience. By doing so, taking the optimum steps and applying the beforehand-tried successful strategies, they may suffer less.

This article does not claim to provide an exhaustive account of the political trajectories of each party and movement, nor it claims to answer all aspects of the question why and how they rose to power. It also does not touch upon the interesting political developments in Turkey after the end of 2011. All it did is to analyze the political strategies of these parties in a comparative way until the beginning of the year 2012. Thus, its contribution to the literature seems to be twofold: firstly, drawing a descriptive and comparative picture of the political strategies of these three social movements in one paper, which has hardly ever been done in the literature heretofore, and secondly, demonstrating contours of the JDP’s successful political strategies and identifying its specifically important strategic stances and steps which resulted in its extraordinarily long term in power. This paper does not dwell upon the ideas of Islamist parties about political strategies of other Islamist parties in other countries. This can be the topic of further studies.

H. Bibliography

AKÇA, İsmet, BEKMEN, Ahmet, and ÖZDEN, Barış Alp (eds.) (2014), *Turkey Reframed: Constituting Neo-Liberal Hegemony*, Pluto Press, London.

ALEXANDER, Anne (2011), “Brothers-in-arms? The Egyptian military, The Ikhwan and the Revolutions of 1952 and 2011,” *The Journal of North African Studies*, 16:4, pp. 533-554.

ATASOY, Yıldız (2005), *Turkey, Islamists, and Democracy: Transition and Globalization in a Muslim State*, I.B.Tauris, New York.

AYUBI, Nazih N. M. (1980, Dec.), “The Political Revival of Islam: The Case of Egypt,” *International Journal of Middle Eastern Studies*, 12:4, pp. 481-499.

-
- BLACK, Anthony (2010), *Siyasal İslam Düşüncesi Tarihi*, trans. S. Çalışkan, H. Çalışkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BRADLEY, John R. (2008), *Inside Egypt: The Land of the Pharaohs on the Brink of a Revolution*, Palgrave MacMillan New York.
- CAROMBA, Laurence and SOLOMON, Hussein (2008), "Understanding Egypt's Muslim Brotherhood," *African Security Review*, 17:3, pp. 117-124.
- CARRE, Olivier and MICHAUD, Gerard (1983), *Les Frères Musulmans: Egypte et Syrie 1928-1982*, Julliard, Paris.
- CİZRE, Ümit (ed.) (2008), *Secular and Islamic Politics in Turkey: the Making of the Justice and Development Party in Turkey*, Routledge, New York.
- ÇARKOĞLU, Ali and KALAYCIOĞLU, Ersin (2007), *Turkish Democracy Today: Elections, Protest and Stability in an Islamic Society*, I.B.Tauris, London.
- ÇAVIDAR, Gamze (2006, Fall), "Islamist "New Thinking" in Turkey: A Model for Political Learning?," *Political Science Quarterly*, 121:3, pp. 477-497.
- ÇAYIR, Kenan, "The Emergence of Turkey's Contemporary 'Muslim Democrats.' pp. 62-80. In CİZRE, Ümit (ed.) (2008), *Secular and Islamic Politics in Turkey: the Making of the Justice and Development Party in Turkey*, Routledge, New York.
- ÇINAR, Menderes and DURAN, Burhanettin, "The Specific Evolution of Contemporary Political Islam in Turkey and Its "Differences." pp. 17-41. In CİZRE, ÜMIT (ed.) (2008), *Secular and Islamic Politics in Turkey: the Making of the Justice and Development Party in Turkey*, Routledge, New York.
- ÇOLAK, Yılmaz (2010), *Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik: Yeni-Osmanlıcı, İslamcı ve Kürtçü Meydan Okumalar*, Kadim Yayınları, Ankara.
- DEMIRALP, Seda (2009, Apr.), "The Rise of Islamic Capital and the Decline of Islamic Radicalism in Turkey," *Comparative Politics*, 41:3, pp. 315-335.
- DEXTER, Filkins (17.10.2016), "Turkey's Thirty-Year Coup." *The New Yorker*. Retrieved on Jun. 16, 2017. <http://www.newyorker.com/magazine/2016/10/17/turkeys-thirty-year-coup>.
- DURAN, Burhanettin (1998), "Approaching the Kurdish Question via *Adil düzen*: An Islamist Formula of the Welfare Party or Ethnic Coexistence," *Journal of Muslim Minority Affairs*, 18:1, pp. 111-128.
-

-
- EHRENFELD, Rachel (2011), "The Muslim Brotherhood Evolution: An Overview." *American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, 33:2, pp. 69-85.
- EL-VERDANİ, Salih (2011), *Mısır'da İslami Akımlar*, 2nd ed., trans. H. Açar, S. Duman & Ş. Turan, Fecr Yayınları, Ankara.
- GÖZEN, Ramazan (2006), *Türk Dış Politikası Barış Vizyonu*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- GÖZEN, Ramazan (2009), *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türk Dış Politikası*. Palme Yayıncılık, Ankara.
- GÜLALP, Haldun (2001, Aug.), "Globalization and Political Islam: The Social Bases of Turkey's Welfare Party," *International Journal of Middle Eastern Studies*, 33:3, pp. 433-448.
- GUMUSCU, Sebnem and SERT, Deniz (2009), "The Power of the Devout Bourgeoisie: The Case of the Justice and Development Party," *Middle Eastern Studies*, 45:6, pp. 953-968.
- HALE, William and ÖZBUDUN, Ergun (2010), *Islamism, Democracy, and Liberalism in Turkey: the Case of the AKP*, Routledge, New York.
- HALVERSON, Jeffrey R. (2010), *Theology and Creed in Sunni Islam: The Muslim Brotherhood, Ash'arism, and Political Sunnism*. Palgrave MacMillan, New York.
- HANİOĞLU, Şükrü (15.03.2015), "Post-Kemalist Toplum ve Yeni Kemalizm." *Sabah*. Retrieved on Dec. 15, 2016. <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2015/03/15/postkemalist-toplum-ve-yeni-kemalizm>.
- HASCHE, Thorsten (2015), *Quo Vadis, Politischer Islam?*, Transcript Verlag, Bielefeld.
- HEPER, Metin (2003), "The Victory of the Justice and Development Party in Turkey." *Mediterranean Politics*, 8:1, pp. 127-134.
- IDIZ, Semih (1996), "Erbakan is Far from Unencumbered Power," *Mediterranean Politics*, 1:3, pp. 376-381.
- KAMRAVA, Mehran (1998, Nov.), "Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party," *British Journal of Middle Eastern Studies*, 25:2, pp. 275-301.
- KENNEY, Jeffrey T. (2012), "Millennial Politics in Modern Egypt: Islamism and Secular Nationalism in Context and Contest," *Numen: International Review for the History of Religions*, 59, pp. 427-455.
- KRAMER, Gudrun (2013), *Makers of the Muslim World: Hasan al-Banna*, Ebook, Oneworld Publications, London.
- KUTUP, Seyyid (2011), *Yoldaki işaretler*, 11. Baskı, trans. A. Keskinsoy, Pinar Yayınları, İstanbul.
-

- LIA, Brynjar. (1998). *The Society of the Muslim Brothers in Egypt: The Rise of an Islamic Mass Movement 1928-1942*, Garnet, Reading.
- MITCHELL, Richard P. (1969), *The Society of the Muslim Brothers*. Oxford University Press, Oxford.
- MUNSON, Ziad (2001), "Islamic Mobilization: Social Movement Theory and the Egyptian Muslim Brotherhood," *The Sociological Quarterly*, 42:4, pp. 487-510.
- ONIS, Ziya (1997), "The Political Economy of Islamic Resurgence in Turkey: The Rise of the Welfare Party in Perspective," *Third World Quarterly*, 18:4, pp. 743-766.
- ONIS, Ziya (2009), "Conservative Globalism at the Crossroads: The Justice and Development Party and the Thorny Path to Democratic Consolidation," *Mediterranean Politics*, 14:1, pp. 21-40.
- ÖZBUDUN, Ergun (2006), "From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party in Turkey," *South European Society and Politics*, 11:3-4, pp. 543-557.
- ÖZDALGA, Elizabeth (2007), *İslamcılığın Türkiye seyri*, 2nd ed., trans. G. Türkoğlu. İletişim Yayınları, İstanbul.
- PAHWA, Sumita (2013, Jul.), "Secularizing Islamism and Islamizing Democracy: The Political and Ideational Evolution of the Egyptian Muslim Brothers 1984-2012," *Mediterranean Politics*, 18:2, pp. 189-206.
- PINFARI, Marco (2013), "The EU, Egypt and Morsi's Rise and Fall: "Strategic Patience" and Its Discontents," *Mediterranean Politics*, 18:3, pp. 460-466.
- RANKO, Annette (2015), *The Muslim Brotherhood and Its Quest for Hegemony in Egypt: State-Discourse and Islamist Counter-Discourse*, Springer VS, Wiesbaden.
- ROBINS, Philip (Summer 1997), "Turkish Foreign Policy Under Erbakan," *Survival*, 39:2, pp. 82-100.
- ROY, Olivier (2005), *Siyasal İslam'ın İflası*, 3rd ed., trans. C. Akalın, Metis Yayınları, İstanbul.
- SARTORI, Giovanni (Dec. 1970), "Concept Misformation in Comparative Politics," *The American Political Science Review*, 64:4, pp. 1033-1053.
- SHANKLAND, David (2007, Mar.), "Islam and Politics in Turkey: The 2007 Presidential Elections and Beyond," *International Affairs*, 83:2, pp. 357-371.
-

SOAGE, Ana Belén and FRANGANILLO, Jorge F., “The Muslim Brothers in Egypt.” pp. 39-55. In RUBIN, Barry (ed.) (2010), *The Muslim Brotherhood: The Organization and Policies of a Global Islamist Movement*, Palgrave MacMillan, New York.

TANIYICI, Saban (2003), “Transformation of Political Islam in Turkey: Islamist Welfare Party’s Pro-EU Turn,” *Party Politics*, 9:4, pp. 463-483.

TAŞPINAR, Ömer (25.04.2012), “Turkey: The New Model.” Brookings Institute Report, Retrieved on June 19, 2017. <https://www.brookings.edu/research/turkey-the-new-model/>.

TAVANA, Daniel L. (2011), “Party Proliferation and Electoral Transition in Post-Mubarak Egypt” *The Journal of North African Studies*, 16:4, pp. 555-571.

TELCİ, İsmail N. (2013, Jan.), “Devrim Sonrası Mısır’da Güç Mücadelesi: “İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet (Power Struggle in Post-Revolution Egypt: “Islamist Government vs. Secular Opposition),” *Orta Doğu Analiz*, 49:5, pp. 79-89.

The English Translation of the Qur’an, Retrieved on Oct. 29, 2016. www.quran.com/8.

The Official Website of the Muslim Brotherhood. Retrieved on Nov. 11, 2016. www.ikhwanweb.com/tagBView.php?id=Kefaya.

TÜRKÖNE, Mümtazer (2012), *Doğum ile Ölüm Arasında İslamcılık*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Website of the Turkish Election Results. Retrieved on various dates in 2016. www.secimsonucu.com.

WICKHAM, Carrie R. (2013), *The Muslim Brotherhood: Evolution of an Islamist Movement*, Princeton University Press, Princeton.

WICTOROWICZ, Quintan (2000, May), “The Salafi movement in Jordan,” *International Journal of Middle Eastern Studies*, 32:2, pp. 219-240.

YAVUZ, M. Hakan (1997, Oct.), “Political Islam and Welfare (Refah) Party in Turkey,” *Comparative Politics*, 30:1, pp. 63-82.

YAVUZ, M. Hakan (2003), *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York.

YILDIZ, Ahmet, “Problematising the Intellectual and Political Vestiges: from ‘Welfare’ to ‘Justice and Development.’ pp. 41-62. In CİZRE, ÜMİT (ed.) (2008), *Secular and Islamic Politics in Turkey: the Making of the Justice and Development Party in Turkey*, Routledge, New York.

YILMAZ, Muzaffer E. (2012), “The Rise of Political Islam in Turkey: The Case of the Welfare Party,” *Political Studies*, 13:3, pp. 363-378.

YÖRÜK, Erdem (2014), "Neoliberal Hegemony and Grassroots Politics: the Islamist and Kurdish Movements." pp. 234-247. In AKÇA, İsmet, BEKMEN, Ahmet, and ÖZDEN, Barış Alp (eds.) (2014), *Turkey Reframed: Constituting Neo-Liberal Hegemony*, Pluto Press, London.

ZAHID, Muhammad (2010), *The Muslim Brotherhood and Egypt's Succession Crisis: the Politics of Liberalisation and Reform in the Middle East*, Tauris Academic Studies, London.

ZOLLNER, Barbara (2007, Aug.), "Prison Talk: The Muslim Brotherhood's Internal Struggle during Gamal Abd el-Nasser's Persecution," *International Journal of Middle Eastern Studies*, 39:3, pp. 411-433.

Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri

Cenk ÖZGEN¹

Öz

Karadeniz güvenliğinin temel unsurlarından biri Türk Boğazları'ndan geçiş rejimini düzenleyen Montrö Sözleşmesi'dir. Ancak özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Sözleşme'nin getirdiği düzenleme ve kısıtlamaların ABD ve NATO çevrelerinde eleştirildiği görülmektedir. Türkiye, Karadeniz'de mevcut statükonun korunmasına büyük önem vermektedir. Bununla bağlantılı olarak da katıldığı ulusal ve uluslararası faaliyetler ile bölgede deniz ve enerji güvenliğinin sahidar devletler tarafından sağlanabileceğini gösterme gayretindedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin Karadeniz'de deniz ve enerji güvenliğine katkı sağlayan faaliyetlerinin incelenmesidir. Çalışmada, Türk Deniz Kuvvetleri ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın iştirakiyle icra edilen faaliyetler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Güvenliği, Deniz ve Enerji Güvenliği, Türk Deniz Kuvvetleri, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Montrö Sözleşmesi.

Activities Of Turkey To Ensure Maritime And Energy Security In The Black Sea

Abstract

The Montreux Convention regarding the passage regime of the Turkish Straits is one of the basic elements of the Black Sea security. On the other hand, USA and NATO have criticized the arrangements and limitations under the Convention especially in the post Cold War period. Turkey attaches great importance to protection of the existing status in the Black Sea. In connection with this position, with national and international activities that it participates, Turkey has been trying to demonstrate ability of the coastal states to ensure maritime and energy security in the region. The aim of this study is to examine the activities of Turkey contributing to maritime and energy security in the Black Sea. Activities performed by the Turkish Naval Forces and Coast Guard Command have been analyzed in the study.

Keywords: Black Sea Security, Maritime and Energy Security, Turkish Naval Forces, Coast Guard Command, The Montreux Convention.

¹ Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, cenk_ozgen79@hotmail.com.

1. Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesini izleyen süreçte Karadeniz, gerek iç gerekse dış dinamiklerin etkisiyle uluslararası politikanın en hareketli bölgelerinden biri haline gelmiştir. Karadeniz'de hareketliliğin artmasının nedenlerinden biri Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan güç boşluğudur. Bu boşluktan faydalanmak isteyen aktörler Karadeniz'de nüfuz mücadelesine girmiş, sonuç olarak bölge dinamiklerinde sadece sahil devletleri değil, Avrupa Birliği (AB) ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin de etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Karadeniz'de artan hareketliliğin bir diğer nedeni ise bölgenin Hazar Havzası enerji kaynaklarının taşınmasında oynadığı roldür. Coğrafi açıdan Karadeniz, Hazar Havzası enerji kaynaklarının doğu-batı ekseninde taşınmasında transit geçiş güzergâhı konumundadır. Bu durum, Karadeniz'i küresel enerji denklemini içerisine sokmakta, dolayısıyla bölgeye olan ilgiyi arttırmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ilgi odağı haline gelen Karadeniz'de tartışmalı konu başlıklarından biri güvenlik, daha somut bir ifadeyle bölgede güvenliğin "kim" tarafından ve "nasıl" sağlanacağı meselesidir. Türkiye ve Rusya, Karadeniz güvenliğinin sahil devletleri tarafından sağlanması gerektiğini savunmakta ve bölge dışı aktörler ile bu bağlamda bir işbirliği geliştirilmesine karşı çıkmaktadır. Başta Romanya ve Bulgaristan olmak üzere sahil devletlerinden bazılarının desteğini alan ABD ise Karadeniz'de güvenlik boşluğu olduğunu iddia etmekte, bölgedeki tehditlerin sadece sahil devletleri açısından değil, küresel güvenlik açısından da önem taşıdığını savunmaktadır. Asıl olarak Karadeniz'de etki alanını genişletmeye çalışan ABD'nin amacı bölgenin güvenlik mimarisine fiilen katılmak, bunu da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization/NATO*) üzerinden gerçekleştirmektir. Sahil devletlerinin 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve özellikle de Moskova yönetiminin Kırım'ı ilhak girişimi sonrasında artan tehdit algılamalarının ABD'nin bu amacını gerçekleştirmesine uygun bir ortam oluşturduğu söylenebilir.

Montrö rejiminin korunmasına büyük önem veren Türkiye, ABD'nin mevcut statükoyu sorgulayan girişimlerinden kaygı duymaktadır. Diğer yandan Karadeniz'de deniz trafiğinin her geçen yıl arttığı, bunun da deniz ve enerji güvenliğinin sağlanmasını gerekli kıldığı da bir gerçektir. Bu gelişmelerden hareketle Türkiye, hem bölge dışı aktörlerin Karadeniz'e girebilmek için öne sürdükleri argümanları geçersiz kılmak hem de bölgede deniz ve enerji

güvenliğine katkı sağlamak için faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin öncelikle sahildevletlerle işbirliğine önem verdiği görülmektedir. Sahildevletlerle işbirliğinin mümkün olmadığı durumlarda ise inisiyatif olarak ulusal girişimlerde bulunduğu gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Karadeniz'de deniz ve enerji güvenliğine katkı sağlayan faaliyetlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda ilk önce denizlerin petrol ve doğalgaz ticaretindeki rolü saptanmaktadır. Ardından deniz güvenliği ile enerji güvenliği arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır. Daha sonra jeopolitik bakışla Karadeniz analiz edilmektedir. Bunu takiben petrol ve doğalgaz kaynakları açısından Karadeniz merkez altına alınmaktadır. Müteakiben mevcut risk ve tehdit algılamalarına koşut olarak Karadeniz'de deniz güvenlik ortamı değerlendirilmektedir. Son olarak da Türkiye'nin Karadeniz'de deniz ve enerji güvenliğine katkı sağlayan faaliyetleri ele alınmaktadır.

2. Denizlerin Petrol ve Doğalgaz Ticaretindeki Yeri

Dünyada ticaretin %90'ından fazlası deniz yoluyla gerçekleştirilmektedir.² Ticari yüklerin deniz yoluyla taşınmasının temel nedeni maliyettir. Deniz yolu taşımacılığı, kara yolu taşımacılığından 3, demir yolu taşımacılığından 7 ve hava yolu taşımacılığından 22 kat daha ucuzdur. Deniz ulaştırma hatlarının güvenliğinin sağlanamadığı bir ortamda, dünya ekonomisinin "can damarı" olan ticaretten bahsetmek mümkün değildir.³ Nitekim bu durum, petrol ve doğalgaz ticareti için de geçerlidir.

Petrolün deniz yoluyla taşınmasının geçmişi 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Deniz yoluyla petrol taşınmasına 1861 yılında başlanmış;⁴ doğrudan bu amaca yönelik tasarlanan ilk platform olan *Gluckauf* isimli tanker ise 1886 yılında hizmete girmiştir.⁵ Talep eğrisindeki artışa koşut olarak teknolojinin de gelişmesi, petrol taşımacılığında kullanılan tankerlerin tonajlarının büyümesini beraberinde getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda 30.000 tonluk

² International Maritime Organization, "Overview", <https://business.un.org/en/entities/13>, (29.08.2016).

³ Cem Gürdeniz, "Deniz Güvenliğinin Enerji Arz Güvenliği Üzerindeki Rolü", *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul, 2009, s. 209-217.

⁴ Faruk Demir, *Enerji Güvenliği, Diplomasisi ve Ekonomisi*, Altınkure Yayınları, Ankara, 2007, s. 38.

⁵ International Maritime Organization, *International Shipping Facts and Figures - Information Resources on Trade, Safety, Security, Environment*, Maritime Knowledge Centre, Londra, 2012, s. 13.

tankerler inşa edilirken, 1960'ların ikinci yarısında rakam 210.000 tona çıkmıştır. Günümüzde 500.000 tonluk süper tanker olarak sınıflandırılan modeller inşa edilmektedir.⁶ Deniz yolu, petrolün en maliyet etkin taşıma seçeneğidir. Bunun sonucu olarak 2013 yılında dünyada üretilen petrolün yaklaşık %63'ü (56,5 milyon varil/gün) deniz yoluyla taşınmıştır.⁷

Deniz yoluyla doğalgaz taşınmasına ise daha yakın bir tarihte başlanmıştır. 1959 yılı deniz yoluyla doğalgaz taşınmasının başlangıç tarihidir. Doğalgazın deniz yoluyla taşınması maliyetli bir süreçtir. Petrol ile karşılaştırıldığında aradaki fark 7 kata kadar çıkabilmektedir.⁸ Maliyet yüksekliğinin ana sebebi taşımanın, ancak sıvılaştırılmış doğalgaz (*Liquefied Natural Gas/LNG*) formunda yapılabilmesidir. Doğalgazın sıvı hale getirilmesi ve akabinde tekrar gaza dönüştürülmesi işlemleri için gereken tesis yatırımları milyar dolarları bulmaktadır. Buna LNG tankerlerinin inşa ve işletim maliyetlerinin yüksekliği de eklendiğinde, doğalgaz taşımacılığında tercih boru hatlarından yana kullanılmaktadır. 2014 yılında uluslararası ticarete konu olan doğalgazın sadece %33,4'ü LNG formunda taşınmıştır.⁹ Öte yandan LNG'nin toplam ticaretteki payı artma eğilimindedir. Yapılan projeksiyonlar 2035 yılına gelindiğinde doğalgaz ticaretinde ağırlığın LNG'ye kayacağını göstermektedir.¹⁰ Son olarak, fazla gündeme gelmemekle beraber, birçok doğalgaz boru hattı deniz tabanından geçmektedir. Deniz geçişli boru hatları da doğalgaz ticaretinin deniz ortamıyla bağlantılı bir unsurdur.

Petrol ve doğalgaz taşıma pratiğinde rol oynayan denizler, aynı zamanda söz konusu kaynakların üretiminde de önem taşımaktadır. 2010 yılı istatistikleri, açık deniz (*offshore*) hidrokarbon rezervlerinin 650 milyar varil eşdeğer petrol olduğunu göstermektedir. Bu, dünya petrol rezervlerinin %20'sinin, doğalgaz

⁶ Carol Dahl, *International Energy Markets: Understanding Pricing Policies and Profits*, PennWell, Oklohama, 2004, s. 358; aktaran Ufuk Kantörün, "Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye", *Bilge Strateji*, C. 2, S. 3, 2010, s. 89.

⁷ Alexander Metelitsa ve Megan Mercer, "World Oil Transit Chokepoints Critical to Global Energy Security", <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=18991>, (30.08.2016).

⁸ Demir, *Enerji Güvenliği, Diplomasisi...*, s. 38-39.

⁹ BP, "Statistical Review of World Energy June 2015", <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>, (29.08.2016).

¹⁰ BP, "Energy Outlook 2035", <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/energy-outlook-2015/bp-energy-outlook-2035-booklet.pdf>, (29.08.2016).

rezervlerinin ise %25'inin deniz ortamında bulunduğu anlamına gelmektedir. 2010 yılında açık deniz sahalarında dünya petrol üretiminin %30'una karşılık gelen 23,6 milyon varil/gün petrol üretilmiştir. Aynı yıl açık deniz sahalarında günde 2,4 milyar m³ doğalgaz çıkarılmıştır ki, rakam dünya doğalgaz üretiminin %27'sini oluşturmaktadır.¹¹ Mevcut parametreler göz önünde bulundurulduğunda, önümüzdeki yıllarda açık deniz petrol ve doğalgaz üretiminin artacağı anlaşılmaktadır. Nitekim Uluslararası Enerji Ajansı (*International Energy Agency/IEA*)'nın tahminleri de bu yöndedir.¹²

3. Deniz Güvenliği ile Enerji Güvenliği Arasındaki İlişki

Küresel ekonominin bugün geldiği noktada, ticaret için denizlere, üretim için enerjiye ihtiyaç vardır. Deniz güvenliği, ticaret ve enerji güvenliğini sağlarken; enerji güvenliği, üretim ve ticareti sağlamaktadır. Deniz güvenliği ile enerji güvenliği birbirini tamamlayan iki güvenlik gereksinimidir. Nitekim deniz ve enerji güvenliğine yönelik faaliyetlerin planlanması ve icrası aşamalarında aralarındaki girift ilişki göz önünde bulundurulmaktadır.

Deniz güvenliği, son yıllarda uluslararası ilişkilerin üzerinde en fazla tartışılan konu başlıklarındandır. Bu alandaki tartışmalar daha ziyade deniz ortamında var olan tehditlerin tespit edilmesine yoğunlaşmaktadır. Günümüzde deniz ortamındaki tehditler; savaşlar, deniz terörizmi, deniz haydutluğu, silah, uyuşturucu, insan ve her türlü mal kaçakçılığı, kitle imha silahları ve uzun menzilli füzelerin yayılması, yasa dışı avlanma, çevre suçları, deniz kazaları ve doğal afetlerdir. Buradan hareketle deniz güvenliğinin, deniz ortamında söz konusu tehditlerin "olmaması durumu" şeklinde tanımlanabileceği ileri sürülmektedir.¹³

Enerji güvenliği de gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde tartışılan konu başlıklarındandır. Alanyazında enerji güvenliğine yönelik iki farklı yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımlardan biri enerjiye, diğeri güvenliğe odaklanmaktadır. Enerji güvenliğine enerji odaklı yaklaşımda, enerji kaynaklarının bulunabilirliği, erişilebilirliği ve kabul edilebilirliği öne çıkmaktadır. Enerji güvenliğine güvenlik

¹¹ IFP Energies Nouvelles, "Panorama 2012: Offshore Hydrocarbons", <http://www.ifpenergiesnouvelles.com/Publications/Available-studies/Panorama-technical-reports/Panorama-2012>, (31.08.2016).

¹² International Energy Agency, "World Energy Outlook 2010", <http://www.worldenergyoutlook.org/media/weo2010.pdf>, (31.08.2016).

¹³ Christian Bueger, "What is Maritime Security", <http://bueger.info/wp-content/uploads/2014/12/Bueger-2014-What-is-Maritime-Security-final.pdf>, (30.08.2016).

odaklı yaklaşımda ise enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim zincirindeki tesislerin saldırılara karşı korunması ön plandadır.¹⁴ Bu çalışmada dikkate alınacak olan “kritik enerji altyapı güvenliği” kavramı, ikinci yaklaşımla bağlantılıdır. Kritik enerji altyapı güvenliği için de deniz güvenliğinin tanımında olduğu gibi enerji üretim, dağıtım ve tüketim zincirinde yer alan araç, gereç ve tesislere yönelik tehdit “olmaması durumu” şeklinde negatif bir tanım yapılabilir.

Denizde kritik enerji altyapı bileşenleri; tankerler, dolum-boşaltım terminalleri, deniz geçişli boru hatları, açık deniz platformları, kıyıdaki rafineriler, LNG tesisleri ve depolama tesisleridir. Bugünkü deniz güvenlik ortamında söz konusu bileşenlere yönelik tehditler savaşlar, deniz terörizmi ve deniz haydutluğudur.¹⁵ Geçmişte bu tehditlerin eyleme dönüştüğü çok sayıda örnek olay yaşanmıştır. Bu çerçevede Basra Körfezi’nde 359 tankerin hedef alındığı İran-İrak Savaşı savaşlara,¹⁶ Yemen açıklarında patlayıcı yüklü bir tekneyle gerçekleştirilen intihar saldırısına maruz kalan *Limburg* tankeri deniz terörizmine¹⁷ ve Kenya’nın güneydoğusunda fidye amacıyla kaçırılan *MV Sirius Star* tankeri ise deniz haydutluğuna örnek gösterilebilir.¹⁸

Deniz ortamında kritik enerji altyapı bileşenlerinin güvenlik ihtiyacını karşılamada kilit önem taşıyan hususlar, denizde durumsal farkındalığın sağlanması ve deniz güvenlik harekâtı icra edilmesidir. Denizde durumsal farkındalık, deniz trafiğinin kesintisiz ve gerçek zamanlı olarak takip edilmesi, bu kapsamda toplanan bilgilerin kıymetlendirilmesi ve deniz ortamına ilişkin derlenmiş bilgilerin gerektiğinde deniz güvenlik harekâtı icra eden unsurlara aktarılması sürecidir. Deniz güvenlik harekâtı ise deniz ortamındaki tehditleri ortadan kaldırmak, riskleri minimize etmek ve yasadışı girişimleri önlemek üzere sivil ya da askeri makamlar ile çok uluslu kuruluşlar tarafından icra edilen faaliyet olarak tanımlanabilir. Deniz

¹⁴ Volkan Şevket Ediger, “Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki”, *Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu*, Ankara, 2007, s. 2-4.

¹⁵ Cenk Özgen, *Rota: Deniz Kuvvetleri ve Enerji Güvenliği*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 315.

¹⁶ Nadia El-Sayed El-Shazly, *The Gulf Tanker War: Iran and Iraq's Maritime Swordplay*, Macmillan, Londra, 1998, s. 19-23.

¹⁷ “Al Qaida Suspected in Tanker Explosion”, <https://www.theguardian.com/world/2002/oct/07/alqaida.france.>, (31.08.2016).

¹⁸ “Pirates Anchor Hijacked Supertanker off Somalia Coast”, <https://www.theguardian.com/world/2008/nov/18/somalia-oil>, (31.08.2016).

güvenlik harekâtlarının başarısının, denizde durumsal farkındalığın sağlanabilmesine bağlı olduğu açıktır.¹⁹

4. Jeopolitik Bakışla Karadeniz

Karadeniz, 41°-47° kuzey enlemleri ile 28°-42° doğu boylamları arasında yer almaktadır. Doğudan batıya yaklaşık 1200 km, kuzeyden güneye 700 km mesafeye sahip olan Karadeniz'in yüzölçümü 423.000 km²'dir.²⁰ Esasen bir deniz ismi olmakla beraber Karadeniz, önüne ve arkasına aldığı eklerle farklı coğrafyaları ifade edecek şekilde de kullanılmaktadır. Örneğin Karadeniz Bölgesi, Karadeniz'e sahildar Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna'yı, Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi ise söz konusu devletlere ilave olarak Azerbaycan, Ermenistan ve Moldova'yı da içine alan coğrafyayı ifade etmektedir. Karadeniz Havzası ise birbiriyle bağlantılı nehirlerin üzerinden geçerek Karadeniz'e boşaldığı Doğu Avrupa, Balkanlar, Anadolu ve Kafkasya'yı içine alan çok daha geniş bir coğrafyayı tanımlamaktadır. Bahse konu havzada 23 devlet yer almaktadır.²¹

1982 Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre yarı kapalı deniz²² statüsündeki Karadeniz; batıda Balkanlar, kuzeyde Doğu Avrupa, doğuda Kafkasya ve güneyde Anadolu kıyıları ile çevrilidir. Karadeniz, Türk Boğazları ile Adalar Denizi (Ege Denizi) ve Akdeniz'e, Kerç Boğazı ile Azak Denizi'ne bağlanmaktadır. Cebelitarık Boğazı ve Süveyş Kanalı yoluyla okyanuslara açılan Karadeniz, nehir ve kanal bağlantıları üzerinden Baltık Denizi, Kuzey Denizi ve Hazar Denizi'ne de erişimi sağlamaktadır. Karadeniz'in en önemli limanları; Burgaz, Varna, Köstence, Odessa, Sivastopol, Novorossisk, Poti, Batum, Samsun ve Trabzon'dur.

¹⁹ Mustafa Sözer, "Türk Deniz Kuvvetleri'nin Deniz Yetki ve İlgi Alanlarımızda Enerji ve Deniz Güvenliğinin Tesisine Yönelik Faaliyetleri", *Enerji Nakil Hatları Güvenliği Paneli*, İstanbul, 2012, s. 180.

²⁰ Vittorio Barale ve Martin Gade, *Remote Sensing of the European Seas*, Springer Yayınları, New York, 2008, s. 16-17.

²¹ Charles King, "Is The Black Sea a Region?", (ed.) Oleksandr Pavliuk ve Ivanna Klympush-Tsintsadze, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, East West Institute, New York, 2004; aktaran Ahmet Işık, "Karadeniz Bölgesi'ndeki Değişimin Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S. 12, 2010, s. 36.

²² Sözleşmede, iki veya daha çok devlet tarafından çevrili ve diğer bir denize veya okyanusa dar bir geçitle bağlı bulunan denizler yarı kapalı deniz olarak tanımlanmıştır. BM Enformasyon Merkezi, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi", <http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/dosyam/denizhukuku.pdf>, (05.11.2016).

Sahildar devletlerin ekonomik alanda sağladıkları düzenli gelişmesinin sonucu olarak Karadeniz’de yoğun bir ticari deniz trafiği yaşanmaktadır. Akdeniz’in beşte biri yüzölçümüne sahip olan Karadeniz’de günde ortalama 300 ila 400 arasında ticaret gemisi uluslararası ticaret maksadıyla seyir halindedir. Karadeniz’deki ticari deniz trafiği neredeyse Akdeniz’dekinin onda birine karşılık gelmektedir.²³

Sahildar devletlerden Bulgaristan, Gürcistan, Romanya ve Ukrayna denize yegâne çıkışlarını Karadeniz üzerinden sağlamaktadır. Rusya’nın başka deniz ve okyanuslara da kıyısı vardır. Ancak klasik Rus jeopolitik yazınında “sıcak denizler” ile özdeşleşen Akdeniz’e erişimin en kısa güzergâhı Karadeniz ve Türk Boğazları rotasıdır. Türkiye’nin özelliği Karadeniz’in tek “giriş kapısı” konumundaki Türk Boğazlarını elinde bulundurmasıdır. Ayrıca Karadeniz, Türkiye’nin kuzey istikametindeki ulaştırma faaliyetlerinin de geçiş güzergâhıdır. Sahildar devletler dışında Main-Tuna ve Ren-Tuna kanalları bağlantısıyla çok sayıda Avrupa devletinin Karadeniz’e ulaşım olanağı vardır. Don-Volga Kanalı dikkate alındığında, aynı olanak Hazar Denizi’ne sahildar devletler için de geçerlidir.

Karadeniz, gerek coğrafi konumu gerekse bağlantılı nehir ve kanal sistemleri ile doğudan Avrupa’nın, güneyden Rusya’nın, batıdan Kafkasya, Hazar Denizi ve Orta Asya’nın ve kuzeyden de Anadolu’nun içlerine müdahale etme imkânı vermektedir. Bu imkân sadece askeri açıdan değil, siyasi ve ekonomik açıdan da değerlidir. Karadeniz’i kontrol edecek gücün, rakipleri karşısında üstünlük sağlayacağı söylenebilir.²⁴

Sıralanan özellikleri dikkate alındığında, klasik jeopolitik kuramların Karadeniz’e büyük önem atfetmesi sürpriz olmamaktadır. Mackinder’in Kara Hâkimiyeti Kuramı’na göre Kalpgâh’a en kolay ulaşım Karadeniz üzerinden sağlanmaktadır. Spykman’ın Kenar Kuşak Kuramı’nda Karadeniz, Avrupa’yı Orta Doğu ve Asya’ya bağlayan kritik bir geçiş güzergâhı konumundadır. Mahan’ın Deniz Hâkimiyeti Kuramı, Karadeniz’i kontrol eden gücün aynı zamanda tüm bölgeyi kontrol edeceğini esas almaktadır. Schaklian’ın Hava

²³ Cem Gürdeniz, “Transformation in the Black Sea and Caucasus Regions”, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=6781>, (24.09.2016).

²⁴ Osman Metin Öztürk, “Dünden Bugüne Karadeniz (Güncel Jeopolitiği, Enerji, Montrö, Rusya ve Sorunlar)”, <http://ascmer.org/dunden-bugune-karadeniz-guncel-jeopolitigi-enerji-montro-rusya-ve-sorunlar/>, (22.08.2016).

Hâkimiyet Kuramı'na göre ise Karadeniz'in, Kalpgâh'ı ve Dünya Adası'nı kontrol edebilecek bir coğrafi konumu haizdir.²⁵

Soğuk Savaş döneminde Karadeniz'de iki büyük güç, NATO ve Varşova Paktı etkindir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ise bölgede etkinlik mücadelesine giren çok sayıda yeni aktör ortaya çıkmıştır. Bu aktörlerden küresel nitelikte olanlar ABD, AB ve Rusya; bölgesel nitelikte olanlar ise Türkiye, Romanya ve Ukrayna'dır. Uluslararası örgütlerden de NATO, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)'nin bölgede aktif olduğu görülmektedir.²⁶

Karadeniz, doğu-batı ve kuzey-güney eksenindeki güç mücadelesinin merkezinde olmasına rağmen, Soğuk Savaş döneminde dünya gündeminin ön sıralarında yer almamıştır. Bu açıdan milat Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Yeni dönemde Karadeniz, iç ve dış dinamiklerin etkisiyle uluslararası politikanın hareketli bölgelerinden biri haline gelmiştir.²⁷ Hareketliliğin önümüzdeki dönemde de devam etmesi kuvvetle muhtemeldir.

Karadeniz'de hareketliliğin artmasının nedenlerinden biri Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Sovyetler Birliği'nin halefi Rusya, bölgedeki ana deniz üsleri konumundaki Odessa ve Sivastopol'u kaybetmekle kalmamış, Sovyet Karadeniz Filosu'nun %18,3'ünü, kıyı tesislerinin ise yaklaşık yarısını Ukrayna'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Bunlara bütçe kısıntıları gerekçesiyle çok sayıda savaş gemisinin hizmet dışına çıkarılması da eklenince Karadeniz'de "deniz gücü boşluğu" meydana gelmiştir.²⁸ Bu boşluktan faydalanmak isteyen Batılı devletler bölgedeki faaliyetlerini arttırmış, iki kutuplu dönemde Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanı olarak görülen Karadeniz'de artık ABD ve AB'nin de etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Bölgede değişen dengelerin en somut göstergesi bir dönem Varşova Paktı içerisinde yer alan Bulgaristan ve Romanya'nın 2004'te NATO, 2007'de ise AB üyesi olmasıdır. Bulgaristan ve Romanya'nın NATO üyesi olması, ittifak ilişkileri üzerinden ABD'nin

²⁵ Kadir Nazif Özdağdeviren ve Orhan Ertunç, *Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995, s. 2.

²⁶ Giray Saynur Bozkurt, "Security Policy of Turkey and Russia in the Black Sea Basin", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 30, 2011, s. 2.

²⁷ Burcu Çörten, *Güncel Karadeniz Jeopolitiği*, Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Giresun, 2009, s. 10.

²⁸ Sait Yılmaz, "Karadeniz'de Değişen Dengeler ve Türkiye", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 15, 2007, s. 3.

Karadeniz'deki varlığını arttırırken, Rusya'nın çevrelenmesi stratejisine de katkı sağlamıştır. Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyeliği ise Birliğin sınırlarını Karadeniz'e ulaştırmıştır. Bu süreçte ABD'nin bölgede kendi politikalarını destekleyecek Batı yanlısı liderleri iktidara getirme çabası da dikkat çekicidir. 2004'te Gürcistan'da, 2005'te ise Ukrayna'da gerçekleştirilen "renkli devrimler" neticesinde Rusya, Karadeniz'de iki önemli müttefikini kaybederken, ABD bölgedeki etkisini arttırmıştır.²⁹

Karadeniz'de hareketliliğin artmasının bir diğer nedeni ise Hazar Havzası enerji kaynaklarıdır. Birleşik Devletler Enerji Bilgi İdaresi (*United States Energy Information Administration/EIA*), Hazar Denizi'ne sahildar Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan ile Özbekistan'ı içine alan havzada, 48 milyar varil petrol ve 292 trilyon feet küp doğalgaz rezervi olduğunu tahmin etmektedir.³⁰ Orta Doğu'ya alternatif oluşturabilecek büyüklükteki rezervlerin doğu-batı ekseninde tüketim pazarlarına taşınmasında Karadeniz'in transit geçiş güzergâhı konumunda olduğu görülmektedir. Bu durum, Karadeniz'e küresel enerji denklemi bağlamında da değer atfedilmesine neden olmaktadır.

5. Petrol ve Doğalgaz Açısından Karadeniz

Bir önceki bölümde belirtildiği üzere Karadeniz, gerek petrol gerekse doğalgaz ticaretinde transit geçiş koridorudur. Karadeniz limanları, Rusya'nın özellikle Ural ve Sibirya bölgelerinde üretilen petrolün ihracatında önem taşımaktadır. Sahildar olmamakla beraber, Azerbaycan ve Kazakistan'da, Rusya ve Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki limanları üzerinden petrol ihraç etmektedir. Karadeniz'de petrol ticaretinde rol alan en önemli liman Rusya'nın Novorossiysk limanıdır. Novorossiysk dışında; yine Rusya'nın Tuapse, Ukrayna'nın Yuzhny, Gürcistan'ın Supsa ve Kulevi, Bulgaristan'ın Rosenetz ve Romanya'nın Midia limanları/terminalleri de petrol ticaretinde öne çıkmaktadır.

Karadeniz'de yükleme ve boşaltma yapan tankerlerin ekserisi Türk Boğazlarından geçiş yapmaktadır. Günümüzde Türk Boğazları, küresel petrol ticaretinde "kritik" kabul edilen ve herhangi bir nedenden ötürü kapanması halinde enerji arz güvenliğini olumsuz

²⁹ İlyas Kamalov, "Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 21, 2009, s. 16.

³⁰ U.S. Energy Information Administration, "Caspian Sea Region", https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/regions_of_interest/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, (22.08.2016).

şekilde etkileyeceği değerlendirilen 7 düğüm noktası (*chokepoint*) arasında yer almaktadır.³¹ 2013 yılında Türk Boğazları üzerinden taşınan petrol miktarı 2.9 milyon varil/gün olarak gerçekleşmiştir.³² Aynı yıl İstanbul Boğazı'ndan her iki istikamette geçiş yapan tanker sayısı ise 5.825'tir.³³ Türk Boğazlarına ilişkin istatistikler Karadeniz'in petrol ticaretindeki yerini ve buna bağlı olarak da bölgedeki tanker trafiğinin yoğunluğunu göstermektedir. Azerbaycan ve özellikle de Kazakistan'daki petrol sahalarının geliştirilmesine koşut olarak orta ve uzun vadede bölgedeki tanker trafiğinin daha da artacağı tespitinde bulunmak yanlış olmayacaktır.

Karadeniz'in doğalgaz ticaretindeki rolü ise daha ziyade deniz geçişli doğalgaz boru hatlarıyla beraber düşünülmelidir. Rusya'dan Türkiye'ye uzanan Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı, 2005 yılında hizmete girmiştir. Djubga-Samsun arasındaki 390 km'lik bölümü Karadeniz'in tabanından geçen proje, yıllık 16 milyar m³ doğalgaz taşıma kapasitesine sahiptir. Karadeniz geçişli bir diğer doğalgaz boru hattı ise halen teknik çalışmaları devam eden Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Projesi'dir. Rusya'dan Türkiye'ye uzanması planlanan ve Türkiye dışında Avrupa pazarlarını da hedefleyen projenin ilk hesaplamalarda yıllık maksimum 63 milyar m³ doğalgaz taşınması öngörülmüştür.³⁴ Türkiye ile Rusya arasında yaşanan "uçak düşürme krizi", projenin geleceğine ilişkin tartışmalara neden olmuş, hatta bu süreçte Moskova yönetiminden iptal edilen Bulgaristan geçişli Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi'ne dönüş yapılabileceğine ilişkin açıklamalar dahi yapılmıştır.³⁵ Ancak krizin fazla uzamadan sona ermesi, proje hakkındaki soru işaretlerini ortadan kaldırmıştır. Diğer yandan inşa edilmesi öngörülen boru hattının kapasitesinin düşürülmesi gündemdedir. Nitekim Gazprom İcra Kurulu Başkanı (*Chief Executive Officer/CEO*) Aleksey Miller'in, Rus doğalgazını Baltık Denizi'nden Avrupa'ya taşıyacak Kuzey Akım-

³¹ Türk Boğazları dışındaki diğer düğüm noktaları; Hürmüz Boğazı, Malakka Boğazı, Bab El Mendep Boğazı, Süveyş Kanalı, Danimarka Boğazları ve Panama Kanalı'dır.

³² International Energy Agency, "World Oil Transit Chokepoints", <https://www.eia.gov/beta/international/regions-topics.cfm?RegionTopicID=WOTC>, (18.09.2016).

³³ Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü, "2015 Yılı Türk Boğazları Gemi Geçiş İstatistikleri", https://atlantis.udhb.gov.tr/istatistik/gemi_gecis.aspx, (18.09.2016).

³⁴ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Uluslararası Boru Hatları ve Boru Hattı Projeleri", <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Boru-Hatları-ve-Boru-Hattı-Projeleri>, (19.09.2016).

³⁵ Nerdun Hacıoğlu, "Rusya Türk Akımı Yerine Rafa Kaldırdığı Projeyi İndiriyor", <http://www.hurriyet.com.tr/rusya-turk-akimi-yerine-rafa-kaldirdigi-projeyi-indiriyor-40070661>, (20.09.2016).

2 Doğalgaz Boru Hattı Projesi'nin kapasitesinin dikkate alınarak Türk Akımı'nın kapasitesini 32 milyar m³'e düşürmeyi kararlaştırdıklarına ilişkin açıklaması basında yer almıştır.³⁶

Petrol ve doğalgaz taşıma pratiğinde kayda değer rol oynayan Karadeniz'in üretim pratiğindeki rolü içinse aynı tespiti yapmak mümkün değildir. Karadeniz'de açık deniz petrol ve doğalgaz üretimi yok denecek kadar azdır. Bu alanda verilebilecek sınırlı sayıdaki örnekten biri Türkiye'nin Düzce iline bağlı Akçakoca ilçesi açıklarında gerçekleştirdiği doğalgaz üretimidir. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) Üretim Daire Başkan Yardımcısı Mehmet Kul, Akçakoca açıklarında yer alan 4 doğalgaz platformunda günlük 600 bin m³ doğalgaz üretildiğini açıklamıştır.³⁷ Açıklanan rakam yıllık birkaç yüz milyon m³'lük bir üretime karşılık gelmektedir ki bu küresel doğalgaz arzında son derece düşük bir miktardır.

Karadeniz'in hidrokarbon potansiyeline ilişkin tartışmalar uzun zamandır yapılmakta; bölgede zengin rezervler olduğuna ilişkin haberler basında da yer almaktadır.³⁸ Yakın dönemde sahildevletlerin Karadeniz'de petrol ve doğalgaz arama çalışmaları ivme kazanmıştır. Nitekim yürütülen çalışmalara koşut olarak alanyazında "Karadeniz geleceğin Kuzey Denizi olabilir mi?" sorusu ortaya atılmıştır.³⁹ Bugün için Karadeniz'deki arama çalışmalarında en fazla ilerleme sağlayan devlet Romanya'dır.⁴⁰ Özellikle Exxon Mobil-OMW Petrom ortaklığının Romanya'nın Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırları içerisindeki Neptün Sahası'nda gerçekleştirdiği doğalgaz keşfi büyük yankı uyandırmıştır.⁴¹ Son yıllarda Türkiye de Karadeniz'de petrol ve doğalgaz arama çalışmalarına ağırlık vermektedir. TPAO, 2004-2013 yılları arasında BP, Petrobras, Exxon

³⁶ "Gazprom Türk Akımı'nın Yarısından Vazgeçti", <http://www.milliyet.com.tr/gazpromgazprom-turk-akimi-nin/ekonomi/detay/2127839/default.htm>, (20.09.2016).

³⁷ "Türkiye'nin Gazı Akçakoca'dan", http://www.akcakocatv.com/haber-detay.asp?id=2727&Turkiyenin_gazi_Akcakocadan, (23.09.2016).

³⁸ "Karadeniz'de Zengin Petrol Rezervleri Var", <http://www.gazetevatan.com/karadeniz-de-zengin-petrol-rezervleri-var--84930-ekonomi/>, (23.09.2016).

³⁹ "Is the Black Sea the Next North Sea?", <http://www.iene.gr/6thSEED/articlefiles/sessionIII/Hutta.pdf>, (23.09.2016).

⁴⁰ "Black Sea Offshore Production in 2015 - A Route to Energy Independence?", <http://www.oilgas-events.com/market-insights/georgia-romania-russia-turkey/black-sea-offshore-production-in-2015-a-route-to-energy-independence-/801781383>, (23.09.2016).

⁴¹ GEO ExPro, "Romania: Black Sea Gas Discovery", <http://www.geoexpro.com/articles/2012/09/romania-black-sea-gas-discovery>, (23.09.2016).

Mobil ve Chevron ile çeşitli sahalarda ultra derin deniz sondajları dâhil birçok çalışma gerçekleştirmiştir.⁴² Şirket, 2013 yılında Türkiye'nin Karadeniz'deki MEB sınırlarının en batısında derin deniz arama çalışmaları yürütmek için Shell ile anlaşmıştır.⁴³ Aynı yıl 130 milyon dolar bedel ile satın aldığı Barbaros Hayrettin Paşa sismik arama gemisi ile Karadeniz'de iki ve üç boyutlu sismik arama çalışmalarına başlamıştır.⁴⁴

6. Karadeniz'de Deniz Güvenlik Ortamı

21. yüzyılın ilk çeyreğinde Karadeniz'de kalıcı bir güven ortamının tesisi önünde ciddi zorluklar vardır. Buradaki ilk zorluk sahildevletleri devletlerin ulusal hedef ve çıkarları arasındaki farklılıklardır. Sahildevletleri devletlerin geçmişi yüzyıllar öncesine dayanan ilişkileri ve halen üye oldukları ya da üye olmayı hedefledikleri uluslararası yapılar da güven ortamının tesisini zorlaştırmaktadır. Öte yandan Karadeniz'deki güvenlik ortamını salt sahildevletlere bakarak değerlendirmek eksik bir yaklaşımdır. Hazar ve Kafkaslar gibi mücavir bölgelerdeki gelişmelerden etkilenen Karadeniz, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bölge dışı aktörlerin de güvenlik dinamiklerine müdahil olduğu bir coğrafya haline gelmiştir. Bölge dışı aktörlerin etkileri bağlamında özellikle NATO, AB ve ABD'nin girişimlerinin ve Rusya'nın buna karşı verdiği tepkilerin hassasiyet oluşturduğu görülmektedir. Karadeniz, Rusya, Kafkasya ve Hazar petrol ve doğalgazının tüketim pazarlarına taşındığı bir enerji koridoru ve barındırdığı tahmin edilen hidrokarbon yatakları ile de potansiyel bir enerji üretim merkezidir. Tüketim pazarlarının ekseriyetle Batılı devletler olması nedeniyle günümüzde Karadeniz güvenliğinin Avrupa-Atlantik güvenliğine eklenmesinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.⁴⁵

Aslına bakılırsa Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz, Montrö Rejimi'nin varlığı ve sahildevletleri arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasıyla ilgili ciddi bir ihtilâfın olmayışının da

⁴² "Romanya'nın Petrol Keşfi Karadeniz'de Umutları Arttırdı", <http://www.dunya.com/sectorler/enerji/romanya039nin-petrol-kesfi-karadeniz039de-umutlari-artirdi-haberi-252170>, (23.09.2016).

⁴³ Shell Türkiye, "TPAO ve Shell Karadeniz'de Petrol Arama Anlaşması İmzalandı", <http://www.shell.com.tr/aboutshell/media-centre/news-and-media-releases/2013/20130214.html>, (23.09.2016).

⁴⁴ "Barbaros Hayrettin Karadeniz'e Açılıyor", <http://www.denizhaber.com.tr/barbaros-hayrettin-karadenize-aciliyor-haber-47156.htm>, (23.09.2016).

⁴⁵ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, *Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi*, Deniz Basımevi, İstanbul, 2015, s. 9.

etkisiyle -2008 yılındaki Gürcistan Krizi'nin neden olduğu kısa süreli gerginlik haricinde- deniz güvenliği açısından istikrarlı bir görünüm arz etmiştir. Bu açıdan bakıldığında kırılma noktası 2014 yılında ortaya çıkan Ukrayna Krizi'dir. Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına ve Ukrayna'nın doğusunda de facto bağımsız cumhuriyetlerin kurulmasına kadar varan bir dizi gelişmeyi tetikleyen kriz, Karadeniz'de süregelen istikrara ve karşılıklı güven ortamına darbe vurmuştur. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını zedeleyen gelişmeler karşısında bölge devletleri Rusya'yı ciddi bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Rusya'nın Karadeniz'deki askeri varlığını güçlendirme yönündeki girişimleri ise bu algıyı daha da pekiştirmiştir. Gelişmeler karşısında bölge devletlerinin NATO ve bölge dışı aktörlerle yakınlaşma eğilimine girdiği gözlemlenmektedir.⁴⁶ Mevcut parametreler ışığında en azından kısa ve orta vadede bu eğilimin devam edeceğini söylemek mümkündür.

Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, gelecekte Karadeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşımı hususunda potansiyel bir kriz başlığı oluşturmaktadır. İlhakın jeopolitik sonuçları ve bölgedeki deniz gücü dengelerine etkisi üzerinde ise ayrıca durulmalıdır. Kırım Yarımadası, Karadeniz'e kuzey yönünden hâkim bir coğrafi konuma sahiptir. Yarımadayı kontrol eden güç bölgede stratejik üstünlük sağlamakta, Karadeniz'in büyük bölümünü gemi ve uçaklara kapatma imkânına sahip olmaktadır. Ayrıca Karadeniz'in doğu, batı ve güney kıyılarına yakınlığı Kırım'ı Anadolu, Kafkasya ve Doğu Avrupa'nın güvenliği açısından da hassas kılmaktadır.⁴⁷ Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Rusya, Karadeniz'de dar bir deniz alanına sıkışmış, Rus Karadeniz Filosu'nun gerilemesiyle oluşan boşluğu Türk Donanması doldurmuştur. Kırım'ın ilhakını aslında bu yapının değiştirilmesi yolunda atılmış bir adım olarak da yorumlamak mümkündür. Zira bu adımıyla Rusya, sadece Sivastopol'daki deniz üssünün kontrolünü ele geçirmekle kalmamış, aynı zamanda psikolojik bir eşiği de aşmıştır. Son yıllarda Karadeniz Filosu'nun modernizasyona yönelik yürütülen çalışmalarla birlikte düşünüldüğünde, bunun ciddi sonuçları olacağı ortadadır. Rusya Genelkurmay Başkanı Valeriy Gerasimov'un Eylül 2016'da yaptığı açıklama da bu tespiti desteklemektedir. Gerasimov,

⁴⁶ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, *Türk Deniz Kuvvetleri...*, s. 10.

⁴⁷ Çağdaş Beşoğlu, "Kırım'ın İlhakının Karadeniz Jeopolitiğine Olan Etkileri", https://www.academia.edu/19854872/K%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1n_%C4%B0lhak%C4%B1n%C4%B1n_Karadeniz_Jeopoliti%C4%9Fine_Olan_Etkileri, (25.09. 2016).

yakın zamana kadar Türkiye'nin neredeyse "Karadeniz'in efendisi" olduğunun söylendiğini ancak artık tablonun değiştiğini ifade etmiştir.⁴⁸

Karadeniz'de deniz güvenlik ortamına etkisi bağlamında göz önünde bulundurulması gereken bir diğer faktör deniz terörizmidir. Bölgede deniz trafiğinin yoğun olması, özellikle de tanker hareketliliğinin fazlalığı terör örgütlerinin samsasyonel nitelikte eylem gerçekleştirme ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Teorik olarak bu tarz bir eylem her noktada gerçekleştirilebilir. Ne var ki boğazlarda, liman ve terminal sahalarında, söz konusu tesislerin yaklaşma sularında ve gemilerin bekleme mevkilerinde risk daha fazladır. Karadeniz açısından taşıdığı stratejik değer itibariyle bu noktada Türk Boğazları'na ayrı bir parantez açmak gerekir. Türk Boğazları'ndan geçiş yapan tankerlerin; balıkçı teknesi, gezi teknesi, lastik bot, hizmet teknesi, sürat teknesi ya da jet-ski gibi deniz araçları kullanılarak hedef alınması mümkündür.⁴⁹ Boğazların kısa süreliğine de olsa kapanmasına yol açacak böyle bir saldırının can ve mal kaybının yanı sıra, başta ekonomik olmak üzere artçı etkileri olacağını tahmin etmek güç değildir. Doğal olarak bu etkiler Karadeniz'e sahil devletler nezdinde daha ağır şekilde hissedilecektir.

Karadeniz'de deniz güvenlik dinamiklerine etkisi bağlamında değerlendirilmesi gereken belki de en önemli faktör Montrö Boğazlar Sözleşmesi'dir. 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö, ticaret ve savaş gemileri ile hava araçlarının Türk Boğazları'ndan nasıl geçeceklerini ayrı ayrı düzenlemektedir. Sözleşmede genel ilke ticaret gemileri için geçiş serbestisidir. Her ne kadar barış zamanında savaş gemileri için de serbest geçiş öngörülmüş olsa da Karadeniz'e kıyıdaş ve kıyıdaş olmayan ülkeler için farklı kısıtlamalar söz konusudur. Kıyıdaş ülkelerin savaş gemilerine getirilen kısıtlamalardan biri geçişten 8 gün önce ön bildirimde bulunulması zorunluluğudur. Bir diğer kısıtlama da uçak gemilerinin Boğazlardan geçirilememesidir. Kıyıdaş olmayan ülkelere getirilen kısıtlamalardan en dikkat çekici olanı ise Karadeniz'de bulundurulabilecek filonun toplam tonajının 45.000 tonu aşmaması

⁴⁸ "Rusya Genelkurmayı: Türkiye Artık Karadeniz'in Efendisi Değil", <https://tr.sputniknews.com/rusya/20160914/1024832161/rusya-genelkurmay-turkiye-karadeniz.html>, (25.09.2016).

⁴⁹ Güray Demir, "Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın Enerji Nakil Hatları Güvenliği Konusundaki Rolü ve Önemi", *Enerji Nakil Hatları Güvenliği Paneli*, İstanbul, 2012, s. 191-192.

ve amacı ne olursa olsun bu denizde 21 günden çok kalamamasıdır. Sözleşme, kıyıdaş olmayan ülkelerin uçak gemilerini, hattı harp gemilerini ve denizaltılarını Boğazlardan geçirmesini de yasaklamıştır.⁵⁰ Türkiye, Montrö Rejimi'nin muhafazasına büyük önem vermektedir. Soğuk Savaş koşullarında dahi bu konuda kararlı bir tutum sergilemiş, Sovyetler Birliği ile gerginliğe yol açacak girişimlerin önüne set çekmiştir.

Diğer yandan Montrö'nün getirdiği kural ve kısıtlamalar özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde tartışmalara sebep olmaktadır. Tartışmaların temelinde ABD'nin Montrö hükümlerinin sorgulanmasına sebep olan talepleri yatmaktadır. Küresel ölçekte politikalar geliştiren ABD, Montrö'nün getirdiği kısıtlamalardan rahatsızdır. Zira Karadeniz, dünyada Amerikan Donanması'nın giremediği ender denizlerden biridir. Son yıllarda ABD, Karadeniz'e savaş gemilerinin girebilmesi ve hatta mümkünse bölgede kalıcı üs kolaylıkları elde edilebilmesi için gerekli zeminin yaratılmasına çalışmaktadır.⁵¹ NATO tarafından Akdeniz'de icra edilen Aktif Çaba Harekâtı'nın Karadeniz'i de kapsayacak şekilde genişletilmesine yönelik girişimler bu çalışmaların en somut tezahürüdür. Bulgaristan ve Romanya'nın NATO üyeliğine alınması ve ABD'nin bu devletlerle geliştirdiği askeri ilişkiler de yine bu kapsamda değerlendirilebilir.

Ağustos 2008'de Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan savaş, ABD'nin taleplerini, dolayısıyla Montrö'yü bir kez daha uluslararası toplumun gündemine taşımıştır. Savaş sırasında NATO'ya bağlı savaş gemilerinin Karadeniz'e giriş yapması Rusya'nın tepkisini çekmiştir. Moskova yönetimi, gelişmeleri yakından takip ettiklerini, Montrö hükümlerinin çiğnendiğini tespit etmeleri durumunda konuyu BM'ye götüreceklerini açıklamıştır.⁵² ABD'nin Karadeniz'de kalıcı askeri varlık bulundurmamak istemesi, bu ülke tarafından zaten kuşatıldığı düşüncesindeki Rusya'yı daha da endişelendirmektedir. Türkiye de Montrö'nün sorgulanmasından ciddi ölçüde rahatsızlık duymaktadır. Türkiye ve Rusya Karadeniz'deki uyuşmazlıkların sahildar devletlerin işbirliği içinde çözülmesini, bölge dışı aktörler ile üçüncü tarafların meselelere müdahil olmamasını istemektedir. Bu bakımdan

⁵⁰ Kudret Özersay, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", (ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 374-379.

⁵¹ Sinan Oğan, "Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz ve Montrö Antlaşması", <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/449-kuresel-mucadelenin-yeni-rekabet-alani-karadeniz-ve-montro-anlasmasi>, (26.09.2016).

⁵² Nerdun Hacıoğlu, "Rusya, Montrö'yü BM'ye Götürecektir", <http://www.hurriyet.com.tr/rusya-montro-yu-bm-ye-goturecek-9833215>, (26.09.2016).

iki devletin Montrö'nün korunması konusunda mutabık olduğu anlaşılmaktadır.⁵³

Nisan 2011'de dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanan Kanal İstanbul Projesi, Montrö'ye ilişkin tartışmalara yeni bir boyut katmıştır. Trakya Yarımadası'nda Karadeniz ile Marmara Denizi arasına inşa edilmesi planlanan ve başta petrol yüklü tankerler olmak üzere ticari deniz trafiği için İstanbul Boğazı'na alternatif bir geçiş güzergâhı oluşturacağı belirtilen kanalla ilgili tartışmalardan biri projenin Montrö rejimine etkileridir. Uluslararası Adalet Divanı avukatlarından Marcelo Kohen, Türkiye'nin boğazları tamamen kapatmasının mümkün olmadığını ancak çevre güvenliği gerekçesiyle tankerleri kanala yönlendirebileceğini belirtmektedir. Uluslararası Adalet Divanı avukatlarından Pierre-Marie Dupuy da benzer görüştedir. Boğazlarda geçiş serbestliğinin esas olduğunu vurgulayan Dupuy, geçiş serbestliği ile ekolojik güvenlik arasında bir denge sağlanmasını ve Türkiye'nin bu konuda uluslararası toplumu bilgilendirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmasını önermektedir.⁵⁴ Projenin hukuki boyutuna ilişkin tartışmalar sürerken Rusya'dan da açıklamalar gecikmemiştir. Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Vladimir İvanovsky, projeyi yakından takip ettiklerini ve atılacak adımların Montrö'ye zarar vermemesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁵ Moskova yönetiminin konuya müdahil olması, projenin Karadeniz'deki deniz güvenlik dinamikleri bağlamında taşıdığı hassasiyeti göstermesi açısından önemlidir.

7. Türkiye'nin Faaliyetleri

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan risk ve tehditler, deniz güvenliği konusunda küresel ölçekte bir duyarlılık oluşturmuş, bu duyarlılık deniz ortamında keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının ekonomik bakımdan vaat ettikleriyle birlikte daha da artmıştır. Yaşanan gelişmeler üzerine sahil devletler, deniz güvenliğinin sağlanması noktasında ulusal gayretlerini arttırmış, dahası bu alanda uluslararası işbirliği arayışları da hız kazanmıştır. Bu süreçte

⁵³ Fatih Özbay, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Karadeniz Faktörü", <http://www.bilgesam.org/incele/106/-turkiye-rusya-iliskilerinde-karadeniz-faktoru/#.V-j4Tvl96M8>, (26.09.2016).

⁵⁴ "Kanal İstanbul, Montrö Antlaşması'na Aykırı Değil", <http://www.haberturk.com/polemik/haber/629370-kanal-istanbul-montro-antlasmasina-aykiri-degil>, (26.09.2016).

⁵⁵ Murat Yetkin, "Rusya Büyükelçisi: Montrö Korunmalı", <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/rusya-buyukelcisi-montro-korunmali-1047796/>, (26.09.2016).

Karadeniz, dünyada deniz güvenliğine yönelik inisiyatif ve faaliyetlerin en yoğun şekilde yer aldığı deniz görünümünü almıştır.⁵⁶ Bu durum özellikle 2000'li yıllarda daha da belirgin hale gelmiştir.

Karadeniz'de deniz güvenliği bağlamında sahil devletlerin tamamının hassasiyet gösterdiği ve icra edilen faaliyetlere katıldığı gözlemlenmektedir. Ancak bu alanda öncülüğün Türkiye'de olduğu aşikârdır. Türkiye'nin Karadeniz'de deniz ve enerji güvenliğine katkı sağlayan faaliyetleri izleyen başlıklar altında incelenmektedir. Burada altı çizilmesi gereken husus incelenecek başlıkların Türk Deniz Kuvvetleri ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın bilfiil iştirakiyle icra edilen faaliyetler olmasıdır. Yoksa Türkiye'nin Karadeniz'de öncülük ettiği ve/veya katıldığı faaliyetler bunlarla sınırlı değildir.

7.1. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu

Karadeniz'de barış, istikrar ve işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla Türkiye, 8-12 Nisan 1998 tarihlerinde Bulgaristan'ın Varna şehrinde düzenlenen 2. Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Toplantısı'nda sahil devletlerin bir deniz gücü oluşturulmasını teklif etmiştir.⁵⁷ Teklife olumlu yaklaşılması üzerine Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (*Black Sea Naval Cooperation Task Group*) ya da kısa adıyla BLACKSEAFOR'un kurulmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Bir Türk amiralin başkanlığında diplomat, asker ve yetkili uzmanların katılımıyla gerçekleştirilen bir dizi toplantı sonunda, tarafların siyasi irade, kararlılık ve desteğini gösteren Niyet Mektubu, sahil devletlerin büyükelçilerince 28 Haziran 2000 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. BLACKSEAFOR'un en önemli aşaması olan Kuruluş Antlaşması ise 2 Nisan 2001 tarihinde dışişleri bakanları ve yetkilendirdikleri üst düzey temsilcileri tarafından -üye devletlerin deniz kuvvetleri komutanlarının da katıldığı bir törenle- İstanbul'da imzalanmıştır.⁵⁸ Antlaşmanın imzacı devletlerin tamamının parlamentolarında onaylanarak yürürlüğe girmesi, 2 Kasım 2003 tarihinde gerçekleşmiştir. Türkiye, antlaşmanın aslını saklayan depoziter ülkedir.⁵⁹

⁵⁶ Sözer, "Türk Deniz Kuvvetleri'nin...", s. 181-182.

⁵⁷ Cem Gürdeniz, *Hedefteki Donanma*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 301.

⁵⁸ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu: Kuruluş", https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=242dil=1&blackseafor=1, (02.10.2016).

⁵⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "No: 13-19 Ocak 2004 BLACKSEAFOR Toplantısı Hk", http://www.mfa.gov.tr/no_13---19-ocak-2004_-blackseafor-toplantisi-hk.tr.mfa, (02.10.2016).

Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri

Daimi bir kuvvet yapısına sahip olmayan BLACKSEAFOR, çağrı esasına dayalı olarak aktive edilen bir deniz görev grubudur. BLACKSEAFOR, kara ve hava kuvvetlerinden doğrudan bir katılım olmadan salt deniz kuvvetleri unsurlarından oluşmaktadır. Ancak ihtiyaç durumunda diğer kuvvetlerden destek alınması mümkündür. BLACKSEAFOR'un kuvvet yapısında, biri komuta-kontrol gemisi olmak üzere taraflarca tahsis edilecek en az 4-6 savaş gemisi yer almaktadır. Deniz görev grubu emrinde görevlendirilebilecek ana savaş gemisi sınıfları; muhrip, fırkateyn, korvet, karakol botu, mayın karşı tedbirleri (MKT) gemisi ve yardımcı sınıf gemidir. Aktivasyon dönemleri dışında gemiler kendi ülkelerindeki üslerinde konuşlu bulunmaktadır. Gemilerin toplanması ise Planlama Grubu (PG) toplantılarında hazırlanmış aktivasyon programlarına uygun olarak gerçekleşmektedir. BLACKSEAFOR, öncelikli olarak Karadeniz'de görevlendirilmek üzere teşkil edilmiştir. Ne var ki tarafların oybirliği ile karar almaları durumunda başka bölgelerde görevlendirilme önünde engel bulunmamaktadır. BLACKSEAFOR, gerektiğinde BM ve AGİT kapsamındaki harekâtlarda ya da kuruluş maksadıyla çelişmeyen diğer uluslararası faaliyetlerde görevlendirilebilmektedir. Böyle bir görevlendirmenin gündeme gelmesi durumunda tarafların kendi ulusal mevzuatlarına uygun olarak onay alması gerekmektedir.⁶⁰

BLACKSEAFOR'a ilişkin siyasi kararlar, dışişleri/savunma bakanlarının veya onların yetkili kıldıkları temsilcilerin katıldığı toplantılarda alınmaktadır. Normal şartlarda yılda bir kez gerçekleştirilen siyasi istişarelere tarafların yetkili hükümet temsilcileri, askeri istişarelere ise Genelkurmay Başkanları veya onların temsilcileri katılmaktadır. BLACKSEAFOR'un harekât komutası Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Komitesi (*Black Sea Naval Commanders Commity/BSNC*)'nde bulunmaktadır. Genel yönlendirme ve kontrol makamı olan BSNC'nin üyeleri; Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Türkiye ve Ukrayna için deniz kuvvetleri komutanları, Rusya içinse Karadeniz Filosu komutanıdır. BSNC, görev grubunun harekât kontrolünü BLACKSEAFOR Harekât Kontrol Makamı (*Operational Control Authority of BLACKSEAFOR/OPBLACKSEAFOR*)'na devretmektedir. Bir amiralin tayin edildiği makam, dönemsel olarak sahildevletleri arasında el

⁶⁰ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu: Görev Ortamı", https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=243&dil=1&blackseafor=1, (03.10.2016).

değiştirmektedir. BLACKSEAFOR'un taktik komutasıysa BLACKSEAFOR komutanındadır. OPBLACKSEAFOR'u tayin eden devlet, eş zamanlı olarak BLACKSEAFOR komutanını da atamaktadır.⁶¹

İlk aktivasyonunu 27 Eylül-16 Ekim 2001 tarihlerinde gerçekleştiren BLACKSEAFOR, PG tarafından belirlenen takvime uygun olarak her yıl aktive edilmektedir. Görev grubu, Ağustos 2004'teki aktivasyona kadar yılda bir kez, o tarihten sonraysa yılda iki kez aktive edilmiştir. Aslında Kuruluş Antlaşması, beklenmedik durumlar karşısında plansız aktivasyonu da mümkün kılmaktadır. Ancak bugüne kadar böyle bir tasarrufta bulunulmamıştır.⁶² Bu açıdan milat 21 Mayıs 2010 tarihinde Romanya'nın Köstence şehrinde düzenlenen BSNC toplantısıdır. Türkiye'nin girişimleriyle toplantıda kuvvetin gelecek yıllarda plansız aktive edilmesi konusunda mutabakata varılmıştır.⁶³

Kuruluş Antlaşması'nda BLACKSEAFOR'un görevleri; arama ve kurtarma harekâtı, insani yardım harekâtı, MKT harekâtı ve çevre koruma harekâtı olarak belirlenmiştir. Sıralanan harekât neveleri dışında, iyi niyet ziyaretlerinin gerçekleştirilmesi ve taraflarca kararlaştırılacak diğer görevlerin icrası da öngörülmüştür.⁶⁴ Öte yandan BLACKSEAFOR'un görev yönergesine 7 Temmuz 2004 tarihinde yapılan değişiklikle terörizm ve organize suçlar ile mücadele de dâhil edilmiştir. Değişiklik sonrası Terörizmle Mücadele Operasyonu isimli ilk tatbikat 2-27 Ağustos 2004 tarihlerinde icra edilmiştir. Görev yönergesinin değiştirilmesinin ve hemen ardından terörizm tehdidine yönelik bir tatbikat icra edilmesinin arka planında, NATO'nun Karadeniz'e girmesinin engellenmesi bulunmaktadır. Öyle ki bölgede Rusya ve Ukrayna'yı dengeleme arayışında olan Bulgaristan ve Romanya, NATO unsurlarının Karadeniz'de varlık göstermesini talep etmiş, bu bağlamda İttifakın 11 Eylül sonrası Akdeniz'de icra etmeye başladığı Etkin Çaba Harekâtı'nın Karadeniz'i de kapsayacak şekilde genişletilmesi gündeme gelmiştir. Perde arkasında ABD'nin olduğu böyle bir girişimin Montrö'ye zarar vereceğini dikkate alan Türkiye, öneriye

⁶¹ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu: Komuta Yapısı", https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=244&dil=1&blackseafor=1, (03.10.2016).

⁶² Özgen, *Rota: Deniz Kuvvetleri...*, s. 503.

⁶³ "21nci YY Türk Deniz Kuvvetleri", *Savunma ve Havaçılık*, C. 24, S. 141, 2010, s. 38.

⁶⁴ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu: Görev Ortamı".

sıcak bakmamıştır. Nitekim Türkiye, Karadeniz güvenliğinin sahildar devletlerce sağlanması fikrini paylaşan Rusya ile işbirliği yaparak görev yönergelerinin değiştirilmesini sağlamıştır.⁶⁵

Kurulduğu tarihten sonraki faaliyetleri dikkate alındığında, BLACKSEAFOR'un başarılı bir bölgesel güvenlik girişimi olduğuna şüphe yoktur. Ne var ki 2008 sonrasında yaşanan gelişmelerin BLACKSEAFOR'un başarısını gölgelediği ve geleceğe dair belirsiz bir durum ortaya çıkardığı görülmektedir. Gürcistan, Ağustos 2008'de Rusya ile yaşanan savaş sonrasında BLACKSEAFOR'a bir süre gemi tahsis etmemiştir. Tiflis yönetimi, savaştan sonra ilk kez Nisan 2011'deki aktivasyona katılmıştır. Ancak o zaman da tepki olarak Gürcü gemisi, Rusya'nın Novoroski Limanı'na yapılan ziyarete iştirak etmemiştir.⁶⁶ Ukrayna'nın Kırım Krizi sonrasında Rusya'yı BLACKSEAFOR üyeliğinden çıkarmaya çalıştığı fakat bu girişimin başarısızlıkla sonuçlandığı basında yer almıştır.⁶⁷ Rusya da Türkiye ile yaşanan uçak krizi sonrasında BLACKSEAFOR faaliyetlerine katılımını askıya aldığını duyurmuştur.⁶⁸

7.2. Karadeniz Uyumu Harekâtı

11 Eylül sonrası Etkin Çaba Harekâtı'nın Karadeniz'i de kapsayacak şekilde genişletilmesi için NATO'da yoğun çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. O dönem çalışmaların başlatılma gerekçesi olarak Akdeniz'de takip edilen şüpheli ve dikkat çeken gemilerin Karadeniz'de takibinin yapılamadığı iddiasının öne sürüldüğü görülmektedir. Terörizm tehdidi öne sürülerek NATO'nun Karadeniz'e girişinin gündeme gelmesi, Montrö dengesinin bozulmasını istemeyen Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Karadeniz'de güvenlik boşluğu olduğu iddiasını boşa çıkarmak isteyen Türkiye, öncelikle BLACKSEAFOR'un daimi bir kuvvet yapısına dönüştürülmesi seçeneği üzerinde durmuştur. Ne var ki sahildar devletlerin bu girişime karşı ikircikli bir tutum takınması, sürecin istenilen hızda ilerletilmesinin mümkün olmayacağını ortaya çıkarmıştır. Öyle ki başlangıçta dönüşüme mesafeli yaklaşan Rusya, teklifin ancak tüm tarafların menfaatine (kazan-kazan) bir çözüm

⁶⁵ Gökhan Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Akademik Bakış*, C. 1, S. 1, 2007, s. 212

⁶⁶ "Georgia to Attend Activation of BLACKSEAFOR", <http://www.today.az/news/regions/83787.html>, (31.10.2016).

⁶⁷ "Ukraine's Attempts to Exclude Russia From BlackSeaFor Fail - Military Source", <http://tass.com/russia/741296>, (31.10.2016).

⁶⁸ "Russia Suspends Participation in BLACKSEAFOR Drills After Turkey's Downing of Russian Jet", <http://tass.com/defense/839869>, (31.10.2016).

olduğu kanısına vardıktan sonra yapıcı bir tutum takınmıştır. Buna karşılık başlangıçta dönüşüme destekleyen Bulgaristan ve Romanya ise -ABD'nin etkisiyle- NATO'ya üye olduktan sonra süreci yavaşlatıcı bir rol oynamıştır. Gürcistan'ın durumu için de benzer bir tespit yapmak mümkündür.⁶⁹

Sahildar devletlerin kararsız tutumları karşısında BLACKSEAFOR'daki dönüşümün istenilen hızda ilerlemeyeceğini gören ancak bir yandan da gelişmeler karşısında ivedilikle harekete geçilmesi gerektiğini değerlendiren Türkiye, inisiyatif olarak 1 Mart 2014 tarihinde Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH) adı verilen bir deniz güvenlik harekâtı başlatmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin terörle ve kitle imha silahlarının yayılmasıyla mücadeleyi öngören 1373, 1540 ve 1566 sayılı kararlarına uygun olarak icra edilen harekâtın amacı Karadeniz'de, özellikle de İstanbul Boğazı yaklaşma sularında deniz güvenliğini tesis etmektir.⁷⁰ Bu amaçla fırkateyn, korvet, hücum bot, karakol gemisi ve denizaltı sınıfı suüstü ve sualtı platformlarından oluşan bir görev grubu, denizde durumsal farkındalığın sağlanması ve şüpheli gemiler hakkında bilgi toplanması için varlık göstermektedir. Bu faaliyetlere ihtiyaca göre deniz karakol uçakları, helikopterler ve sahil güvenlik botları da destek vermektedir.⁷¹

KUH unsurlarınca Batı, Orta ve Doğu Karadeniz'de düzenli olarak keşif, gözetleme ve karakol faaliyetleri icra edilmektedir. Bu çerçevede yasa dışı faaliyetlere karıştığından şüphe duyulan gemiler varış limanlarına kadar takip edilmekte, arama yapılması gerektiği durumlarda ise alıkonularak, ilgili makamlarca arama işlemi gerçekleştirilmektedir. KUH kapsamında bugüne kadar binlerce gemi tespit edilip, kimlik sorgulamasından geçirilmiştir.⁷² Üstelik Türkiye, KUH kapsamında elde edilen bilgileri ve oluşturulan tanımlanmış deniz resmini NATO makamlarıyla da paylaşmaktadır. Gerçekleştirilen işbirliği sonucu NATO, KUH'un Akdeniz'deki Etkin Çaba Harekâtı ile ilişkilendirilmesine ve onun tamamlayıcı olarak kabul edilmesine karar vermiştir. Nitekim günümüzde iki harekât

⁶⁹ Gürdeniz, *Hedefteki Donanma*, s. 312-317.

⁷⁰ "Denizcilik Türk'ün Milli Ülküsü Olmalıdır", *Savunma ve Havacılık*, C. 24, S. 139, 2010, s. 18-20.

⁷¹ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Karadeniz Uyum Harekâtı", https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=27, (03.10.2016).

⁷² Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası...", s. 214.

gerek bilgi ve istihbarat paylaşımı gerekse şüpheli ve dikkat çeken gemilerin takibi konularında işbirliği içerisinde icra edilmektedir.⁷³

KUH'un güvenlik ve istikrar ortamına olumlu katkısının görülmesi üzerine Türkiye, harekâtın çok uluslu bir yapıya dönüştürülmesi yönünde çalışmalara başlamış ve Karadeniz'e sahildar tüm devletlere harekâta katılma davetinde bulunmuştur. Bugüne kadar Türkiye'nin davetine müspet yanıt veren devletler; Rusya, Ukrayna ve Romanya'dır. Rusya, iki ülke deniz kuvvetlerinin karşılıklı mektup değişimi sürecinin tamamlanmasının ardından, 27 Aralık 2006 tarihinde Dışişleri Bakanlıkları arasında gerçekleştirilen nota teatisi ile harekâta resmen katılmıştır. Ukrayna'nın harekâta resmen katılması, 17 Ocak 2007 tarihinde imzalanan protokol ile gerçekleşmiştir. Ancak Ukrayna, harekâta bilgi değişimi temelinde katılmakta olup, doğrudan gemilerle iştirak etmemektedir. Romanya'nın harekâta resmen katılımına ilişkin mutabakat muhtırası ise 6 Aralık 2010 imzalanmıştır. Türkiye, katılımcı diğer devletlerin unsurlarıyla bilgi değişimi ve koordinasyonu sağlayacak KUH Daimi Koordinasyon Merkezi'ni 10 Ekim 2005 tarihinde Karadeniz Ereğli'de faaliyete geçirmiştir.⁷⁴

Sahildar üç devletin katıldığı KUH'a Bulgaristan ve Gürcistan'ın da katılmasına yönelik görüşmeler devam etmektedir. İki devletin de yakın zamanda harekâta katılması beklenmektedir. Öte yandan Rusya, Türkiye tarafından düşürülen savaş uçağını gerekçe göstererek 26 Kasım 2015 tarihinde KUH kapsamında gerçekleştirilen bilgi değişimini askıya almıştır. Yine kriz nedeniyle irtibat sayıları da karşılıklı olarak geri çekilmiştir.⁷⁵

7.3. Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik İşbirliği Forumu

Karadeniz'de deniz güvenliği bağlamında değerlendirilmesi gereken bir diğer girişim yine Türkiye'nin öncülüğünde hayata geçirilen Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik İşbirliği Forumu (*Black Sea Littoral States Border/Coast Guard Cooperation Forum/BSCF*)'dur. Türkiye, Karadeniz'e sahildar devletlerin sınır birlikleri/sahil güvenlik komutanlarının düzenli olarak bir araya gelmeleri teklifini gündeme getirmiş, tüm tarafların teklifi benimsemesi üzerine Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır

⁷³ "Denizcilik Türk'ün Milli...", s. 20.

⁷⁴ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Karadeniz Uyumu Harekâtı".

⁷⁵ Gökhan Karakaş, "Karadeniz Uyumu Harekâtı Sürüyor", <http://www.milliyet.com.tr/karadeniz-uyumu-harekati-suruyor-gundem-2228872/>, (03.11.2016).

Birlikleri/Sahil Güvenlik Komutanları Toplantısı'nın ilki 2000 yılında gerçekleştirilmiştir. 7-9 Kasım 2006 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 7. toplantıda imzalanan antlaşmayla ise organizasyona yeni bir kimlik kazandırılarak BSCF kurulmuştur.⁷⁶

BSCF; terörizm, yasa dışı göç ve insan kaçakçılığıyla mücadele, uyuşturucu ve silah kaçakçılığının önlenmesi, yasa dışı faaliyetlere karışan gemilerin izlenmesi ve ulusal/uluslararası hukuk çerçevesinde gereken cezai işlemin yapılması, deniz kirliliği ve yasa dışı su ürünleri istihsalinin önlenmesi ve sınır güvenliğine yönelik bilgi değişimi konularında işbirliğini öngörmektedir.⁷⁷ Düzenlemeye göre sahildevletleri arasında kurulmuş bir çevrimiçi bilgisayar ağı olan Otomatik Bilgi Paylaşımı Sistemi (*Automated Information Exchange System/AIES*), deniz ortamında tespit edilen yasa dışı faaliyetlere ilişkin süratli bilgi akışını sağlamaktadır. Bulgaristan'ın Burgaz şehrinde konuşlu bulunan Sınır Koordinasyon ve Bilgi Merkezi ise faaliyetleri koordine eden birim konumundadır.⁷⁸

BSCF, üye devletler arasında muhtelif başlıklar altında faaliyetler icra edilmesini de öngörmektedir. Belirlenen faaliyet başlıkları; birlik, karargâh ve kurumlar arası ziyaretler, müşterek komisyon toplantıları, tatbikatlara gözlemci gönderilmesi, eğitim programları düzenlenmesi, birlik ve personel mübadelesi ve botların karşılıklı liman ziyaretleridir.⁷⁹ Faaliyetlerin en dikkat çekici olanı, her yıl sahildevletlerinden birinin ev sahipliğinde icra edilen Karadeniz Şahini (*Black Sea Hawk*) isimli birleşik deniz tatbikatlarıdır. Ancak söz konusu tatbikatların da sahildevletleri arasındaki gerginliklerden etkilendiği görülmektedir. Rusya ile sorunlar yaşayan Ukrayna'nın 17-20 Ağustos 2015 tarihlerinde

⁷⁶ Sahil Güvenlik Komutanlığı, "Karadeniz'e Sahildevletleri Sınır Birlikleri/Sahil Güvenlik Komutanları Toplantıları ve Karadeniz'e Sahildevletleri Sınır/Sahil Güvenlik İşbirliği Forumu", http://www.sgk.tsk.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/uluslararasi_iliskiler/uluslararasi_iliskiler.asp, (01.10.2016).

⁷⁷ Uğur Kocabaş, "8. Karadeniz'e Sahildevletleri Sahil/Sınır Güvenlik Liderleri Toplantısı", *Sahil Güvenlik Dergisi*, S. 3, 2007, s. 8.

⁷⁸ Panagiota Manoli, "Cross-Border Cooperation and Regional Policy Coordination: The Role of BSEC", (ed.) Ayça Ergun ve Hamlet Isaxanlı, *Security and Cross-Border Cooperation in the EU, the Black Sea Region and Southern Caucasus*, IOS Yayınları, Amsterdam, 2013, s. 77.

⁷⁹ Sahil Güvenlik Komutanlığı, "Karadeniz'e Sahildevletleri...".

Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul Şile açıklarında icra edilen tatbikata katılmaması,⁸⁰ bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

7.4. Karadeniz'de Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisiyatifi

Karadeniz'de deniz güvenliği bağlamında ele alınabilecek girişimlerden biri de sahil dar altı devletin katılımıyla hayata geçirilen Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisiyatifi (GGAÖ)'dir. GGAÖ'nün müzakerelerine ilişkin yol haritası 23 Şubat 1998'te Viyana'da çizilmiş, taraflar arasında 23 Haziran 1998'te başlayan görüşmeler 1 Kasım 2001'te son bulmuştur. 25 Nisan 2002'te Kiev'de imzalanan bağlayıcı bir ortak siyasi bildiri ve dokümanla son şeklini alan GGAÖ, 1 Ocak 2003'te yürürlüğe girmiştir.⁸¹ GGAÖ'nün temel amacı Karadeniz'de deniz ortamında işbirliği ve güveni arttırmaktır. Sahil dar devletlerin tamamının taraf olduğu düzenleme, dünyada deniz alanında mevcut yegâne güven ve güvenlik arttırıcı rejim olma özelliğine sahiptir. Türkiye, Ukrayna'nın öncülüğünde başlatılan GGAÖ'ye başından beri en büyük desteği veren devlet olarak öne çıkmaktadır.⁸²

Bölgesel nitelikteki birçok GGAÖ'nün aksine Karadeniz özelinde imzalanan doküman, doğrudan AGİT'in Viyana Belgesi'ne atıf yapmamaktadır. Düzenleme genel olarak beş başlık altında işbirliğini öngörmektedir. Bunlar sırasıyla; (1) Donanma alanında umumi işbirliği, (2) İletişim kanallarının tesisi, (3) Karşılıklı deniz üssü ziyaretleri, (4) 400 ton üzeri muharip gemiler, 50 ton üzeri denizaltılar, amfibi gemiler, ilgili sahadaki personel sayıları ve planlı tatbikatlar hakkında bilgi paylaşımı ve (5) Her sene bir ülkenin ev sahipliğinde İtimat Yıllık Deniz Tatbikatı (*Confidence Annual Naval Exercise/CANE*) icra edilmesidir. İlke olarak taraflar dokümana ilişkin hükümleri görüşmek ve gerekli görülen değişiklikleri yapmak üzere her yıl bir araya gelmektedir. Kararlar ise oybirliğiyle alınmaktadır.⁸³

Rusya ile Ukrayna arasındaki gerginliğin GGAÖ'ye yansımalarının ne şekilde olacağı önemli bir tartışma konusudur. Ukrayna, CANE takvimi uyarınca kendi ev sahipliğinde icra edilmesi öngörülen Güven-2014 (*Reliance-2014*) Tatbikatı'nı

⁸⁰ Sahil Güvenlik Komutanlığı, "Black Sea Hawk-2015 Tatbikatı", http://www.sgk.tsk.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/TATB%C4%B0KATLAR/BSH-2015.asp, (03.11.2016).

⁸¹ Zdzislaw Lachowski, *Confidence -and Security- Building Measures in the New Europe*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford, 2004, s. 149-150.

⁸² Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası...", s. 207-208.

⁸³ Lachowski, *Confidence -and Security-...*, s. 150-151.

gerçekleştirmeyeceğini açıklamıştır. Gerçi Kiev yönetimi açıklamasında GGAÖ kapsamındaki yükümlülüklerine bağlılığını teyit etmiştir. Ne var ki Karadeniz Bölgesi'ndeki gerçekler, tehditler ve meydan okumalar göz önünde bulundurularak dokümanın mevcut duruma uyarlanması gerektiğinin de altını çizmiştir.⁸⁴

7.5. Barış İçin Ortaklık

Avrupa-Atlantik bölgesinde yaşanan gelişmeleri dikkate alan NATO, 10-11 Ocak 1994 tarihlerinde düzenlenen Brüksel Zirvesi'nde Barış İçin Ortaklık (BİO) adıyla yeni bir program başlatmıştır. NATO'nun doğu sınırlarında yer alan Avrupa ve eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ülkeleri ile diyalog ve işbirliğini geliştirme üzerine kurulan program, katılımcının kendi öncelik ve ihtiyaçları doğrultusunda, İttifakın tüm faaliyet sahalarında ilişki tesis edilmesini öngörmektedir. Hâlihazırda programa 22 devlet katılmaktadır.⁸⁵

BİO, Karadeniz'e sahildar devletler arasında da işbirliği alanları yaratmaktadır. Program çerçevesinde en yaygın işbirliği alanı uluslararası barış yapma (*peace making*) kuvvetlerinin eğitimidir. İlkesel olarak eğitimler Türkiye ve Ukrayna'da ya da belirlenen başka bir sahildar devletin limanında gerçekleştirilmektedir. Nitekim Türkiye, Temmuz 1998'de uluslararası barış yapma kuvvetlerinin eğitimine yönelik bir merkez kurmuştur. BİO çerçevesinde Karadeniz'de gerçekleştirilen bir diğer faaliyet türü ise birleşik deniz tatbikatlarıdır. Bahse konu tatbikatlardan ilki, her yıl haziran-temmuz aylarında İşbirlikçi Ortak (*Cooperative Partner*) adıyla icra edilmektedir. Deniz safhası Karadeniz'in kuzeybatısında icra edilen İşbirlikçi Ortak tatbikatlarının liman faaliyetlerine sahildar devletlerden biri ev sahipliği yapmaktadır.⁸⁶ Türkiye, İşbirlikçi Ortak tatbikatlarına düzenli katılım göstermektedir. Bu kapsamda ele alınabilecek bir diğer tatbikat ise Deniz Esintisi (*Sea Breeze*)'dir. İlki 1997 yılında icra edilen Deniz Esintisi tatbikatlarına ABD ve Ukrayna birlikte ev sahipliği yapmaktadır. Deniz Esintisi tatbikatlarının sonuncusu

⁸⁴ OSCE, "Statement By The Delegation of Ukraine", <http://www.osce.org/fsc/134416?download=true>, (03.11.2016).

⁸⁵ NATO, "Partnership for Peace Programme", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm#, (29.09.2016).

⁸⁶ Hryhoriy Perepelytsya, "Military and Naval Balance in the Black Sea", (ed.) Oleksandr Pavliuk ve Ivanna Klympush-Tsintsadze, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, Routledge Yayınları, New York, 2015, s. 206.

Temmuz 2016'da icra edilmiştir. Tatbikata aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 13 ülkeden yaklaşık 2.300 personel katılmıştır.⁸⁷

Deniz Esintisi tatbikatlarının özellikle Kırım ve Ukrayna'daki gelişmelerden sonra Batı ile Rusya ile arasında bir gerginlik unsuru olduğu söylenebilir. Rusya, 13 parça savaş gemisinin katılımıyla icra edilen Deniz Esintisi-2014 Tatbikatı'na tepkisini, tüm Karadeniz'de 20 parça savaş gemisinin katılımıyla eş zamanlı icra ettiği tatbikat ile göstermiştir.⁸⁸ 2015 ve 2016 yılındaki tatbikatlar da gergin bir atmosferde geçmiştir. Hatta 2016 yılındaki tatbikat için Rus uzmanları tarafından Kırım'ı istila provası olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.⁸⁹

7.6. Türk Boğazları'nın Güvenliği

Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere Türk Boğazları'ndan yılda binlerle ifade edilen sayıda tanker geçmektedir. Boğazlar coğrafi, oşinografik ve meteorolojik özellikleri ile seyir emniyetini kısıtlayıcı unsurları barındırmaktadır. Buna transit ve yerel deniz trafiğinin yoğunluğu da eklendiğinde kaza olasılığı artmaktadır. Diğer taraftan Boğazların dar ve kavisli bir suyolu olması, geçiş yapan tankerleri asimetrik nitelikli saldırılar karşısında kolay hedef haline getirmektedir. Ham petrolün parlama ve yanma özelliği düşüktür. Ancak LPG (*Liquefied Petroleum Gas/LPG*) ve LNG açısından durum farklıdır. İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından hazırlanan bilimsel bir raporda, Boğazlarda bir LNG tankerinin patlaması durumunda 3 kilometre çapında bir alanının etkileneceği hesaplanmıştır.⁹⁰

Geçişlerin yoğunluğunu ve asimetrik nitelikli saldırı yapılma ihtimalini dikkate alan Türkiye, risk, tehdit ve yük durumuna göre tankerlerden yüksek risk ihtiva edenlere Boğazlardan geçişleri süresince koruma sağlamaktadır. Koruma amaçlı refakat görevi Sahil Güvenlik Komutanlığı'na bağlı sahil güvenlik botları veya Sahil Güvenlik ve Emniyet Timleri (SAGET) tarafından icra edilmektedir.⁹¹

⁸⁷ U.S. Naval Forces, "Sea Breeze 2016", <http://www.c6f.navy.mil/forces-efforts/sea-breeze-2016>, (30.10.2016).

⁸⁸ "Karadeniz'deki NATO Tatbikatı Rusları Rahatsız Etti", <http://www.denizhaber.com.tr/karadenizdeki-nato-tatbikati-ruslari-rahatsiz-etti-haber-56433.htm>, (30.10.2016).

⁸⁹ "US-Ukrainian Sea Breeze 2016 Exercises Threaten to Blow Up The Black Sea", <https://sputniknews.com/military/201607141042954010-us-ukrainian-exercises-dangers/>, (30.10.2016).

⁹⁰ Adil Can Sivrikaya, "İstanbul İçin Büyük Risk: 55 Atom Bombası Gücünde", <http://www.ulusalkanal.com.tr/gundem/istanbul-icin-buyuk-risk-55-atom-bombasi-gucunde-h61566.html>, (03.10.2016).

⁹¹ Demir, "Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın...", s. 192.

Refakat görevlerinde öncelik LPG, LNG ve büyük tonajlı ham petrol tankerlerine verilmektedir. 2011'de 877, 2012'de 1.129, 2013'te 1.092, 2014'te 414 ve 2015'te 959 LPG/LNG tankerine Boğazlardan geçişleri sırasında refakat edilmiştir.⁹²

8. Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin hem bölge dışı aktörlerin Karadeniz'e girebilmek için öne sürdükleri argümanları geçersiz kılmak hem de bölgede deniz ve enerji güvenliğine katkı sağlamak için faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Türkiye'nin temel hedefi bölgesel bir güvenlik mimarisinin oluşturulması ve Karadeniz güvenliğinin sahil devletlerin yer alacağı çok taraflı düzenlemelerle sağlanmasıdır.

Geçtiğimiz dönemde Türkiye, Karadeniz'de güvenlik odaklı birçok girişime öncülük etmiştir. Bunların en dikkat çekicileri BLACKSEAFOR, KUH ve BSCF'dir. BLACKSEAFOR ve BSCF, en başından itibaren çok uluslu yapılar olarak planlanmıştır. KUH ise başta ulusal bir girişim olarak hayata geçirilmiş, akabinde ise çok uluslu bir yapıya dönüştürülmüştür. Türkiye, sahil devletlerin Karadeniz'de işbirliği ve güven ortamının tesisine katkı sağlayan girişimlerini de desteklemektedir. Ukrayna'nın önerisiyle uygulamaya geçirilen ve dünyada deniz alanında mevcut yegâne güven ve güvenlik artırıcı rejim olma özelliğini taşıyan GGAÖ'nün başından itibaren en büyük destekçisi Türkiye olmuştur. Bunların dışında Türkiye, Karadeniz'de BİO kapsamında icra edilen tatbikatlara katıldığı gibi eğitim faaliyetlerini de desteklemektedir. Türkiye'nin bir diğer faaliyeti de başta yüksek risk ihtiva eden tankerler olmak üzere, Boğazlardaki deniz trafiğinin güvenliğinin sağlanmasıdır.

Kuşkusuz Türkiye'nin öncülük ettiği veya yer aldığı faaliyetler Karadeniz'de deniz ve enerji güvenliğe önemli katkılar sağlamaktadır. İcra edilen faaliyetleri belki bundan da önemli kılan, sahil devletler arasında işbirliği ve güven ortamının tesisine uygun bir zemin hazırlamasıdır. Bu kritik bir kazanımdır. Zira daha önce de vurgulandığı gibi Türkiye, Karadeniz güvenliğinin sahil devletler tarafından sağlanması gerektiği görüşündedir. Sıralanan faaliyetlerin bu görüşün uygulanabilirliğini gösterdiği ve bölge dışı aktörlerin Karadeniz'e girişte öne sürdükleri argümanları zayıflattığı söylenebilir.

⁹² Sahil Güvenlik Komutanlığı, "İstatistikler", http://www.sgk.tsk.tr/baskanliklar/harekat/faaliyet_istatistikleri/faaliyet_istatistikleri.asp, (03.10.2016).

Öte yandan son yıllarda bölge ülkeleri arasındaki sorunların yukarıdaki tabloyu değiştirmeye başladığı gözlemlenmektedir. 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Savaşı, bölgede süregelen istikrara ilk ciddi darbeyi vurmuştur. Ancak ondan da önemlisi, 2014 yılında Rusya'nın Kırım Yarımadası'nı ilhak etmesidir. Bu adım Rusya'yı hem Ukrayna hem de Batı ile karşı karşıya getirmiş, Moskova'nın Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçıları desteklemesi ise taraflar arasındaki gerginliği tırmandırmıştır. Geline nokta sahildar devlet arasında işbirliği ve güven ortamının büyük zarar gördüğüne şüphe yoktur. Bu durum mevcut çok taraflı düzenlemelerin sahada uygulanmasında sorunlar ortaya çıkardığı gibi geleceğe yönelik belirsizliği de arttırmaktadır.

Karadeniz politikası düşünüldüğünde aslında Türkiye açısından ideal senaryo 2014, hatta 2008 öncesi duruma geri dönülmesidir. Ancak gerçekçi bir değerlendirmede en azından kısa ve orta vadede bunun gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı da ortadadır. Bu tabloda Türkiye'nin öncelikle çok taraflı düzenlemelerin en az hasar göreceği tedbirlerin alınmasına yönelik çaba sarf etmesi doğru bir hareket tarzı olacaktır. Diğer yandan Karadeniz'de deniz ve enerji güvenliği ertelenmesi mümkün olmayan güvenlik gereksinimleridir. Bu durum bölge dışı aktörlerin Karadeniz'e yönelik hedefleri ile birlikte düşünüldüğünde, en azından görünür gelecekte Türkiye'nin ulusal inisiyatifleri devam ettirmesinin ne denli önemli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

“21nci YY Türk Deniz Kuvvetleri” (2010), *Savunma ve Havacılık*, C. 24, S. 141, s. 24-46.

“Barbaros Hayrettin Karadeniz'e Açılıyor”, <http://www.denizhaber.com.tr/barbaros-hayrettin-karadenize-aciliyor-haber-47156.htm>, (23.09.2016).

BEŞOĞUL, Çağdaş, “Kırım'ın İlhakının Karadeniz Jeopolitiğine Olan Etkileri”, https://www.academia.edu/19854872/K%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1n_%C4%B0lhak%C4%B1n%C4%B1n_Karadeniz_Jeopoliti%C4%9Fine_Olan_Etkileri, (25.09.2016).

“Black Sea Offshore Production in 2015 - A Route to Energy Independence?”, <http://www.oilgas-events.com/market-insights/georgia-romania-russia-turkey/black-sea-offshore-production-in-2015-a-route-to-energy-independence-/801781383>, (23.09.2016).

BM Enformasyon Merkezi, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi”, http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/dosyam/deniz_hukuku.pdf, (05.11.2016).

BOZKURT, Giray Saynur (2011), “Security Policy of Turkey and Russia in the Black Sea Basin”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 30, s. 1-13.

BP, “Energy Outlook 2035”, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/energy-outlook-2015/bp-energy-outlook-2035-booklet.pdf>, (29.08.2016).

BP, “Statistical Review of World Energy June 2015”, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>, (29.08.2016).

BUEGER, Christian, “What is Maritime Security”, <http://bueger.info/wp-content/uploads/2014/12/Bueger-2014-What-is-Maritime-Security-final.pdf>, (30.08.2016).

ÇÖRTEN, Burcu (2009), *Güncel Karadeniz Jeopolitiği*, Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları Giresun.

DEMİR, Faruk (2007), *Enerji Güvenliği, Diplomasisi ve Ekonomisi*, Altınküre Yayınları, Ankara.

DEMİR, Güray (2012), “Sahil Güvenlik Komutanlığı’nın Enerji Nakil Hatları Güvenliği Konusundaki Rolü ve Önemi”, *Enerji Nakil Hatları Güvenliği Paneli*, İstanbul, s. 191-194.

“Denizcilik Türk’ün Milli Ülküsü Olmalıdır” (2010), *Savunma ve Havacılık*, C. 24, S. 139, s. 8-24.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, “Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu: Görev Ortamı”, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=243&dil=1&blackseafor=1, (03.10.2016).

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, “Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu: Komuta Yapısı”, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=244&dil=1&blackseafor=1, (03.10.2016).

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, “Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu: Kuruluş”, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=242&dil=1&blackseafor=1, (02.10.2016).

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, “Karadeniz Uyumu Harekâtı”, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=27, (Erişim 03.10.2016).

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (2015), *Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi*, Deniz Basımevi, İstanbul.

Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü, “2015 Yılı Türk Boğazları Gemi Geçiş İstatistikleri”, https://atlantis.udhb.gov.tr/istatistik/gemi_gecis.aspx, (18.09.2016).

EDİGER, Volkan Şevket (2007), “Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki”, *Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu*, Ankara, s. 1-47.

EL-SHAZLY, Nadia El-Sayed (1998), *The Gulf Tanker War: Iran and Iraq's Maritime Swordplay*, Macmillan, Londra.

“Gazprom Türk Akımı'nın Yarısından Vazgeçti”, <http://www.milliyet.com.tr/gazpromgazprom-turk-akimi-nin/ekonomi/detay/2127839/default.htm>, (20.09.2016).

GEO ExPro, “Romania: Black Sea Gas Discovery”, <http://www.geoexpro.com/articles/2012/09/romania-black-sea-gas-discovery>, (23.09.2016).

“Georgia to Attend Activation of BLACKSEAFOR”, <http://www.today.az/news/regions/83787.html>, (31.10.2016).

GÜRDENİZ, Cem (2009), “Deniz Güvenliğinin Enerji Arz Güvenliği Üzerindeki Rolü”, *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Sempozyumu*, İstanbul, s. 207-260.

GÜRDENİZ, Cem (2013), *Hedefteki Donanma*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

GÜRDENİZ, Cem, “Transformation in the Black Sea and Caucasus Regions”, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=6781>, (24.09.2016).

HACIOĞLU, Nerdun, “Rusya, Montrö'yü BM'ye Götürecek”, <http://www.hurriyet.com.tr/rusya-montro-yu-bm-ye-goturecek-9833215>, (26.09.2016).

HACIOĞLU, Nerdun, “Rusya Türk Akımı Yerine Rafa Kaldırdığı Projeyi İndiriyor”, <http://www.hurriyet.com.tr/rusya-turk-akimi-yerine-rafa-kaldirdigi-projeyi-indiriyor-40070661>, (20.09.2016).

IFP Energies Nouvelles, “Panorama 2012: Offshore Haydrocarbons”, <http://www.ifpenergiesnouvelles.com/Publications/Available-studies/Panorama-technical-reports/Panorama-2012>, (31.08.2016).

International Energy Agency, “World Energy Outlook 2010”, <http://www.worldenergyoutlook.org/media/weo2010.pdf>, (31.08.2016).

International Energy Agency, “World Oil Transit Chokepoints”, <https://www.eia.gov/beta/international/regions-topics.cfm?RegionTopicID=WOTC>, (18.09.2016).

International Maritime Organization (2012), *International Shipping Facts and Figures - Information Resources on Trade, Safety, Security, Environment*, Maritime Knowledge Centre, Londra.

International Maritime Organization, "Overview", <https://business.un.org/en/entities/13>, (29.08.2016).

"Is the Black Sea the Next North Sea?", <http://www.iene.gr/6thSEED/articlefiles/sessionIII/Hutta.pdf>, (23.09.2016).

IŞIK, Ahmet (2010), "Karadeniz Bölgesi'ndeki Değişimin Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S. 12, s. 33-56.

KAMALOV, İlyas (2009), "Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 21, s. 13-21.

"Kanal İstanbul, Montrö Antlaşması'na Aykırı Değil", <http://www.haberturk.com/polemik/haber/629370-kanal-istanbul-montro-antlasmasina-aykiri-degil>, (26.09.2016).

KANTÖRÜN, Ufuk (2010), "Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye", *Bilge Strateji*, C. 2. S. 3, s. 87-113.

"Karadeniz'de Zengin Petrol Rezervleri Var", <http://www.gazetevatan.com/-karadeniz-de-zengin-petrol-rezervleri-var-84930-ekonomi/>, (23.09.2016).

"Karadeniz'deki NATO Tatbikatı Rusları Rahatsız Etti", <http://www.denizhaber.com.tr/karadenizdeki-nato-tatbikati-ruslari-rahatsiz-etti-haber-56433.htm>, (30.10.2016).

KARAKAŞ, Gökhan, "Karadeniz Uyumu Harekâtı Sürüyor", <http://www.milliyet.com.tr/karadeniz-uyumu-harekati-suruyor-gundem-2228872/>, (03.11.2016).

KOCABAŞ, Uğur (2007), "8. Karadeniz'e Sahildar Devletler Sahil/Sınır Güvenlik Liderleri Toplantısı", *Sahil Güvenlik Dergisi*, S. 3, s. 6-9.

KOÇER, Gökhan (2007), "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Akademik Bakış*, C. 1, S. 1, s. 195-217.

Lachowski, Zdzislaw (2004), *Confidence -and Security-Building Measures in the New Europe*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford.

MANOLI, Panagiota (2013), "Cross-Border Cooperation and Regional Policy Coordination: The Role of BSEC", (ed.) Ayça Ergun ve Hamlet Isaxanlı, *Security and Cross-Border Cooperation in the EU, the Black Sea Region and Southern Caucasus*, IOS Yayınları, Amsterdam.

METELITSA, Alexander ve MERCER, Megan, "World Oil Transit Chokepoints Critical to Global Energy Security", <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=18991>, (30.08.2016).

NATO, "Partnership for Peace Programme", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm#, (29.09.2016).

ÖĞAN, Sinan, "Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz ve Montrö Antlaşması", <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/449-kuresel-mucadelenin-yeni-rekabet-alani-karadeniz-ve-montro-anlasmasi>, (26.09.2016).

OSCE, "Statement By The Delegation of Ukraine", <http://www.osce.org/fsc/134416?download=true>, (03.11.2016).

ÖZERSAY, Kudret (2001), "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", (ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 370-384.

ÖZBAY, Fatih, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Karadeniz Faktörü", <http://www.bilgesam.org/incele/106/-turkiye-rusya-iliskilerinde-karadeniz-faktoru/#.V-j4Tvl96M8>, (26.09.2016).

ÖZDAĞDEVİREN, Kadir Nazif ve ERTUNÇ, Orhan (1995), *Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul.

ÖZGEN, Cenk (2015), *Rota: Deniz Kuvvetleri ve Enerji Güvenliği*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, Osman Metin, "Dünden Bugüne Karadeniz (Güncel Jeopolitiği, Enerji, Montrö, Rusya ve Sorunlar)", <http://ascmer.org/dunden-bugune-karadeniz-guncel-jeopolitigi-enerji-montro-rusya-ve-sorunlar/>, (22.08.2016).

PERPELYTSYA, Hryhoriy (2015), "Military and Naval Balance in the Black Sea", (ed.) Oleksandr Pavliuk ve Ivanna Klymush-Tsintsadze, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, Routledge Yayınları, New York, s. 191-210.

"Romanya'nın Petrol Keşfi Karadeniz'de Umutları Arttırdı", <http://www.dunya.com/sectorler/enerji/romanya039nin-petrol-kesfi-karadeniz039de-umutlari-artirdi-haberi-252170>, (23.09.2016).

"Russia Suspends Participation in BLACKSEAFOR Drills After Turkey's Downing of Russian Jet", <http://tass.com/defense/839869>, (31.10.2016).

"Rusya Genelkurmayı: Türkiye Artık Karadeniz'in Efendisi Değil", <https://tr.sputniknews.com/rusya/20160914/1024832161/rusya-genelkurmay-turkiye-karadeniz.html>, (25.09.2016).

Sahil Güvenlik Komutanlığı, "Black Sea Hawk-2015 Tatbikatı", http://www.sgk.tsk.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/TATB%C4%B0KATLAR/BSH-2015.asp, (03.11.2016).

Sahil Güvenlik Komutanlığı, “Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır Birlikleri/Sahil Güvenlik Komutanları Toplantıları ve Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik İşbirliği Forumu”, http://www.sgk.tsk.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/uluslararasi_iliskiler/uluslararasi_iliskiler.asp, (01.10.2016).

Sahil Güvenlik Komutanlığı, “İstatistikler”, http://www.sgk.tsk.tr/baskanliklar/harekat/faaliyet_istatistikleri/faaliyet_istatistikleri.asp, (03.10.2016).

Shell Türkiye, “TPAO ve Shell Karadeniz’de Petrol Arama Anlaşması İmzaladı”, <http://www.shell.com.tr/aboutshell/media-centre/news-and-media-releases/2013/20130214.html>, (23.09.2016).

SİVRİKAYA, Adil Can, “İstanbul İçin Büyük Risk: 55 Atom Bombası Gücünde”, <http://www.ulusalkanal.com.tr/gundem/istanbul-icin-buyuk-risk-55-atom-bombasi-gucunde-h61566.html>, (03.10.2016).

SÖZER, Mustafa (2012), “Türk Deniz Kuvvetleri’nin Deniz Yetki ve İlgi Alanlarımızda Enerji ve Deniz Güvenliğinin Tesisine Yönelik Faaliyetleri”, *Enerji Nakil Hatları Güvenliği Paneli*, İstanbul, s. 179-189.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “No: 13-19 Ocak 2004 BLACKSEAFOR Toplantısı Hk”, http://www.mfa.gov.tr/no_13---19-ocak-2004_blackseafor-toplantisi-hk.tr.mfa, (02.10.2016).

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Uluslararası Boru Hatları ve Boru Hattı Projeleri”, <http://www.enerji.gov.tr/TR/Sayfalar/Uluslararasi-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri>, (19.09.2016).

“Al Qaida Suspected in Tanker Explosion”, <https://www.theguardian.com/world/2002/oct/07/alqaida.france>, (31.08.2016).

“Pirates Anchor Hijacked Supertanker off Somalia Coast”, <https://www.theguardian.com/world/2008/nov/18/somalia-oil>, (31.08.2016).

“Türkiye’nin Gazı Akçakoca’dan”, http://www.akcakocatv.com/haber-detay.asp?id=2727&Turkiyenin_gazi_AkcaKocadan, (23.09.2016).

“Ukraine’s Attempts to Exclude Russia From BlackSeaFor Fail – Military Source”, <http://tass.com/russia/741296>, (31.10.2016).

U.S. Energy Information Administration, “Caspian Sea Region”, https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/regions_of_interest/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, (22.08.2016).

Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri

U.S. Naval Forces, "Sea Breeze 2016", <http://www.c6f.navy.mil/forces-efforts/sea-breeze-2016>, (30.10.2016).

"US-Ukrainian Sea Breeze 2016 Exercises Threaten to Blow Up The Black Sea", <https://sputniknews.com/military/201607141042954010-us-ukrainian-exercises-dangers/>, (30.10.2016).

VITTORIO, Barale (2008), "The European Marginal and Enclosed Seas: An Overview", (ed.) Vittorio Barale ve Martin Gade, *Remote Sensing of the European Seas*, Springer Yayınları, New York, s. 3-22.

YETKİN, Murat, "Rusya Büyükelçisi: Montrö Korunmalı", <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/rusya-buyukelcisi-montro-korunmali-1047796/>, (26.09.2016).

YILMAZ, Sait (2007), "Karadeniz'de Değişen Dengeler ve Türkiye", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 15, s. 45-66.

Gelir Vergisi Yönünden Uluslararası Vergi Anlaşması Sorunsalına Genel Bir Bakış

Orçun AVCI¹

Öz

Gelir Vergisi Kanunu uygulamalarında uluslararası sözleşmeler kapsamında birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Esas itibariyle yaşanan bu sorunların vergileme açısından araştırılması gerekmektedir. Özellikle Gelir Vergisi uygulamalarında hakların vergilendirilmesi konusu ayrı bir önem arz etmektedir. Gayrimaddi hakların gerçek kişiler açısından vergilendirilmesinde, bu hakların kişilerin zilyetinde bulunmaları, bu hakların iktisadi bir işletmeye dahil olması, kanuni mirasçıları ve dahil olduğu gelir unsurlarının vergilendirilmesi farklılık göstermektedir. Bu farklılık, bu hakların satışı veya kiralanması halinde değerlendirilmesi açısından ayrı ayrı ele alınmalıdır. Gayrimaddi haklar içerisinde yer alan telif hakkı ve patent gelirlerinin müellifleri, mucitleri ve bunların kanuni mirasçıları açısından değerlendirilmesi sonucunda kazancın niteliğinin ortaya konulması konumuz çerçevesinde ele alınacaktır. Ayrıca istisna uygulamaları, kaynakta vergilendirme ve uluslararası sözleşmelerin kapsamı açısından içeriği itibariyle de makalede değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Vergisi, Telif Hakkı, Gayrimaddi Hak, Uluslararası Vergi Anlaşmaları

A General Look At International Taxation Agreement From The Point Of Income Taxation

Abstract

There are some problems about practicing the income law within the context of international agreements. These problems should be inquired in terms of taxation. The issue of taxation of rights is very important especially in terms of income taxation practices. In taxation of the incorporeal rights, there is a difference between the case in which these rights are held by person, these rights are held by commercial enterprise, taxation of legal heirs and the corresponding items of income. This difference should be dealt with separately in terms of the evaluation of the selling and renting of these rights. This article will reveal the characteristics of the income by assessing the copyrights of authors and inventors and patent income, which are classified as incorporeal rights, and legal heirs of these. Exception implementations will also be evaluated from the respect of taxation at source and scope of international agreements.

Keywords: Income Tax, Copyrights, Incorporeal Rights, International Taxation Agreements

¹Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, orcun.avci@outlook.com

1. Giriş

Gelir vergisi gerçek kişilerin vergilendirilmesine dayanmaktadır. Bu vergi türü için, tam mükellefiyette ikametgâh ve uyrukluk ilkeleri benimsenirken, dar mükellefiyette kaynak ilkesi kabul edilmiştir. Bu açıdan, dar mükellefiyette yükümlüler sadece Türkiye’de elde ettikleri gelirler üzerinden, tam mükellefiyette ise hem Türkiye hem de Türkiye dışından elde ettikleri gelirler üzerinden vergiye tabi tutulmaktadır. Gelir vergisinde yer alan çeşitli kazanç ve iratlar üzerinden beklenen verimlilik, vergileme açısından sağlanamayabilir.

Gelir vergisi açısından genel olarak konuya bakıldığında, vergilendirmede bir takım sorunlara rastlanılmaktadır. Sorunların temelinde gayrimaddi hakların vergilendirilmesi yer almaktadır. Gayrimaddi haklar özelinde yaratıcı faaliyetler neticesinde ortaya çıkan fikir ve sanat eserleri ülkemizde ayrıca yasal korumaya alınmıştır. Söz konusu yasal düzenlemede bu haklar “telif hakkı” olarak anılmaktadır. Genelinde gayrimaddi haklar, özelinde telif hakkı uluslararası değişimin yani sirkülasyonun yüksek olması nedeniyle uluslararası sözleşmelere konu olmuş ve uluslararası vergileme açısından incelenmiştir.

2.Uluslararası Vergi Anlaşmaları ve Gelir Vergisi Çerçevesi

Modern dünyanın en önemli özelliklerinden biri olan sermaye akışının hızlanarak, ülkeler arası mobilitenin artması çeşitli değişimler meydana getirmiştir. Günümüzde, hem sermaye hem de teknolojinin tek bir devletle bağı kalmamıştır. Ancak sınırların bu denli kalkmış olması da vergilendirme açısından bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. Her devlet, ülkesi üzerindeki egemenliğini kullanarak vergilendirme yetkisine vergi toplamaktadır. Vergilendirirken ise, çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. İkametgâh ve uyrukluk ölçütü ise, bu esaslardandır².

Küreselleşen dünya ile birlikte, birden fazla ülkeyi kapsayan ekonomik faaliyetler yaygınlaşarak, bu faaliyetlerin birden fazla ülkede vergilendirilmesi ya da hiçbir ülkede vergiye tabi olmaması sorunları gündeme gelmiştir³. Vergiye tabi gelirin birden fazla ülkede

² Billur Yaltı Soydan, Uluslararası Vergi Anlaşmaları, Beta Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul, 1995, s. 1.

³ M. Erdoğan Öcal (a), “Vergi Anlaşmaları Açısından Dar Mükellef Kurumların Ticari Faaliyetlerinin Vergilendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:248, Mayıs, 2009, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=2489>), (24.11.2015)

Gelir Vergisi Yönünden Uluslararası Vergi Anlaşması Sorunsalına Genel Bir Bakış

vergi konusu olması durumunda, aynı gelirin hem elde edildiği ülkede hem de geliri elde edenin yerleşik (mukim) olduğu ülkede vergilendirilmesi “çifte vergilendirme” olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası vergi anlaşmalarının anlaşma kapsamına dahil kişilere ilişkin birinci maddesinde; “bu anlaşma, akit ülkelerden birinde veya her ikisinde de mukim kişilere uygulanacaktır” hükmü yer almaktadır⁴. Dolayısıyla, anlaşmaya taraf olan devletlerle mukimlik ilişkisi bulunmayan vergi mükellefleri anlaşma kapsamı dışında tutulmaktadır.

Uluslararası vergi anlaşmaları ile ilgili, Anayasa'nın 73. maddesinin 3. fıkrası⁵ ve 90. maddesi⁶ hükümleri gereği bazı sonuçlara varmak mümkündür. Her iki madde göz önüne alındığında vergi anlaşmalarının genellikle süresinin bir yılı aştığı ve devlet maliyesi açısından bir yük meydana getirdiği söylenebilir. Bu açıdan hem çifte vergilemeyi önleme anlaşmalarının hem de vergilendirmeye ilişkin hükümler içeren diğer uluslararası anlaşmalarının yasama organınca bir kanunla uygun bulunması esastır⁷.

Vergi anlaşmalarında yer alan “kişi” terimi, yalnızca gerçek kişileri değil, şirketleri ve kişilerin oluşturduğu diğer kuruluşları da kapsamaktadır. “Mukim” ise, anlaşmaların ilgili maddesinde gerçek ve tüzel kişiler açısından ayrıntılı bir biçimde tanımlanmış ve bir kişinin iki devlette de mukim olması durumunda hangi devletin mukimi sayılacağına ilişkin kurallar saptanmıştır. Türkiye'deki yerleşikler açısından anlaşmaya taraf diğer devlette ödenen vergiler,

⁴ Onur Elele, “Uluslararası Vergi Anlaşmalarından Yararlanacak Kişilerin Belirlenmesinde Mukimlik Sorunu ve Mukimlik Belgesi”, Yaklaşım Dergisi, Sayı:181, Ocak, 2008, (<http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=8309>), (24.11.2015)

⁵ “Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.”

⁶ “Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır. Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.....”

⁷ Osman Pehlivan ve Ersan Öz, Uluslararası Vergilendirme, Celepler Matbaacılık, Ekim, 2015, s. 202.

elde edilen gelir unsurlarına göre bazı anlaşmalarda duruma göre mahsup veya istisna olurken, bazı anlaşmalarda bütün gelir unsurları için mahsup sistemi benimsenmiştir⁸. Gelir ve servet vergileri açısından, bir vergi mükellefinin iki ayrı devlette mükellef olarak kabul edilebilmesinin temeli, devletlerden birinde tam mükellef (mukim) sıfatıyla dünya çapındaki gelirleri üzerinden; diğerinde ise dar mükellef sıfatıyla o ülke içinde elde ettiği gelirleri üzerinden vergilendirilmesidir. Tam mükellefiyette esas alınan ölçütlerin, iki devlette farklı tanımlanması nedeniyle her iki devlette de tam mükellef olarak veya gelirin elde edildiği yerin farklı ölçütlere bağlanması sebebiyle her iki devlette de dar mükellef olarak vergilendirmesi söz konusu olabilir⁹.

Şirketler yani tüzel kişiler açısından bakıldığında esas olarak kurumlar vergisi önem arz etmekle beraber, gerçek kişiler de ise; gelir vergisi uygulamalarında çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kurumlar Vergisi özellikle, büyük ölçekli yatırım yapacak olan yabancı yatırımcılar için önemlidir. Bu şirketler yatırım kararlarında özellikle, düşük oranlı vergi uygulayan ülkeleri ve hatta vergi cenneti olan ülkeleri tercih etmektedirler. Çalışmamız itibariyle, gelir vergisi bakımından yaşanan sorunlar esas konumuzu oluşturmakla birlikte; telif hakları, gayrimaddi hakların vergilendirilmesi gibi konular ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

Gerçek kişilerin vergilendirilmesi gelir vergisinin konusunu oluşturmaktadır. Gelir Vergisi Kanunu'nun (GVK) 1. maddesinde gelirin tanımı ise; "Bir gerçek kişinin bir takvim yılında elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır" şeklinde yapılmıştır. Bu tanımdan gelirin özellikleri de ortaya çıkmaktadır. Gelir kişiseldir, yıllıktır, elde edilmiş olmalıdır, gerçek ve safidir ve son olarak gelir genel toplamdır¹⁰.

GVK'da iki tür mükellefiyet söz konusudur. Bunlardan ilki "Tam Mükellefiyet", diğeri ise "Dar Mükellefiyet"tir. Burada ayırım, vergiye tabi gelirin mükellefler ve yer esasıyla kapsamının

⁸ Harun Naci Özbek, "Dar Mükellefiyet, Çifte Vergilendirme ve Mukimlik", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:325, Ekim, 1969, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=5698>), (24.11.2015)

⁹ Billur Yaltı Soydan, "Vergi Anlaşmalarında Uluslararası Çifte Vergilendirmenin Ortadan Kaldırılması Yöntemleri", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:71, Mart-Nisan, 1994, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=3756>), (25.11.2015)

¹⁰ Mehmet Tosuner ve Zeynep Arıkan, Türk Vergi Sistemi, Kanyılmaz Matbaası, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş Yirminci Baskı, İzmir, Şubat, 2015, s. 17.

Gelir Vergisi Yönünden Uluslararası Vergi Anlaşması Sorunsalına Genel Bir Bakış

belirlenmesi olarak ele alınmıştır. Türk vatandaşlarının ya da Türkiye’de yerleşmiş kişilerin Türkiye içinde ve Türkiye dışında elde ettikleri kazanç ve iratları söz konusudur. Aynı şekilde yabancı uyruklu kişiler ya da Türkiye’de yerleşmemiş olan kişiler de Türkiye’deki ekonomik ve ticari faaliyetlerinden ötürü gelir elde edebilmektedirler¹¹. Tam mükellefler; Türkiye içinde ya da dışındaki tüm gelirleri üzerinden Türkiye’de vergilendirilirken, dar mükellefler sadece Türkiye’de elde ettikleri gelirleri Türkiye’de vergilendirilmektedir. G.V.K.’nın Mükellefler başlıklı 3. maddesine göre,

- Türkiye’de yerleşmiş olanlar (yerleşme ölçütü),
- Resmi daire ve müesseselere veya merkezi Türkiye’de bulunan teşekkül ve teşebbüslere bağlı olup adı geçen daire, müessese, teşekkül ve teşebbüslerin işleri dolayısıyla yabancı memleketlerde oturan Türk vatandaşları¹² (uyrukluk ölçütü).

Türkiye içinde ve dışında elde ettikleri kazanç ve iratların tamamı üzerinden vergilendirilirler. Dar mükellefiyet ile tam mükellefiyet arasında gelirin niteliği bakımından ve unsurları yönünden bir farklılık bulunmamaktadır. Fakat, gelirin elde edilmiş sayılması ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve tam mükellefiyette farklı esaslara dayanmaktadır¹³. G.V.K. tam mükellefiyette kişisel ilkesini (ikametgah, uyrukluk) kabul etmiştir ancak dar mükellefiyette mülk ilkesini benimsemiştir. Çünkü vergilendirme, gelirin Türkiye’de elde edilmesine dayanmaktadır.

Gelir vergisi bilindiği üzere yedi kazanç ve irat¹⁴ unsurundan oluşmaktadır. Konumuz itibarıyla, esas sorun teşkil eden serbest meslek kazancı, telif hakları ve hakların vergilendirilmesi konuları uluslararası vergi anlaşmaları perspektifinden açıklanmaya çalışılacaktır.

¹¹ Tosuner ve Arıkan, s. 26.

¹² “Bu statüdeki Türk vatandaşlarından, buldukları memleketlerde elde ettikleri kazanç ve iratları dolayısıyla gelir vergisine veya benzeri bir vergiye tutulmamış bulunanlar, bu kazanç ve iratları üzerinden ayrıca vergilendirilmezler” (Tosuner ve Arıkan, s. 27)

¹³ Ali Fuat Uruş, “Dar Mükellefiyetin Türk Gelir Vergisi Açısından İncelenmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:322, Temmuz, 2015, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=5651>), (25.11.2015)

¹⁴ Ticari Kazanç, Zirai Kazanç, Ücret, Serbest Meslek Kazancı, Gayrimenkul Sermaye İradı, Menkul Sermaye İradı, Diğer Kazanç ve İratlar.

3. Gayrimaddi Haklarla İlgili Genel Bilgiler

Dokunulabilen ya da maddi bir varlığı olan mallar üzerindeki mülkiyete ve öteki haklara maddi haklar denir. Patent, alacak hakkı, telif hakkı, şerefiye gibi maddi varlığı olmayan değerler üzerindeki haklar ise, “gayrimaddi haklar”dır¹⁵. Türkiye’de fikri haklar, vergi hukuku tanımı içinde “gayrimaddi haklar” başlığı altında yer almaktadır. Fakat, Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı’nın (WIPO) tanımlamasında fikri mülkiyet hakları kapsamına, insan zihni ürünü olan tüm telif ve sınai ürünler üzerindeki haklar girmektedir¹⁶. WIPO, 1883 Paris Sözleşmesi ile 1886 Bern Sözleşmesine dayanarak 1967 yılında Stockholm’de kurulmuş olan bir teşkilattır. Teşkilatın temel gayesi, ülkeler ve uluslararası örgütlerle işbirliği yaparak evrensel düzeyde fikri hakların korunmasını sağlayabilmektir¹⁷.

Gayrimaddi haklar, gayri mallar üzerindeki mutlak haklardır. Mutlak haklar, sahibine bütün mallar üzerinde en geniş yetki tanıyan ve herkese karşı ileri sürülebilen haklardır. Maddi olmayan varlıklar üzerindeki mutlak haklar, fikir eserleri şeklinde olabileceği gibi sınai eserler şeklinde de olabilir¹⁸. Gayrimaddi haklar değişik şekillerde sınıflandırılabilir. En çok kullanılan sınıflandırma, sınırlı aynı haklar ile fikri, sınai ve ticari haklar şeklinde olan sınıflandırmadır¹⁹. Gayrimaddi haklara ilişkin düzenlemeler Medeni Kanun, Gelir Vergisi Kanunu, Vergi Usul Kanunu (VUK), Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve tali mevzuatta yer almaktadır. Gayrimaddi haklar iktisadi işletmeye dahil bir varlık olarak VUK hükümlerine göre değerlendirilmekte ve amortisman yoluyla itfa edilmektedir ayrıca 1 Seri No’lu Muhasebe Uygulamaları Genel Tebliği’ne (MUGT) göre muhasebeleştirilmektedir²⁰.

¹⁵ Fehmi Günay, “Vergi Usul Kanununa Göre İktisadi İşletmelere Dahil Gayri Maddi Hakların Değerlemesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:247, Nisan, 2009, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=2472>), (26.11.2015)

¹⁶ Mehmet Demiroğlu, “Fikri Haklarda Vergi Teşvikleri ve Son Değişiklikler”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:423, Kasım, 2016, s. 15.

¹⁷ Ercan Alptürk (a), “Hukuksal ve Vergisel Boyutlarıyla Telif Hakları”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:186, Mart, 2004, s. 75.

¹⁸ Naciye Taşkesen, “Gayrimaddi Hakların Değerlemesi ve Aktifleştirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:302, Kasım, 2013, s. 130.

¹⁹ Musa Yıldırım (a), “Gayrimaddi Hakların Aktifleştirilmesi”, E-Yaklaşım Dergisi, Sayı:255, Mart, 2014, (<http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=23603>), (26.11.2015)

²⁰ Taşkesen, s. 131.

Gelir Vergisi Yönünden Uluslararası Vergi Anlaşması Sorunsalına Genel Bir Bakış

Gayrimaddi haklardan fikri ve sınai haklar, fikri ürün temelinde fikir ve sanat eserleri ile marka, patent, faydalı model, tasarım, coğrafi işaret, know how v.b. içine alan bir kavramdır. Teknolojide ve ekonomide yaşanan birtakım gelişmeler neticesinde fikri ve sınai hakların kapsamı her geçen gün artmaktadır. Örneğin, bilgisayar yazılımları, veri tabanları, yarı iletken topografyalar da bu kapsama dahil olmuştur²¹.

GVK'nın 18. maddesinde, fikri hakların dalı olarak "telif hakları" ile diğer bir alt dalı olan sınai mülkiyet haklarından sadece "ihtira beratı (patent)" kavramına yer verilmiştir. Patent hakları dışında kalan diğer sınai mülkiyet hakları (marka, endüstriyel tasarım, coğrafi işaret, entegre devre topoğrafyası, yeni bitki çeşitleri gibi gelişen diğer haklar) kavramları bu düzenlemede yer almamaktadır. Yani, telif eser müellifleri ile patent mucitleri ve bunların kanuni mirasçıları serbest meslek erbabı sayılmakta, diğer sınai mülkiyet hakkı sahipleri ve kanuni mirasçıları ise, bu kapsamda değildir. Patent haricinde diğer sınai mülkiyet hakları için de kanun hükmünün yeniden düzenlenmesi bir ihtiyaç olarak gözükmektedir²². Telif hakkı, kanun tarafından eser sahibine tanınan imtiyaz ve tasarruf hakkı olarak tanımlanabilir. Telif hakkı, fikir ve sanat eserleri üzerinde sahibinin maddi ve manevi tüm haklarını kapsamaktadır²³.

Eser sahibi, telif hakkı kim tarafından ve hangi suretle kullanılırsa kullanılsın, bu kullanımdan sağlanan kazanç üzerinden koruma süresi içerisinde belli bir paya sahip olur. Çünkü, gayrimaddi hak olarak kullanılan telif hakkından maddi bir yarar ya da gelir elde etmek, ancak bu suretle mümkündür. Bu hakkın konusu ise, maddi bir mal değil, eser sahibinin yaratıcılığının bedeli "imtiyaz" şeklinde nitelendirilebilmektedir²⁴.

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 70. maddesinin 5. bendinde;

²¹ Musa Yıldırım, Gayrimaddi Haklar ve Vergilendirilmesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 17.

²² Demiroğlu, s. 17.

²³ Abdullah Barış, "Gelir ve Katma Değer Vergisi Açısından Telif Hakları ve İhtira Beratlarından Doğan Kazançların Vergilendirilmesi", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:318, Mart, 2015, s. 132.

²⁴ Yaşar Methibay, "Türkiye'de Telif Hakları ve Vergilendirilmesi", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:116, Mayıs, 1998, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=2995>), (26.11.2015)

- “Arama, işletme, imtiyaz hakları ve ruhsatları,
- İhtira beratı (patent), alameti farika, marka, ticaret ünvanı,
- Her türlü teknik resim, desen, model, plan,
- Sinema ve televizyon filmleri, ses ve görüntü bantları,
- Sanayi, ticaret, bilim alanlarında elde edilmiş bir tecrübeye ait bilgilerle, gizli bir formül veya bir üretim usulü (know how) üzerindeki kullanma hakkı veya kullanma imtiyazı” gibi haklar gayrimenkul sermaye iradı olarak sayılmıştır.

Aynı maddenin 6. bendinde ise, telif hakları (bu hakların müellifleri veya bunların kanuni mirasçıları tarafından kiralanmasından doğan kazançlar) serbest meslek kazancıdır.

Fikri ve sınai hakların ülke dışında da uluslararası düzeyde korunmasını sağlamak için birçok uluslararası sözleşme imzalanmıştır. Uluslararası ikili anlaşmalardan daha geniş kapsamlı koruma sağlayan uluslararası sözleşmelerin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bugün, uluslararası sözleşmeleri kabul eden ülkeler tarafından fikri ve sınai hakları tek bir başvuru ile birden fazla ülkede korumaya almak mümkün hale gelmiştir. Avrupa patenti uygulamaları ve topluluk markası bunun en somut örneklerindedir. Marka, patent ve endüstriyel tasarımlarla ilgili Kanun Hükmünde Kararname (KHK)²⁵'lerde, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre yürürlüğe konulan milletlerarası anlaşma hükümlerinin bu kararname hükümlerinden daha uygun olması halinde korumadan yararlanacak kişilerin daha elverişli hükümlerin uygulanmasını talep etme haklarının bulunduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte daha uygun hükümler içeren milletlerarası anlaşma hükümlerinin öncelikle uygulanması esası kabul edilmiştir²⁶.

4.Gelir Vergisi Açısından Gayrimaddi Haklar

Konunun daha iyi anlaşılması için gelir vergisi açısından iktisadi işletmeye dahil gayrimaddi hakların vergilendirilmesi, serbest meslek erbabı açısından gayrimaddi hakların vergilendirilmesi, ücretliler açısından gayrimaddi hakların vergilendirilmesinin ve dar mükellef gerçek kişilerin vergilendirilmesi konularının kısaca açıklanmasında yarar bulunmaktadır.

²⁵ 551 Sayılı KHK. Madde 4, 556 Sayılı KHK madde 4, 554 Sayılı KHK madde 4.

²⁶ Yıldırım, s. 24-25.

4.1. İktisadi İşletmeye Dahil Gayrimaddi Hakların Vergilendirilmesi

GVK'nın 37. maddesinde, her türlü ticari ve sınai faaliyetlerden doğan kazancın ticari kazanç olduğu belirtilmiş ve ticari kazancın tespiti ve vergilendirilme esasları GVK'nın 37-51. maddelerinde düzenlenmiştir. GVK'nın 52. maddesinde ise, zirai faaliyetten²⁷ doğan kazançların zirai kazanç sayılacağı belirtilmiş, zirai faaliyetin içinde yapıldığı işletmeler zirai işletme olarak tanımlanmış ve zirai kazancın tespiti ve vergilendirme esasları GVK'nın 52-60'uncü maddelerinde düzenlenmiştir²⁸.

Gayrimaddi hakların kullanılması karşılığında yapılan kira ödemeleri (lisans bedeli), ticari kazancın elde edilmesi veya idame ettirilmesi için yapılıyorsa, GVK'nın 40. maddesinin 1 No'lu bendine göre ilgili dönemlerde doğrudan indirilebilecektir. Ancak, gayrimaddi hakların sahiplik haklarının satın alınması durumunda ise, gider yazılarak doğrudan düşülmesi söz konusu değildir. Böyle bir durumda gayrimaddi haklar maliyeti üzerinden aktifleştirilerek amortismanına tabi olmalıdır²⁹.

4.2. Serbest Meslek Erbabı Açısından Gayrimaddi Hakların Vergilendirilmesi

GVK'nın 65. maddesinde, serbest meslek faaliyetlerinden doğan kazançların serbest meslek kazancı olduğu belirtilmiş ve aynı maddede serbest meslek faaliyeti; "sermayeden ziyade şahsi mesaiye, ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanan ve ticari mahiyette olmayan işlerin işverene tabi olmaksızın şahsi sorumluluk altında kendi nam ve hesabına yapılması" olarak tanımlanmıştır.

GVK'da serbest meslek kazançları üzerinden yapılacak gelir vergisi tevkifatına ilişkin düzenleme GVK'nın 94. maddesinde yer almaktadır. Bu tevkifat uygulamasına göre tevkifat yapacak kişi ve

²⁷ GVK'nın 52'ncü maddesine göre; "Zirai faaliyet, arazide, deniz, göl ve nehirlerde, ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yollarıyla veyahut doğrudan doğruya tabiatan istifade etmek suretiyle nebat, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerin istihsalini, avlanmasını, avcılarını ve yetiştiricilerini tarafından muhafazasını, taşınmasını, satılmasını veya bu mahsullerden sair bir şekilde faydalanılmasını ifade eder".

²⁸ Yıldırım, s. 70.

²⁹ Yıldırım, s. 70.

kurumlar³⁰; serbest meslek faaliyetleri neticesinde gelir vergisi tevkifatı yapacaklardır.

Maliye Bakanlığı tarafından verilen çeşitli özgelelerde, telif kazançlarıyla ilgili olarak aynı yılda ya da birbirini izleyen yıllarda birden fazla eser meydana getirilmesi durumunda faaliyetin devamlılık unsuru taşıdığı kabul edileceği belirtilmiştir³¹.

Serbest meslek faaliyetinin yanında başka bir iş ile devamlı ilgilenilmesi serbest meslek erbabı vasfını etkilememektedir. Bu sebeple serbest meslek erbabı olan bir kimse aynı zamanda ticari kazanç sahibi veya ücretli de olabilir. Böylesi bir durum o kişinin serbest meslek erbabı olma niteliğini de etkilememektedir. Benzeri bir durumda, serbest meslek faaliyetinin arızı olarak yapılması halinde de, mükellefin KDV ve geçici vergi yükümlülüğü bulunmadığı gibi defter tutma ve makbuz düzenleme zorunluluğu hususu da yer almamaktadır³².

4.3. Ücretliler Açısından Gayrimaddi Hakların Vergilendirilmesi

GVK'nın 61. maddesinde ücret; "işverene tabi ve belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara hizmet karşılığı verilen para, ayın veya para ile temsil edilebilen diğer menfaatler" şeklinde tanımlanmıştır. Ücret, hizmet erbabına farklı biçimler ve farklı isimler altında verilebilir. Ödemenin ücret, ödenek, tazminat, kasa tazminatı (mali sorumluluk tazminatı), tahsisat, zam, avans, aidat, huzur hakkı, prim, ikramiye v.b. isimlerle ücret olarak anılabilmektedir³³. Başka bir ifadeyle, serbest meslek faaliyeti, bir işverene tabi olmadan sahibinin kendi nam ve hesabına yaptığı faaliyetler olması gerekmektedir. Bir işverene tabi olarak yapılan faaliyetlerden elde edilen kazançlar ücret kapsamındadır. Bu kazanç

³⁰ G.V.K.'nın 94/1. maddesine göre: "Kamu idareleri ve müesseseleri, iktisadi kamu müesseseleri, sair kurumlar, ticaret şirketleri, iş ortaklıkları, dernekler, vakıflar, dernek ve vakıfların iktisadi işletmeleri, kooperatifler, yatırım fonu yönetenler, gerçek gelirlerini beyan etmeye mecbur olan ticaret ve serbest meslek erbabı, zirai kazançlarını bilanço veya zirai işletme hesabı esasına göre tespit eden çiftçiler ilgili bentlerde sayılan ödemeleri (avans olarak ödenenler dahil) nakden veya hesaben yaptıkları sırada, istihkak sahiplerinin gelir vergilerine mahsuben tevkifat yapmaya mecburdurlar".

³¹ Yıldırım, s. 72.

³² Özge İnci Hürşitoğlu, "Telif Hakları İstisnası Yanılgısı", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:339, Aralık, 2016, s. 94.

³³ Doğan Şenyüz vd., Türk Vergi Sistemi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2013, s. 67.

serbest meslek kazancı sayılmadığı gibi aynı zamanda serbest meslek kazançları istisnasından da faydalanılamayacaktır³⁴.

551 Sayılı KHK'nın 22 ve 23'üncü maddeleri bağlamında, bir işletmede ücretli olarak çalışanların hizmet akdi kapsamında meydana getirdikleri eserler üzerindeki mali haklar işverene aittir. Bu kapsamda, ücretli olarak çalışanların meydana getirdiği eserlerin işletme eliyle yayınlanması, satılması, kiralanması v.b. şekillerde elde edilecek kazançlar, işletme bünyesinde ticari kazanç olarak vergilendirilir. Ancak çalışanlara bu sebeple ödenecek ek ücretler ise, ücret geliri kapsamındadır³⁵.

Ücret-serbest meslek kazancı ayırımının önemi, vergilendirmeye ilişkin ödevlerin yerine getirilmesinde esas teşkil etmektedir. Serbest meslek faaliyetinin bir hizmet akdi kapsamında bir işverene tabi ve bir işyerine bağlı olarak sürdürülmesi durumunda elde edilen gelir ücret olarak vergilendirilecektir. Böylesi durumda bir mükellefin defter tutma, makbuz düzenleme, KDV ve geçici vergi yükümlülükleri söz konusu olmayacaktır³⁶. Ücretlilerin vergilendirilmesi esas olarak tevkifat usulüne dayanmaktadır. Ücretlilerin yıllık gelir vergisi beyannamesi vermesi ise, tevkifat yapılmamış ücretlilerde söz konusudur. Aynı zamanda, birden fazla işverenden ücret alınması ve bunu gelir vergisi tarifesinde ikinci gelir diliminde yer alan tutarı³⁷ aşması halinde yıllık gelir vergisi beyannamesi verilmektedir.

4.4. Dar Mükellef Gerçek Kişilerde Vergilendirme

G.V.K.'nın 6. maddesine göre, Türkiye'de yerleşik olmayan gerçek kişiler dar mükellef sayılmaktadır ve sadece Türkiye'de elde ettikleri kazanç ve iratlar üzerinden vergilendirilmektedir. Bu esasa göre, dar mükellef gerçek kişilerin, gayrimaddi hakları satışı, devir ve temlik veya kiralama işlemleri sebebiyle sadece Türkiye'de elde ettikleri gelirler vergilendirilecektir. Dar mükellef gerçek kişiler gayrimaddi haklara konu olan serbest meslek faaliyeti icra ederek serbest meslek kazancı, gayrimaddi hakları kiralayarak gayrimenkul

³⁴ Barış, s. 136-137.

³⁵ Yıldırım, s. 78.

³⁶ Hurşitoğlu, s. 95.

³⁷ (2017 yılı için 30.000 TL).

sermaye iradı, gayrimaddi hakları satarak değer artış kazancı elde edebilirler³⁸.

G.V.K.'nın 18. maddesinde düzenlenen istisna hükmü, tam mükelleflerde olduğu gibi dar mükelleflerde de uygulanır. Bu esasa göre, dar mükellef gerçek kişilerin GVK'nın 18. maddesi kapsamında elde ettikleri serbest meslek kazançları için de istisna hükmü uygulanacaktır. Ek olarak, GVK'nın 70. maddesinde belirtilen, ihtira beratının mucit ve kanuni mirasçısı tarafından, telif haklarının ise, müellif ve kanuni mirasçısı tarafından kiralanmasından doğan kazançların serbest meslek kazancı olduğuna ilişkin hüküm dar mükellefler için de geçerlidir³⁹.

5.Uluslararası Vergi Anlaşmaları Açısından Gayrimaddi Haklar

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), uluslararası çifte vergilemeyi, iki ya da daha fazla ülkenin, aynı mükellefi, aynı konuda ve aynı vergilendirme döneminde benzer vergilere tabi tutması olarak tanımlamaktadır⁴⁰.

OECD ve Birleşmiş Milletler modeli olmak üzere iki tane vergi anlaşması modelinden söz edilmektedir. Birleşmiş Milletler modelinde kaynak (gelirin doğduğu) ülkede vergilendirilir. OECD modelinde ise, mukim (ikamet edilen) ülkede vergilemenin ağırlıklı olduğu söylenebilir. Gayrimaddi hak bedellerinin vergilendirilmesinde, OECD modeli vergilendirme hakkını sadece mukim devlete verirken, BM modeli vergilendirme hakkını ise, kaynak ve mukim devlet arasında paylaşmaktadır. Türkiye vergi anlaşmalarında OECD modelini uygulamaktadır fakat bazı maddelerine şerh koyarak vergilendirme hakkını saklı tutmaktadır⁴¹.

Özellikle know-how için yapılan ödemelerin hizmet ödemeleri ile karıştırılması birçok halde olasıdır. Bu sebeple, ayırım için aşağıdaki kriterlerin dikkate alınması önerilmektedir⁴²:

³⁸ Musa Yıldırım (b), "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarında Gayrimaddi Hak Bedellerinin Vergilendirilmesi", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:301, Ekim, 2013, s. 35.

³⁹ Yıldırım, s. 82.

⁴⁰ A. Bayazıt Balcı, "Uluslararası Çifte Vergilendirme Sorunları-II", Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:264, Ağustos, 2003, s. 15.

⁴¹ Yıldırım, s. 102.

⁴² M. Erdoğan Öcal (b), "Gayrimaddi Hak Bedelleri ve Dar Mükellefler", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:256, Ocak, 2010, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=2691>), (26.11.2015)

- “Know-how anlaşmaları, var olan ya da yaratılacak olan bir bilginin aktarılması ve bunun gizliliğinin korunması ile ilgili hükümleri kapsar,
- Hizmet anlaşmaları, hizmet verenin özel bilgi, ustalık ve uzmanlığa dayalı bir hizmeti verme yükümlülüğü ile ilgili hükümleri kapsarken, hiçbir zaman bunların hizmet alana aktarılması zorunluluğunu kapsamaz.
- Know-how sağlayan anlaşmaların çoğunda, bunları sağlamayı yükümlenenlere; bu zaten hazır olan bu bilgi birikiminin aktarılmasından ve hali hazır malzemenin yeniden üretilmesinden daha fazla bir yükümlülük getirmez. Halbuki, hizmet anlaşmalarında; hizmet verenlere çok daha fazla bir şey yapma ya da araştırma, çizim, test ve diğer ilgili faaliyetler nedeniyle çalışanlara ya da taşeronlara daha fazla ödeme yapma yükümlülüğü getirir”.

Bahsi geçen kriterler dikkate alınarak, aşağıdaki ödemelerin gayri maddi hak bedeli değil fakat hizmet bedeli olarak dikkate alınması gerekir⁴³:

- “satış sonrası hizmetler,
- garanti kapsamında sunulan hizmetler,
- teknik destek ve yardım,
- danışmanlık (elektronik olarak ya da veri tabanları vasıtasıyla verilenler dahil)”.

OECD Model anlaşması açıklamalarında, gayrimaddi haklardan sahiplik haklarının devredilmesi karşılığı alınan bedellerin 12’nci maddede düzenlenen gayrimaddi hak bedeli olarak değil, 13’üncü maddeye göre sermaye değer artış kazancı olarak vergilendirileceği belirtilmektedir. Ancak, Türkiye’nin imzaladığı bazı vergi anlaşmalarında gayrimaddi hakların kiralanması yanında satışı da 12’nci madde kapsamına dahil edilmiştir. Bu haliyle, gayrimaddi hakların kiralanması yanında satılması karşılığı alınan bedeller üstünden de Türkiye’nin tevkifat yapma hakkı saklı tutulmaktadır. Bu sebeple, Türkiye’de vergilendirme yapılırken, her ülkeyle yapılan anlaşmanın farklı bir takım hükümler de içerebileceği hususu dikkate alınmalıdır⁴⁴. Özel bir kanunu bulunmayan know-how hukuki çerçevede açıkça tanımlanmamıştır. Ancak teknik bilgi, bilme-yapma

⁴³ Öcal (b), (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=2691>), (26.11.2015)

⁴⁴ Yıldırım, s. 104.

şeklinde kısaca açıklanmaktadır. “Belirli bir tekniği uygulamaya koyabilmek için gerekli teknik, ticaret ve işletmecilik bilgi ve becerileri” olarak da tanımlanabilmektedir. WIPO ise, “sınai mülkiyet ile ilgili tekniğin kullanılmasına yarayan bilgi veya üretim yöntemleri” olarak tanımlamıştır. Lisans sözleşmelerine konu edilebilen know-how ile ilgili tartışmalar hep güncelliğini korumuştur. Rekabet hukuku uygulamalarına konu olan know-how lisans sözleşmeleri günümüz ekonomi ve teknolojisinde oldukça önemli bir yerdedir⁴⁵.

OECD Modeli’nin 12. maddesinde gayrimaddi hak bedellerinin vergilendirilmesi yer almaktadır. Maddenin birinci paragrafı ile gayrimaddi hak bedellerini vergileme yetkisi münhasıran bu bedellerin gerçek lehdarının mukimi olduğu devlete verilmiştir. Kaynak devlette stopaj yoluyla da vergi alınmayacaktır. Ancak, Türkiye’nin de aralarında bulunduğu pek çok ülkenin bu maddeye ilişkin rezervi söz konusudur. Türkiye maddeye koyduğu rezerv ile gayrimaddi hak bedellerini kaynak ülkede vergileme hakkını saklı tuttuğunu belirtmiştir⁴⁶.

Dijital telif hakları açısından taraf olduğumuz anlaşmalarda gayrimaddi hak bedeli olarak tanımlanan gelirler, iç hukukumuzda kısmen gayrimenkul sermaye iratlarına ilişkin GVK’nın 70. maddesinde, kısmen de değer artış kazançlarına ilişkin GVK mükerrer 80. maddesinde düzenlenmiştir. Dijital telif haklarının ihlali neticesinde, korsan olarak nitelendirilebilecek ürünlerden elde edilen gelirlerde vergi kaybı sanıldığından daha büyük boyutlardadır ancak bu ihlalleri tam anlamıyla önlemenin yolu henüz bulunmamıştır⁴⁷. Faiz ve gayrimaddi hak bedellerinden kaynak devlette alınacak vergi oranlarına ilişkin değerler Tablo 1’de yer almaktadır.

⁴⁵ Gültekin Aydın, “Gayrimaddi Haklar (Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları)”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:267, Kasım, 2003, (<http://vergidunyasi.com.tr/dergiler.php?id=4312>), (31.01.2017)

⁴⁶ Mehmet Batun , “OECD Model Anlaşmasına Göre Gayrimaddi Hak Bedellerinin Vergilendirilmesi ve Türkiye Uygulaması”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:419, Temmuz, 2016, s. 199.

⁴⁷ Ercan Alptürk (b), “Dijital Telif Haklarının Vergilendirilmesi, Sorunlar ve Değerlendirmeler”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:293, Şubat, 2013, s. 11.

**Gelir Vergisi Yönünden Uluslararası Vergi Anlaşması Sorunsalına
Genel Bir Bakış**

**Tablo 1. Faiz ve Gayrimaddi Hak Bedelleri Üzerinden
Kaynak Devlette Alınacak Vergi Oranları**

Taraf Devlet	Faiz (%)	Gayrimaddi Hak Bedeli (%)
AVUSTURYA ⁴⁸	15	10
AVUSTURYA (REVİZE)	5 (Oesterreihische Kontrollbank AG ya da amacı ihracatı teşvik etmek olan benzeri bir Türk kamu kuruluşu tarafından ihracatı teşvik amacıyla verilmesi, garanti edilmesi ya da sigortalanması durumunda) 10(Faiz bir banka tarafından elde edilmişse) 15(Tüm diğer durumlarda)	10
NORVEÇ (REVİZE)	5 (Norveç yönünden, Devlet emeklilik Fonu'na, Norveç İhracat Kredileri Garanti Kurumu'na, faizin tamamının veya büyük bir kısmının Norveç Hükümeti'ne aktarılması şartıyla, Eksportfinans ASA'ya ödenmesi halinde; Türkiye yönünden, Sosyal Güvenlik Fonu'na, Türkiye İhracat ve Kredi	10

⁴⁸ Norveç, İngiltere, Finlandiya, Fransa, Almanya (Feshedilen), İsveç, Belçika, Danimarka, İtalya, Malezya gibi ülkelerde de aynı oranlar bulunduğu tablo da bir ülkeye yer verilmiştir.

Orçun AVCI

	Bankası'na ödenmesi halinde) 10 (faizin bir bankaya ödenmesi halinde) 15 (tüm diğer durumlarda)	
GÜNEY KORE	10 (İki yılı aşan borçlarda ve alacak taleplerinde) 15 (diğerlerinde)	10
ÜRDÜN	10	12
HOLLANDA	10 (İki yılı aşan kredilerde) 15 (Diğerlerinde)	10
PAKİSTAN ⁴⁹	10	10
HOLLANDA	10 (İki yılı aşan kredilerde) 15 (Diğerlerinde)	10
FİNLANDİYA (REVİZE)	5 (Finlandiya İhracat Kredi Kurumu (Finnish Export Credit) veya FINNERA ile amacı ihracatı teşvik olan benzeri Türk kamu kurumları tarafından ihracatı teşvik amacıyla verilen, garanti edilen veya sigortalanan borç veya krediler yönünden) 10 (faizin bir banka tarafından elde	10

⁴⁹ Tunus, Romanya, Pakistan, K.K.T.C., Almanya (Yeni), B.A.E., Macaristan, Kazakistan, Makedonya, Arnavutluk, Cezayir, Moğolistan, Mısır, Ç.H.C., Polonya, Türkmenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Özbekistan, Beyaz Rusya, Ukrayna, İsrail, Kuveyt, Rusya, Slovakya, Endonezya, Hırvatistan, Moldova, Kırgızistan, Tacikistan, Çek Cumhuriyeti, Bangladeş, Sudan, Slovenya, Lüksemburg, İran, Fas, Lübnan, Güney Afrika C., Sırbistan ve Karadağ gibi ülkelerde de aynı oranlar bulunduğu tablo bir ülkeye yer verilmiştir.

**Gelir Vergisi Yönünden Uluslararası Vergi Anlaşması Sorunsalına
Genel Bir Bakış**

	edilmesi durumunda) 15 (diğer tüm durumlarda)	
JAPONYA	10 (Kredi, finans kurumlarından alınmış ise) 15 (Diğer tüm durumlarda)	15
HİNDİSTAN	10 (Finansal kurum veya banka tarafından verilen herhangi bir borca karşılık ödeniyorsa) 15 (Diğer tüm durumlarda)	15
A.B.D.	10 (Faiz banka, finansal veya tasarruf kuruluşları ile sigorta şirketlerince verilen kredilerden kaynaklanıyorsa) 15 (Diğer durumlarda)	5-10
LİTVANYA	10	5 (Sınai, ticari ve bilimsel teçhizatın kullanım hakkı karşılığı ödenen gayrimaddi hak bedellerinin gayrisafi tutarının) 10 (Diğer tüm durumlarda)
SİNGAPUR	7,5 (Herhangi bir finansal kurum tarafından alınan faizler için) 10 (Diğer tüm durumlarda)	10
		5 (Sınai, ticari ve bilimsel teçhizatın kullanım hakkı)

LETONYA	10	karşılığı ödenen gayrimaddi hak bedellerinin gayrisafi tutarının) 10 (Diğer tüm durumlarda)
İSPANYA	10 (Faiz bir banka tarafından verilen herhangi bir borçtan kaynaklanıyorsa veya sözkonusu faiz, ticari eşya veya ekipmanın bir Akit Devlet teşebbüsüne kredili olarak verilmesi karşılığında ödeniyor ise) 15 (Tüm diğer durumlarda)	10
SURİYE	10	15 (Patent, alameti farika, desen veya model, plan, gizli formül ya da üretim yöntemi veya sınai, ticari veya bilimsel tecrübeye dayalı bilgi birikimi için) 10 (Sinema filmleri ile radyo ve televizyon kayıtları dahil olmak üzere edebi, sanatsal veya bilimsel her nevi telif hakkının kullanımı veya kullanım hakkı için)
YUNANİSTAN	12	10
TAYLAND	10 (Sigorta şirketi dahil herhangi bir finansal kurum)	15

**Gelir Vergisi Yönünden Uluslararası Vergi Anlaşması Sorunsalına
Genel Bir Bakış**

	tarafından alınmış ise)	
ESTONYA	10	5(Sınai, ticari ve bilimsel teçhizatın kullanım hakkı karşılığı ödenen gayrimaddi hak bedellerinin gayrisafi tutarının)

Kaynak:(http://www.gib.gov.tr/uluslararasi_mevzuat),
(11.12.2015)

İki ülke arasında yapılan anlaşmalarda, elektronik ticaret yapan firmaların elde ettiği gelirin türünün “ticari kazanç” veya “royalty-gayrimenkul sermaye iradı” olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. OECD ülkeleri ve ABD’nin vergilendirme uygulamalarında royalty ile ticari kazançlar aynı tür vergilendirme sistemine tabi olduğu görülmektedir. Fakat, bazı vergi anlaşmalarında bir diğer ülke mukiminden elde edilen royaltylerin elektronik ticaret yapan kimsenin bu ülkede yer almasına bağlı olmadan vergilendirmeye tabi tutulduğu görülmektedir. Örneğin; ABD-Fransa ve ABD-Kanada arasındaki vergi anlaşmalarında, bu ülkelerin herhangi birinde elde edilen royaltylerin yine bu ülkede vergilendirilmesi gerekmektedir⁵⁰.

6. Sonuç

Gelir vergisi açısından uluslararası sözleşmeler kapsamında bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar kapsamında; telif hakları, hakların vergilendirilmesi ve serbest meslek kazancı çerçevesince yaşanan sorunlar, sorunun büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Kuşkusuz bu sorunların hukuki, mali ve ekonomik etkileri de gözlemlenmektedir. Çünkü, birbirine bağlı bir yapı bulunmaktadır. Örneğin, gayrimaddi haklar ile vergilendirme hakkı OECD Model Anlaşması’nın 12. maddesinde açıkça düzenlenmiştir. Fakat, Türkiye ve diğer ülkeler arasında imzalanan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarında buna birebir riayet edilmediği görülmektedir. Oysa ki bu durum ödemelerin mahiyeti ve vergisel yükümlülükler açısından büyük önem arz etmektedir. Bir diğer husus ise, telif haklarının ülkemizde sıklıkla ihlal edilmesi durumudur. Bu konuyla ilgili de tam anlamıyla çözüm bulunmuş değildir. Bunun çok ciddi ekonomik etkileri görülmektedir.

⁵⁰ Alptürk (b), s. 16.

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının 6. maddesine göre, gayrimenkul varlıklardan elde edilen gelirler bu varlıkların bulunduğu devlette vergiye tabi olmaktadır. Aynı maddenin devamında ise, maden ocaklarının, kaynakların ve diğer doğal kaynakların işletme hakkından veya işletilmesinden doğan ödemeler, gayrimenkul varlıklardan elde edilen gelirler gayrimenkul varlıklardan elde edilen gelirler kapsamında değerlendirilmektedir ve vergilendirilmektedir. Görüldüğü üzere uluslararası sözleşmeler kapsamında her kazanç ve irat türünde problem yaşanmamaktadır.

GVK'nın 18. maddesinde düzenlenen telif hakkı ve patente ilişkin istisnanın, söz konusu maddede belirtildiği gibi serbest meslek kazancı istisnası olarak tanımlanması kavram kargaşasına neden olmaktadır. Bu istisnanın fikri haklar istisnası olarak yeniden düzenlenmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Nitekim, GVK'nın 18. maddesinde düzenlenen istisnadan kiralama gibi serbest meslek kazancı kapsamına girmeyen gelirlerinde yararlandığı görülmektedir. Bazı kiralama işlemleri serbest meslek kazancı olarak sayılarak istisnadan yararlandırılmaktadır. Telif hakkı madde hükmüne göre ise, bir eserin müellif ya da kanuni mirasçısı tarafından satışı değer artış kazancına girmemektedir. Bu sebeple söz konusu istisna, diğer gelir unsurlarını da kapsar durumdadır. Bu nedenle, istisnanın fikri haklar istisnası olarak düzenlenmesi daha doğru olacaktır. Ayrıca, bu istisnadan serbest meslek kazancı elde etmeyen kanuni mirasçılar gibi kişiler de faydalanabilmektedir. Bu sebeple serbest meslek kazançları başlığı ile içerik uyumu bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, günümüzde önemli bir paya sahip olan telif hakları; gayrimaddi hakların ekonomik olarak büyük değerlere ulaşmasından kaynaklı, bunların vergilendirilmesi konusuna da daha fazla önem verilmesi ve mevzuatta çeşitli düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bu hakların vergilendirilmesine ilişkin uyumlaştırma süreci devam etmektedir. Çeşitli sorunlar giderildiğinde ulusal ve uluslararası boyutta daha iyi işleyen bir vergi yapısının oluşacağı şüphesizdir. Aksi takdirde ülkeler, vergi kayıp ve kaçaklarıyla karşı karşıya kalabileceklerdir.

Kaynakça

ALPTÜRK, Ercan (2004a), "Hukuksal ve Vergisel Boyutlarıyla Telif Hakları", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:186, Mart, 2004, ss. 74-81.

**Gelir Vergisi Yönünden Uluslararası Vergi Anlaşması Sorunsalına
Genel Bir Bakış**

ALPTÜRK, Ercan (2013b), “Dijital Telif Haklarının Vergilendirilmesi, Sorunlar ve Değerlendirmeler”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:293, Şubat, ss. 11-17.

AYDIN, Gültekin (2003), “Gayrimaddi Haklar (Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları)”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:267, Kasım, (<http://vergidunyasi.com.tr/dergiler.php?id=4312>), (31.01.2017).

BALCI, A. Bayazıt (2003), “Uluslararası Çifte Vergilendirme Sorunları-II”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:264, Ağustos.

BARIŞ, Abdullah (2015), “Gelir ve Katma Değer Vergisi Açısından Telif Hakları ve İhtira Beratlarından Doğan Kazançların Vergilendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:318, Mart, ss. 131-142.

BATUN, Mehmet (2016), “OECD Model Anlaşmasına Göre Gayrimaddi Hak Bedellerinin Vergilendirilmesi ve Türkiye Uygulaması”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:419, Temmuz, ss. 198-208.

DEMİROĞLU, Mehmet (2016), “Fikri Haklarda Vergi Teşvikleri ve Son Değişiklikler”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:423, Kasım, ss. 14-22.

ELELE, Onur (2008), “Uluslararası Vergi Anlaşmalarından Yararlanacak Kişilerin Belirlenmesinde Mukimlik Sorunu ve Mukimlik Belgesi”, Yaklaşım Dergisi, Sayı:181, Ocak, (<http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=8309>), (24.11.2015).

GİB, (http://www.gib.gov.tr/uluslararasi_mevzuat), (11.12.2015).

GÜNAY, Fehmi (2009), “Vergi Usul Kanununa Göre İktisadi İşletmelere Dahil Gayri Maddi Hakların Değerlemesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:247, Nisan, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=2472>), (26.11.2015).

HURŞİTOĞLU, Özge İnci (2016), “Telif Hakları İstisnası Yanılgısı”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:339, Aralık, ss. 90-99.

METHİBAY, Yaşar (1998), “Türkiye’de Telif Hakları ve Vergilendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:116, Mayıs, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=2995>), (26.11.2015).

ÖCAL, M. Erdoğan (2009a), “Vergi Anlaşmaları Açısından Dar Mükellef Kurumların Ticari Faaliyetlerinin Vergilendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:248, Mayıs,

(<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=2489>),
(24.11.2015).

ÖCAL, M. Erdoğan (2010b), “Gayrimaddi Hak Bedelleri ve Dar Mükellefler”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:256, Ocak, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=2691>), (26.11.2015).

ÖZBEK, Harun Naci (1969), “Dar Mükellefiyet, Çifte Vergilendirme ve Mukimlik”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:325, Ekim, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=5698>), (24.11.2015).

PEHLİVAN, Osman ve Ersan ÖZ (2015), Uluslararası Vergilendirme, Celepler Matbaacılık, Ekim.

SOYDAN, Billur Yaltı (1994), “Vergi Anlaşmalarında Uluslararası Çifte Vergilendirmenin Ortadan Kaldırılması Yöntemleri”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:71, Mart-Nisan, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=3756>), (25.11.2015).

SOYDAN, Billur Yaltı (1995), Uluslararası Vergi Anlaşmaları, Beta Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul.

ŞENYÜZ, Doğan, Mehmet YÜCE ve Adnan GERÇEK (2013), Türk Vergi Sistemi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

TAŞKESEN, Naciye (2013), “Gayrimaddi Hakların Değerlemesi ve Aktifleştirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:302, Kasım, ss. 130-136.

TOSUNER, Mehmet ve Zeynep ARIKAN (2015), Türk Vergi Sistemi, Kanyılmaz Matbaası, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş Yirminci Baskı, İzmir, Şubat.

URUŞ, Ali Fuat (2015), “Dar Mükellefiyetin Türk Gelir Vergisi Açısından İncelenmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:322, Temmuz, (<http://www.vergisorunlari.com.tr/makale.aspx?makaleno=5651>), (25.11.2015).

YILDIRIM, Musa (2011), Gayrimaddi Haklar ve Vergilendirilmesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

YILDIRIM, Musa (2014a), “Gayrimaddi Hakların Aktifleştirilmesi”, E-Yaklaşım Dergisi, Sayı:255, Mart, (<http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=23603>), (26.11.2015).

YILDIRIM, Musa (2013b), “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarında Gayrimaddi Hak Bedellerinin Vergilendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:301, Ekim, ss. 33-42.

Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye AnaliziSefer UÇAK¹**Öz**

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyüme için yetersiz kaynaklarından dolayı ithalat yapmak zorundadırlar. İthalat hacmindeki artışlar da cari açıklara neden olmaktadır. Özellikle enerjide ve aramalarda dışa bağımlı ülkelerin ithalatları artış göstermektedir. Ekonomik büyüme için, ihracat artışı sektörel bazda değişmekle birlikte ancak belli miktarda aramalı ve hammadde ithalatı ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle artan cari açıklar çeşitli makroekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de ekonomik büyüme ve cari denge (cari denge/ GSYH) ilişkisi, 1980-2015 dönemi için; VAR modeli analizi, Granger nedensellik, etki-tepki ve varyans ayrıştırması ile yapılmıştır. Granger nedensellik testinde reel GSYH’dan cari dengeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cari Denge, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik

The Relationship Between Current Account Balance and Economic Growth: The Analyses of Turkey**Abstract**

Developing countries are obliged to import because of insufficient resources for economic growth. The increase in the volume of imports is causing the current account deficit. Imports are on the rise particularly in those countries that are dependent on foreign energy and intermediate goods. For economic growth, although it varies by sector, in only possible with the import of raw materials and if an increase in exports is promoted to a certain amount. Thus the growing current account constitutes a negative impact on various macroeconomic indicators. In this study, the relationship between economic growth and the current account balance (current balance/ GDP) in Turkey between 1980-2015 has been analyzed using the VAR model, with Granger causality, impulse-response and variance decomposition. Unidirectional causality from real GDP to current account balance was found as a result of Granger causality test. Keywords: Current Account Balance, Economic Growth, Granger Causality

Keywords: Current Account Balance, Economic Growth, Granger Causality

¹ Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Sındırgı Meslek Yüksekokulu, Mail: seferucak@balikesir.edu.tr

Giriş

Gelişmekte olan ülkeler için istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme oranı yakalanması son derece önemlidir. Çünkü belli bir büyüme oranı ile gerekli yatırımlar gerçekleştirilmekte, işsizlik oranları geriye çekilebilmekte ve refah artışıyla birlikte adil bir gelir dağılımı sağlanabilmektedir. Bu nedenle, ekonomik büyümenin asıl sebebinin üretim kapasitesindeki artış olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Üretim kapasitesindeki artışın altında yatan faktörler ise; verimlilik, teknolojik yenilikler, kurumsal ve kültürel altyapı, adil rekabet, ekonomik ve finansal istikrar, doğal kaynakların etkin kullanımı olarak sıralanabilir. Üretim artışının sağlanabilmesi, üretim faktörlerine bağlı olarak ülkenin üretim yapısına ve hammadde kullanım olanaklarına bağlı olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde üretim faktörleri yetersiz olduğundan ithalata başvurulmakta ve böylece cari dengede bozulmalar ortaya çıkabilmektedir. Ülkelerin cari dengelerindeki tüm değişimlerin finansal olarak gösterilmesi ödemeler bilançosu ile olmaktadır. Ödemeler bilançosu bir ülkenin dış ticaret işlemlerindeki (ekonomik ve mali) denge veya dengesizlikleri göstermektedir. Genellikle, bir ülkedeki yerleşik kişilerin diğer ülke yerleşik kişileriyle yaptıkları tüm ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren sistematik kayıtlar bütünü olarak tanımlanabilir (Eğilmez, 2014:133). Bir yıllık hazırlanabildiği gibi aylık ve üç aylık da hazırlanabilir. Türkiye’de ödemeler bilançosunun derlenip kamuoyu ile paylaşılması TCMB’nin sorumluluğunda aylık olarak yayınlanmaktadır. Ödemeler dengesi temel olarak üç ana bölümde incelenebilir (Seyidoğlu, 2009:334, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası[TCMB], 2016):

1.Cari işlemler hesabı (dengesi): Ülkedeki yerleşiklerin, diğer ülke yerleşikleriyle yapmış oldukları mal ve hizmet ihracatı ile ithalatını gösterir. Cari işlemler hesabı kendi içinde dört kaleme ayrılmaktadır: *Mal ticareti (dengesi)*: Ülkenin yaptığı fiziki mal ithalat ve ihracat rakamlarını gösterir. Toplam mal ithalatı ile mal ihracatı arasındaki dengeye dış ticaret bilançosu denilir. *Uluslararası hizmetler*: Ülkenin yapmış olduğu uluslararası görünmeyen hizmet ithalat ve ihracat rakamlarını gösterir. Temel kalemleri şu şekildedir; turizm, taşımacılık, bankacılık ve sigortacılık, inşaat hizmetleri, finansal hizmetler ve yurtdışı resmi hizmetler. *Uluslararası faktör gelir giderleri*: Ülkeden ülke dışına ve ülke dışından ülkeye yapılan kar, faiz ve temettü transferlerinin yer aldığı hesaptır. *Tek yanlı (cari)*

transferler: Ülkeler arasında yapılan bağış ve hibe şeklindeki işlemlerdir. Yurtdışındaki Türk işçilerinin gönderdikleri dövizler bu hesap kalemi içinde yer almaktadır.

2.Sermaye ve Finans Hesabı: Kısa ve uzun vadeli sermaye hareketleri olarak iki temel gruba ayrılabilen sermaye işlemleri, bir ülke yerleşik kişi ve kuruluşlarının diğer ülkelerde yaptıkları fiziki yatırımlarla (fabrika, bina, arazi), yurtdışına aktardıkları mali enstrümanlardan (hazine bonosu, devlet-özel sektör tahvilleri, hisse senedi, v.b.) oluşur. Alt hesap kalemleri şunlardır: *Doğrudan yabancı sermaye;* Yurtiçinde doğrudan yatırım ile yurtdışında doğrudan yatırım arasındaki farktan oluşmaktadır. *Portföy hesabı;* Yurtiçinde yapılan hisse senedi, tahvil, bono gibi kısa ve uzun vadeli finansal varlık alımı ile yurtdışından yapılan finansal varlık alımı arasındaki farktan oluşmaktadır. *Diğer yatırımlar;* Yabancı ülkelere kredi alacaklarımız, mevduatımız ve diğer varlıklarımız (varlıklar) ile yabancıların bizden olan kredi alacakları ve bankalarımızdaki mevduatları (yükümlülükler) arasındaki farktan oluşur. *Resmi Rezervler Hesabı:* Merkez Bankası'nın döviz rezervlerindeki değişimi ile IMF'den kullanılan kredileri ve IMF'ye yapılan ödemeleri göstermektedir.

3.Net Hata ve Noksan: Bir adı da istatistiksel farklar olan net hata ve noksan kalemi ödemeler bilançosunu dengeleyici hesaptır. Bilançodaki dengesizliğin nedeni, hesap kalemlerindeki ölçüm hataları ile tablodaki verilerin eksik veya fazla hesaplanmasından kaynaklanmaktadır. Yanlış verilerin temel sebepleri arasında; zaman uyumsuzlukları, gümrük beyannamelerindeki eksik veya yanlışlıklar, kayıt dışılık, anketlerdeki ölçüm hataları yer almaktadır.

Dış açıkların genel sebepleri arasında aşağıdaki faktörler önemli yer tutmaktadır (Seyidoğlu, 2009:334).

Yapısal nedenler: Ekonominin yapısından kaynaklanırlar. Genellikle enflasyon (yerli mallar pahalı hale geldiğinde yabancı mallara olan talebi artmasıyla ortaya çıkan ithalat artışı) ve ulusal paranın aşırı değerlenmesiyle ilgilidir. Enflasyonla mücadele için uygulanan daraltıcı politikalardan kaynaklanan bu durumda ulusal para değerleneceği için ihracat olumsuz, ithalat olumlu etkilenebilecek ve dış ödemeler açığı oluşabilecektir. Verimlilikte meydana gelen olumsuz değişimlerde ihracatta rekabeti zayıflatarak ve dış açığı arttıracaktır. Gelişmekte olan ülkelerde de halkın tercihlerinin genellikle ithal mallarına doğru eğiliminden ve özellikle

petrol gibi temel hammaddelerde dışa bağımlılık ithalat artışına sebep olacaktır.

İktisadi dalgalanmalar: Ulusal ekonomiden kaynaklanan bir iktisadi dalgalanma genişleme aşamasındaysa harcama ve gelirler artacağından yerli fiyatlar yükselerek ithalat talebi artışı olabilir. Daralma aşamasında bu ilişki terse döner ve cari fazla oluşabilir. Eğer iktisadi dalgalanma boyunca bu fazlalık ve açık birbirine eşitlenemezse ülkede dış açıklar sorun oluşturur.

Geçici faktörler: Beklenmedik ve ülkelerin denetimleri dışında meydana gelen olaylardır. Örneğin hammadde ve petrol fiyatlarındaki artışlar, ithalatçı ülkeleri olumsuz etkileyebileceği gibi, kuraklık, sel, don, vb.leri tarım ürünlerindeki hasılatı azaltarak ihracatçı ülkelerin gelirlerinin olumsuz etkilenmesine neden olur.

Yabancı sermaye giriş ve çıkışları: Sermaye hesabındaki gelişmelerde ödemeler bilançosunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ülkeye yabancı sermaye girişleri ödemeler bilançosunu olumlu etkilerken, sermaye çıkışları da dış açık sorunlarına neden olabilmektedir.

Türkiye'nin 2015 yılı ödemeler bilançosuna göre, dış ticaret açığı 47.936 milyon dolarken, bu açık hizmet ve yatırım gelirleri ile 32.141 milyon dolarlık cari açığa dönüşmüştür. Sermaye ve finans hesabındaki 21.228 milyon dolarlık açık, net hata ve noksan hesabındaki 9,397 milyon dolarlık girişle 11.831 milyon dolar açığa çekilmiştir. Bu açığın finansmanı da 11.831 milyon dolarlık MB'nin resmi rezervlerinden karşılanarak hesap dengelenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, Temel Ekonomik Göstergeler).

Çalışmanın bölümleri; Türkiye'de ekonomik büyüme ve cari denge ilişkisinin istatistikî göstergelerle desteklenerek ele alındığı birinci bölüm, çalışmanın uygulama kısmına ait yöntem ve verilerin açıklandığı ikinci bölüm, analizi yapılan değişkenlere ilişkin bulguların yorumlandığı üçüncü bölüm ve büyüme-cari denge ilişkisine ait genel değerlendirilmenin yapıldığı sonuç kısmından oluşmaktadır.

1. Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Cari Denge İlişkisi

Türkiye ekonomisi, 24 Ocak 1980 kararları ile ithal-ikameci bir stratejiden ihracata dayalı ve ihracat odaklı stratejiye geçiş yapmıştır. Bu kararların odak noktasını; endüstriyel mal ihracatının artışı ile ihracatta miktarsal artış sağlanması oluşturmaktadır (Şahin,

Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi

2007:194). Bu dönemden itibaren ihracata teşvikler artarak, ihracatla ilgili çeşitli kurum ve kuruluşlar kurulmaya başlanmıştır.² Tablo 2'den de görüldüğü gibi, Türkiye ekonomisinin enflasyondan sonra kronik bir sorunu olan cari dengedeki bozulmalar da özellikle 1980'den itibaren ciddi tehlikeler oluşturmuştur (*Cari dengede fazla verilen yıllar, 1988, 1989, 1991, 1994, 1998, 2001*³). Özellikle 2000'li yıllardan itibaren dış ticaret açığı ve cari açık ciddi rakamlara ulaşmıştır. 2011 yılında dış ticaret açığı 89.160 milyon dolar ve cari açık 74.402 milyon dolarla rekor seviyelere ulaşmıştır.

Tablo 1: Türkiye'de Cari Denge ve Cari Denge/GSYH(%)

Yıllar	Cari Denge	Cari D./ GSYH	Yıllar	Cari Denge	Cari D. /GSYH	Yıllar	Cari Denge	Cari D. /GSYH
1980	-3,408	-4.95	1992	-974	-0.61	2004	-14,198	-3.62
1981	-1,936	-2.72	1993	-6,433	-3.57	2005	-20,980	-4.34
1982	-952	-1.47	1994	2,631	2.01	2006	-31,168	-5.87
1983	-1,923	-3.11	1995	-2,339	-1.37	2007	-36,949	-5.70
1984	-1,439	-2.39	1996	-2,437	-1.34	2008	-39,425	-5.39
1985	-1,013	-1.50	1997	-2,638	-1.38	2009	-11,358	-1.84
1986	-1,465	-1.93	1998	2,000	0.74	2010	-44,616	-6.10
1987	-806	-0.92	1999	-925	-0.37	2011	-74,402	-9.60
1988	1,596	1.75	2000	-9,920	-3.7	2012	-47,961	-6.07
1989	938	0.87	2001	3,760	1.91	2013	-63,608	-7.72
1990	-2,625	-1.74	2002	-626	-0.26	2014	-43,552	-5.45
1991	250	0.16	2003	-7,554	-2.49	2015	-32,136	-4.48

² 24 Ocak 1980 ve 29 Aralık 1983 kararları ile alınan tedbirlerin bir kısmı ithalat ve ihracat rejiminin serbestleştirilmesini amaçlıyordu. Alınan tedbirlerle; İthalatta damga vergisi ve teminatlar önemli ölçüde indirilmiş, kotaya tabi mal sayısı azaltılmış, ortalama %76,3 olan gümrük vergileri %48,9'a indirilmiş, ithalat üzerindeki dolaysız devlet kontrolleri kaldırılmıştır. İhracatta devlet denetimi büyük ölçüde kalkmış, teşvik sistemi getirilmiş, ihracatta dolaylı vergilerin iadesi sistemi devam etmiş, kurumlar vergisi oranı indirilmiştir. İmalatçı-ihracatçı firmalara, hammadde ve ara-girdi ithalatında kullanılmak üzere döviz tahsisinde ve döviz transferlerinde öncelik, kazanılan dövizlerden mahsup ve gümrük muafiyeti olanağı sağlanmıştır. TL devalüe edilmiş (1\$=47 TL'den, 1\$=70 TL'ye), böylece ihracat ve sermaye girişi teşvik edilmek istenmiştir. 1989'da 32 sayılı KHK ile TL'nin konvertibilitesi yapılmış ve kur rejiminin de serbestleştirilmesi tamamlanmıştır. Türk Eximbank, 21 Ağustos 1987 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 87/11914 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. 03.12.1983 tarihli ve 188 sayılı KHK Başbakanlığa bağlı Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuştur.

³ Söz konusu dönemlerdeki cari dengedeki fazlanın temel nedeni yapılan büyük oranlı devalüasyonlardan kaynaklanmaktadır.

Kaynak: TCMB-Ödemeler Dengesi İstatistikleri. (Negatif değerler cari açık, pozitif değerler cari fazladır.) (Değerler Milyon dolardır.)

Tablo 2'deki veriler ışığında Türkiye'de cari dengedeki değişimlerin belirleyicilerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Türkiye ekonomisindeki cari açığın temel nedenleri aşağıdaki maddelerle özetlenebilir: (Altunöz, 2014:120.)

Tasarruf oranlarındaki yetersizlik: 2014 yılı için yurtiçi tasarrufların GSYH'ye oranı %14.9, kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ye oranı %20.5'dir (Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler). Böylece düşük tasarruf oranları, yatırımların gerisinde kalmakta ve dış finansmana ihtiyaç duyulmaktadır.

Dış ticaret açıklarındaki artış: Türkiye ekonomisindeki mal ihracat ve ithalatı arasındaki farkı gösteren dış ticaret açıklarındaki ciddi artışlar, cari açığın da büyümesine neden olmaktadır.

Enerji talebi ve yüksek enerji fiyatları: Türkiye'nin elektrik üretimi ve aramalı kullanımı olarak petrol ve doğalgaz ihtiyacı üretim yetersiz kaldığı için ithalat yoluyla sağlanmaktadır. Yıllar itibari ile doğalgaz ve ham petrol varil fiyatlarındaki dalgalanmalar, ciddi enerji ithalatçısı olan Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Ulusal paradaki değer kayıpları, yüksek petrol fiyatlarıyla dolar cinsinden ithalatımızı olumsuz yönde etkileyerek cari açıkta artışın temel faktörlerinden olmaktadır.

Dış âleme net transferler: Doğrudan yabancı yatırımlar ile portföy yatırımlarının kâr transferleri, Türkiye'nin cari dengesini olumsuz etkilemektedir. Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve faiz giderleri(çıkışı) sebebiyle gerçekleşen kâr transferlerinin toplamı, 2015 yılında 13.1 milyar dolarken, yurt dışından Türkiye'ye yapılan kar transferleri 4.03 milyar dolardır. Gelen karlar ile giden karlar arasındaki fark yaklaşık 9,1 milyar dolar olmakta⁴ ve bu kar çıkışı cari dengeyi olumsuz etkilemektedir.

Dış borç stokundaki artış: Türkiye'de toplam dış borç stoku artış eğilimi göstermekte ve borçların faiz ödemeleri de cari dengede bozulmalara neden olmaktadır. Dış borç stoku; kısa ve uzun vadeli olarak kamu, özel sektör ve MB borçlanmasından oluşmaktadır. 2015

⁴ TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri (Nisan, 2016)

Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi

yılı için toplam dış borç 398 milyar dolardır. Bu borcun 9.7 milyar dolarlık kısmı faiz ödemesi (dış borç servisi) olarak gerçekleşmiştir.⁵

Ekonomi literatüründe cari açığın büyüklüğü GSYH ile ilişkilendirilir. Eğer cari açığın GSYH'ye oranı %4-5 bandını aşarsa ekonomi için adeta bir kriz göstergesi niteliği taşımaktadır.⁶ Sürdürülebilir makroekonomik denge açısından cari açık belirtilen oranlar ve altında tutulmalıdır. Aksi takdirde makroekonomik bir takım değişkenler (ekonomik büyüme, döviz kuru, enflasyon, bütçe dengesi, vb.) olumsuz etkilenecektir. Türkiye ekonomisinde cari açığın GSYH'ye oranı 2005 yılından itibaren sürdürülebilir açık düzeyinin üzerinde seyretmiştir. 2011 yılında %9.6 ile rekor kırmıştır. 2011 yılından itibaren alınan yapısal tedbirlerle ithalat hacmindeki artış yavaşlama eğilimine girmiş ve 2015'te %4.5 seviyesine gerilemiştir.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisi için cari denge ve büyüme ilişkisi incelenecektir fakat Türkiye'nin de içinde bulunduğu OECD ülkelerinde cari denge/GSYH oranları (2010-2015) Türkiye'nin kıyaslanması açısından önemlidir.

Tablo 2: OECD Ülkelerinde Cari Denge/GSYH (%) (Milyon \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avusturalya	-3.6	-3	-4.3	-3.4	-3	-4.6
Avusturya	2.9	1.6	1.5	1.9	1.9	2.6
Belçika	1.8	-1.1	-0.1	-0.2	-0.2	0
Kanada	-3.6	-2.8	-3.6	-3.2	-2.3	-3.3
Şili	0.3	-0.2	-0.6	-0.7	-0.2	-0.4
Çek C.	-3.6	-2.1	-1.6	-0.5	0.2	0.9
Danimarka	5.7	5.7	5.7	7.1	7.7	6.9
Estonya	1.8	1.3	-2.4	-0.1	1	1.9
Finlandiya	1.2	-1.8	-1.9	-1.7	-0.9	-0.42
Fransa	-0.8	-1	-1.2	-0.8	-0.9	0
Almanya	5.6	6.1	7	6.7	7.3	8.5
Yunanistan	-11.4	-10	-3.8	-2	-2.1	-0.1
Macaristan	0.3	0.8	1.7	3.9	2.2	3.2
İzlanda	-6.6	-5.3	-4.2	5.7	3.6	4.2
İrlanda	-0.8	-1.2	-1.5	3.1	3.6	4.4
İsrail	3.7	2.3	1.4	3.2	3.7	4.4
İtalya	-3.5	-3.1	-0.4	0.9	1.8	2.2
Japonya	4	2.2	1	0.8	0.5	2.9
G.Kore	2.6	1.5	4.1	6.2	6	7.9
Luxemburg	6.9	6.2	6.1	5.7	5.5	5.5

⁵ TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri (Nisan, 2016)

⁶ Cari denge/GSYH eşik değeri olan %5 oranını 2001 yılında NBER'te yayınlanan ve özellikle kriz dönemlerinde 120 ülkeyi 25 yıllık verileriyle inceleyen "Does the Current Account Matter" adlı çalışmasında *Sebastian Edwards* ortaya koymuştur.

Sefer UÇAK

Hollanda	7.3	9.1	10.8	10.1	9.5	9.1
Y. Zelanda	-2.2	-2.8	-3.9	-3.1	-3.1	-3
Norveç	11.0	12.5	12.4	10.2	11.9	9
Polonya	-5.4	-5.2	-3.7	-1.3	-2	-0.2
Portekiz	-10.2	-6	-1.9	1.5	0.1	0.4
Slovakya	-4.7	-5	0.9	2	0.1	-1.3
Slovenya	-0.1	0.2	2.6	5.6	7	7.4
İspanya	-3.9	-3.2	-0.2	1.5	1	1.4
İsveç	6	6.1	5.9	6	5.3	5.9
İsviçre	14.9	7.7	10.3	11.1	8.8	11.4
Türkiye	-6.1	-9.6	-6.1	-7.7	-5.5	-4.5
UK	-2.8	-1.7	-3.3	-4.5	-5.1	-5.2
ABD	-3	-3	-2.8	-2.3	-2.2	-2.7
AB (28)	-0.5	-0.3	0.7	1.2	1	1.3

Kaynak: OECD Statistics, <http://stats.oecd.org/#>

OECD ülkelerindeki cari denge/GSYH (2015) oranlarına bakıldığında 33 ülkenin sadece sekizinin cari dengede açık verdiği, kritik eşikteki ülkelerin Avusturalya, Türkiye ve Birleşik Krallık olduğu görülmektedir. AB üyesi ülkelerinin cari denge/GSYH(2015) oranı ortalaması %1.3'tür. Cari denge/GSYH oranında en iyi performansa sahip ülkelerin İsviçre, Hollanda, Almanya ve Güney Kore gibi yüksek teknolojili ve katma değeri yüksek ürünler ihracatçısı olan ülkeler olmaları şartıdır.

Tablo 3. Türkiye'de Reel GSYH ve İhracat-İthalat Değişim Oranları (%)

Yıllar	Değişim GSYH	Değişim İHR	Değişim İTH	Yıllar	Değişim GSYH	Değişim İHR	Değişim İTH
1980	-2.4	28.7	56.0	1998	2,3	2.7	-5.4
1981	4,9	61.6	12.9	1999	-3,4	-1.4	-11.4
1982	3,6	22.2	-1.0	2000	6,8	4.5	34.0
1983	5,0	-0.3	4.4	2001	-5,7	12.8	-24.0
1984	6,7	24.5	16.5	2002	6,2	15.1	24.5
1985	4,2	11.6	5.5	2003	5,3	31.0	34.5
1986	7,0	-6.3	-2.1	2004	9,4	33.7	40.7
1987	9,5	36.7	27.5	2005	8,4	16.3	19.7
1988	2,3	14.4	1.3	2006	6,9	16.4	19.5
1989	0,3	-0.3	10.2	2007	4,7	25.4	21.8
1990	9,3	11.5	41.2	2008	0,7	23.1	18.8
1991	0,7	4.9	-5.6	2009	-4,8	-22.6	-30.2
1992	5,0	8.2	8.7	2010	9,2	11.5	31.7
1993	7,7	4.3	28.7	2011	8,8	18.5	29.8
1994	-4,7	18.0	-20.9	2012	2,1	13.0	-1.8
1995	7,9	19.5	53.5	2013	4,2	-0.4	6.4
1996	7,4	7.3	22.2	2014	2,9	3.8	-3.8
1997	7,6	13.1	11.3	2015	4,0	-8.7	-14.4

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi

Tablo 3'teki veriler basit bir şekilde analiz edildiğinde Türkiye ekonomisinde özellikle ithalatta artış yaşandığı dönemlerde ekonomik büyümenin de artış kaydettiği gözlemlenmektedir. Ekonomik büyümede küçülmenin yaşandığı yılların genellikle iç ve dış krizlerin olduğu yıllar olması da tesadüfi değildir (1980-1994-1999-2001-2009). Bu dönemlerde (1980 hariç), ithalatta da önemli daralmalar, ekonomik daralmaya paralel olarak kaydedilmiştir. Bunun temel nedenleri arasında, üretimdeki yavaşlamalar, döviz kurlarındaki oynaklık (ulusal paradaki değer kayıpları), ülke içi (dışı) ticari ve politik risklerdeki artış, ihracatın ithalata bağımlı olması gibi temel faktörler sıralanabilir. Türkiye'de ithalattaki artış nedeniyle cari açığın da artışı sürpriz değildir.

Tablo 4. Türkiye'de İthalatın Mal Gruplarına Dağılımı(2009-2015)

Yıllar	Sermaye malları	%	Ara malları	%	Tüketim malları	%	Diğer Mallar	%
2009	21,463	15.2	99,510	70.6	19,290	13.7	666	0.5
2010	28,818	15.5	131,445	70.8	24,735	13.3	546	0.3
2011	37,271	15.5	173,140	71.9	29,692	12.3	739	0.3
2012	33,925	14.3	174,930	74.0	26,699	11.3	990	0.4
2013	36,771	14.6	183,811	73.0	30,416	12.1	663	0.3
2014	35,996	14.9	176,722	73.0	29,006	12.0	453	0.2
2015	34,905	16.8	143,289	69.2	28,587	13.8	426	0.2

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Tablo 4'te ithalatın mal gruplarına dağılımına bakıldığında özellikle ara malı ve hammadde ithalatının toplam ithalat içindeki payının (yıllar itibariyle değişiklik gösterse de) yaklaşık % 70 civarında olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni petrol, doğalgaz gibi enerji ithalatından kaynaklanmaktadır. Son yıllarda sermaye malları ithalatının da %15-17 seviyesinde olduğu görülmektedir. Bunun anlamı, büyümeyle birlikte yeni yatırımlarda artış olduğunun göstergesi olmaktadır. Ara malı ithalatının yüksek oranlı olması Türkiye'nin üretim yapısının ve ihracatının ithalata bağımlı olduğunun bir göstergesidir.

Tablo 5: Türkiye'de Petrol ve Doğalgaz İthalatı(2009-2015)

Yıllar	Toplam İthalat	Petrol Varil Fiyatı \$**	Ham petrol ithalatı*	Doğal gaz ithalatı*** (milyon Sm ³)
2009	140,928	61.06	14.219.427 (6.415.384)	35.856
2010	185,544	77.45	16.873.392 (9.646.956)	38.036
2011	240,842	107.46	18.049.163	43.874
2012	236,545	109.45	19.479.238	45.922
2013	251,661	105.87	18.554.147	45.269

2014	242,177	96.29	17.481.481	49.262
2015	207,207	49.49	25.065.977	48.427

Kaynak:

**OPEC,

http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/40.htm

***EPDK, Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu, 2015. s.7.

*Ham petrol ithalatı verileri ton olarak verilmektedir. Parantez içindeki değerler, milyon dolar olarak verilerdir ancak TÜİK 2011 yılından itibaren ithalatın gizliliği için değer bazında yayınlamamaktadır.

Tablo 5'te, ham petrol ithalatı ton bazında artış eğilimindeyken, değer bazında özellikle 2013 yılından itibaren petrol fiyatlarının varil başına geri çekilmesiyle birlikte ciddi miktarlarda artışa neden olmamıştır. Doğalgaz ithalat miktarında ise anılan yıllarda artış olmakta böylece ara malı ithalatı da miktar olarak artış kaydetmektedir. Petrol ve dolayısıyla doğalgaz fiyatlarındaki dalgalanmalar değer bazındaki ithalatı etkilemektedir.

2. Cari Denge ve Büyüme Literatür Araştırması

Ödemeler dengesi ve cari açıkla ilgili yapılan akademik çalışmalara bakıldığında konunun genel olarak üç biçimde ele alındığı görülmektedir. İlki cari açıklarla ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığı ve nedenselliğin yönü ile ilgiliyken; ikinci tür çalışmalar, cari açığın temel belirleyicileri üzerine odaklanmaktadır. Üçüncü tip çalışmalar, cari açıkların sürdürülebilir olup olmadığını test etmektedir.

İlk grup çalışmalardan olan cari denge-ekonomik büyüme ilişkisiyle Türkiye ekonomisi ve Türkiye'nin de dahil olduğu ülke grupları üzerine yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır:

Erkılıç (2006), cari açığın belirleyicilerini 1980-2005 ve 1987:4-2005:4 dönemleri için inceleyen, EKK ve VAR yöntemlerini kullandığı çalışmasında büyüme oranından cari işlemler açığına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiş ve büyümenin cari açığı arttırdığını bulmuştur. Cari açık ile dış ülke büyüme oranları arasında istatistiki olarak ilişki tespit edememiştir.

Erbaykal (2007), çalışmasında Türkiye'nin 1987:01-2006:03 dönemlerine ait reel efektif döviz kuru cari denge ve GSYH, verileriyle Toda-Yamamoto nedensellik analiziyle hem ekonomik büyüme, hem de döviz kurunun cari açığın nedeni olduğunu tespit etmiştir. Cari açıktan ekonomik büyümeye ve döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Yanar ve Kerimoğlu (2009), 1975-2009 yıllarında Türkiye’de enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisini Johansen eş bütünleşme ile incelemiş ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu belirlenmiştir. VECM modeli ile büyüme arttıkça enerji tüketiminde artış olacak, enerji tüketiminde ki artış cari açığı arttıracaktır. Enerji tüketiminden büyümeye doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken, büyüme ile cari açık arasında çift yönlü fakat zayıf bir ilişki bulunmuştur.

Telatar ve Terzi (2009) çalışmalarında, ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi 1991:4-2005:4 döneminde Türkiye ekonomisi için Granger nedensellik ve VAR analizleri ile tahmin etmişlerdir. Sonuçlar; büyümeden cari dengeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu ortaya koymuştur.

Lebe, v.d.’nin (2009) çalışmasında, 1997-2007 dönemi çeyrek verileri ile Romanya ve Türkiye ekonomileri incelenmiş, her iki ülkede de ekonomik büyümedeki değişkenliğin cari işlemler açığının en önemli sebebi olduğu sonucu bulunmuştur.

Yılmaz ve Akıncı (2011), 1980–2010 yıllarında Türkiye’de GSYH ve cari işlem dengesi değişkenlerini kullanarak Granger nedensellik analizi yapmışlar ve GSYH’den cari işlemler dengesine doğru tek yönlü bir nedenselliğe rastlamışlardır.

Kostakoğlu ve Dibo (2011), 1991-2010 dönemine ilişkin Cari İşlemler Dengesi/GSYİH oranı ve GSYH’deki yüzde değişimleri kullanarak Türkiye’de cari açık-büyüme ilişkisini VAR analiziyle ortaya koymuşlardır. GSYH’de meydana gelen olumlu değişimler cari açıkları arttırdığını göstermektedir.

Sekmen ve Çalışır (2011), Türkiye ekonomisinde cari denge-büyüme ilişkisini 1998–2009 yıllarında ARDL ve Sınır Testi Modeli ile test etmişlerdir. Yazarlar, kısa dönemde ekonomik büyüme ile cari işlem açığı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulmalarına karşın, uzun dönemde ilişki tespit edememişlerdir.

Hepaktan ve Çınar(2012), 1975-2008 döneminde 27 OECD ülkesi için cari denge-GSYH ilişkisini panel veri yöntemi eş bütünleşme analizi yapmışlar ve anılan dönemde büyümede meydana gelecek %1’lik bir artışın, cari işlemler dengesinde %-0,2 ve %-0,4 arasında bir azalışa yol açtığını tespit etmişlerdir.

Songur ve Yaman (2013), 1981-2010 dönemine üst-orta gelir grubundaki 10 ülkeye (Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika,

Panama, Peru, Güney Afrika, Türkiye, Uruguay) ait cari denge-büyüme arasındaki ilişkiyi Panel Eşbütünleşme ve Panel VECM ile analiz etmişlerdir. Sonuç olarak, uzun dönemde cari dengeden ekonomik büyümeye doğru pozitif, ekonomik büyümeden cari dengeye doğru negatif nedensellik (ekonomik büyüme arttığında cari dengesi kötüleşmekte yani cari açık artmaktadır) tespit etmişlerdir.

Yalçınkaya ve Temelli(2014), 1992-2013 döneminde panel veri analizi ile BRICS ve MINT(Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ülkeleri ile yaptıkları çalışmada, ekonomik büyümenin kısa-uzun dönemde cari dengede etkili olduğu, büyüme oranıyla cari dengenin de ülkelere göre açık-fazla verecek şekilde değiştiğini tespit etmişlerdir. Ekonomik büyümenin, cari açığını artırıcı etkisinin büyüklüğünün MINT ülkelerinde en fazla Türkiye’de, BRICS ülkelerinde en fazla Güney Afrika’da olduğunu bulmuşlardır. Nedensellik analizinde, kısa dönemde ekonomik büyüme ve cari denge arasında çift yönlü, uzun dönemde, ekonomik büyümeden cari dengeye doğru tek yönlü ilişki tespit etmişlerdir.

Yurdakul ve Uçar (2015), Türkiye için 1999:01-2014:2 döneminde Granger nedensellik ve VAR analizi yaptıkları çalışmalarında; ekonomik büyümeden cari açığa doğru tek-yönlü nedenselliğe ulaşmışlardır. VAR sonuçlarına göre; cari açığın öngörü hata varyansının açıklanmasında büyüme oranı % 53.25’lik pay alırken, % 46.75 cari açığın payı olduğu gösterilmiştir.

Şit ve Alancıoğlu (2016), 1980 - 2014 yıllarında yıllık verilerel GSYİH ve cari işlemler dengesini VAR analizi ile incelenmiş ve iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Etki-tepki analiziyle cari açığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ve ekonomik büyümenin de cari açığı arttırdığını analiz etmişlerdir.

Erdoğan ve Acet (2016), cari denge ve ekonomik büyüme ilişkisini VAR analizi ile 2003:01-2015:04 döneminde inceleyen çalışmalarında, değişkenler arasında çift yönlü nedensellik tespit ederken, Varyans ayrıştırmasına göre; cari dengenin %84,6 kendisinden %15,4’ü ekonomik büyümeden, ekonomik büyümenin %87’si kendisinden, %13’ünün cari dengeden kaynaklandığını bulmuşlardır.

Ersungur, v.d., (2017), Türkiye’de 1998-2014 yıllarında çeyrek dönemlerde cari denge üzerinde ekonomik büyüme ve döviz

kurunun etkisini incelemişlerdir. Seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi tespit edilmiş ve VAR Modeline dayalı nedensellik testi sonucunda ise döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamazken, GSYH ile cari işlemler dengesi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Cari açığın temel belirleyicileri ve nedenleri üzerine Türkiye ekonomisi için yapılan ikinci tür çalışmalardan bazıları şu şekilde özetlenebilir:

Peker ve Hotunluğlu (2009) çalışmasında Türkiye’de cari açığın nedenlerini, VAR yöntemi ile 1992:01-2007:12 dönemi verileriyle incelenmiş; reel döviz kuru, reel faiz oranı ve İMKB’nin Türkiye’de cari açığın belirleyicilerini açıklayan önemli değişkenler olduğu bulunmuştur. Milli gelirin cari açık üzerindeki etkisinin düşük kaldığını tespit etmişlerdir.

Türkay (2013); Türkiye’de cari açığın bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı ile ilişkisini araştırmıştır. 1980-2012 dönemi verileriyle cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir.

Çiftçi (2013) çalışmasında, Türkiye’de, 2001:1-2012:3 döneminde ekonomik büyüme, reel döviz kurları ve cari açık arasındaki ilişkiyi zaman serileri ile analiz etmiştir. Cari açığın, GSYH ve reel döviz kurundaki değişmelerin Granger nedeni olduğuna ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır.

Türkiye ekonomisi için cari açığın sürdürülebilirliği üzerine yapılan çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

Yücel ve Yanar (2005), 1994-2003 yılları arasında ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi Engle-Granger iki aşamalı eş-bütünleşme testleri ile incelemişler ve ithalat-ihracat arasında uzun dönemli ilişki bulunamamışlar dolayısıyla Türkiye’nin cari işlemler açıklarının sürdürülemez olduğunu tespit etmişlerdir.

Yamak ve Korkmaz (2007), 2001-2005 dönemi aylık verileriyle, sınır testi yöntemiyle yaptığı analizde, cari işlemler açığının, zayıf formda sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Peker (2009), Türkiye’de cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini, 1992-2007 dönemi aylık verilerini kullanarak, Johansen eş-bütünleşme yöntemi ile incelemiştir. Modelde, ihracat ve ithalat serileri arasında uzun dönemli ilişki bulunmasına rağmen, eş-

bütünleşme katsayısının birden küçük çıkması nedeniyle, Türkiye’de cari işlemler açığının, ancak düşük şekilde sürdürülebilir olduğunu ortaya koymuştur.

Bayraktutan ve Demirtaş (2011), aralarında Türkiye’nin de olduğu 19 gelişmekte olan ülkeyi panel veri analizi ile 1980-2006 döneminde analiz etmişlerdir. Bu ülkelerde yatırımlar, büyüme oranı, kamu harcamalarındaki artışın cari açığı artırdığını tespit ederken; dışa açıklık oranı, DTH’nde iyileşme, dünya büyüme oranı ile faiz oranlarındaki artışın cari açığı azaltıcı etkide bulunduğunu göstermişlerdir.

Mercan ve Göçer (2012), Türkiye’deki cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini; 1992-2012 dönemi verileriyle zamanlararası optimizasyon yaklaşımı ve Johansen eş-bütünleşme yöntemiyle kullanılarak analiz etmişlerdir. Sonuç olarak; Türkiye’de ilgili dönemde cari işlemler açığının zayıf bir şekilde sürdürülebilir olduğunu bulmuşlardır.

Yayar ve Demir (2014), Türkiye’de cari açıkların sürdürülebilirliğinin analizini; 1998-2011 döneminde ihracat (mal ve hizmet ihracı) ve ithalat (mal ve hizmet ithali + net faiz ödemeleri + net tek taraflı transferler + sermaye hesabı) serileri ile test etmiştir. İncelenen dönemde cari açıkların sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Altunöz (2014), cari açığın sürdürülebilirliğini Türkiye’de 1994:04–2013:04 dönemlerinde, VAR analizi ile gelir ve gider serileri arasında incelemiştir. Yazar, incelenen tüm dönem için eş-bütünleşme ilişkisinin olduğunu tespit etmiş ve Türkiye’nin cari açık problemini zayıf bir şekilde sürdürülebilmeğe olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Turan ve Barak (2016), Türkiye için 1987-2014 arasında cari açığın sürdürülebilirliğini eş-bütünleşme e nedensellik analizi ile test ettikleri çalışmalarında, ithalat ve ihracat serilerinin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri dolayısıyla cari açığın sürdürülebilir olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca ihracattan ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Kaygısız, v.d. (2016), 1980-2014 yıllarında Türkiye’de cari denge, tasarruflar, yatırımlar ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Büyüme, tasarruf ve yatırımlardan cari dengeye doğru tek yönlü bir Granger nedensellik tespit etmişlerdir.

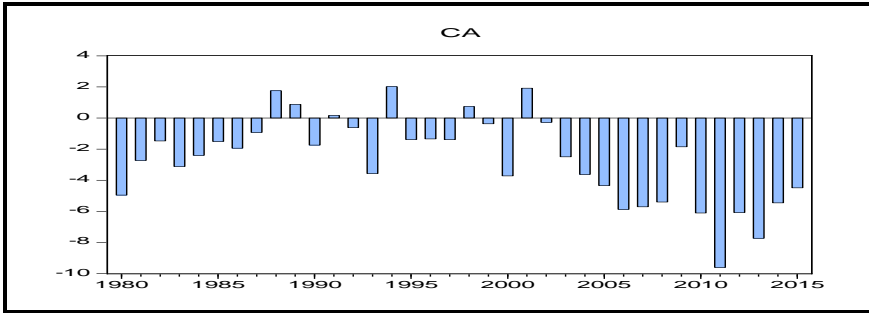
3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye’de 1980-2015 döneminde cari ödemeler dengesi ve reel GSYH arasındaki ilişkinin varlığı yıllık zaman serileri ile test edilmiştir. Cari denge ve reel GSYH verileri OECD’nin veri tabanından sağlanmıştır. Her iki değişkene ait veriler yüzde (%) değerler olarak alınmıştır. Türkiye’de cari denge/GSYH ile reel GSYH verilerinin 1980-2015 dönemine ait gelişimi Şekil-1 ve Şekil-2’de gösterilmiştir. Yapılan ekonometrik model aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$CA_t = \beta_0 + \beta_1 EB_t + \varepsilon_t$$

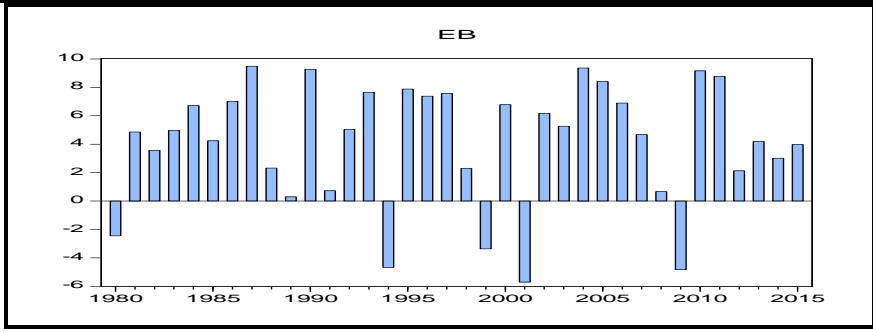
CA: Cari denge (Cari denge/GSYH)(%)

EB: Reel GSYH Büyüme Oranı (%)

Şekil 1. Cari Denge/GSYH (%)

Türkiye’de 1980-2015 döneminde cari dengenin gelişimine bakıldığında, özellikle 2000’li yıllardan sonra Cari denge/GSYH oranında ciddi bozulmalar başlamakta ve kritik eşik olan %5 düzeyinin aşıldığı görülmektedir.

Şekil 2. Reel GSYH (% Değişim)

Türkiye ekonomisinde reel GSYH'daki değişim grafiğine bakıldığında kriz dönemlerinde (1989-1991-1994-2001-2008-2009) ciddi azalmalar yaşandığı görülmektedir. Krizlerin hemen sonrasında reel GSYH'da toparlanmalar görülmekte ve ekonomik büyüme artışı devam etmektedir. Grafikler birlikte değerlendirildiğinde, yüksek büyüme oranlarının yaşandığı yıllarda, cari dengede bozulmaların arttığı görülmektedir.

3.1. Durağanlık testleri

Durağanlık, zaman serisi verilerinin sabit bir ortalama etrafında dalgalandığı ve dalgalanmanın varyansının ilgili zaman boyunca sabit kaldığı olarak açıklanabilir. İncelenen değişkenlerin durağan olup olmadığını veya birim köke sahip olup olmadığını tespiti amacıyla Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1981), Philips-Perron (1988) ve KPSS (1992) birim kök testleri kullanılmaktadır. Birim kök testleri ilk olarak serilerin trend ve sabit içeren düzey durumlarına uygulanmaktadır.⁷

Birim kök analizi için önce geçmiş dönem değerlerinin seriyi nasıl etkilediğinin belirlenmesi gerekir. Bu durumda regresyon ilişkisi;

$$\Delta Y_t = \theta Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

şeklinde olacaktır. Modelde $\theta = 1$ ise, birim kök sorunu vardır. Bu durumda seri durağan değildir ve Y_t değeri daha önceki şokların

⁷ Analizler E-views 9.0 paket programı ile yapılmıştır.

etkisi altındadır. 1 no'lu denklemin sağ ve solundan Y_{t-1} değişkeni çıkarılırsa sonuç şu şekilde olur:

$$Y_t - Y_{t-1} = \theta Y_{t-1} - Y_{t-1} + u_t$$

Denklem sadeleştirilir ve $\delta = (\theta - 1)$ yapılırsa denklem;

$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t$ halini alır. Bu durumda, $H_0: \delta \geq 0$ ise seri durağan değil, $H_1: \delta < 0$ ise seri durağan olacaktır.

Dickey ve Fuller(1979) testi serilerin durağanlığını belirlemek için şu regresyon modellerine uygulanır.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad \text{Sabitli ve trendsiz}$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad \text{Sabitli ve trendsiz}$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad \text{Sabitli ve trendli}$$

Eğer hata terimi otokorelasyon içeriyorsa denkleme ΔY_t 'nin gecikmeli değerleri eklenerek sorun giderilir ve yeni denklem;

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-1} + u_t$$

şeklinde olur. Modele DF testi uygulanırsa, buna ADF testi denir. Denklemde m ; optimum gecikme uzunluğu olup, AIC ve SIC kriterinin minimum olduğu değerdir. Her iki testinde kritik değerleri aynıdır. Bu modellerde Y_t serisinin durağanlığı δ 'nin durumuna göre olmaktadır. Eğer;

$H_0: \delta = 0$ olduğunda $\theta = 1$ ise seri durağan değildir.

$H_1: \delta < 0$ olduğunda $\theta < 1$ ise seri durağandır.

Bu testlerde geleneksel t istatistiği kullanılmaz, bunun yerine τ (tau) istatistiği kullanılır. Çünkü t testi (istatistiği) sıfır etrafında dağılmıyordu. Hesaplanan τ (tau) istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerinin mutlak değerinden küçükse seri durağan değil, büyükse seri durağandır (Dikmen, 2017, s. 313).

DF testinde rassal hatalar(şoklar) arasında otokorelasyon olmadığı varsayılmaktadır. Philips-Perron (1988) birim kök için parametrik olmayan yeni bir test ortaya koymuşlardır. PP testi hata düzeltme mekanizmasını kullanarak otokorelasyonu ortadan kaldırmaktadır. Bunu aşağıdaki denklemi kullanarak test etmektedir;

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + \beta_1 \left(t - \frac{T}{2}\right) + u_t$$

Denklemden; T gözlem sayısını, u_t hata terimlerinin dağılımını göstermektedir. ADF ile aynı hipotezlere sahiptir ($H_0: \delta \geq 0$ ise seri durağan-değil, $H_1: \delta < 0$ ise seri durağan olacaktır). PP testinde DF testinin hata terimlerinin bağımsızlık ve homojenite varsayımları terk edilmiş, hata terimleri arasında zayıf bağımlılığa ve heterojenliğe izin tanımıştır. (Dikmen, 2017, s.319.).

Kwiatkowski, Philips, Schmidt, Shin(1992) tarafından geliştirilen bu test, ADF ve PP'nin tersidir. KPSS testinde, u_t 'nin varyansının (σ_u^2) sifira eşit olmadığı test edilmektedir. Testin hipotezlerinde; $H_0: \sigma_u^2 \neq 0$ ise seri durağan-değil, $H_1: \sigma_u^2 = 0$ ise seri durağan olacaktır. Testin denklemi şu şekildedir;

$$Y_t = \epsilon t + r_t + \varepsilon_t$$

Denklemden, ϵ ; eğim katsayısı, r ; rassal terimdir. Rassal terim; bir gecikmeli değeri ile ($r_t = r_{t-1} + u_t$) şeklinde gösterilmektedir. Hata teriminin (u_t) varyansı sifira eşit olduğunda r_t ve Y_t durağan olacaktır.

Tablo 6: Cari Denge/GSYH(CA) Değişkeni ADF-PP-KPSS Test Sonuçları

	ADF	PP	KPSS
t-istatistiği	-4.075765 (0)*	-4.049334 (3)	0.183088***(4)(LM-stat.)
Olasılık	0.0150**	0.0160**	
Kritik değerler			
%1	-4.243644	-4.243644	0.216000
%5	-3.544284	-3.544284	0.146000
%10	-3.204699	-3.204699	0.119000
<p><i>H₀: CA değişkeni birim kök içermektedir.</i> <i>* Uygun gecikme uzunluklarıdır. ADF testinde Schwartz Bilgi Kriteri, PP ve KPSS testlerinde Barlett kernel kullanılarak Newey-West bant genişliğidir.</i> <i>** Olasılık değeri, 0.05'ten küçük olduğu için H₀ hipotezi reddedilir, seri durağandır.</i> <i>*** Hesaplanan LM istatistik değeri %1 düzeyindeki kritik değerden küçük olduğu için H₀ hipotezi reddedilir, seri durağandır.</i></p>			

Tablo 6'da Türkiye'nin söz konusu dönem için CA verisinin ADF, PP ve KPSS test sonucu görülmektedir. Tabloya göre CA serisi ADF ve PP birim kök testi sonucu %5 ve %10 anlam düzeylerindeki kritik değerlerle karşılaştırıldığında durağandır. KPSS testi sonucunda LM test istatistik değeri %1 anlam düzeyinde durağandır. Dolayısıyla CA serisi her üç test için de serisi $I(0)$ 'dir.

Tablo 7. Ekonomik Büyüme(EB) Değişkeni ADF-PP-KPSS Test Sonuçları

	ADF	PP	KPSS
t-istatistiği	-6.722807 (0)*	-8.376922 (6)	0.070975*** (5) (LM-stat.)
Olasılık	0.0000**	0.0000**	
Kritik			
%1	-4.243644	-4.243644	0.216000
%5	-3.544284	-3.544284	0.146000
%10	-3.204699	-3.204699	0.119000

H₀: EB değişkeni birim kök içermektedir.
** Uygun gecikme uzunluklarıdır. ADF testinde Schwartz Bilgi Kriteri, PP ve KPSS testlerinde Barlett kernel kullanılarak Newey-West bant genişliğidir.*
*** Olasılık değeri, 0.05'ten küçük olduğu için H₀ hipotezi reddedilir, seri durağandır.*
**** Hesaplanan LM istatistik değeri %1-%5-%10 düzeylerindeki kritik değerden küçük olduğu için H₀ hipotezi reddedilir, seri durağandır.*

Tablo 7'de EB değişkenin düzeyde durağanlık test sonuçları verilmektedir. Tabloya göre EB serisi ADF ve PP birim kök testi sonucu %1, %5 ve %10 anlam düzeylerindeki kritik değerlerle karşılaştırıldığında durağandır. KPSS testi sonucunda LM test istatistik değeri %1-%5-%10 anlam düzeylerinde durağandır. Dolayısıyla CA serisi her üç test için de serisi I(0)'dır.

İncelenen dönemin uzunluğu dolayısıyla değişkenlerdeki yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testlerinden Zivot-Andrews(1992) uygulanmıştır. Peron(1989) kırılma zamanını dışsal olarak modele eklerken, Zivot-Andrews(1992) yaklaşımında kırılma zamanı içsel olarak tahmin edilmektedir. Zivot-Andrews(1992) yaklaşımda birim kök testi için uygulanacak regresyon denklemleri şu şekilde yapılmaktadır (Sevüktekin, Nargeleçekenler, 2007:428-430).

Model A:

$$Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \gamma_2 DVU_t(\hat{\lambda}) + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t$$

Model B:

$$Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \gamma_3 DVT_t^*(\lambda) + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t$$

Model C:

$$Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \gamma_2 DVU_t(\lambda) + \gamma_3 DVT_t^*(\lambda) + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t$$

Model A düzey seviyesinde, Model B trend seviyesinde, Model C ise hem trend hem de düzeyde görülen yapısal kırılmayı açıklamaktadır. $t=1,2,3,..T$ zamanı, T_B kırılma zamanı, $\lambda= T_B/T$ kırılma yansımaları(noktasını) göstermektedir. DVU , $t>T\lambda$ iken 1, $t<T\lambda$ olduğunda 0 değerini alan ve sabit terimdeki yapısal değişimi gösteren, DVT ise $t>T\lambda$ iken $t-T\lambda$, tersinde($t\leq T\lambda$) olduğunda sıfır değerini alan ve trend içerisinde meydana gelen yapısal değişimi gösteren kukla değişkenlerdir. Yapısal kırılma tarihi, (λ) ve (t_0) 'nun minimum olduğu değerler tarafından $T_B=T\lambda$ olarak belirlenir. Burada λ 'nın değeri $2/T$ 'den $(T-1)/T$ 'ye kadar değişebilmektedir. Dolayısıyla *min-t istatistiğini* bulmak için $T-2$ tane regresyon modeli tahmin edilmelidir. Bulunan *min-t istatistiği* Zivot-Andrews(1992) makalesindeki asimptotik dağılımın kritik tablo değerleriyle karşılaştırılır (Zivot ve Andrews, 1992:256-257). Bulunan *min-t istatistiğinin* Zivot-Andrews kritik değerinden mutlak değerce küçük olması halinde, yapısal kırılma olmadan serinin birim kök içerdiğini gösteren temel hipotez(H_0) kabul edilir. Zivot-Andrews(1992) yaklaşımında üç model içinde H_0 hipotezi; yapısal kırılma yok ve seriler $I(1)$ rassal yürüyüş modelidir olmaktadır. Zivot-Andrews(1992)'in amacı trend durağanlığı yansıtan H_1 hipotezi için en fazla nispi kırılma yansımaları(λ) tahmin etmektir. (Hepaktan, 2016:85-86)

Tablo 8. Zivot-Andrews Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Model A	Kırılma Tarihi(A)	Model B	Kırılma Tarihi(B)	Model C	Kırılma Tarihi(C)
CA	-5.62	2004	-5.35	1999	-5.79	2003
EB	-7.73	2003	-6.65	2001	-7.06	2003
Kritik değerler	Model A		Model B		Model C	

Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi

%1	-5.34		-4.80		-5.57	
%5	-4.93		-4.42		-5.08	
%10	-4.58		-4.11		-4.82	

Tablo 8 sonuçlarına göre, CA ve EB değişkeni %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerindeki ZA kritik değer sonuçlarına göre her iki seri düzey seviyesinde durağandır. Bu sonuçlar ADF, PP ve KPSS birim kök testi sonuçları ile paralellik göstermektedir. Sonuçlara göre; cari dengede(CA) düzeyde 2004, trend seviyesinde 1999, trend ve düzeyde 2003 yılında yapısal kırılma tespit edilmiştir. Ekonomik büyümede(EB) düzeyde 2003, trend seviyesinde 2001, trend ve düzeyde 2003 yılında yapısal kırılma tespit edilmiştir. Her iki değişkeninde aynı anda yapısal kırılmaya uğradığı yıl 2003 olmaktadır. Trendi içeren modelde yapısal kırılmanın işaret ettiği 2001 yılındaki ekonomik krizde reel GSYH'da %5.4'lük bir azalma olmuş ve takip eden yıllarda ciddi toparlanmalar görülmüştür.

3.2. VAR modelinin tahmin edilmesi

2011 Nobel ekonomi ödülü sahibi iktisatçı Chris Albert Sims tarafından geliştirilen VAR modelinde bütün değişkenler içsel olarak kabul edilir. Eğer eşanlı bir modelde iki içsel değişken varsa, bunların her biri hem kendi, hem de diğer içsel değişkenin belli bir döneme kadar olan gecikmeli değeri ile ilişkilendirilir. X ve Y gibi iki değişkenin yer aldığı basit bir VAR modelinde Y değişkenin gecikmeli değerleri X değişkenini, X 'in gecikmeli değerleri Y değişkenini etkilemektedir. VAR modelinde tahmin denkleminin sağında sadece bağımlı değişkenin gecikmeli değeri yer aldığından EKK ile tahmin yapılabilmektedir(Dikmen, 2012:342). Çalışmada kullanılan değişkenlerle oluşturulan VAR modeli şu şekilde olmaktadır:

$$CA_t = c + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} CA_{t-i} + u_{1t}$$
$$EB_t = c + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} EB_{t-i} + u_{2t}$$

Modelde, p gecikme sayısı, u_{1t} ve u_{2t} hata terimlerini, c sabit terimi, α_{1i} ve α_{2i} parametre matrislerini göstermektedir.

Cari denge(Cari denge/GSYH) ve ekonomik büyüme(reel GSYH) değişkenlerine ait VAR modeli denklemleri Tablo 7'de

verilmiştir. Analizlerde I(0) olan her iki seride düzey değerleri ile kullanılmıştır.

Çalışmada, VAR analizinden önce gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunluğunun bulunabilmesi için; Olabilirlik Oranı Testi (LR), Son Tahmin Hata Kriteri (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) kullanılmaktadır.

Tablo 9 : VAR modeli Gecikme Uzunlukları

Lag#	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-172.0899	NA	130.9984	10.55090	10.64160	10.58142
1	-150.3154	39.59005*	44.65253*	9.473658*	9.745751*	9.565209*
2	-149.5277	1.336645	54.45060	9.668345	10.12183	9.820930
3	-147.7986	2.724575	63.01073	9.805978	10.44086	10.01960

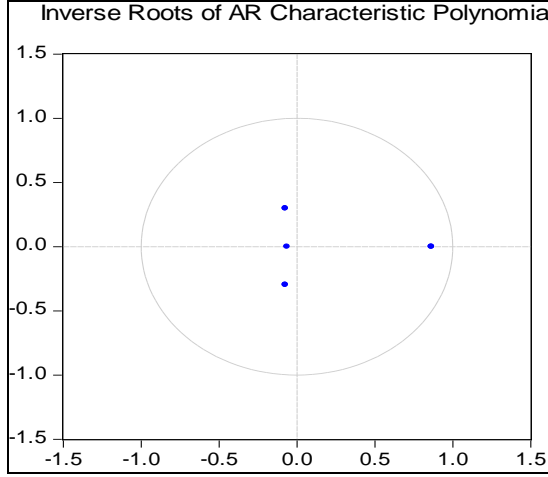
*En düşük bilgi kriterini sağlayan gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 9’da görüldüğü gibi ilgili modelde uygun gecikme sayısı tüm bilgi kriterlerine göre 1’dir. Bulunan en uygun gecikme uzunluğuna göre tahmin edilen VAR modelinin istikrarlı olup olmadığı, ilk olarak AR polinomunun ters kökleri incelenerek yapılacaktır.

Tablo 10: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

KÖK	MODULUS
0.863888	0.863888
-0.074512 - 0.296936i	0.306142
-0.074512 + 0.296936i	0.306142
-0.063514	0.063514

Tablo 10’a göre polinomun ters köklerine bakıldığında, hepsinin verilen aralıklar arasında olduğu ve böylece modelin durağanlık açısından bir sorunu olmadığını göstermektedir.

Şekil 4. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Şekil 4’te polinomunun ters köklerinin birim çemberin içerisinde yer alması ve dışında olmamasından tahmin edilen VAR modeli istikrarlıdır. Hata terimlerinin normallik varsayımını test etmek için Jarque-Bera testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 21: Normallik testi Sonuçları

Bileşen	Jarque-Bera	Serbestlik derecesi	Olasılık
1	1.849770	2	0.3966
2	5.163731	2	0.0756
Joint	7.013501	4	0.1352

Normallik test sonuçlarına göre, Jarque-Bera testinin olasılık değeri 0.05’ten büyük olduğu için modelin hata terimleri serisi normal dağılıma sahiptir.

Tahmin edilen VAR modelindeki yapısal sorunların analizi için; Otokorelasyon ve Değişen Varyans (White) analizleri de yapılmıştır.

Tablo 12: Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme(Lag)	LM-istatistiği	Olasılık
1	2.946249	0.5669

Tablo 12’de oluşturulan VAR modelinde hata terimleri arasında ardışık içsel bağıntı (otokorelasyon) sorunu için yapılan LM

testinde olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğu için modelde otokorelasyon sorunu yoktur.

Tablo 13: White (Değişen Varyans) Testi

Joint-test		
Ki-kare	Serbestlik derecesi	Olasılık
27.82567	24	0.2675

Modelde hata terimlerinin varyansının tüm örneklem için sabit olup olmadığını tespit belirlemek için yapılan White değişen varyans testi analizine göre, Tablo 13'te Ki-kare testine ait olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğu için oluşturulan VAR modelinde değişen varyans sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 14. Model VAR Test Sonuçları

	Katsayılar	St. Hata	t-değerleri	Olasılık değerleri
EB	-0.243897	0.103250	-2.362200	0.0240
CA	-1.616298	0.610976	-2.645437	0.0123
CA = -1.62 - 0.24 EB (-2.64) (-2.36)				
R ² = 0.15 F=5.57 d.w.=0.41				

Tablo 14'te EKK yöntemi ile model denklem sonuçlarına göre, 1980-2015 döneminde Türkiye'de ekonomik büyümede %1 birimlik artış, cari dengede %0.24'lük bozulmaya neden olacaktır. Katsayılardan ekonomik büyümenin negatif olması, ekonomik büyüme ile cari denge arasında ters ilişki olduğunu göstermektedir. Modelin uyum durumunu gösteren R², bağımlı değişken olan cari dengedeki (cari denge/GSYH) değişimin sadece %15'inin reel GSYH'deki değişimlerden kaynaklandığını açıklamaktadır. R²'nin düşüklüğü cari dengeyi etkileyen diğer değişkenlerin (döviz kurları, sermaye hareketleri, dış ticaret hadleri, enerji-petrol fiyatları gibi) modele dahil edilmemesinden kaynaklanmıştır. Bu istatistikî sonuçlardan hareketle, ekonomik büyümedeki değişimler, cari dengedeki bozulmaların temel sebeplerinden biri olmamaktadır.

3.3.Nedensellik Analizi

Her iki seri de aynı dereceden I(0) durağan olduğundan, serilerin uzun dönemli ilişkisini inceleyen eş-bütünleşme analizlerine gerek olmadan nedensellik analizi yapılacaktır. Granger(1969)

nedensellik testi, iki değişken arasındaki ilişkinin varlığını tespit etmede kullanılan en etkili testtir.

Granger nedensellik testi aşağıdaki denklemler ile yapılabilmektedir:

$$X_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + u_{1t} \quad (1)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \theta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i X_{t-i} + u_{2t} \quad (2)$$

Denklemden m gecikme uzunluğunu gösterirken, u_{1t} ile u_{2t} hata terimlerinin birbirinden bağımsız oldukları varsayılmaktadır. (Granger, 1969:431). Hipotez testlerinde(denklem 1) eğer $\beta_i=0$ ise Y'den X'e doğru nedensellik yok, eğer $\beta_i \neq 0$ ise Y'den X'e doğru nedensellik vardır. Hipotez testlerinde(denklem 2) eğer $\gamma_i=0$ ise Y'den X'e doğru nedensellik yok, eğer $\gamma_i \neq 0$ ise Y'den X'e doğru nedensellik vardır. Burada bulunan nedensellik ilişkisi tek yönlü olmaktadır. Eğer, β_i ve γ_i katsayılarının her ikisi de sıfırdan farklı ise, bu durumda değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi oluşacaktır. Bu katsayıların sıfıra eşit olması durumunda değişkenler arasında nedensellik ilişkisi oluşmayacaktır. Wald testi ile F istatistik değeri hesaplanarak katsayıların anlamlılığı bulunacaktır. Hesaplanan F istatistiği, F tablo değerinden büyükse H_0 hipotezi(nedensellik yok) reddedilecektir.

Tablo 15. Nedensellik Test Sonuçları

Sıfır Hipotezi (H_0)	Gözlem Sayısı	F-İstatistiği	Olasılık
EB, CA'nın Granger nedeni değildir.	35	3.80466 (1)*	0.0599
CA, EB'nin Granger nedeni değildir.	35	0.80715 (1)*	0.3757

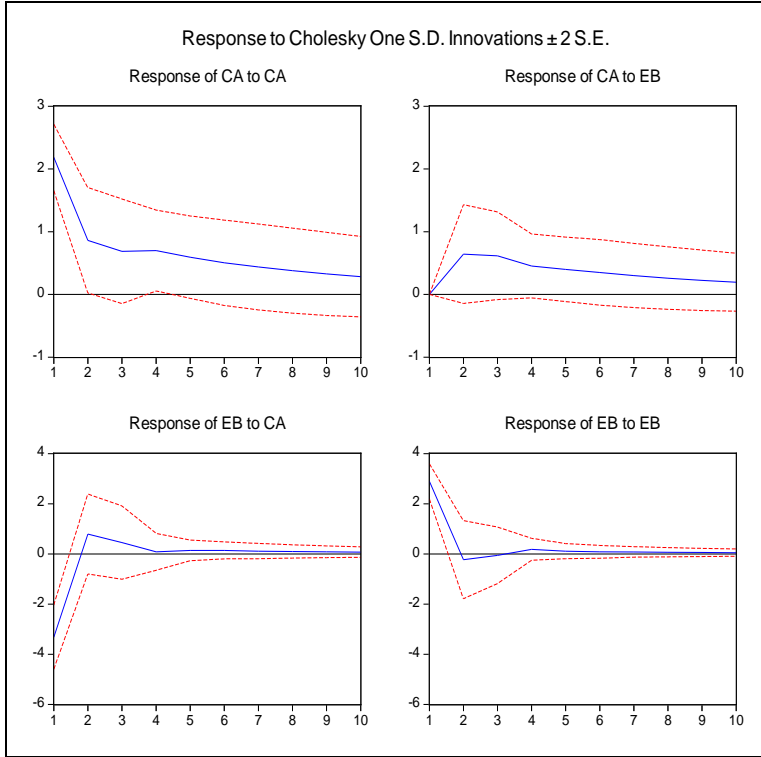
**Parantez içindeki değerler gecikme uzunluklarıdır. Optimum gecikme uzunluğu VAR tahminine göre; FPE, AIC ve HQ kriterleri temel alınarak 1 olarak belirlenmiştir.*

Tablo 15, Granger nedensellik sonuçlarına göre; ilk boş hipotezde (EB, CA'nın Granger nedeni değildir) F-istatistik değeri 3.5'in üzerinde olduğundan ve olasılık değeri de %10 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Böylece

ekonomik büyümeden, cari dengeye doğru tek-yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı görülmektedir. Diğer taraftan ikinci boş hipotez (CA, EB'nin Granger nedeni değildir) %39 olasılıkla reddedilmemektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi için anılan dönemde ekonomik büyüme, cari denge üzerinde değişimlere (bozulmalara) neden olmuştur sonucuna ulaşılmaktadır.

3.4. Etki-Tepki ve Varyans Ayrıştırması Analizleri

VAR modelinde denklemlerin sağ tarafında sadece gecikmeli değişkenler yer aldığından EKK tahmin sonuçları tutarlı ve tahmin için güvenilir olacaktır. Standart VAR modelinden sonuçlandırılacak olan Etki-tepki analizleri, değişkenlerin birindeki şokun içsel değişkenlerin tahmin edilecek dönemlerdeki değerlerine olan tepkisini açıklamaktadır. Şekil 3'te CA ve EB değişkeninin kendilerine ve birbirlerine olan tepkileri görülmektedir.

Şekil 5. CA ve EB değişkenlerinin Etki-Tepki Grafikleri

Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi

Etki-tepki fonksiyonlarının şekilleri; ekonomik büyümeye verilen şoklara cari dengenin tepkisi ile cari dengeye uygulanan şoka ekonomik büyümenin tepkisiyle gösterilmiştir. (Şekildeki kesikli çizgiler bir standart sapmalı güven aralığını, düz çizgiler nokta tahmin durumunu göstermektedir). VAR modelinde değişkenlerden birinin sistemdeki bir diğer değişkene etkisinin veya tepkisinin olup olmadığını araştırmak için yapılan Etki-tepki analizlerinin görüldüğü Şekil 3'e göre, ekonomik büyümedeki bir birimlik şok cari açığı arttırmakta ve yine cari dengedeki bir birimlik şoka ekonomik büyümenin herhangi bir etkisi olmadığı görülmektedir. Etki-Tepki Analizi şekilleriyle değerlendirmeler, CA ve EB arasında bulunan tek yönlü nedensellik ilişkisini de desteklemektedir.

Tablo 16. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Varyans Ayrıştırması Sonuçları (CA)				Varyans Ayrıştırması Sonuçları (EB)			
Period	S.E.	CA	EB	Period	S.E.	CA	EB
1	2.184198	100.0000	0.000000	1	4.404881	56.81975	43.18025
2	2.434476	93.03895	6.961054	2	4.481789	58.01715	41.98285
3	2.603255	88.32225	11.67775	3	4.504750	58.42670	41.57330
4	2.733005	86.66275	13.33725	4	4.509206	58.34347	41.65653
5	2.824734	85.53261	14.46739	5	4.512655	58.34757	41.65243
6	2.890597	84.71874	15.28126	6	4.515474	58.36790	41.63210
7	2.938953	84.17038	15.82962	7	4.517452	58.37596	41.62404
8	2.974556	83.78632	16.21368	8	4.518925	58.38167	41.61833
9	3.000836	83.51023	16.48977	9	4.520033	58.38646	41.61354
10	3.020300	83.31036	16.68964	10	4.520858	58.38998	41.61002

Varyans Ayrıştırması (*Variance Decomposition*) VAR sistemi içinde meydana gelen şokların oluşturduğu değişimlerin her bir içsel değişken için ayrı ayrı gösterimidir. İlk sütunda varyans dönemini, ikinci sütun gelecek dönemdeki değişkenlerin gelecek tahmin hatalarını ifade eder. Kalan diğer sütunlar her şoka ait tahmin varyansını yüzde olarak verir. Her satırın toplamı %100'e gelir. 10 dönemden oluşan periyotlara bakıldığında Tablo 12'de cari denge/GSYH'nin açıklaması ikinci dönemde %93'ü kendisinden kaynaklanırken, geri kalan %7'lik kısmı GSYH tarafından açıklanmaktadır. Üçüncü dönemden itibaren GSYH'nin cari dengeyi açıklama yüzdesi giderek artmış ve son dönemde % 16.6'ya ulaşmıştır. (Bu sonuç 0.15 olan R^2 ile benzerlik göstermektedir.)

Varyans ayrıştırmasının GSYH(ekonomik büyüme) değişkeninin ilk dönemde %43'ü kendisinden kaynaklanmakta, %57'si cari dengedeki değişimlerden oluşmaktadır. Bu oran hemen hemen tüm dönemlerde aynı kalmakta son dönemde %41.6'sı kendisinden %58.3'ü cari dengedeki değişimlerden meydana gelmektedir.

SONUÇ

Çalışmada, ekonomik büyüme ve cari denge arasındaki ilişki 1980-2015 dönemi için yıllık veriler kullanarak ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Ekonomik büyüme verisi için reel GSYH değişim oranı, cari denge için cari denge/GSYH oranı kullanılmıştır. İlgili değişkenlere birim kök testi uygulanmış ve değişkenlerin düzeyde durağan oldukları tespit edilmiştir. Zivot-Andrews yapısal kırılmalı birim kök analizine göre her iki seride de 2003 yılında yapısal kırılma bulunmuştur. Bu yıldan itibaren cari dengede ciddi bozulmalar başlamış ve reel GSYH'da 2008 küresel krizine kadar artış trendine girmiştir. Dolayısıyla iki değişken arasındaki ters ilişkinin varlığı yapısal kırılmada da ortaya çıkmıştır. İki seride düzeyde durağan olduğundan aralarındaki nedensellik ilişkisinin yönü Granger nedensellik ile analiz edilmiştir. Nedensellik sonuçlarına göre, Türkiye'de anılan yıllarda ekonomik büyümeden, cari dengeye doğru tek-yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı görülmektedir. Bu nedensellik sonucu, literatürde Türkiye üzerine yapılan Erbaykal(2007), Yurdakul ve Uçar (2015), Yılmaz ve Akıncı (2011), Telatar ve Terzi (2009), Yalçınkaya ve Temelli(2014)'nin çalışmaları ile paralellik arz etmektedir. Panel veri çalışmalarından ise; Songur Yaman(2013), Hepaktan ve Çınar(2012)'in sonuçlarına benzer nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Anılan değişkenlerin oransal olarak kullanılması ve çalışılan dönemlerin benzerliği, farklı çalışmalarda yakın sonuçlara ulaşılmasında temel unsur olmuştur. Çalışmanın sonuçlarının diğer çalışmalarla farklılık arz etmesinin temel nedeni olarak; kullanılan dönemin ve verilerin farklılığı, farklı ekonometrik testler-modeller, modelde farklı değişken kullanımı gibi nedenler sıralanabilir. Modelin VAR denklem sonuçlarına göre; ekonomik büyümede %1 birimlik artış, cari dengede %0.24'lük bozulmaya neden olacaktır. Katsayılarından ekonomik büyümenin negatif olması, ekonomik büyüme ile cari denge arasında ters ilişki olduğunu göstermektedir. Ulaşılan nedensellik sonuçlarına göre, Türkiye'de ekonomik büyüme cari dengeyi bozmaktadır. Bunun temel nedenleri

arasında; ham madde ve enerjide dışa bağımlılık, ihracatın ithalata bağımlı olması, yatırım malı ithalatı, düşük verimlilik gibi faktörler yer almaktadır.

Etki-tepki analizine göre, ekonomik büyümedeki bir birimlik şok cari açığı arttırmakta ve cari dengedeki bir birimlik şoka ekonomik büyümenin herhangi bir etkisi olmadığı görülmektedir. Model analizine göre, Türkiye’de ekonomik büyüme, cari dengede bozulmalara neden olmaktadır. Bunun temel nedenleri arasında; üretim için artan enerji talebi, ihracat için ithalata bağımlılık, lüks tüketim malları talebinde artış, yetersiz tasarruf oranları gibi nedenler sıralanabilir. Bu gibi etkilerden dolayı Türkiye’de cari açığın potansiyel bir problem olduğu ve gerekli önlemler alınmadığı takdirde her zaman krizlere yol açabilecek bir makro-ekonomik değişken olduğu göz ardı edilmemelidir.

Cari açığın giderilmesine yönelik temel politikaların başında yatırımların finansmanını sağlayacak yerli tasarruf oranlarının artırılması gelmektedir. Dış ticaret açığının küçültülmesine yönelik özellikle lüks ithalat kısıtlamaları ve ihracat teşvikleri artırılmalıdır. Enerji ihtiyacının giderilmesinde yerli ve yenilenebilir kaynak yatırımlarına ağırlık verilmeli, enerjide dışa bağımlılık azaltılmalıdır. Doğrudan yabancı sermaye girişlerini arttıracak yeni teşvik ve tedbirler hayata geçirilmelidir. İhracat sektörünün ithalata bağımlılığı azaltılmalı, serbest bölge teşvikleriyle yabancı sermaye ve know-how girişi ile üretimde verimlilik artırılmalıdır. Cari açığın finansmanı da Türkiye açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu açık genellikle hizmet (turizm ve işçi) gelirleri, doğrudan yabancı yatırım ve Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilmektedir. Ekonominin yavaşladığı dönemlerde ise, finansmanda ciddi sıkıntılar yaşanmakta ve kur üzerinde baskılar oluşturarak ekonomik daralmalara neden olabilmektedir. Özellikle 2010’dan itibaren cari açığı azaltmaya yönelik Merkez Bankası ve hükümetin aldığı birtakım yapısal önlemler (toplam talebin frenlenmesi, faizlerin arttırılmaması, yenilenebilir enerji kaynak üretimi teşvikleri, tasarrufların arttırılması, yerli üretimin teşviki, ithalat kısıtlamaları, ihracat teşvikleri, doğrudan yabancı sermaye girişi teşvikleri) cari açığın bir miktar da olsa gerilemesine neden olmuştur. Ancak alınan bütün bu yapısal tedbirler; tasarruf açığı, enflasyon, döviz kurları, faiz oranları gibi cari açığı doğrudan etkileyen temel göstergelerden de etkilenmektedir. Bu nedenle, cari açık sorunu diğer tüm

makroekonomik değişkenlerle bütün olarak ele alınmalı ve daha geniş kapsamlı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

Altunöz U. (2014). Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 115-132.

Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 1-28.

Çiftçi, N. (2013). Türkiye’de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eşbütünleşme Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1).129-142.

Eğilmez, M.(2014). *Makro Ekonomi*, İstanbul:Remzi Kitabevi.

EPDK, Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu, 2015.

Erbaykal, E. (2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili midir? Bir Nedensellik Analizi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 81-88.

Erdoğan, S., Acet, H.(2016). Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2003-2015). *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 51(3), 539-548.

Erkılıç, S. (2006), *Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.

Ersungur, Ş. M., Doru, Ö., VE Aslan, M. B. (2017). Türkiye’de GSYH ve Döviz Kuru Hareketlerinin Cari Denge Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(3), 451-463.

GRANGER, C.W.J.; (1969), Investigating Causal Relations By Econometric Models and CrossSpectral Methods, *Econometrica*, (37)

Hepaktan, C.E. ve Çınar, S. (2012), OECD ülkelerinde Büyüme-Cari İşlemler Dengesi İlişkisi: Panel Veri Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 43-57.

Hepaktan, C.E. (2016), Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye’de I Eğrisinin Analizi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(4),75-102.

Kalkınma Bakanlığı, (2016), Temel Ekonomik Göstergeler,
Erişim tarihi: 17 Eylül 2016
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>
x.

Kaygısız, A. D., Dilek, G.K. ve Kösekahyaoğlu, L.,. (2016). Türkiye’de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7-1, 273-300.

Kostakoglu, S. F., Dibo, M. (2011). Türkiye’de Cari Acık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin VAR Yöntemi İle Analizi. *Anadolu International Conference İn Economics II*, Eskişehir, 9-11.

Lebe, F., Kayhan, & S., Adıgüzel, U. & Yiğit, B. (2009). The Empirical Analysis of The Effects of Economic Growth and Exchange Rate on Current Account Deficit: Romania and Turkey Samples, *Journal of Applied Quantitative Methods*, 4(1), 69-81.

Mercan, M., ve Göçer, İ. (2012). Zamanlararası Dış Denge ve Optimizasyon Yaklaşımları Çerçevesinde Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 73-101.

Dikmen, N. (2012). Ekonometri: Temel Kavramlar ve Uygulamalar, Bursa: Dora Yayınları.

OECD, (2016) Erişim tarihi: 24 Haziran 2016
<http://stats.oecd.org/#>,

OPEC, (2016) Erişim tarihi: 15 Aralık 2016
http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/40.htm

Peker, O. (2009), Türkiye’deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Analiz, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 164 – 174.

Peker, O., ve Hotunluoğlu, H. (2009). Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3). 221-237.

Sekmen, F., ve Çalışır, M. (2011). Is There a Trade-Off Between Current Account Deficits and Economic Growth? The Case of Turkey. *International Research Journal of Finance and Economics*, (62), 166-172.

Sevüktekin, M., Nargeleçekenler, M. (2007). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi. Ankara: Nobel Yayın

Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat:Teori Politika ve Uygulama*, 17. Baskı, İstanbul:Güzem Yayınları.

Şahin, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa:Ezgi Yayınevi.

Şahin, I. E., ve Mucuk, M. (2014). The Effect Of Current Account Deficit on Economic Growth: The Case of Turkey. *In Proceedings of International Academic Conferences (No. 0301828). International Institute of Social And Economic Sciences.* 321-330.

Şit, Mustafa, ve Alanciođlu, E. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: VAR Analizi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 3(5), 5-23.

TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri (Nisan, 2016)

Telatar, O. M., Harun Terzi, (2009). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23:2, , 119-134.

Turan, Z. ve Barak D.(2016). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4-2, 70-80.

TÜİK, Temel İstatistikler, (2016) 15 Haziran 2016 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/ustmenu.do?metod=temelist>, adresinden erişildi.

Türkay, H. (2013), Türkiye’de Cari Açık, Bütçe Açığı ve Yatırım Tasarruf Açığı İlişkisi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (14-2), 253-269.

Yalçınkaya, Ö. ve Temelli F. (2014), Ekonomik Büyüme İle Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: BRICS VE MINT (1992-2013) *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (4), 201-224.

Yanar, R., ve Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2). 191-201.

Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2007) Türk Cari İşlemler Açığı Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Yaklaşım, *Bankacılar Dergisi*, (60).17-32.

Yayar, R., ve Demir, Y. (2014). Türkiye’de Sürdürülebilir Cari Açık. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (7-1)118-147.

Yılmaz, Ö., ve Akıncı, M. (2011). İktisadi Büyüme İle Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2) 363-377.

Yurdakul, F., ve Ucar, B. (2015). The Relationship Between Current Deficit and Economic Growth: An Empirical Study on Turkey. *Procedia Economics and Finance*, (26), 101-108.

Yücel, F., Yanar R. (2005). Türkiye'de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt (14-2), 483-492.

ZİVOT, E. ve ANDREWS, D. (1992), Further Evidence on the Great Crash, The Oil Price Shock and the Unit Root Hypothesis, *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi**Burhan GÜNAY¹
İzzet KAYA²****Öz**

Sağlıklı ekonominin gerektirdiği yatırımların finansmanını mümkün kılan uzun vadeli fonların sağlanmasında hayati öneme sahip olan, sermaye piyasasının en önemli unsurlarından biri aracı kurumlardır. Bu nedenle aracı kurumların finansal performanslarının değerlendirilmesi çok önemli bir husustur. Çalışmada, 2014 ve 2015 yılları itibariyle Borsa İstanbul'da işlem gören aracı kurumların, seçilen on bir adet finansal oran yardımıyla çok kriterli karar verme yöntemlerinden ELECTRE, ORESTE ve TOPSİS yöntemlerini kullanılarak, 2014-2015 dönemine ait finansal performanslarının karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aracı Kurumlar, Çok Kriterli Karar Verme, Performans

The Performance Measurement Of The Intermediary Institutions Traded In Borsa İstanbul With Multi Criteria Decision Making Methods**Abstract**

Intermediary institutions are one of the most important elements of a capital market, and they play a key role in providing long-term funding that enables the financing of investments fundamental for a healthier economy. That makes the evaluation of intermediary institutions' financial performance a very critical issue. The purpose of this study is to compare the financial performance of the intermediary institutions traded in Borsa İstanbul during 2014 and 2015 through a set of 11 financial ratios by using ELECTRE, ORESTE and TOPSİS multi criteria decision making methods for 2014-2015 period.

Keywords: Intermediary Institutions, Multi Criteria Decision Making, Performance

Giriş

En klasik tanımıyla "uzun vadeli fonların karşılaştığı yer olan" sermaye piyasası, ekonomik kalkınmanın temelini oluşturan fiziki yatırımların finansmanına imkan sağlaması nedeniyle ekonomide hayati öneme sahiptir. Ancak fonksiyonel bir sermaye piyasasının

¹Öğr.Gör., Aksaray Üniversitesi Berat Cömertoğlu M.Y.O, Pazarlama Programı, burhangunay@aksaray.edu.tr

² Öğr.Gör., Aksaray Üniversitesi Berat Cömertoğlu M.Y.O, İşletme Yönetimi Programı, izzetkaya@aksaray.edu.tr

temel unsurlarından olan “katılımcıların düşük maliyetle işlem yapabilmeleri” ve “yatırımların kolaylıkla likidite edilmesi” iyi çalışan bir borsa sayesinde mümkün olabilmekte, borsanın bu fonksiyonunu ifa edebilmesi ise, ancak iyi örgütlenmiş aracı kurumlar sayesinde gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle rolleri “dolaylı” olmak ile birlikte, piyasanın etkin çalışmasında aracı kurumların rolü aslidir (Gündüz vd., 2001: 39)

Aracı kurumlar, "sermaye piyasası araçlarını aracılık amacıyla, kendi nam ve hesabına veya başkası nam ve hesabına yahut kendi namına başkası hesabına alım satımını yapan anonim ortaklıklardır" (Ünal, 1997: 97). Bu kurumlar gerek sermaye piyasası araçlarının halka arz edilmesinde ve gerekse bu araçların alım-satım işlemlerinde önemli ve etkin rol oynamaktadır (Sarıyar, 2008: 3)

Tasarruflarını borsada değerlendirmek isteyen yatırımcılar, yatırım yapacakları alanların belirlenmesi aşamasında, isabetli karar vermelerini sağlayacak yeterli bilgi seviyesine ve deneyime sahip olmamaları nedeniyle, borsada aracılık faaliyetlerini yerine getiren aracı kurumların hizmetlerinden faydalanmaktadır. Benzer şekilde, menkul kıymet ihraç eden ortaklıklar da, sermaye piyasalarına yabancı olmaları ve sermaye piyasası araçlarının pazarlanmasının uzmanlık gerektirmesi nedeniyle aracı kurumların hizmetlerine ihtiyaç duyarlar (Sarıyar, 2008: 3).

Ülkemizde aracı kurumlar, yalnızca sermaye piyasası faaliyetlerinde bulunabilen ve Sermaye Piyasası Kanunu ve bu kanuna dayalı olarak çıkarılan tebliğler tarafından düzenlenen sermaye piyasası kurumlarıdır. Aracı kurumlar faaliyette bulunabilmek için SPK'dan faaliyet izni ve belgesi almak ve borsada işlem yapabilmek içinde Borsa Üyelik Belgesi almak zorundadırlar (6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu 2012).

Bu doğrultuda Kanun'un 31. maddesine göre aracı kurum; menkul kıymetlerin, kıymetli evrakın, mali değerleri temsil eden veya ihraç edenin mali yükümlülüklerini içeren her türlü evrakın, başkası nam ve hesabına veya başkası hesabına kendi namına veyahut kendi nam ve hesabına, aracılık amacıyla alım ve satımı ile uğraşan ve menkul kıymetleri halka arz edebilen bir anonim ortaklıktır (6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu 2012).

Aracı kurumlar, diğer işletmelerden farklı olarak, sermaye piyasası kurumu sıfatıyla, tasarruflarını borsada değerlendirmek isteyen yatırımcılarla menkul kıymet ihraç eden ortaklıklar arasında bir köprü görevini görürler. Bu itibarla sermaye piyasasının

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

gelişmesinde önemli bir role sahip olan aracı kurumların mali yapılarının güçlü olması, mali yeterliliğinin korunması, aracı kurumların faaliyetlerini gerçekleştirirken ortaya çıkabilecek dolandırıcılık ve çıkar çatışması risklerinin engellenmesi piyasalarda istikrarın sağlanmasında gerekli bir koşuldur (Kılıç, 1997: 15). Aracı kurumların finansal sistem içerisindeki bahsedilen durumu sebebiyle finansal performanslarının açık bir şekilde ortaya konulması özellikle tasarruf sahipleri açısından gerekli hale gelmektedir.

Finansal performans analizi, bir işletmenin muhasebe ve finansal tablolarından hareketle faaliyet ve finansal yapı özelliklerinin belirlenmesi sürecidir. Böylesine bir analizin amacı, işletmenin finansal kayıt ve raporlarından işletme yönetiminin verimliliğinin ve performansının belirlenmesidir. Finansal performans analizi ile firmalar sağlıklı karar alma, planlama ve denetim işlevlerini etkin bir biçimde yürütebilmektedir (Ecer ve Günay, 2014: 36).

İşletmelerde özellikle finansal performansın belirli aralıklarla ölçülmesi, hali hazırdaki finansal durumunun ne olduğunu görmek ve ileriye dönük alınacak kararlarda temel teşkil etmesi açısından önemsenmesi gereken bir durumdur. Planlama ve denetim işlevlerinin etkin olarak yürütülmesinde finansal performans ölçümü ile elde edilen veriler kullanılabilir. İşletmeler finansal performans ölçümü ile rakiplerinin mali performansı ile kendi performanslarını karşılaştırarak güçlü ve zayıf yönlerini belirleyebilirler (Özbek, 2016: 274).

İşletmelerin performansları değerlendirilirken sırf finansal göstergelerin kullanılması çelişkili sonuçlar vererek karar verme sonuçlarını zorlaştırabilir. Bir işletmenin ele alınan bir kriter bakımından diğer işletmelere kıyasla yüksek performans gösteriyor olmasına rağmen, genel çerçevede rekabetin çok gerisinde kalmış performansı düşük bir işletme olabilmesi ihtimali karar sürecinde riski artırıcı etki yapmaktadır. Bu nedenle birden çok kriteri bir arada değerlendirerek tek bir çıktı elde edilmesini sağlayan Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinin yatırım süreçlerinde sağlanması zorunlu varsayımlar içermiyor oluşları, girdi olarak birden çok kriteri ele alabilmeleri ve girdileri önem derecesine göre ağırlıklandırarak çıktı sıralaması elde edebilmeleri bu tekniklerin kullanılışlılığını artırmaktadır (Temizel ve Beyçelebi, 2015: 160).

Çalışmada; Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden olan literatürde henüz çok fazla uygulaması yapılmamış olan ORESTE yöntemi ile ELECTRE ve TOPSİS yöntemleri kullanılmıştır. Çok

Kriterli Karar verme yöntemleri kullanılarak çeşitli kriterlere göre en uygun aracı kurumun seçimi ile ilgili bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verileri Borsa İstanbul (BİST)'da işlem gören aracı kurumların bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolarından elde edilmiştir.

1. Literatür Çalışması

ÇKKV yöntemleri, 1960 yıllarda karar verene yardımcı olmak adına bir takım araçların geliştirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Alternatif ve kriter sayısının fazla olduğu ve karar verme mekanizmasının zorlandığı durumlarda, sonucun kolay ve güvenilir olmasını sağlamak amacıyla ÇKKV yöntemleri kullanılması ve başarılı sonuçlar elde edilmesi, ÇKKV yöntemlerinin popüleritesini artırmıştır. ÇKKV yöntemleri sınıfı literatürde Outranking (Sıralama) metodları olarak bilinmektedir (Eroğlu vd., 2015: 88). TOPSİS, ELECTRE, VİKOR, PROMETHEE ve GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ yöntemleri yaygın olarak kullanılmaktadır.

Özellikle son yıllarda her alanda kullanılan ÇKKV yöntemleri ile ilgili birçok akademik çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde sadece finansal kuruluşlar ve araçlarla gerçekleştirilen çeşitli ÇKKV yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalara değinilecektir.

Diñçer ve Görener (2011), Türkiye'deki kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaları gruplandırarak, bu grupların finansal performanslarının ölçümünde kullanılacak kriter ağırlıklarını, AHP yardımıyla hesaplamış, sonrasında VIKOR yöntemi kullanarak performans ölçümü gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın amacı, 2002-2008 yıllarını kapsayan dönemlerde bu üç banka grubunun performanslarının analiz edilmesidir.

Yayar ve Baykara (2012) ise TOPSİS yöntemi uygulamasını katılım bankaları üzerine genişletmiş ve 4 adet katılım bankasının etkinlik ve verimlilik analizlerini ilgili finansal oranlar yardımı ile araştırmıştır.

Şahin ve Akkaya (2013), çalışmalarında portföy oluştururken tercih edilecek olan hisse senetlerinin seçiminde çok kriterli karar verme tekniği olan PROMETHEE yöntemini kullanmışlardır. 2011 yılı İMKB-50 endeksinde yer alan şirketler üzerinde bir araştırma yapmışlardır.

Akyüz ve Kaya (2013), Türkiye'de hayat dışı sigorta şirketlerinin ve hayat\ emeklilik şirketlerinin 2007-2011 yıllarındaki finansal performansını sektörel bazda çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan TOPSİS (Technique for Order Preference by

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

Similarity to Ideal Solutions) yöntemiyle değerlendirmiştir. Çalışmada sektöre ilişkin 10 finansal performans oranına eşit ağırlıklar verilerek performans puanları elde edilmiştir.

Demirel vd., (2013) yaptıkları çalışmada, Türkiye'deki bankaların faaliyet oranlarını ve karlılık eğilimlerini analiz etmişlerdir. Çalışmada banka grubu çerçevesinde yapılmış; özel, kamu ve yabancı mevduat bankaları gruplarının faaliyet oranları ve karlılık göstergeleri, zaman serisi-panel veri analizi yöntemiyle karşılaştırılmıştır.

Sakarya ve AYTEKİN (2013), İMKB'de işlem gören kamusal, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının seçilen on adet finansal rasyo yardımıyla çok kriterli karar verme yöntemlerinden PROMETHEE yöntemi kullanılarak 2007-2011 dönemine ait finansal performanslarının ve hisse senedi getirileri ile elde edilen performans sonuçları arasındaki ilişkinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Bağcı ve Rençber (2014), yaptıkları çalışmada, kamu bankaları ile özel bankalar arasında kârlılık performanslarının karşılaştırılmasını amaçlamışlardır. Bu ölçüm PROMETHEE yöntemi ile yapılmıştır. Bu analizler için 3 kamu bankası ve halka açık 10 özel banka kullanılmıştır. Analiz 2006-2012 yılları arasında kapsamaktadır.

İşseveroğlu ve Sezer (2015), yaptıkları çalışmalarında 2008 ile 2012 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 16 adet bireysel emeklilik şirketlerinin performans sıralamasını TOPSIS yöntemi yardımıyla gerçekleştirmiştir. Analiz sonucunda, bireysel emeklilik şirketlerinin etkinlik düzeyleri incelenerek performans sıralama sonuçları verilmiştir.

Çalışkan ve Eren (2016), çalışmalarında 2014 yılı sonu itibarıyla aktif büyüklüklerine göre banka sıralamasında geçerli yıllar arasında verisi olan ilk yirmi kamusal, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının seçilen on adet finansal rasyo yardımıyla çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP ve PROMETHEE kullanılarak 2010-2014 dönemine ait finansal performanslarını değerlendirmişlerdir.

Esmer ve Bağcı (2016), çalışmalarında 2005-2014 yılları arasında katılım bankalarının finansal performansını TOPSIS yöntemi ile ölçmüşlerdir. TOPSIS Metodu yardımıyla hangi katılım bankasının hangi yılda daha yüksek finansal performans gösterdiği bulunarak bu sonuçlara ait birtakım yorumlarda bulunulmuştur.

Ömürbek ve Özcan (2016), BİST'de sigorta sektöründe faaliyet gösteren 6 sigorta şirketini 10 adet finansal oran kullanarak

finansal açıdan değerlendirilmiştir. Çalışmalarında MOORA yöntemini kullanarak performans değerlemesi yapmışlardır.

Kula, Kandemir ve Baykut (2016), çalışmalarında; Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde işlem gören yedi sigorta şirketi ile bir bireysel emeklilik şirketinin 2013 yılına ait finansal performansı incelenmiştir. Çalışmanın analiz tekniği olarak Gri İlişkisel Analiz yöntemini kullanmışlardır.

Şişman ve Doğan (2016), çalışmalarında AHP ve bulanık MOORA yaklaşımlarını bütünleştirerek 2008-2014 yılları arasında Borsa İstanbul'da (BİST) hisse senetleri işlem gören 10 mevduat bankasının finansal performansını değerlendirmiştir.

Taşabat vd., (2016), Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren mevduat bankalarının 2013 yılı mali performansları ÇKKV yöntemlerinden ELECTRE, TOPSIS, VIKOR, PROMETHEE, ORESTE, MAPPAC ve WSA'nın "eşit ağırlık, puanlama ve Saaty'nin yöntemi" olarak bilinen üç farklı ağırlıklandırma tekniği ile ayrı ayrı ağırlıklandırılması suretiyle değerlendirilmiştir.

Tezergil (2016), çalışmasında Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren mevduat bankalarının finansal performanslarının, VIKOR yöntemi ile değerlendirilmesini yapmıştır. 2009-2013 yılları arasında Türkiye'deki 28 mevduat bankasına ait bilançolardan elde edilen finansal oranlar kullanılarak VIKOR yöntemi ile performans sıralamaları yapılmıştır.

2. Veri Seti ve Metodoloji

Performans en genel anlamda amaçlı, planlanmış bir etkinlik sonucunda elde edilen nicel ve/veya nitel çıktı olarak tanımlanabilirken hem sektörle hem de kurumsal gelişim için son derece önemli bir kavramdır (Çakmak ve Ocaklı, 2006: 214)

İşletmelerin performanslarının ölçülmesinde bilanço ve gelir tablolarında yer alan kalemler arasındaki ilişkilerin ve bunların zaman içerisindeki eğilimlerinin belirlenmesinde kullanılan finansal performans göstergeleri temel olarak kullanılmaktadır. Ayrıca finansal performans ölçümü yapılırken, mali tablolardaki mutlak göstergelerden çok, bu tablolarda yer alan kalemler arasındaki ilişkiler daha önemli olmakta ve bu nedenle daha çok iki mutlak performans göstergesi arasında görece ilişki kuran finansal oranlardan yararlanılmaktadır (Bülbül ve Köse, 2011: 71).

Türkiye'de faaliyet gösteren ve Borsa İstanbul (BİST)'de işlem gören aracı kurumların finansal performanslarını ölçmeye yönelik yapılan bu çalışmada on bir adet finansal oran kullanılmıştır.

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

Çalışmada kullanılacak finansal oranlar, Kamuoyu Aydınlatma Platformu (KAP) internet sitesinden bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolardan elde edilmiştir.

Literatürde finansal performans ölçmek amacıyla kullanılan pek çok oran bulunmaktadır. Çalışmada kullanılan oranlar, literatür taraması sonucunda tespit edilmiştir. Aracı kurumların finansal performanslarını değerlendirmek için onlarca oran hesaplanabileceği gibi, bu oranların içerisinde literatürde kabul görmüş ve önemli kabul edilen toplam 11 tane finansal oran belirlenmiştir. Tablo 1'de analizde kullanılacak oranlar ve oranlara ilişkin hedefler gösterilmiştir.

Analizlerde kullanılan finansal oranlar ve oranlara ilişkin hedefler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Analizlerde kullanılan finansal oranlar ve oranlara ilişkin hedefler

ORAN GRUBU	ORANLAR	KODU	HEDEF
LİKİDİTE	CARİ ORAN	L1	MAKSİMUM
LİKİDİTE	ASİT TEST ORANI	L2	MAKSİMUM
LİKİDİTE	NAKİT ORANI	L3	MAKSİMUM
AKTİVİTE	AKTİF DEVİR HIZI	A1	MAKSİMUM
AKTİVİTE	DÖNEN VARLIK DEVİR HIZI	A2	MAKSİMUM
AKTİVİTE	ALACAK DEVİR HIZI	A3	MAKSİMUM
SERMAYE YAPISI	BORÇ ORANI	S1	MİNİMUM
SERMAYE YAPISI	ÖZSERMAYE ORANI	S2	MAKSİMUM
KARLILIK	AKTİF KARLILIĞI	K1	MAKSİMUM
KARLILIK	NET KAR MARJİ	K2	MAKSİMUM
KARLILIK	ÖZ SERMAYE KAR MARJİ	K3	MAKSİMUM

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) verilerine göre Türkiye'de faal olarak yaklaşık 70 aracı kurum görev yapmaktadır. Ancak analize konu olan BİST'de işlem gören sadece 5 aracı kurum bulunduğundan analiz Tablo 2 gösterilen aracı kurumlar yer alacaktır.

Tablo 2: Analize Konu Olan Aracı Kurumların Listesi

SIRA	ŞİRKET İSMİ	KODU
1	GEDİK YATIRIM MENKUL DEĞERLER A.Ş.	GEDİK
2	GLOBAL MENKUL DEĞERLER A.Ş.	GLBMD
3	İFO YATIRIM MENKUL DEĞERLER A.Ş.	İFO
4	İŞ YATIRIM MENKUL DEĞERLER A.Ş.	İSMEN

5	OSMANLI YATIRIM MENKUL DEĞERLER A.Ş.	OSMEN
---	--------------------------------------	-------

Analizde kullanılacak finansal oranlardan oluşturulan veriler MS Excel programı yardımıyla hesaplanmıştır. Veriler yıllar itibari ile aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Tablolarda yer alan verilerden negatif olanlar uygulama aşamasında sıfır kabul edilerek analiz gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3: 2014 yılına ait veriler

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İNFÖ	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	1,2419	1,5531	2,8295	1	1,5734
L2	1.2419	1,5531	2,8295	1,1953	1,5734
L3	0,5143	0,1666	1,7654	0,6768	0,0221
A1	0,1678	0,0164	0,1679	0,0843	0,0355
A2	0,1644	0,0154	0,1643	0,0816	0,0341
A3	0,0892	0,0135	0,1613	0,0217	0,0184
S1	0,7949	0,6126	0,3497	0,8211	0,6162
S2	4,8755	2,5813	1,5378	5,5901	2,6055
K1	0,0241	-0,005	0,0389	0,0173	0,0744
K2	0,0041	-0,0001	0,0065	0,0015	0,0026
K3	0,1177	-0,013	0,0597	0,0966	0,1939

Tablo 4: 2015 yılına ait veriler

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İNFÖ	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	1	1,364	2,8698	1,1892	1,5109
L2	1	1,364	2,8698	1,1738	1,5109
L3	0,4957	0,2225	1,4794	0,582	0,0248
A1	1	0,0124	0,1216	0,1001	0,0729
A2	1	0,0106	0,1167	0,0967	0,0677
A3	0,6325	0,0076	0,0535	0,0314	0,0326
S1	0,805	0,6397	0,3389	0,8429	0,6207
S2	5	2,7754	1,5127	6,3655	2,6366
K1	0,0374	-0,0345	0,0695	0,0039	0,0423
K2	0,0374	-0,0004	0,0084	0,0004	0,0031
K3	0,165	-0,0959	0,1051	0,0247	0,1114

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Aracı kurumların performanslarını ölçmek için Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden ELECTRE, ORESTE ve TOPSIS

yöntemlerinden yararlanılmıştır. İzleyen bölümde bu yöntemler kısaca tanıtılmıştır.

3.1. ELECTRE Yöntemi

ELECTRE (Elimination and Choice Translating Reality English) yöntemi ilk kez 1966 yılında Beneyoun tarafından ortaya atılmış birçoklu karar verme yöntemidir. Yöntem, her bir değerlendirme faktörü için alternatif karar noktaları arasında ikili üstünlük kıyaslamalarına dayanır. Aynı zamanda bu yöntem öne geçme veya baskınlık ilişkisine dayanan bir yöntemdir, her bir ölçüt için bir verimlilik bir de önem ölçüsü tespit edilir. Tayin edilen verimlilik ölçüleri üzerinden her bir seçeneğe not verilir (Evren ve Ülengin: 1992).

Bu yöntem çevre yönetimi, enerji, tarım ve orman, su yönetimi, finans, ihale, medya ve reklam, planlama, ulaşım, askeriye ve proje seçme gibi birçok alanda gerçek dünya problemlerine başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Yöntem güncel problemlere göre hala geliştirilmektedir (Figueira vd, 2013: 63).

ELECTRE üzerinde yapılan çalışmalar sonunda altı farklı ELECTRE metodolojisi geliştirilmiştir. Bunlar sırasıyla; ELECTRE I, ELECTRE II, ELECTRE III, ELECTRE IV, ELECTRE IS ve ELECTRE TRI'dir. ELECTRE yöntemleri çok kriterli karar gerektiren seçim, sıralama ve atama problemlerine çözüm bulabilmektedir. ELECTRE I ve ELECTRE IS seçim problemlerinde kullanılırken, ELECTRE II, III ve IV sıralama problemlerinde, ELECTRE TRI ise atama problemlerinde kullanılmaktadır (Keleş ve Tunca, 2015: 206).

Çalışmada; sıralama problemlerinde kullanılmakta olan ELECTRE III yöntemi uygulanmıştır. ELECTRE III, en çok kullanılan ELECTRE yöntemlerinden birisidir. Bu yöntemin ana amacı; her bir kritere göre alternatiflerin birbirlerine nazaran ikili üstünlük dereceleri belirlenmek suretiyle sayıda alternatifin amaca uygunluk derecesine göre sıralanmasıdır (Ulubeyli ve Manisalı, 2005:175).

Sıralama yöntemi olarak kullanılan ELECTRE III yönteminde ilk önce uyumluluk ve güvenilirlik indeksi oluşturulur. Genelde bu indeksler oluşturulurken Math Lab kullanılmaktadır. Yöntemde daha sonra sırasıyla; azalan ayırıştırma, artan ayırıştırma yöntemleriyle ön sıralamalar yapılır. ELECTRE III yöntemin son aşamasında, önceden hesaplanan ön sıralamalardan yararlanarak alternatiflerin son sıralaması yapılır.

3.2. ORESTE Yöntemi

M. Roubens (1979) tarafından geliştirilen ORESTE (Organisation, rangement et synthèse de données relationnelles)

kidemli olma / önemli olma / tercih edilme ilişkisine dayanan sıralama yöntemlerinden biridir. ORESTE yönteminin M. Roubens tarafından önerilmesinin ardından, Roubens 1980 yılında ORESTE'nin temellerini gösterdiği makalesini; 1982 yılında ise ORESTE'yi bir vaka analizinde kullandığı çalışmasını yayımlamıştır (Eroğlu vd., 2015: 84). Daha sonra Pastijn ve Leysen (1989) ve Lillich (1990) tarafından geliştirilmiştir (Huylbroeck, 1995: 490).

ORESTE yönteminde $A = \{a_1, a_2, a_3, \dots, a_m\}$ sonlu kümesi m adet elemanı bulunan alternatifler kümesi olarak tanımlandığı durumda alternatifler, k elemanı bulunan $C = \{c_1, c_2, c_3, \dots, c_m\}$ kriterler kümesi ile değerlendirilmektedir. Kriterlerin göreceli önem derecelerinin belirlenmesinde ağırlıklar yerine *ön sıralama (preorder)* ya da *zayıf sıralama (weak order)* olarak adlandırılan *tercih yapısı (preference structure)* kullanılmaktadır (Pastijn ve Leysen, 1989).

ORESTE yönteminin analiz aşamasında $j = 1, 2, \dots, k$ kriterlerinin her biri için A kümesi üzerinde *zayıf sıralama tercih yapısı* kurulmaktadır. Nihai amaç, A kümesi üzerinde her bir kritere göre alternatiflerin değerlendirme sonuçlarını gösteren *global tercih yapısını* kurmaktır (Eroğlu vd., 2015: 85).

ORESTE yönteminin uygulanması belirli aşamalardan oluşmaktadır. İlk olarak alternatifler göreceli önemlerine göre sıralanmalıdır. Sonra analizde kullanılmak üzere değerlendirmelerin sayısallaştırılması için Besson Rank değerlerinin hesaplanması gerekir (Eroğlu vd., 2015: 85). Daha sonraki aşamada projeksiyon uzaklıkları hesaplanır ve uzaklıkların her birine Besson Rank değerleri atanarak Global Rank değerleri bulunur. Yöntemin son aşamasında ise; Global Rankların her bir alternatif için toplamı alınarak küçükten büyüğe doğru sıralanarak sonuç elde edilir (Pastijn ve Leysen, 1989).

3.3. TOPSİS Yöntemi

TOPSİS yöntemi kullanıcılarından az sayıda girdi parametresi alırken çıktılarının anlaşılması son derece kolaydır. TOPSİS yöntemi ile karar verirken seçilen bir alternatifin ideal çözüme yakın olması ve ideal olmayan çözüme (negatif ideal) de uzak olması beklenir. (Lai vd., Aktaran: Özdemir, 2015: 134) Eğer amacımız getiri ise ideal çözüme yakınlık demek getirinin maksimizasyonu, negatif ideal çözüme uzaklık ise maliyetinin minimizasyonu anlamına gelmektedir. Arzulanan alternatifin ideal çözüme yakınlığı beklenirken bir o kadar da negatif ideal çözümden uzak olması beklenir (Ishizaka, A ve Nemery P; Aktaran: Özdemir, 2015: 134).

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

Uzlaşılabilir çözüm, ideal çözümden en kısa öklit mesafesinde ve negatif ideal çözümden en uzak öklit mesafesinde tercih edilen çözüm olarak kabul edilebilir (Tzeng ve Huang, 2011).

TOPSİS yöntemi rasyonelliği ve kolay kavranabilirliği, hesaplamadaki basitliği ve değerlendirme kriterlerinin ağırlıklandırılmasına imkân vermesi gibi avantajları nedeniyle literatürde en çok kullanılan tekniklerden biridir (Çakır ve Perçin, 2013, 452).

TOPSİS yöntemi ile alternatiflerin belirli kriterler doğrultusunda sıralaması yapılmaktadır. Bu yöntemde ilk olarak karar matrisi ve normalize edilmiş karar matrisi oluşturularak bu karar matrisi ağırlıklandırılır. İdeal çözüme ve negatif ideal çözüme olan uzaklıklar hesaplanır. Son olarak ise her bir alternatifin göreceli puanları hesaplanarak en yüksek puandan en düşük puana göre sıralama yapılır.

4. Analiz ve Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışmada BİST'de işlem gören aracı kurumların 2014 ve 2015 yıllarındaki finansal verilerinden yararlanarak seçili finansal oranlar yardımıyla performansları Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden ELECTRE, ORESTE ve TOPSİS yöntemleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonucu MS EXCEL programı yardımıyla hesaplanmıştır. ELECTRE III yönteminin uygulama sonucu için EXCEL Sanna eklentisi kullanılmıştır. Bütün yöntemlerin uygulama aşamalarının sonuçları çalışmada çok yer almaması için çalışmanın EKLER bölümünde gösterilmiştir. Çalışmada kullanılan kriter ağırlıklarının birbirine eşit olduğunu varsayımıyla analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın 2014 yılına ait analiz sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Şirket Sıralaması Sonuçları (2014)

Alternatifler	ELECTRE	ORESTE	TOPSİS
GEDİK	2	2	2
GLBMD	5	5	5
İINFO	1	1	1
İSMEN	4	4	4
OSMEN	3	3	3

Tablo 6 incelendiğinde analizde uygulanan bütün yöntemlerde tüm sıralamanın aynı olduğu görülmektedir. Tablo 6'ya göre bütün yöntemlerde en iyi alternatif İINFO olurken, en kötü alternatif GLBMD olmuştur. GEDİK ve OSMEN alternatifleri sırasıyla ikinci ve üçüncü olmuşlardır.

2015 yılı için analiz sonucu MS EXCEL programı yardımıyla hesaplanmış kullanılan kriter ağırlıklarının birbirine eşit olduğunu varsayımıyla analiz gerçekleştirilmiş ve alternatiflerin sıralaması Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Şirket Sıralaması Sonuçları (2015)

Alternatifler	ELECTRE	ORESTE	TOPSİS
GEDİK	2	2	1
GLBMD	5	5	5
İ INFO	1	1	2
İSMEN	4	4	3
OSMEN	3	3	4

Tablo 7 incelendiğinde sonuçların 2014 yılıyla büyük ölçüde paralellik gösterdiği görülmektedir. Analiz sonucunda ELECTRE ve ORESTE yöntemleri aynı sıralama sonucunu verirken, TOPSİS Yöntemi alternatifleri farklı sıralamıştır. ELECTRE ve ORESTE yöntemine göre; İINFO en iyi alternatif seçilirken, TOPSİS yöntemine göre en iyi ikinci alternatif olmuştur. Her üç yöntemde GLBMD en kötü alternatif seçilmiştir. TOPSİS Yöntemine göre en iyi alternatif GEDİK seçilmiştir. Tablo 7 genel olarak incelendiğinde analizde kullanılan yöntemlerin verdikleri sonuçlar arasında benzerliklerin olduğu görülmektedir. TOPSİS yöntemindeki farklılığın kriter ağırlıklarının eşit verilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sonuç

Çelişen kriterler, belirsiz ve değişken durumlar ve çok sayıda alternatifin söz konusu olduğu karar verme problemlerinde analitik yöntemlerin kullanılması, yürütülen süreç için en güvenilir ve geçerli sonuçları hızlı şekilde elde edebilmeyi sağlamaktadır. Bu nedenle karar verme süreçlerinde analitik yaklaşımlara sahip olan ÇKKV yöntemlerinin kullanılması oldukça güvenilir ve sık kullanılan bir yoldur (Sezen, 2004: 5).

ÇKKV yöntemlerinin temel amacı, alternatif ve kriter sayısının fazla olduğu ve karar verme mekanizmasının zorlandığı durumlarda, sonucun kolay ve güvenilir olmasını sağlamaktır. Kriterler arasındaki benzerlikler ve çelişkilere dikkat edilerek bu kriterler arasındaki en uygun kriterin seçilmesi sağlanır. 1960 yıllardan itibaren karar vermeye yardımcı olmak adına ÇKKV yöntemleri geliştirilmeye başlamış ve birçok farklı ÇKKV yöntemi geliştirilmiştir (Ballı, 2005: 12).

Çalışmada, BİST'de işlem gören beş aracı kurumun finansal performansı ÇKKV yöntemlerinden ELECTRE, ORESTE ve TOPSİS

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

yöntemleriyle ölçülmüştür. Türkiye'de aracı kurum hizmeti vermek SPK verilerine göre toplam 70 şirket bulunmasına karşın; BİST'de kote olmuş şirket sayısı beş tanedir. Değerlendirmeye alınan bu beş aracı kurumun finansal performansları on bir finansal oran üzerinden analize tabi tutulmuştur. Çalışmada 2014 ve 2015 yılları için ayrı olarak analiz gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen çalışmada, birçok çalışma başlıklarından farklı olarak sermaye piyasasında çok önemli fonksiyonu olan ve BİST'e kote olmuş aracı kurumların finansal performansı değerlendirilmiştir. Çalışma bu yönüyle ORESTE, ELECTRE ve TOPSIS yöntemleri ile finansal performansın ölçülmesinde yapılan Türkiye'deki ilk çalışmalardan birisi niteliğinde olması sebebiyle önemlidir.

Çalışmada 2014 ve 2015 yılında gerçekleştirilen analiz sonucunda her iki yılda benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bahsi geçen iki yılda da uygulanan analiz sonucunda İNFO YATIRIM MENKUL DEĞERLER A.Ş. genel olarak en iyi aracı kurum seçilirken, GLOBAL MENKUL DEĞERLER A.Ş. en kötü aracı kurum olmuştur.

Çalışmada gerçekleştirilen analiz sonucunda uygulanan bütün yöntemlerin büyük oranda benzer sonuç verdiği görülmüş ve aynı ayda kullanılabilecekleri sonucu elde edilmiştir. Sonraki çalışmalarda araştırmacıların, analizlerde daha fazla Çok Kriterli Karar Verme yöntemini uygulamaları ve kullanılan kriterlere farklı ağırlıklar vererek sonuçları bu şekilde karşılaştırmaları yerinde olacaktır.

Kaynakça

AKYÜZ, Y. ve KARA, Z. (2013). "Türkiye'de Hayat Dışı ve Hayat/Emeklilik Sigorta Sektörünün Finansal Performans Analiz ve Değerlendirmesi", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(26): 355-371.

BALLI, S. (2005), *Fuzzy Çok Kriterli Karar Verme ve Basketbolda Oyuncu Seçimine Uygulanması*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: Muğla.

BALLI, S. ve KORUKOĞLU, S. (2009). "Operating System Selection Using Fuzzy AHP and Topsis Methods", *Mathematical & Computational Applications*, 14(2): 119-130.

BAĞCI, H. ve RENÇBER, Ö., F. (2014). "Kamu Bankaları ve Halka Açık Özel Bankaların Promethee Yöntemi İle Kârlılıklarının Analizi", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1): 39-47.

BÜLBÜL, S. ve KÖSE, A. (2011). "Türk Gıda Şirketlerinin Finansal Performansının Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleriyle

Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 25.

ÇALIŞKAN, E. ve EREN, T. (2016). “Bankaların Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Değerlendirilmesi”, *Ordu Üniv. Bil. Tek. Dergisi*, 6(2): 85-107.

ÇAKMAK, N. ve OCAKLI, E. (2006). “Performans değerlendirmesi gerekli midir? Neden?”, <http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak06/u06-18.pdf>

ÇAKIR, S. ve PERÇİN, S. (2013). “Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü”, *Ege Akademik Bakış*, 13(4): 449-459.

DEMİREL, E., ATAKİŞİ, A. ve ABACIOĞLU, S. (2013). “Bankacılık Faaliyet Oranlarının Panel Veri Analizi: Türkiye’deki Kamu, Özel ve Yabancı Sermayeli Bankaların Durumu”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 59: 101-112.

DİNÇER, H. ve GÖRENER, A. (2011). “Analitik Hiyerarşi Süreci ve VIKOR Tekniği ile Dinamik Performans Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (19): 109-127.

ECER, F. ve GÜNAY, F. (2014). “Borsa İstanbul’da İşlem Gören Turizm Şirketlerinin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Ölçülmesi”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1): 35-48.

EROĞLU, E., YILDIRIM, B. ve ÖZDEMİR, M. (2014). “Çok Kriterli Karar Vermede “ORESTE Yöntemi” Personel Seçiminde Uygulanması, *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*”, 25 (76): 81-95.

ESMER, Y. ve BAĞCI, H. (2016). “Katılım Bankalarında Finansal Performans Analizi: Türkiye Örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15): 17-30.

EVREN, R. ve ÜLENGİN F. (1992). *Yönetimde Çok Amaçlı Karar Verme*, İTÜ Yayınları, İstanbul.

FİGUEİRA, J.R., GRECO, S., ROY, B. ve SİLOWİNSKİ, R., (2013). “An Overview of ELECTRE Methods and Their Recent Extensions”, *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, 61-85.

GÜNDÜZ, L., YILMAZ, C. ve YILMAZ, M. K. (2001). Türkiye’deki Aracı Kurumların Performans Analizi (1993-1998): Kantitatif Bir Değerlendirme”, *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(3): 38-53.

GÜNEYSU, Y., ER, B. ve AR, İ. M. (2015). “Türkiye’deki Ticari Bankaların Performanslarının AHS ve GİA Yöntemleri ile

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

İncelenmesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 9: 71-93.

HUYLENBROECK, G. (1995). "The Conflict Analysis Method" bridging the gap between ELECTRE, PROMETHEE and ORESTE", *European Journal of Operational Research*, 82: 490-502.

İÇ, Y. T. ve YURDAKUL, M. (2010). "Development of a Quick Credibility Scoring Decision Support System Using Fuzzy Topsis", *Expert Systems With Applications*, 37: 567-57.

İŞSEVEROĞLU, G. ve SEZER, O. (2015). "Financial Performance of Pension Companies Operating in Turkey with Topsis Analysis Method", *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 5(1): 137-147.

KELEŞ, M. K. ve TUNCA, Z. (2015). " Hiyerarşik Electre Yönteminin Teknokent Seçiminde Kullanımı Üzerine Bir Çalışma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (1): 199-223.

KILIÇ, S. (1997). "Sermaye Piyasasında Güvence Fonları", *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 1 (4).

KULA, V., KANDEMİR, T. ve BAYKUT, E. (2016). "Borsa İstanbul'sa İşlem Gören Sigorta ve BES Şirketlerinin Finansal Performansının Gri İlişkisel Analiz ile İncelenmesi", *AKÜ İİBF Dergisi*. 18(1): 37-53.

ÖMÜRBEK, N. ve ÖZCAN, A. (2016). "BİST'de İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin Multi Moora Yöntemiyle Performansının Ölçülmesi", *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifi Dergisi*, 1(2): 64-75.

ÖZBEK, A. (2016). "BİM Mağazalar Zincirinin 2008-2015 Dönemi Finansal Performansının ELECTRE III Yöntemi İle Ölçümü", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2): 273-288

ÖZDEMİR, M. (2015). *İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler İçin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, Dora Yayınevi Bursa.

PASTIJN, H. ve LEYSEN, J. (1989). "Constructing an outranking relation with ORESTE, *Mathematical and Computer Modelling*", *An International Journal*, Volume 12 Issue 10-11: 1255-1268.

SAKARYA, Ş. ve AYTEKİN, S. (2013). "İMKB'de İşlem Gören Mevduat Bankalarının Performansları ile Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Ölçülmesi: PROMETHEE Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Bir Uygulama", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(2): 99-109.

SARIYAR, Ş. (2008). *Aracı Kurumlar, Sermaye Piyasası Hukuku*, İstanbul.

ŞAHİN, A. ve AKKAYA, C.G. (2013). "PROMETHEE Sıralama Yöntemi ile Portföy Oluşturma Üzerine Bir Uygulama", *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 67-80.

SEÇME, N.Y., BAYRAKTAROĞLU, A. ve KAHRAMAN, C. (2009). "Fuzzy Performance Evaluation in Turkish Banking Sector Using Analytic Hierarchy Process and TOPSIS", *Expert Systems with Applications*", 36 (9): 11699-11709.

SEZEN, H. K. (2004). *Yöneylem Araştırması*, Ekin Kitabevi, Bursa.

SPK, Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Tebliği, Seri:V, No:46.
<http://www.spk.gov.tr/apps/teblig/index.aspx?lang=T>

ŞİŞMAN, B. ve DOĞAN, M. (2016). "Türk Bankalarının Finansal Performanslarının Bulanık AHP ve Bulanık Moora Yöntemleri İle Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(2): 353-371.

TAŞABAT, S.E., CİNEMRE, N. ve ŞEN, S. (2016). "Farklı Ağırlıklandırma Tekniklerinin Denendiği Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Mali Performanslarının Değerlendirilmesi", *Social Sciences Research Journal*, 4(2): 96-110.

TEMİZEL, F. ve BEYÇELEBİ, B. (2015). "Finansal Oranların TOPSIS Sıralaması ile Yıllık Getiriler Arasındaki İlişki: Tekstil İmalatı Sektörü Üzerine Bir Uygulama". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2): 159-170.

TEZERGİL, S. (2016). "VİKOR Yöntemi ile Türk Bankacılık Sektörünün Performans Analizi", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38 (1): 357-373.

TZENG, G.H. ve HUANG, J.J. (2011). "Multiple Attribute Decision Making Methods and Applications", *United States Of America: CRC Press Taylor & Francis Group*, LLC, 69-71

ULUBEYLİ, S. ve MANİSALI, E. (2005). "İnşaat Makineleri Alımında Çok Ölçütlü Karar Verme Modeli", *3. Yapı İşletmesi Kongresi, Bildiriler Kitabı*, 172-182.

ULUCAN, A. (2012). *Electre III ile Alternatiflerin Sıralanması*, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Ders Notları, Ankara.

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

ÜNAL, O.K, (1997). *Aracı Kurumlar*, Yaklaşım Yayınları, Ankara.

YAYAR, R. ve BAYKARA, H.V. (2012). "TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama", *Business and Economics Research Journal*, 3(4): 21-42.

6362 SAYILI SERMAYE PİYASASI KANUNU (2012). <http://www.spk.gov.tr/apps/mevzuat/MevzuatGoster.aspx?nid=11>

EKLER

EK 1: ORESTE Yönteminin Uygulama Aşamaları (2014)

Adım 1: BESSON Rank Değeri

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İFO	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	4	3	1	5	2
L2	4	3	1	5	2
L3	3	4	1	2	5
A1	2	5	1	3	4
A2	1	5	2	3	4
A3	2	5	1	3	4
S1	4	2	1	5	3
S2	2	4	5	1	3
K1	3	5	2	4	1
K2	2	5	1	4	3
K3	2	5	4	3	1

Adım 2: Projeksiyon matrisi

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İFO	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	3,19	2,41	1	3,98	1,65
L2	3,30	2,60	1,65	4,05	2
L3	3	2,57	2,41	2,60	4,24
A1	3,30	4,55	3,20	3,57	4
A2	3,98	5	4,05	4,24	4,55
A3	4,82	5,55	4,77	4,95	5,19
S1	5,88	5,60	5,56	6,16	5,70
S2	6,38	6,60	6,83	6,35	6,46
K1	7,23	7,53	7,17	7,35	7,15
K2	7,96	8,26	7,94	8,10	8,01
K3	8,75	9	8,87	8,79	8,73

Adım 3: Global Matris

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İFO	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	10,5	5,5	1	16,5	2,5
L2	12,5	7,5	2,5	19,5	4
L3	9	14,5	5,5	7,5	21,5
A1	12,5	23,5	10,5	14,5	18
A2	16,5	28	19,5	21,5	23,5

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

A3	26	30	25	27	29
S1	34	32	31	35	33
S2	37	39	40	36	38
K1	43	45	42	44	41
K2	47	50	46	49	48
K3	52	55	54	53	51

Adım 4: Sıralama Sonucu

	SIRALAMA	SUM (TOPLAM)
1	İFO	277
2	GEDİK	300
3	OSMEN	309,5
4	İSMEN	323,5
5	GLOBAL	330

EK 2: ORESTE Yönteminin Uygulama Aşamaları (2015)

Adım 1: BESSON Rank Değeri

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İFO	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	4	3	1	5	2
L2	4	3	1	5	2
L3	3	4	1	2	5
A1	1	5	2	3	4
A2	1	5	2	3	4
A3	1	5	2	4	3
S1	2	3	5	1	4
S2	2	3	5	1	4
K1	3	5	1	4	2
K2	1	5	2	4	3
K3	1	5	3	4	2

Adım 2: Projeksiyon matrisi

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İFO	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	3,19	2,41	1	3,98	1,65
L2	3,30	2,60	1,65	4,05	2
L3	3	3,57	2,41	2,60	4,24
A1	3,19	4,55	3,30	3,57	4
A2	3,98	5	4,05	4,24	4,55
A3	4,77	5,55	4,82	5,19	4,95
S1	5,60	5,67	6,16	5,56	5,88

S2	6,34	6,46	6,83	6,35	6,60
K1	7,23	7,53	7,15	7,35	7,17
K2	7,94	8,26	7,96	8,10	8,01
K3	8,73	9	8,79	8,87	8,75

Adım 3: Global Matris

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İFO	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	10,5	5,5	1	16,5	2,5
L2	12,5	7,5	2,5	19,5	4
L3	9	14,5	5,5	7,5	21,5
A1	10,5	23,5	12,5	14,5	18
A2	16,5	28	19,5	21,5	23,5
A3	25	30	26	29	27
S1	32	33	35	31	34
S2	37	38	40	36	39
K1	43	45	41	44	42
K2	46	50	47	49	48
K3	51	55	53	54	52

Adım 4: Sıralama Sonucu

	SIRALAMA	SUM (TOPLAM)
1	İFO	283
2	GEDİK	293
3	OSMEN	311,5
4	İSMEN	322,5
5	GLOBAL	330

EK 3: TOPSİS UYGULAMA AŞAMALARI (2014)

Adım 1: Normalize Matris

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İFO	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	0,31	0,39	0,71	0,30	0,39
L2	0,31	0,39	0,71	0,30	0,39
L3	0,26	0,08	0,90	0,34	0,01
A1	0,66	0,06	0,66	0,33	0,14
A2	0,66	0,06	0,66	0,33	0,14
A3	0,48	0,07	0,86	0,12	0,10
S1	0,47	0,38	0,85	0,00	0,37
S2	0,58	0,31	0,18	0,66	0,31

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

K1	0,30	0,00	0,45	0,23	0,81
K2	0,50	0,00	0,78	0,19	0,32
K3	0,47	0,00	0,26	0,39	0,74

Adım 2: Ağırlıklandırılmış Matris

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İNFÖ	4.İSMEN	5.OSMEN
L1	0,03	0,04	0,06	0,03	0,04
L2	0,03	0,04	0,06	0,03	0,04
L3	0,02	0,007	0,08	0,03	0,001
A1	0,06	0,006	0,06	0,03	0,01
A2	0,06	0,006	0,06	0,03	0,01
A3	0,04	0,007	0,08	0,01	0,01
S1	0,004	0,03	0,08	0,00	0,03
S2	0,05	0,03	0,02	0,06	0,03
K1	0,03	0,00	0,04	0,02	0,07
K2	0,05	0,00	0,07	0,02	0,03
K3	0,04	0,00	0,02	0,04	0,07

Adım3: İdeal Çözüm ve Negatif İdeal Çözüm

Kriter	İdeal Çözüm	Negatif İdeal Çözüm	Ağırlık
L1	0,06	0,03	0.090
L2	0,06	0,03	0.090
L3	0,08	0,001	0.090
A1	0,06	0,006	0.090
A2	0,06	0,006	0.090
A3	0,08	0,007	0.090
S1	0,08	0,00	0.090
S2	0,06	0,02	0.090
K1	0,07	0,00	0.090
K2	0,07	0,00	0.090
K3	0,07	0,00	0.090

Adım 4: İdeal Uzaklık ve Negatif İdeal Uzaklıklar Tablosu

Şirket	İdeal Uzaklık	Negatif İdeal Uzaklık
1.GEDİK	0,126	0,117
2.GLOBAL	0,190	0,038
3.İNFÖ	0,070	0,183
4.İSMEN	0,156	0,077

5.OSMEN	0,149	0,111
---------	-------	-------

Adım 5: Sonuç Tablosu

Şirket	Görelî Puanlar	Sıralama
1.GEDİK	0,480	2
2.GLOBAL	0,167	5
3.İNFÖ	0,722	1
4.İSMEN	0,332	4
5.OSMEN	0,427	3

EK 4: TOPSİS UYGULAMA AŞAMALARI (2015)

Adım 1: Normalize Matris

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İNFÖ	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	0,31	0,35	0,73	0,30	0,39
L2	0,31	0,35	0,74	0,30	0,39
L3	0,30	0,13	0,88	0,35	0,01
A1	0,99	0,01	0,10	0,08	0,06
A2	0,99	0,009	0,10	0,08	0,06
A3	0,99	0,01	0,08	0,05	0,05
S1	0,06	0,35	0,86	0,00	0,38
S2	0,17	0,50	0,67	0,00	0,52
K1	0,44	0,00	0,69	0,25	0,51
K2	0,97	0,00	0,23	0,02	0,09
K3	0,64	0,00	0,49	0,30	0,51

Adım 2: Ağırlıklandırılmış Matris

	1.GEDİK	2.GLBMD	3.İNFÖ	4.ISMEN	5.OSMEN
L1	0,03	0,03	0,07	0,03	0,04
L2	0,03	0,03	0,07	0,03	0,04
L3	0,03	0,01	0,08	0,03	0,001
A1	0,09	0,00	0,009	0,007	0,006
A2	0,09	0,00	0,009	0,007	0,006
A3	0,09	0,001	0,007	0,004	0,005
S1	0,005	0,03	0,08	0,00	0,03
S2	0,02	0,04	0,06	0,00	0,05
K1	0,04	0,00	0,06	0,02	0,05
K2	0,09	0,00	0,02	0,001	0,008
K3	0,06	0,00	0,04	0,03	0,05

Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

Adım 3: İdeal Çözüm ve Negatif İdeal Çözüm

Kriter	İdeal Çözüm	Negatif İdeal Çözüm	Ağırlık
L1	0,07	0,03	0.090
L2	0,07	0,03	0.090
L3	0,08	0,001	0.090
A1	0,09	0,00	0.090
A2	0,09	0,00	0.090
A3	0,09	0,001	0.090
S1	0,08	0,00	0.090
S2	0,06	0,00	0.090
K1	0,06	0,00	0.090
K2	0,09	0,00	0.090
K3	0,06	0,00	0.090

Adım 4: İdeal Uzaklık ve Negatif İdeal Uzaklıklar Tablosu

Şirket	İdeal Uzaklık	Negatif İdeal Uzaklık
1.GEDİK	0,116	0,194
2.GLOBAL	0,220	0,056
3.İFO	0,157	0,160
4.İSMEN	0,215	0,048
5.OSMEN	0,197	0,089

Adım 5: Sonuç Tablosu

Şirket	Görel Puanlar	Sıralama
1.GEDİK	0,624	1
2.GLOBAL	0,204	4
3.İFO	0,506	2
4.İSMEN	0,182	5
5.OSMEN	0,312	3

EK 6: ELECTRE YÖNTEMİ SANNA PROGRAMI UYGULAMA SONUCU (2014)

Sıralama	Şirketler
1	3.İFO
2	1.GEDİK
3	5.OSMEN
4	4.İSMEN

5	2.GLOBAL
---	----------

EK 7: ELECTRE YÖNTEMİ SANNA PROGRAMI UYGULAMA SONUCU (2015)

Sıralama	Şirketler
1	3.İNFÖ
2	1.GEDİK
3	5.OSMEN
4	4.İSMEN
5	2.GLOBAL

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme**Halim BAŞ¹****Öz**

Kamu sorumluluğu ilkesinden neşet eden kamu hizmeti anlayışının amacı, toplumun tüm kesimlerine eşit hizmet ve edim prensibiyle hizmet götürmektir. Bu hizmetler yönetim kapsamında iki elde toplanmaktadır. Bunlardan bir tanesi de yerel hizmet sağlayıcısı konumundaki yerel yönetimlerdir. Toplum yaşamındaki bireyselleşme emareleri, sosyal yapıdaki çözülmenin olduğu yönündeki fikirler görece yeni ve toplumu saran bir devinim içerisindedir. İslam dininde ihtimamlı bir öneme haiz olan aile kurumunu, postmodern kültürün hasılası modern anlayışın zayıflattığı anlaşılmaktadır. Sosyal politikanın devlet aktörü olarak bu yönde attığı ilk adım olarak 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması gösterilebilir. Küreselleşme olgusunun ivme kazandığı günümüz dünyasında, merkezi aktörün uygulayıcı vasfını yerine getirmesinde yaşanan güçlükler, yerel nitelikli hizmetlere devri zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, yerel yönetimlere intikal ettirilen sosyal politikalar aile mefhumu ile irtibatlandırılarak ele alınacaktır.

Bu çalışmada amaç, Türkiye’de yerel yönetimlerin aileye yönelik sosyal politikaları bağlamında Onuncu Kalkınma Planı’nda (2014-2018) yer alan Ailenin ve Nüfus Yapısının Korunması Programı’nın Türkiye’nin ekonomik ve sosyal gelişmesini desteklemek için dinamik nüfus yapısının korunması, aile kurumunun güçlendirilmesi ve sosyal refah ve sosyal sermayenin artışına yönelik öngördüğü program üzerinden bir çerçeve çizerek genel bir değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetim, Aile, Sosyal Politika

**An Evaluation On The Local Governments’ Family Policies In Turkey
Abstract**

The purpose of the public service that stems from a public responsibility principle is to provide services to all sections of the society based on an equal service and action principle. These services are gathered in the hands of two primary government bodies, one of

¹ İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Sosyal Güvenlik Pr., hbas@medipol.edu.tr.

Not: Bu makale 12-15 Mayıs 2016 tarihinde Isparta’da gerçekleştirilen V. Lisansüstü Çalışmalar Kongresinde Halim Baş tarafından sunulan “Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları” adlı bildirisinin geliştirilmiş halidir.

which is the local government as a service provider. The individualization of societal life and the disintegration in the broader social structure are relatively new and increasingly more widespread phenomena within the society. The family institution, a significantly weighed unit within the Islamic religion, seems to have been weakened by modernity, a byproduct of postmodern culture. The first step taken by the state in the way of social policy is the establishment of the Ministry of Family and Social Policy in 2011. In the increasingly globalized contemporary world, the difficulties central governments encounter in fulfilling their enforcement duties render the delegation of authority to local qualified bodies a must. To that end, this study addresses the question of social policies that are transferred to the local governments in connection with the institution of family.

The purpose of this study is make a general evaluation on the Family and Population Protection Program drafted in the Tenth Development Plan (2014-2018) in the context of social policies adopted by local governments which projects the consolidation of social welfare and social capital, protection of the dynamic population structure in order to support Turkey's economic and social development, and reinforcement of the institution of family.

Keywords: *Local Government, Family, Social Policy*

Giriş

Aile, insanlığın başlangıcından beri en eski ve en temel sosyal kurumlardan biridir.² Bu yönüyle aile, insanın toplumdaki ilişkilerini belirleyen işlevsel bir role sahiptir. Aileye atfedilen önem açısından ele alındığında Türk toplumları millet olarak, aile kurumunun hayatiyeti için özel çaba sarf etmişlerdir. Ne var ki, modern dünyada meydana gelen ve toplumumuzu doğrudan etkileyen küresel hareketlilik, aile kurumunun yapısında dönüşümlere yol açmıştır.³

Bununla beraber değişen ve gelişen işgücü ve istihdam yapısı ile birlikte sanayileşme sürecini tam anlamıyla yaşayamayan Türkiye’de, küreselleşmenin uzantısı esnek çalışma ve kadın istihdamının arka planını, modernizmden neşet eden özgürlük ve bağımsızlık unsurları oluşturmaktadır. Bu ise, ailenin temel bileşenlerinin yapısında meydana gelen değişim ve dönüşümün

² SEKAM, *Türkiye’de Aile Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi*, SEKAM Yayınları, İstanbul, 2011, s. 1.

³ Abulfaz Süleymanov, “Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri”. *Aile ve Toplum*, C.5, S.17 2009, s. 8.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme

fitilini ateşlemektedir.⁴ Özellikle serbest piyasa ekonomisinin toplumsal yapı, kültür ve düşünce tarzına etkileri yadsınamaz gerçeklerdir. Bu dönüşümün tetikleyici unsurları temelde sosyal içerikli bireysel sebeplerdir. Başlıca unsurlar; ailedeki maddi sorunlar, kadının ekonomik özgürlük kazanması ve onun ailede değişen rolüdür.⁵ Özellikle aile içi hiyerarşik yapıyı derinden sarsan çeşitli unsurlar söz konusudur. Bunlardan bir tanesi de Türkiye’de kabul edilen Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (TCE)’dir. TCE modern dünyanın küresel kültürel-bilimsel sistemin kadının erkek karşısındaki dezavantajlı konumunu ortadan kaldırmak için geliştirdiği bir kavramdır.⁶

Bu çerçevede, hâli hazırda yaşadığımız neo-liberal süreç, bu etkilere hızlandıran etkisi yapmaktadır. Söz gelimi, geleneksel aile yapısının karakteristiği yardımlaşma ve kuşaklar arası dayanışma unsuru bu çarkın değirmenlerinde erimiştir. Bu ise aile ve akrabalık ilişkilerini zedeleyen bir unsur olmuştur. Serbest piyasanın devletin refahı sağlamadaki etkinliğini azaltması sonucu devlet, sosyal alanlardan çekilmek durumunda kalmıştır. Bu durumun sonuçları aile parçalanmaları, bireyselleşme eğilimleri ve sosyal yapıda çözülmeye kadar uzanmıştır. Özellikle bireyselleşme eğilimlerini benimseyen bir bakış açısı; aile kurumunun nüfusu yenileme, kültür taşıma-aktarma, çocukları sosyalleştirme gibi temel işlevlerini görmezden gelmiştir.⁷

Öte yandan, hâl böyle iken gelinen süreçte, önlem olarak belirlenen aile politikalarının kadın üzerinden inşa edilmesi birtakım sorunların da çözüme kavuşturulmasını gerektirmektedir. Bu ise merkezi aktörün bıraktığı boşluğun yerel yönetimlere intikalini zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada amaç, Türkiye’de yerel yönetimlerin aileye yönelik sosyal politikalarını tespit etmek, uygulamalara dair araştırma yapmak ve sosyal politikanın yerel uygulayıcılarının aile politikaları ve hizmet alanlarına dair çalışmalarına değinerek genel bir değerlendirme yapmaktır.

⁴Bedrettin Kesgin ve Ömer Miraç Yaman, “Sosyal Politikada Sosyal Güvensizliğe Karşı Sınımlanacak Son Liman Aile mi?”, (ed.) Murat Şentürk, Ömer Miraç Yaman *Kentleşme ve Sosyal Politikalar*, Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul, 2013, s. 50-53

⁵ Süleymanov, “Çağdaş Türk Toplumlarında...”, s. 9.

⁶ SEKAM, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile (İzlanda, Finlandiya, İsveç, Türkiye)*, SEKAM Yayınları, İstanbul, 2014, s.4.

⁷ Kesgin ve Yaman, s. 52-53.

1. Sosyal Politika Ve Yerel Yönetimler Bağntısı

1.1. Sosyal Politika

Sosyal politikaya yönelik tanımlamaların arka planında esasen uzun bir tarihsel süreç olduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu başlık, sadece kavramsal boyut ile sınırlandırıldığı için sosyal politika tarihi detaylandırılmamıştır. Bunun yerine serüveni özetleyen bir görüşe yer verilmiştir. Buğra'ya göre sosyal politika tarihi, “..yoksulların toplumsal işlevlerini ücretle çalışmaya indirgeyen, ücretle çalışmayanları darülaceze benzeri kurumlara veya doğrudan doğruya hapisanelere kapatarak tecrit eden, bunu yapmadığı zaman onları hayırseverlik nesnesi haline getirip “gerçek muhtaç” ve “edepli” yoksul olarak tarif edip yaşayabilecekleri kadar yardım yapan, ama her durumda onları yoksul olarak tanımlayıp toplumda belirli ve farklı bir yere koyan yaklaşımların tarihi..” olarak ifade edilmektedir. Ne var ki, sosyal politika tarihini tek bir boyuta indirgemek sağlıklı değildir. Bu tarihin içerisinde insanı işgücü boyutuyla değerlendirenler olduğu kadar, insanın toplumsal niteliği üzerinde duranlar da var olagelmıştır.⁸

Bu yaklaşımların neşet ettiği sistemde, kapitalizmin günümüze kadar olan gelişim seyri bu dönemde vukua gelmiş, bir anlamda toplumsal değişim kapitalizm ile başlamıştır.⁹ Kapitalizm, aynı zamanda bir değerler dizisinin varlığını da gözler önüne sermektedir. Kârı doruklaştırmayı önceleyen, insanın manevi boyutunu arka plana atarak insanı bir meta olarak gören ve insanı işgücü boyutuna hapseden bu sistemin bıraktığı insana dair boşlukları doldurmak, tam olarak sosyal politikanın odak noktasında yer alır.¹⁰ Bu noktada Heiman, sosyal politikayı kapitalist ekonominin içine giren yabancı bir unsur, daha veciz bir söylemle Truva atı olarak nitelendirmektedir.¹¹ Teori ve pratik açısından kapsamı net olarak tanımlanamayan¹² sosyal politikanın çalışma sahasına giren alanlara, akademik yazında evrensel nitelikteki farklı yaklaşımlar

⁸ Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 48-49.

⁹ Tahir Baştaşmaz, *Sosyal Politikanın Fikri Temelleri*, Dora Basım Yayın, Bursa, 2016, s. 86.

¹⁰ Buğra, s. 48-49.

¹¹ Gosta Esping Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton, Princeton University Press, New Jersey, 1990, s. 11.

¹² Hasan Yüksel, *Güncel Gelişmeler Işığında Sosyal Politika*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2014, s. 7.

çerçevesinden çeşitli kavramsallaştırma ve tanımlama çabaları olduğu görülmektedir.

Kavram itibarıyla “...gayesi sosyal adalet ve barış olan, umumi iktisadın tabii kanunlarını tashih ve sınıf tezatlarının hafifletilmesini öngören bir ‘sosyal muvazene ve itilaf’ ilmi” olan¹³ sosyal politika, refah devleti ve sosyal hizmetleri odağına alarak, genel anlamda sosyal refah düşüncesinin toplum ve politikalarla olan ilişkisini inceler.¹⁴ Hine’nin tanımlamasında ise daha geniş anlamıyla, hassas ya da sosyal haklardan mahrum ve işgücü piyasası düzenlemeleri, sağlık ve güvenlik düzenlemeleri, fayda düzenlemeleri ve vergiler aracılığıyla, pay ve ihtiyaç kıstasının politik olarak tanımlanmasına göre, gelir dağılımını, çalışma şartları ve diğer sosyal koşulları etkilemek için bir hükümetin aradığı prensipler olarak ifade edilmektedir.¹⁵ Daha geniş düzlemde, “toplumsal düzenin tabii bir düzen olmayıp, insanlar tarafından oluşturulduğu fikri genel kabul görmeye başladığı andan itibaren; daha adil, daha yaşanabilir, daha sürdürülebilir bir sosyal düzenin esaslarının araştırılması ve politikalar oluşturulmasına yönelik çabalar sosyal politikayı oluşturmuştur”¹⁶

1.2. Yerel Yönetimler

Bir ülkede kamu hizmetleri, birtakım ilkelere belirlenen yönetim birimleri tarafından ifa edilmektedir. Bu bağlamda, tüm sistemlerde devlet yönetim yapıları iki temel birimden müteşekkildir. Bunlar: Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerdir. Bu iki sistem birbirini tamamlayıcı konumdadır. Ne var ki ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal, idari, ve kültürel yapısı gibi şartlar göz önüne alındığında, bu yönetim ilkelerinden birisinin ağırlıklı olarak uygulanması söz konusu olabilmektedir.¹⁷

Bu bağlamda merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki uygulama farklılıkları siyasi, yönetsel ve ekonomik ilişkiler anlamında iki ayrı model sınıflandırılmasına tabidir. İlk modelde

¹³ Cahit Talas, *Sosyal Politika*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1967, s.7

¹⁴ J. Vargas Hernandez vd., “What is Policy, Social Policy and Social Policy Changing”, *International Journal of Business and Social Science*, C. 2 S. 10, s. 287.

¹⁵David Hine, “The European Union, State Autonomy and National Social Policy”, (ed.) David Hine and Hussein Kassim, *Beyond the Market The EU and National Policy*, Routledge, London and New York, 2007, s. 1.

¹⁶ Serdar Aysu Bozkır, “Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’de Sosyal Politika”, Editör Aysen Tokol, Yusuf Alper, *Sosyal Politika*, Dora Basım Yayın, Bursa, 2017, s. 1.

¹⁷ Azim Öztürk, *21. Yüzyıl Türkiye’si için Yerel Yönetim Modeli*, Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 1997, s. 51.

yerel yönetimler merkezi yönetimin birer temsilcisi, vekili konumundadır ve üstlendiği rol, merkezi yönetimin karar ve politikalarının yürütülmesini sağlayan yönetsel sistemin bir parçası gibi hareket etmek olduğundan kamu hizmetlerindeki takdir yetkileri oldukça kısıtlıdır. Diğer model "ortaklık" modelinde ise yerel yönetimler, ayrı organ olarak kendi hak ve görevleri kapsamında kamu hizmetlerinin üretilip halka sunulmasında, merkezi yönetimin bir "ortağı" gibi kabul edilir.¹⁸ Ülkemizin de içinde yer aldığı üniter yapıli devlet yönetimleri, devletin merkezinden alınan kararların, merkezin kaynaklarıyla, merkezin personeliyle ve hiyerarşi içinde uygulanması esasına dayanan merkezi yönetim ile merkezi yönetimden ayrı bir tüzel kişiliğe sahip, organları seçimle belirlenen idari kuruluşların yönetimle ilgili kararlar alıp uygulayabildiği yerinden yönetim sisteminin bütünlüğüne dayanır.¹⁹

Bu düzlemde, yerel yönetim kavramı, köy, kasaba, kent ve bölge yönetimini ifade etmek için kullanılır. Hem Batı hem de Doğu literatüründe yer alan bu alanlar, yerel yönetim kavramları olarak bilinmektedir. Ülkelerin yönetim biçimlerine göre farklılık gösterse de hemen hemen birçok ülkede söz konusu birimler (bölge hariç) yerel yönetim birimleri olarak mevcuttur.²⁰ Bu bağlamda, yazılı literatürde yerel yönetime dair yapılan çeşitli tanımlamalar söz konusudur. Bu görüşlerden Çukurçayır'a göre, yerel yönetim, halkın ihtiyacını ve yerel halkın tümünü kapsayan hizmetleri yerinde gören ve karşılayan kamu tüzel kişiliğine sahip örgütsel yapıdır.²¹

Yerel yönetimin bir diğer tanımına göre, evrensel kabulleriyle, belirli bir coğrafi alanda yerleşik bulunan yerel topluluğa, bir arada yaşamlarından ötürü hizmet amaçlı kurulan, karar organlarının seçilerek yetkili makamlara geldiği, yasalarca belirlenmiş görev ve yetkilere, özel gelirlere, bütçeye ve personele sahip, özekle olan ilişkilerinde yönetsel özerklikten yararlanan kamu tüzel kişilikleridir.²²

¹⁸ Vehbi Alpay Günel, "Merkezi Yönetim-Belediye İlişkilerinde Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneği", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1, 2013, s. 128.

¹⁹ Günel, "Merkezi Yönetim...", s. 128.

²⁰ M. Akif Çukurçayır, *Yerel Yönetimler Kuram Kurum ve Yeni Yaklaşımlar*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 107.

²¹ Çukurçayır, s. 107.

²² KAYA, *Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Raporu*, TODAİE, Ankara 1992, s. 1.

1.3. Türkiye’de Yerel Yönetim Kuruluşları

Türkiye’de yerel yönetimler anayasal kuruluşlardır. 1982 Anayasası'nın 123. maddesine göre, idarenin kuruluş ve görevleri "merkezden yönetim" ve "yerinden yönetim" esaslarına dayanmaktadır. Bu bağlamda, yerel yönetimleri konu edinen Anayasa'nın 127. maddesi, aynı zamanda ilk fıkrasında yerel yönetimlerin varlık nedenini de açıklamaktadır. Buna göre, "Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişilerdir." Yine aynı maddenin ikinci fıkrasına göre mahalli idarelerin kuruluş ve görevleriyle yetkilerinin "yerinden yönetim ilkesi" uyarınca kanunla düzenleneceği belirtilmektedir.²³

Türkiye’de hâlen geçerli olan 1982 Anayasa’sının 127. maddesi gereğince “il, belediye ve köy halkının müşterek ihtiyacını karşılamak üzere ihdas edilmiş kamu tüzel kişilikleridir” şeklinde ibare yer almaktadır. Türkiye’de yerel yönetim kuruluşları il özel idareleri, belediyeler ve köylerdir. 5018 sayılı kanun açısından değerlendirildiğinde ise Mahalli İdare Birlikleri ve Belediyelere Bağlı İdareler de yerel yönetimler kapsamına dâhil olmaktadır.²⁴ Söz konusu kurumlar arasında en eski ve geleneksel olanı köy idaresidir. Diğer kurumlar ise, Tanzimat’la beraber hayata giren Batılılaşma temayülünün bir tezahürü olarak Fransa’dan örnek alınmıştır.

Yerel idareler uzun dönem eski yasal düzenlemelere göre yönetilmişlerdir. Ne var ki yerel idarelerin oluşan ihtiyaçlara cevap verememesine karşın, bu konuda kapsamlı bir yasal düzenleme gerçekleştirilmemiştir. İl özel idaresi, belediye ve büyükşehir belediyesine ilişkin düzenlemelerin yapılması ancak 2005 yılında olmuştur.²⁵

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile İl özel idarelerine aileyi ilgilendiren maddeler kapsamında;

²³ “Yerinden Yönetim Yerel Yönetim”, T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM), http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/Arastirma_raporlari/trafik/B1.pdf, (19.2.2016)

²⁴ Murat Şeker, *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu*, Tesev Yayınları, İstanbul, 2011, s. 25.

²⁵ Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, *İdare Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, s. 258.

- Mahalli müşterek nitelikte olmak kaydıyla, il sınırları içerisinde, sosyal hizmet ve yardımlarda bulunma, yoksullara mikro kredi sağlama, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarının; yapım, bakım ve onarım ile diğer ihtiyaçlarının karşılanması (md. 6/a)
- Vali tarafından il halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemlerin alınması, il özel idaresi bütçesinde yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneğin kullanılması (md. 30/n)
- Sağlık, eğitim, spor, çevre, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürllülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulamak (md. 65) gibi düzenlemeler getirilmiştir.²⁶

5393 sayılı Belediye Kanunundaki aileye yönelik maddeler kapsamında;

Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'i geçen belediyeler, kadın ve çocuklar için koruma evleri açar (md. 14/a)

Sağlık, eğitim, sosyal hizmet ve yardım hizmetleriyle, yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürllülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında belde de dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulama (md. 77) gibi düzenlemeler getirilmiştir.²⁷

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun aileye yönelik maddeler kapsamında

- "Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek geliştirmek..." (md. 7/v) görev ve sorumluluklarındandır.²⁸

²⁶ 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, Resmi Gazete, 2005.

²⁷ 5393 sayılı Belediye Kanunu, Resmi Gazete, 2005.

²⁸ 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, Resmi Gazete, 2004.

1.4. Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika İşlevi, Sosyal Politika Alanları ve Sunduğu Hizmetler

Türkiye’nin hukuk sisteminde primli rejim olarak adlandırılan sosyal sigorta ve özel sigortaların yanında, primsiz rejim olarak da isimlendirilen ve hizmet götürülen kişilerin ücret ödemeksizin yararlanabildiği sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler de yer almaktadır.²⁹ Bu tür yardımlar, sosyal sigortalardan farklı olarak yardımlardan istifade eden bireylerin finansmanına katılmadığı ve finansmanın merkezi veya yerel yönetim bütçelerinden karşılandığı sosyal güvenlik uygulamalarıdır.³⁰ Bir başka ifadeyle sosyal sigortaların bıraktığı boşlukları doldurmak üzere devletin (merkezi, federe ve yerel idareler) bütçelerince tehlikeye uğrayanlara ve muhtaçlık içinde bulunanlara yaptığı yardımdır. Söz konusu yardımın mahiyeti ise ihtiyacın olup olmadığına bakılmaksızın verilmesi şeklindedir. Bir anlamda fakirlere yardımın eski gurur ve haysiyet kırıcı tarzının daha güzel metot ile ikamesi olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple “yardım” kelimesi yalnızca bu metodu ifade etmek için kullanılmaktadır.³¹

Türkiye açısından sosyal yardıma ihtiyacı bulunanların muhtaçlıklarının giderilmesi anayasal bir hak olarak düzenlenmiştir. Anayasanın ikinci maddesinde yer alan “devletin sosyal bir devlet olduğu” hükmünden hareketle, sosyal devlet anlayışının gereği olarak anayasanın çeşitli maddelerinde hükümler yer almaktadır. Bu bağlamda Anayasanın 5. maddesinde “...kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak... İnsanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.”, 60. Maddesinde “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.” ve 61. Maddesinde “Devlet, harp ve vazife şehitlerin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirler alır. Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma

²⁹ M. Refik Korkusuz ve Suat Uğur, *Sosyal Güvenlik Hukuku*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2015, s. 93.

³⁰ Yusuf Alper, *Sosyal Sigortalar Hukuku*, Dora Yayıncılık, Bursa, 2015, s. 20.

³¹ Turan Yazgan, *İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2011, s. 28.

kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.” hükümlerine yer verilmiştir.³²

Türkiye’de yerel sosyal politikaların uygulanmasında yerel yönetimlerin geçirdiği dönüşüm süreci bir anlamda kamu yönetiminin sosyal boyutuna eklenmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Belediyelerin tarihsel bağlamda yoksulluk politikalarına yönelik roller üstlendikleri bilinmekle beraber, esaslı olarak bu alandaki varlıklarının yeni olduğunu ifade etmek mümkündür. Buradan hareketle belediyelerin sosyal yardım alanına çok ciddi kaynak aktarımında bulunduğu gözlenmektedir.³³ Türkiye’de belediyelerin sosyal hizmet ve sosyal yardım alanında sunduğu hizmetlerden kadınlar, yaşlılar, engelliler, çocuklar, gençler, yoksullar ve toplumdaki diğer kesimler yararlanabilmektedir.

Merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin ulusal ölçekte sunduğu hizmet yelpazesinin farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Bu bağlamda yerel yönetimler belirli bir coğrafi alan yerleşimcilerinin günlük yaşam kalitesini artırmaya yönelirken, merkezi yönetim, ulusal ölçekte tüm ülke insanını kapsayıcı bir hizmet sunma eğilimindedir.³⁴ Bu durum planlanan ve uygulanan sosyal politikalar için de geçerlidir.

Merkezi sosyal politikalarla aynı potada birleşebilmesi adına yerel sosyal politikaların katkı sunma eylemine dönüşmesi icap eder. Bu yönüyle sosyal politika alanlarının hangi boyutta hangi yerel yönetim birimine ait olacağını belirlemek sağlıklı bir işlerlik kazanabilmesi için elzemdir.³⁵ Kabul görmüş birçok sosyal politika tanımlamasında, sosyal politikanın bireysel ve toplumsal refah düzeyine katkı sunma çabasında olduğu görülmektedir. Yerel yönetimlerin, ekonomik istikrar, gelir dağılımı ve kamusal hizmet gibi fonksiyonları merkezi yönetim ile beraber yürütmektedir. Bu açıdan refah düzeyi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir.³⁶

³² Eyüp Zengin, Ayhan Şahin, Salih Özcan, “Türkiye’de Sosyal Yardım Uygulamaları”, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi*, C.19, S.2, 2012, s. 136-137.

³³Bedrettin Kesgin, *Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım*, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 185.

³⁴Özcan Sezer ve Tarık Vural, “Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Devletin Değişen Rolü ve Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler Arasında Yetki ve Görev Paylaşımı”, *Maliye Dergisi*, S. 159, 2010, s. 207.

³⁵Ali Seyyar, “Yerel Siyasetin Gelişiminde Sosyal Politikaların Önemi”, (ed.) Hulusi Şentürk, *Yerel Siyaset*, Okutan Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 242.

³⁶ Halis Yunus Ersöz, *Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler (İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 76-77.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme

Bu açıdan diğer birçok işlevinin yanında yerel yönetimlerin en önemli fonksiyonlarının başında refahın dağıtımını hizmetini saymak olanaklıdır. Bu anlamda, sosyal nitelikli hizmetler gelir dağılımının dezavantajlı kişi ya da kişiler lehine yerel yönetimler tarafından olumlanmasıdır. Günümüzde kamu yönetimi birimlerinin merkezden ziyade yerel yönetimler olduğu gerçeğinden hareketle, yerel yönetimler bazı durumlarda merkezi yönetimden daha etkin sosyal nitelikli hizmet sunabilmektedir.³⁷ Yerel sosyal politikaların alanındaki bugünü ve yarını anlayabilme adına tarihsel sürecin bilinmesinde yarar vardır. Bu bakımdan gelinen noktanın arka planında küreselleşme kavramını tebarüz ettiren çeyrek asırdan daha fazla bir zaman seyri söz konusudur.

Küreselleşmenin hızlı bir devinim içerisine girmesi neticesinde yerelleşme odaklı yaklaşımlar ve politikalar doğrudan etkilenmiştir. Bir yandan ulus devlet kavramı yerini sınırların olmadığı çok ulusluluk kavramına bırakırken, diğer yandan yerel düzlemde farklı kültürler dünya vitrininde ön plana çıkmaya başlamıştır. Söz konusu durumun tetikleyicisi, her geçen gün kendisini yenileyen teknolojik gelişmelerdir. Aynı minvalde kentler ve bu düzeyde örgütlenmiş kurumlar devlet ile ikame olurken, sosyal ve ekonomik hayattaki önemi de giderek artmaktadır.³⁸ Bu sebeple sosyal bağlamda geniş ilişkiler ve normlar ağının bir örüntüsü olan kurumsal yapıyı sosyal politikanın, küreselleşme kavramından izole olması mümkün olamamaktadır.³⁹

Yirminci yüzyılın son yirmi yılı, gelişmekte olan dünyada yerel yönetimler adına idari yönetim, ekonomi, politikanın devri ve yerel demokrasinin kapsamında önemli bir artışa tanıklık etmiştir. Liberalleşme ve özelleştirme ile birlikte bu değişim, ulusal hükümet otoritesinin ekonomi politikası üzerinde ciddi bir azalma eğilimi olduğunu göstermektedir.⁴⁰ Neo-liberal iktisatçıların, devletin ekonomik büyümeyi kısıtladığı ve özgürlüklerin önüne bir set çektiği gerekçesiyle "daha az devlet daha çok piyasa" görüşünü savunduğu

³⁷ Bedrettin Kesgin, *Kamu Sorumluluğunda Sosyal Hizmet*, Açılım Kitap, İstanbul, 2012, s. 129.

³⁸ Ersöz, s. 83.

³⁹M. Çağlar Özdemir ve Mehmet Zambak, "Küresel Dönüşümde Sosyal Politikanın Etkinliği: Dört Perspektiften Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2011, C. 61 S. 2, s. 221.

⁴⁰Pranab Bardjan and Dilip Mookherjee, "The Rise of Local Governments: An Overview", (ed.) Pranab Bardjan and Dilip Mookherjee, *Decentralization and Local Governance in Developing Countries*, The MIT Press, London, 2006, s. 1.

dönemde, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle merkezi yönetimlerin ekonomik ve sosyal hayattaki rol ve konumlarında bir daralma meydana gelmiştir.⁴¹

1970'lerde yaşanan ekonomik buhranlar ve petrol krizlerine bağlı olarak Keynes'in karma ekonomik modele dayalı refah devleti anlayışının çatırdadığı ⁴² refah devleti döneminde, ulusal düzeyde planlanan sosyal politikaların yerel düzeydeki uygulama kolu konumundaki, bazı ülkelerce "refah belediyeleri", "yerel refah devleti" gibi kavramlarla adlandırılan ve çeşitli fonksiyonları icra eden yerel yönetimler sahasında da görece bir daralma söz konusu olmuştur.⁴³ Küreselleşme sürecinin hızlı bir ivme kazanmasıyla tüm yapılarda kökten değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Şüphesiz ulus devlet kavramının nevisinde daralma yaşandığı kabul edilen bir olgu olmuş ve yönetimde yerelleşme temayülünün, yerel yönetim birimleri ile yerel kamusal hizmetlerde ön plana çıktığı yıllara tekabül etmiştir. Buna mukabil merkezi yönetimlerin rolü kısıtlanırken, yerel yönetimlerin yerelleşme olgusu ve ağırlığı kentsel alanlarda ön plana çıkmıştır.

Türkiye'de de benzer süreç süregelmüş ve yerel yönetimlerin kendisine belirlenen coğrafi alanı dışına taşan bir etki gücüne erişmiştir.⁴⁴ Söz konusu süreç kamu yönetimi sisteminin önemli bir aygıtı olan belediye kurumunun yasal çerçevede belirlenen alt yapı ve üst yapı hizmetlerinin ötesinde sosyal alanları da kapsayacak fonksiyon ve uygulamalarında değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Bir bakıma belediyelerin hizmet alanlarının 5393 ve 5216 sayılı kanunlarda ifade edilen yol, su, park, temizlik gibi temel kentsel altyapı ve teknik hizmetlerin ötesinde sosyal, kültürel, ekonomik, eğitsel alanlarda yerel halkın müşterek ihtiyaçlarına cevap verecek bir görev yüklenmesi beklenmektedir.⁴⁵

Gün geçtikçe yerel yönetimlerin, genel sosyal politikaların ve ilkelerin yerel düzeyde uygulanmasında, halkın yerel müşterek ihtiyaçlarının dikkate alınıp buna göre belirlenmesinde ve bu

⁴¹Ersöz, s. 83.

⁴²Aytuğ Altın, "Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim", *Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, 2013, s. 109.

⁴³Ersöz, s. 83.

⁴⁴Bedrettin Kesgin, "Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 26, 2012, s. 172.

⁴⁵Ekin Gülşen Çelik, *Yerel Yönetimlerin Sosyal Politikalara Etkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2013

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme

politikaları üretirken halkın paydaş bilinmesinde olduğu gibi birçok avantaja sahip olduğu kabul edilerek, bu tür uygulamalarda da giderek “yerelleşme”nin etkinliği ve verimliliği dile getirilmektedir. Bunun neticesinde hizmetlerde yerelleşme öngörülürken, yerel yönetimler içerisinde belediyelerin yeri farklı bir noktaya gelmiştir.⁴⁶

Merkezi ve yerel sosyal politikaların hedefleri ortak noktalarda buluşsa da merkezi sosyal politikalar daha çok hukuki yönünün belirlenmesinde gerekli zemini sunar. Yerel sosyal politika aktörleri ise sorumlu oldukları sınırlar içerisindeki sosyo-ekonomik şartlara ve toplumsal yapıya uyum sağlayan bir tutum sergilerler. Sosyal politikaların bu tutum çerçevesindeki hedeflerini şu şekilde sıralamak mümkündür:⁴⁷

1. *“Ferdî muhtaçlığın yanında değişik psiko-sosyal sorunların ve yüklerin ortaya çıkması halinde muhtaç insanlara, sosyal güvenlik yöntemleri (sosyal sigortalar, devletçe bakılma, sosyal yardım ve sosyal hizmetler) çerçevesinde geniş kapsamlı ve çok maksatlı maddî ve manevî destek ve danışmanlık hizmetleri sunmak*
2. *Sosyo-ekonomik yönden zayıf olan insanların sosyal ve ekonomik durumlarını sürekli olarak iyileştirmek.*
3. *Sosyal barışın ve adaletin temini için refah toplumunu oluşturmak*
4. *Akla gelebilecek tüm sosyal risklere ve bunların doğurabileceği her türlü zararlara karşı toplumun bütün üyelerini sosyal güvenlik kapsamı altına almak.*
5. *Fırsat eşitliği çerçevesinde insan haysiyetine yaraşır bir hayatın idamesi için tedbirler almak*
6. *Toplumda sosyal bütünleşmeyi ve sosyal tekâmülü oluşturmak ve bunun için de ahlakî ve sosyal sorumluluk duygusunu geliştirmek.*
7. *Kolektif kendi kendine yardım etme ilkesine uygun olarak, gerek kamu alanında, gerekse sivil toplumda sosyal dayanışma ruhunu hayata geçirmek ve sivil toplum örgütlerine katılımcı imkânlar tanımak.*

⁴⁶ Bedrettin Kesgin, “Sosyal Hizmetin Yerelleşmesi ve Sosyal Hizmette Yerel Yönetimlerin Artan Rolü”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14. S.4, 2016, s. 328.

⁴⁷Seyyar, s. 242.

8. *Sosyal ahlak esaslarının toplumda geçerlilik kazanması yönünde sosyal pedagojik faaliyetlerde bulunmak.”*

Merkezi yönetim tarafından sağlanan tüm hizmetler bir bakıma yerel sosyal hizmet birimleri tarafından da verilmektedir. Bu hizmetleri; yoksullara, korunmaya muhtaç çocuk ve gençlere, yaşlı ve özürlülere, kadın ve aile, afetzede ve mültecilere yönelik hizmetleri bunların yanında; temel sosyal politika alanındaki sağlık, eğitim, konut hizmetleri, ilaveten, kadın, genç, özürlü ve yaşlılar merkezli genel hizmetler şeklinde tasnif etmek olanaklıdır. Bu anlamda, belediyeler kanalıyla sağlanan sosyal hizmetler ve yararlanıcılar özetle şu şekildedir:⁴⁸

1. *“Çocuklara yönelik olarak; sokak çocukları merkezleri, madde bağımlısı çocuklara yönelik rehabilitasyon merkezi, istismara uğramış çocuklar için hukuki ve psikolojik yardım merkezleri, kreş, çocuk yuvası, çocuk kulüpleri, kimsesiz çocuklar için yuvalar, parklar, çocuk bahçeleri, oyun alanları, trafik ve eğitim alanları ve derslere destek kursları.*
2. *Gençlere yönelik olarak; “sosyo-kültürel ihtiyaçlar için gençlik merkezi ve gençlik evlerinde eğitici seminer, panel ve sempozyumlar; spor, müzik, tiyatro, diksiyon, psikolojik destek, iyileştirme ve destek faaliyetleri; eğitim bursları, üniversite yurtları, sosyal tesisler, spor okulları, paso uygulaması, ücretsiz çorba dağıtımı, ücretsiz çamaşır yıkama yerleri ve suça yönelimi önlemek amacıyla rehberlik hizmetleri.*
3. *Yaşlılara yönelik olarak; evde ve kurumda bakım hizmetleri, psikolojik destek hizmetleri, sağlık hizmetleri, rehberlik, refakat ve danışmanlık hizmetleri, sosyal ve kültürel etkinlikler, temizlik ve bakım hizmetleri, ev içi bakım onarım hizmeti, gıda, giyim ve yakacak yardımı, ekonomik destek hizmetleri, öncelikli hizmet kartı, acil yardım hizmetleri ve yaşlı serbest kalma hizmetleri.*
4. *Engellilere yönelik olarak; evde bakım ve sağlık hizmeti sunmak, engelli gün ve haftalarında etkinlikler*

⁴⁸Yusuf Genç, “Blok Uygulama II”, *Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmet Uygulamaları*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayını, Erzurum, 2015, s. 11-20.

düzenlemek, yol ve kaldırımlarda fiziki düzenlemeler yapmak, yaz kampları tertip etmek, danışmanlık ve rehberlik sunmak, çeşitli eğitimler vermek, engelli derneklerine destek olmak ve spor imkânları geliştirmek. Ayrıca gezi, piknik, tiyatro vb. sosyal ve kültürel faaliyetlere katılımı kolaylaştırmak için asansörlü otobüs ve minibüs ile ulaşım hizmetleri vermek.

5. *İşsizlere yönelik olarak; meslek ve beceri kazandırmaya yönelik kurslar düzenlemek, sosyal amaçlar taşıyan eğitim faaliyetlerinde bulunmak ve kırsal bölgelerdeki belediyeler tarafından çiftçilik ve hayvancılık yapanlara yönelik olarak tarım, arıcılık vb. kurslar vermek.*
6. *Afetzedelere yönelik olarak; yiyecek, giyecek, ısınma, geçici barınma, gezici aşevi, gezici ekmek yapım aracı gibi sosyal yardımların yanı sıra iş makinesi ve kurtarma timi gibi teknik destek hizmetleri verilmektedir. Ayrıca mağdur duruma düşen birey ve aileler için ayni, nakdi, psikososyal, rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verilmektedir.”*

Bunların yanında 1920’lerden bu yana; “yetim evleri, ihtiyar yurtları, yoksullar için yatı evi, muhtaçlar için yardım sandıkları, şefkat sandıkları kurmak ve işletmek, çocukları korumak ve gözetmek, çocukların çalıştırılmasını önlemek, yoksul hastaları ve kazaya uğrayanları korumak, sakat ve kimsesiz kişilere yardım etmek, işsizlere iş bulmak, memleketlerine göndermek; kimsesiz kadınları korumak, dilencililiği önleyici tedbirler almak” gibi sosyal hizmet uygulamaları yine belediyelere tevdi edilen hizmet arasında gösterilmektedir.

Değişen ve gelişen dünyada artan ve çeşitlenen insan ihtiyaçlarından sosyal hizmet uygulamaları da nasibini almaktadır. Bu sosyal hizmetlerden yerel kuruluşlar kapsamında olanlar; “aile danışma merkezleri, toplum merkezleri, aile eğitim ve sosyal hizmet merkezleri, kadın koordinasyon merkezleri, kadın konuk evleri, rehabilitasyon merkezleri, gençlik merkezleri, sokakta çalışan çocuklar ve madde bağımlıları birimleri, meslek edindirme kursları,

sosyal yardım mağazaları, barınma evleri, huzurevleri, barınma hizmetleri” gibi hizmetlerdir.⁴⁹

2. Aile, Sosyal Politika İlişkisi ve Aile Politikaları Bağlamı

2.1. Aile ve Sosyal Politika İlişkisi

Sosyal politikaların bir ülkenin tüm bireyleri için ve özelde bakıma ve korunmaya muhtaç olanları için koruyucu, güçlendirici, sosyal adalet ve eşitliği sağlayıcı bir rol üstlendiği ifade edilebilir. Bu bağlamda sosyal politika; eğitim, sağlık, çalışma yaşamı, sigorta, sosyal koruma, sosyal hizmetler gibi geniş ilişkiler ve normlar ağının bir bütün olarak temsili şeklindedir. Dolayısıyla insan onuruna yaraşır bir hayat standardı için sosyal politika pratiklerinin önemi büyüktür.⁵⁰

Bu doğrultuda aile politikası sosyal politikanın vazgeçilmez bir parçasıdır. Ne var ki, aile politikası birkaç noktada sosyal politikadan ayrılır. Muhteva olarak devlet tarafından planlanan ve yürütülen, aile yaşamına etki etme amacı güden önlem ve uygulamalardır. Sosyal politikalar (gelir dağılımı, konut, sağlık, eğitim) hem teoride, hem de pratikte aileye doğrudan bir etki gücüne sahiptir. Ancak aile politikası ile kast edilen, doğum hızı, aile büyüklüğü, çalışan ebeveynler için çocukların ve yaşlıların bakımına ilişkin hizmetler, koruyucu aile programları gibi politikalar.⁵¹ Diğer yandan ailenin bir sosyal politika birimi olarak kabul görmesi, refah devletinin krize girmesiyle eş zamanlıdır. Aynı zamanda sosyal hizmetlerin krizle birlikte bütçe üzerindeki mali külfeti artmış böylece devlet bu külfetten kurtulma yoluna gitmiştir. Bundan dolayı ailenin ve sosyal dayanışma ağlarının sosyal refah organizasyonları içine dahil edilme politikalarının gelişim kaydettikleri görülmektedir.⁵²

Delican’a⁵³ göre aile, sosyal politika veya refah devleti yaklaşımında merkezi bir öneme sahip değildir. Ancak ailenin temel fonksiyonlarını yerine getirmedeki eksiklikleri görüldüğü takdirde veya ailenin çöküşü durumunda devlet müdahalesinin varlığı

⁴⁹Yusuf Genç ve İsmail Barış, “Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerinden Yönetimin İşlevselliği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 32 Kış 3, 2015, s. 111-112.

⁵⁰ Arzu İçağasıoğlu Çoban ve Cengiz Özbesler, “Türkiye’de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, S. 18, 2009, s. 33.

⁵¹ Çoban ve Özbesler,, s. 33.

⁵² Mustafa Delican, *Aile*, “Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile”, *Ekonomi ve Sosyal Politika*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Ankara, 1997, s. 19

⁵³ Delican, s. 18.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme

kaçınılmazdır. Bu beklentilerin tezahürü Avrupa’da koruyucu aile politikalarının yaygınlaşması şeklindedir. Bu politikalar ise çoğunlukla parçalanmış ailelere yönelik olması hasebiyle ailenin çöküşü ve aileye yönelik sosyal politikaların artışı arasında doğrusal bir ilişki olduğunu gözler önüne sermektedir.

Öte yandan 1980’lerden itibaren Avrupa Birliği ülkelerinde aile politikalarının içeriğinde değişim ve dönüşüme bağlı olarak bir arayış söz konusudur. Bu perspektife göre nirengi noktası, bütün ailelerden ziyade ihtiyaç içerisinde olanlar ekseninde durmaktadır.⁵⁴ Söz konusu aile politikalarının üç türlü uygulaması olduğuna değinen Dumon⁵⁵ bu politikaları: gelir sağlamanın yanında iş bulma (istihdam) politikalarını da içeren güçlendirme politikaları olarak atfedilecek olan aileyi sürekli ve gelir sahibi yapacak ekonomik önlemler, eğitim ve danışma hizmetleri gibi, aile hayatını geliştirmeye ve rahatlatmaya yönelik hizmetler ve ailenin yerini tutacak veya onun yerini alabilecek önlemler olarak ifade ettiği aile bireylerinin ayrı ayrı ya da part time olarak yaptığı işleri devralacak hizmetler ve aile dışı kurumları öngören önlemler olarak kategorize etmektedir.

Nihayetinde Türkiye’de aile, sosyal politikanın hem aktörü hem de alıcısı konumunda bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, sosyal politika alıcısı olarak, “kendisine bakacak kimsesi (aile, akraba vb.) olmamasına yani “aile/hane” içerisinde muhtaç birey(ler)in varlığına karşılık gelmekte; sosyal politika aktörü olarak ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın etkililiği ve kamu sosyal politikalarının oluşumundaki rolü gereği olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶ Bu bölümde politika uygulamaları çalışmanın odak noktasını oluşturmadığı için Türkiye kısmında politika ve eylem planları kısımlarına değinilecektir.

2.2. Türkiye’de Aile Politikalarının Tarihsel Serüveni

Kavramsal olarak aile yapısını alakadar eden tüm alanlarda devletin ürettiği politikalar bütünü “aile politika”sını oluşturur.⁵⁷ Bu minvalde devletin doğrudan ana odağını oluşturan bu politikaları açık aile politikaları, dolaylı bir şekilde aileyi etkileyen farklı

⁵⁴Delican, s. 18.

⁵⁵ W. Dumon, “Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları”, (çev.) M. Ruhi Esengün . *Aile ve Toplum*, 2, 1991, s.6

⁵⁶ Faruk Taşçı, *Türkiye’de Sosyal Politika ve Dönüşüm Zihniyet, Aktörler ve Uygulamalar*, Seta Yayınları, İstanbul, 2017, s. 28.

⁵⁷ Latif Karagöz, “Türkiye’de Aile Politikalarında Bütünlük İhtiyacı”, *Politika Notu No. 2015/01*. İstanbul, İlmî Etüdler Derneği, 2015, s. 3.

politikaları ise kapalı aile politikaları olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda, Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin güttüğü aile politikaları üstlendiği rol itibarıyla kapalı aile politikası olduğu söylenebilir. İçerik olarak politikaların doğrudan aileyi hedef almadığı, dolaylı yoldan etkilediği gözlenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin aileye yönelik politika uygulamaları ilk olarak Medeni Kanun'un kabulüne dayandırılmaktadır. Bununla birlikte Batı'dan alınan eşitlik, özgürlük, hürriyet, demokrasi kavramlarının o dönemin ideolojik temsil ettiği ve bu temsil öğelerinin kadın ve gençlik politikaları üzerinden aileye yön verdiği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kızışan ekonomik küresel rekabet, bir anlamda Türkiye'nin yol haritasına doğrudan katkı sağlamıştır. Bunun neticesinde hızlı bir göç devrimi ve demografik değişim süreci başlamış, o dönemin aile politikalarını ise 1963 yılından itibaren uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde hızlı kentleşme ve sanayileşme ile ortaya çıkan çarpık kentleşme, konut sorunu, suç oranlarındaki artış, istihdam ve eğitim gibi problemleri gidermeye yönelik önlemler oluşturmuştur.⁵⁸

Bununla beraber devletin iktisadi kalkınma hamleleri çerçevesinde ortaya koyduğu milli gelir hedefleri tutturulamayınca dönüm noktası, 1965'te çıkarılan Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile doğumu teşvik eden anlayıştan⁵⁹; aile politikalarını doğrudan etkileyen doğurganlığı kısıtlayıcı politikalar anlayışına geçiştir.⁶⁰ 1980'li yıllarda küresel krizin getirisi olan ekonomik darboğaz, aile politikalarının süreklilik arz etmesinin önündeki en büyük engel olmuştur. Bu açıdan, aile politikalarına yönelik alınan önlem ve uygulamalar daha çok, özürülüler, yaşlılar, engelliler ekseninde yoğunlaşmıştır.

1989 yılında kurulan Aile Araştırma Kurumu'nun yaptığı aile şûraları, yayınlar ve araştırma faaliyetleri incelendiğinde bütüncül bir portre ortaya koyulsa da kapsamlı bir aile politikasına zemin oluşturulamamıştır. 1990'lı yıllarda ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık hem genel kamu politikaları, hem de aile politikaları konusunda süreklilik ve bütünlüğün önüne geçmiştir. Bu dönemde göze çarpan

⁵⁸ Karagöz, "Türkiye'de Aile Politikalarında...", s. 4.

⁵⁹ Belin Benezra, "The Institutional History of Family Planning in Turkey", *Contemporary Turkey at a Glance: Interdisciplinary Perspectives on Local and Translocal Dynamics*, Springer Vs, Frankfurt, s. 45

⁶⁰ Mehmet Fatih Aysan, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar", (ed.) Lütfi Sunar, *Türkiye'de Toplumsal Değişim*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 75.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme

durum, kadın-erkek eşitliği ve kadın istihdamının aile politikalarının bir parçası olarak görülmesidir. Bu kadın-erkek eşitliğinin temelleri, 2002 yılında yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun ile kadına karşı ayrımcılığı destekleyen maddelerin kaldırılması ile atılmıştır. 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu ile de iş gücü piyasalarında kadın-erkek eşitliğini destekleyen AB normlarına uyum sağlanmaya çalışılmıştır. 2004 yılında ise Anayasa’nın 10. maddesi değiştirilerek “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür” şeklinde bir fıkra eklenmiştir⁶¹

2000 yılı sonrası aile politikaları ise yeni bir siyasi temsil ögesi “muhafazakar demokrasi” kavramı üzerine temellendirilmiştir. Süregelen zaman diliminde aile politikalarının iki nirengi noktası söz konusudur. Aile, Avrupa Birliği uyum yasaları gereğince⁶² özellikle kadın politikaları üzerinden çağdaş/seküler düzenlemelere muhatap kılınmış, bir yandan da milli-manevi, geleneksel değerler üzerinden ele alınmıştır. Özellikle bu süreçte aile politikaları kadına yönelik geliştirilen eylem planları ve politikalar üzerine bina edilmektedir. Söz konusu eylem planları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik pozitif ayrımcılık uygulamaları, kadına yönelik her türlü şiddetin önlenmesi, kadının iş gücü piyasasına daha aktif bir şekilde katılması gibi politikalar, kadın merkezli düşüncenin yansımalarıdır. Özellikle kadınların iş gücüne katılımı destek görmektedir. Kadınların işsizlik verilerine bakıldığında 2006 yılında %10,3 iken 2010 yılında %11,6 ve 2014 yılında %11,9 olarak gerçekleşmesi bu durumu destekler mahiyettedir. Yine kadınların iş gücüne katılım oranı 2014 yılı itibariyle %31,6 gibi düşük seviyelerde kalması bu konuda atılması gerekli adımların daha kapsayıcı hale gelmesini zorunlu kılmaktadır.⁶³

AB ilerleme raporunda, kadın istihdamının önündeki engelin çocuk, yaşlı ve hastaların bakımına yönelik kurumların eksikliği gösterilmektedir. Böylece kadının bakıcı rolünün ön plana çıktığına vurgu yapılmaktadır. Raporda kadın istihdamı üzerinde durulan bir başka husus, mesleki eğitimle vasıfsız işçi niteliklerinin artırılması ve daha esnek çalışma koşullarıyla kadınların iş gücüne katılımının

⁶¹ Saniye Dedeoğlu, “Eşitlik mi Ayrımcılık mı ? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı”, *Çalışma ve Toplum*, 2, s. 48-49.

⁶² Ali Çiftçi, “Türkiye’nin Nüfus Bilgileri Işığında Kâzım Karabekir’in Aile ve Nüfus Politikalarına İlişkin Görüşleri ve Bugünkü Durum” *Aile ve Toplum*, C.5 S. 19 s. 35.

⁶³ AB Genişletme Stratejisi, *Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu*. 216 Brüksel: Avrupa Komisyonu, 2015, s. 30-96.

sağlanması yönündedir.⁶⁴ Esnek çalışma koşullarına ilişkin Aile ve Nüfus Dinamik Yapısının Korunmasıyla ilgili olarak kabul edilen “aile paketi” tasarısının içerisinde kadınlara doğum sonrası yarı zamanlı çalışma imkânının sağlanması ve mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden ay başına kadar kısmi süreli çalışma talebinin karşılanmasına yönelik bazı uygulamalar öngörülmektedir.⁶⁵ Ayrıca 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’un revize edilerek 6248 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un kabulü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Kurulması ve bu çatı altında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı gibi uzun vadeli planlamaların ve çalışmaların varlığı, TBMM bünyesinde Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun kurulması ve Haydi Kızlar Okula kampanyaları kadın politikalarına atfedilen önemi resmetmektedir.⁶⁶

2.3. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları

Türkiye’de Tanzimat’la birlikte başlayan modernleşme hareketleri beraberinde sosyal, ekonomik ve demografik dönüşümleri de getirmiştir. Şüphesiz aile, bu dönüşümden nasibini almış ve aile yapıları çeşitli şekillere ayrılmıştır.⁶⁷ Bu değişimin arka planında esasen, kökten bir kopuş olmasa bile yüzyılların tarihi mirası bir geleneği, inanma ve yaşama biçimini, kültürü, toplumsal yapıyı, üretim ve tüketim biçimlerinden toplum modeline kadar her şeyi kökten dönüştüren bir süreç yaşanmaktadır.⁶⁸

Olağan süreçte Türkiye’nin aile yapısını etkileyen unsurlar; nüfusun sayısal büyüklüğü, yapısı, yerleşim yerlerine göre dağılımı, sektörel dağılımı, doğurganlık seviyesi, doğurganlık normu, doğuşta yaşam süresi, aile kuruluşu ve evliliğin özellikleri, kadının toplumsal konumu, sosyal güvenlik sisteminin yapısı ve de toplumun zihniyet yapısında yaşanan kırılmaların aile yapısına izdüşümleridir.⁶⁹

⁶⁴ AB Genişletme Stratejisi, s. 33-56.

⁶⁵ “Annelerin Esnek Çalışması Tasarısı Komisyonundan Geçti”, <http://www.dunya.com/ekonomi/calisma-hayati/annelerin-esnek-calismasi-tasarisi-komisyonundan-gecti-256982h.htm>. (29.2.2016)

⁶⁶ Karagöz, “Türkiye’de Aile Politikalarında...”, s. 3-6.

⁶⁷ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, Tespitler, Öneriler*, 2013, s. 24.

⁶⁸ Abdurrahman Arslan, *Modern Dünyada Müslümanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 16.

⁶⁹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, s. 24.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme

Aile yapısını alâkadar eden tüm alanlarda devletin ürettiği politikalar bütünü “aile politika”sını oluşturur.⁷⁰ Dumon’un⁷¹ aile politikaları hakkındaki sınıflamasının ülkemizdeki yerel yönetim pratikleri açısından bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, ağırlıklı olarak Onuncu Kalkınma Planı’nda (2014-2018) yer alan Ailenin ve Nüfus Yapısının Korunması Programı’nın Türkiye’nin ekonomik ve sosyal gelişmesini desteklemek için dinamik nüfus yapısının korunması, aile kurumunun güçlendirilmesi ve sosyal refah ve sosyal sermayenin artışına yönelik öngördüğü program üzerinden bir çerçeve çizilecektir.

Aile, inanç bakımından ihtimamlı bir öneme haiz görülmekte ve toplum içerisinde temel yapı taşı olarak bilinmektedir. Bu doğrultuda Ailenin ve Nüfus Yapısının Korunması Programı’nın amaç kısmında⁷²

“toplumun çekirdeğini oluşturan, bireyi ve toplumu bir arada tutan aile kurumu, hoşgörü, sevgi ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yetişen bireyler, güçlü toplum olmanın temel esasıdır. Göç ve kentleşme, kültürel değerlerdeki aşınma, bireyselleşmenin artması, aile eğitimindeki eksiklikler, yeni iletişim teknolojileri gibi nedenlerle, aile üyeleri arasındaki iletişim azalmış, boşanmalar artmış, tek ebeveynli ailelerin oranı yükselmiş ve aile kurumu zayıflamaya başlamıştır. Nüfusun yaş yapısındaki değişimler sonucunda gelecekte aktif olmayan nüfus payının artması, doğurganlık hızının azalmasıyla da yaşlı nüfusun payının yükselmesi riski bulunmaktadır.”

şeklindeki ifadeler aslında ailenin neden sınırlanacak son kale olması gerektiğinin topografyasını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Aileye yönelik hizmetlerin geliştirilmesi bileşeni altında Türkiye Belediyeler Birliği, yerel yönetim bağlamında ilgili kuruluşlar arasında gösterilmektedir. Bu kapsamdaki evlilik öncesi eğitim, aile eğitimi ve aile danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması politikasının evlilik öncesi eğitim programının yaygınlaştırılacağına dair öngörülen eylem planında:

⁷⁰ Karagöz, “Türkiye’de Aile Politikalarında...”, s. 3.

⁷¹ W. Dumon, “Avrupa Topluluğu Ülkelerinde...”, s. 6.

⁷² Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), *Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı Eylem Planı*, s. 1.

-
- Belediyeler tarafından açılan Kadın Danışma Merkezleri ve benzeri sosyal hizmet birimlerinde çalışan uzman personele eğitimler verilecektir”
 - Evlilik öncesi eğitim programının yeni evli çiftlere ulaştırılması amacıyla eğitim seti bastırılacak, spot filmler hazırlanacak ve çalıştaylar düzenlenecektir.” ifadeleri yer almaktadır.

Aile Eğitim Programı (AEP) eylem planında ise:

- AEP'nin halk eğitimleri yoluyla yaygınlaştırılması amacıyla AEP seti ve broşürleri dağıtılacak, güncel sorunlarla ilgili spot filmler hazırlanacaktır.
- Belediyeler tarafından yerel radyo ve televizyonlarda aile ilişkilerini anlatan programlar yapılacaktır. AEP kapsamında yönetici, eğitici, formatör, eğitici yenileme eğitimi ve Baba Destek Programı eğitimi yapılacaktır.
- Nüfusu yüz bin ve üzeri belediyelerin ilgili birimlerinde görev alan personele yönelik AEP eğitici eğitimi verilecektir.

Aile Danışmanlığının Etkinleştirilmesini öngören eylem planında ise:

- Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından mesleki tanımı yapılan “aile danışmanlığı”nın mesleki yeterlilik çalışmaları tamamlanacaktır.
- Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı çerçevesinde daha önce Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı eğitimi alan personele süpervizyon eğitimi verilecek, boşanma danışmanlığı hizmetine ilişkin spot filmler hazırlanacaktır.
- Danışmanlık hizmetine ilişkin farkındalık oluşturulması için afiş, broşür vb. materyallerin tasarlanarak basımı ve dağıtımı yapılacaktır. Belediyelere Aile Danışmanı kadrosu ihdası için gerekli mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.

Göçle şehre gelen ailelerin şehir yaşamına uyumlarını desteklemeyi öngören eylem planında ise:

- Kadın danışma merkezlerinde, çocuk ve gençlik merkezlerinde, sosyal hizmet merkezleri ile kültür merkezlerinde ve belediyelerin ilgili birimlerinde göçle gelen aileler öncelikli olarak ele alınacak, bu ailelerin yerel yönetimlerin ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerinden etkin bir şekilde faydalanması sağlanacaktır.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme

Tek ebeveynli ailelere yönelik hizmetlerin geliştirilmesine ilişkin eylem planında;

- Tek ebeveynli ailelere yönelik olarak eğitim modülü hazırlanacak ve danışmanlık hizmetleri verilecektir.
- Büyükşehir Belediyelerinde kurulan Aile Destek Merkezlerinin diğer belediyelerde de yaygınlaştırılması teşvik edilecektir.

Aile içi şiddet ve istismarın önlenmesine yönelik hizmetlerin geliştirilmesi politikası başlığı altında; Aile içi şiddetin, ihmal ve istismarın önlenmesine yönelik çalışmaların etkinliğinin artırılmasına ilişkin eylem planında:

- Şiddet mağdurlarına yönelik hizmet sunan kuruluşların kapasiteleri ve kuruluşlar arasında işbirliği güçlendirilecektir.
- Belediyelerdeki Kadın Danışma Merkezlerinde görev yapan uzmanlar tarafından kadınlara yönelik farkındalık yaratacak bilgilendirme ve toplantılarının yapılması sağlanacak ve etki analizi yapılacaktır.
- Toplum destekli güvenlik hizmetleri kapsamında; aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddetle mücadelede görev yapan güvenlik ve asayiş personeline eğitim verilecektir.
- Belediyeler tarafından açılan Aile Okulları yaygınlaştırılacaktır.

Kötü alışkanlıklarla ve bağımlılıklarla mücadele edilmesi ve risk altındaki çocukların korunması politika başlığı altında; aile yapısını etkileyen kötü alışkanlıkların ve bağımlılıkların azaltılmasına yönelik hizmetlerin geliştirilmesinin öngörüldüğü eylem planında:

- Kötü alışkanlıkların ve bağımlılıkların azaltılmasına yönelik eğitim modülü hazırlanacak ve eğitimler düzenlenecektir.
- Belediyelerin Çocuk ve Gençlik Merkezlerini yaygınlaştırılması teşvik edilecektir.
- İyi uygulama örnekleri belediyelere tanıtılacaktır.

Aile Refahının ve Nesiller Arası Dayanışmanın Artırılması bileşenine bağlı olarak, ailelere bilinçli ve sürdürülebilir tüketim alışkanlığının kazandırılması politika başlığı altında yer alan ailelerin finansal okuryazarlığı konusunda farkındalığını artırmaya yönelik çalışmalar yapılması öngörülmektedir. Bu kapsamda:

- Aile Eğitim Programı kapsamında ailelerin ve bireylerin finansal okuryazarlıklarının artırılması amacıyla eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri planlanacaktır. Belediyelerin Gençlik Merkezlerinde ve Kadın Danışma Merkezlerinde bankacılık, borçlanma, kredi kartı kullanımı ve yatırımlarla ilgili eğitimler verilecek, seminerler düzenlenecek, el kılavuzları hazırlanarak dağıtılacaktır.

Sosyal hizmet ve yardımların diğer kamu hizmetleriyle koordineli aile odaklı olarak etkin bir şekilde yürütülmesi politika başlığı altında sosyal yardım veya sosyal hizmete ihtiyacı olan bütün vatandaşlarımıza ulaşacak olan Aile Destek Programının (ASDEP) alt yapısı tamamlanması eylem planında öngörülmektedir. Buna göre:

- ASDEP'in hayata geçirilmesi için gerekli olan insan kaynağı planlaması, mevzuat altyapısı, il bazlı risk haritaları, ASPB hizmetlerinin hizmet standartları, izleme ve değerlendirme sistemi, ASDEP personelinin görev tanımlarını içeren hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.

ASDEP'in aşamalı olarak hayata geçirilmesini ifade eden eylem planında:

- Hazırlık çalışmaları tamamlanan ASDEP, belirli illerde aşamalı bir şekilde uygulamaya konulacaktır.

Dinamik Nüfus Yapısının Korunması bileşenine bağlı olarak; kaliteli, hesaplı ve kolay erişilebilir kreş ve okul öncesi eğitim imkanlarının yaygınlaştırılması politika başlığı altında yer alan kaliteli, hesaplı ve kolay erişilebilir kreş imkanlarının yaygınlaştırılması eylem planında:

- Kamu mali dengeleri çerçevesinde kaliteli, hesaplı ve kolay erişilebilir kreş imkanlarının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.

Kaliteli, hesaplı ve kolay erişilebilir okul öncesi eğitim imkanlarının yaygınlaştırılması eylem planında ise:

- Belediyelerin okul öncesi eğitim kurumu açabilmesi için gerekli yasal düzenlemeler hazırlanacaktır. Bu kapsamda, 5393 sayılı Belediyeler kanununun 14. maddesinin (b) bendi kreşleri de içerecek şekilde yeniden düzenlenecektir.

İŞKUR'un mesleki kurslarına katılım sağlamaları şartıyla kadınların çocuklarını bırakabilecekleri oyun odaları yaygınlaştırılmasını öngören eylem planında:

- İŞKUR'un meslek kurslarına devam eden kadınların çocuklarının gelişimlerini destekleyecek nitelikli bakımın etkinliklerle sağlanması amacıyla halk eğitim merkezleri

bünyesinde tahsis edilecek mekanlarda oluşturulacak oyun odaları kadın işsizliğinin ve okula gitmeyen çocuk nüfusunun yüksek olduğu pilot illerde oluşturulacak, daha sonrasında ise bu oyun odalarının ülke genelinde yaygınlaştırılması sağlanacaktır.

Aile dostu faaliyetlerin desteklenmesini öngören eylem planında ise:

- Tüm aile bireylerinin birlikte katılabileceği kültürel aktiviteler desteklenecektir.
- Belediye ve STK’lerin ortak kampanyaları ile yazılı ve görsel medya kullanılarak aile bilinci geliştirilecektir. Bu kapsamda yazılı ve görsel materyaller hazırlanıp dağıtılacaktır.
- Belediyelerde, Kent Konseyleri bünyesinde Aile Meclisleri kurulacaktır. Belediyelerin aile konusunda sivil toplum kuruluşları ile ortak proje geliştirmeleri desteklenecektir.⁷³

Sonuç

Refah sınıflandırmasına göre Akdeniz refah sınıfına yapısal olarak yakın görünen Türkiye’de, sınıflandırmanın öz karakteristiğini temsil eden aile, en temel refah sağlayıcısı konumunda yer almaktadır. Bu bir bakıma, devletin yetersiz kaldığı durumlarda devreye giren refah mekanizmasının aile olması durumudur. Bu anlamda devletin bu mecrada bıraktığı boşluğun, aile ve benzeri kurumların varlığıyla giderilmeye çalışılmasıdır. Ancak neoliberalizmin bireyselliği merkeze alarak vurgu yaptığı yalnızlık ve özgürlük yapısı, aile kurumunun yapısını dönüşüme zorlamaktadır. Dolayısıyla sosyal hayata bütüncül bakış açısıyla bu durum olumsuz bir biçimde yansımaktadır.⁷⁴

Türkiye’nin yakın tarihine bakıldığında özellikle 2000’li yıllardan bu yana ortaya çıkan olumsuz tabloya yönelik önlem ve uygulamalar, seyri tersine çevirmek için girişilen çabaları ifade eder. Bu anlamda, farklı uygulayıcı birimlerin varlığı ve hizmet sağlamadaki dağınık görüntüsü, yürütülen hizmetlerin tek bir çatı altında toplanmasını gerektirmiştir. 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bu eksikliği gidermeye yönelik ciddi bir adımdır. Elbette ailenin, sosyal politikanın merkezine alınması önemli bir hamledir. Ancak burada çalışmanın kapsamıyla irtibatlı olarak genel resim, sorun odaklı politikaların yerele yansımaları üzerinden değerlendirilmektedir. Bu noktada ifade etmek gerekirse, ister merkezi yönetim isterse yerel yönetimler olsun yürütülen

⁷³ Kalkınma Bakanlığı, s. 3-22.

⁷⁴ Kesgin ve Yaman, s. 51-53.

politikaların, aile bireylerine yönelik sosyal hizmet uygulamaları ile sınırlı olmadığıdır. Öncelikle politika bileşenlerine zemin teşkil eden değer odaklı söylemlerin uygulama pratiklerine yansımaları irdelemek sağlıklı bir değerlendirmeye açık kapı bırakacaktır.

Avrupa Birliği'ne uyum yasaları çerçevesinde kabul edilen Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, TBMM bünyesinde kurulan kadın-erkek fırsat eşitliği komisyonu ve ailenin korunmasına yönelik kanunun revize edilerek ailenin korunması ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi formatına getirilmesi gibi uygulamalar esasen toplumsal yapının, geleneksel ve kültürel öğelerin, bölgesel dinamiklerin hesaba katılmadığı gibi bir durumu yansıtmaktadır. Bunlara ilaveten nüfus dinamiğini korumaya yönelik önlemlerin ana odağında kadın olduğu görülmektedir. Politikalar ekseninde kadına biçilen rol hem iş gücüne katılımı hem de nüfus artışının devamı niteliğinin temsilidir. Daha açık bir ifadeyle aile içerisinde iş hayatı ve ev arasında çatışan rollerin ortaya çıkışıdır.

Avrupa Komisyonunun Türkiye Raporu'nda yer verilen kadına yönelik mesleki niteliklerinin artırılması ve esnek çalışma koşullarının sağlanması ve kadın istihdamının önündeki engelin bakım kurumlarının eksikliği gibi unsurlar, bu durumu daha da girift hale getirmektedir. Bu çatışma rollerinin arka planında ise Dinamik Nüfus Yapısının Korunması programında açıklanan parametrelere göre aile birliğinin ve nesiller arası dayanışma bilincinin artırılmasına yönelik söylem, bir bakıma kadının aile içindeki çatışan rolünü hafifletmek veya bertaraf etmek amacıyla olduğudur. Program çerçevesinden yola çıkılırsa, örneğin, göç ile gelenlerin korunmasına yönelik eylem planı şehirleşme, konut politikaları gibi bağıntıların ayrı veya bağımsız düşünülmemeyeceğini göstermektedir.

Unutulmamalıdır ki Türkiye, nüfus projeksiyonlarına göre giderek yaşlanan bir nüfus dinamiğine sahiptir. Nüfus dinamiğini korumak adına alınan uygulama tedbirlerinde belki de ekonomik yapı ve aktif genç nüfusunun varlığı, ayrıca ne eğitimde, ne öğrenimde ne de çalışma sürecinde⁷⁵ (NEİY) olanların ciddi oranlarda olması gibi saikler, "üç çocuk" teşviki gibi söylemleri etkisiz bırakmaktadır. Üniversite okuma oranlarındaki genel artış hayata geç atılmayı beraberinde getirmektedir. Özellikle evlenme yaşlarının eskiye nazaran yüksek seviyelerde seyretmesi, program

⁷⁵ NEİY, 15-29 yaş grubunda olup herhangi bir eğitim, öğrenim ve çalışma sürecinde yer almayan gençleri ifade eder. Bkz. Nergis Dama, *Türkiye'nin Eğitim, Öğrenim ve Çalışma Sürecinde Olmayan Gençleri*, Seta Yayınları, İstanbul, 2017.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme

çerçevesinde evlilik öncesi eğitim, aile eğitimi ve aile desteği gibi programların gerekliliğini bir kez daha kanıtlamaktadır.

Manevi kalkınmaya yönelik pratiklerin, maddi unsurlarla desteklenmesi, ailelerin israf bilinci ve tasarruf eğilimlerini bilinçlendirmek amacıyla önerilen finansal okuryazarlık ve kredi kartı kullanımı eğitimi son derece önemli bir tedbirdir. Belediyeler bünyesinde ihdas edilecek Aile Meclisleri ve Sivil Toplum Kuruluşları ile geliştirilecek stratejik ortaklık, şüphesiz toplumun ahlak sigortası olan ailenin korunması, sürdürülmesi ve ihyası noktasındaki gerekliliği gözler önüne sermektedir.

KAYNAKLAR

AB Genişletme Stratejisi (2015) *Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu*. 216 Brüksel: Avrupa Komisyonu.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013), *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, Tespitler, Öneriler*, Ankara.

ALPER, Yusuf (2015), *Sosyal Sigortalar Hukuku*, Dora Yayıncılık, Bursa.

ALTIN, Aytuğ (2013), Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim. *Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, ss. 101-118.

“Annelerin Esnek Çalışması Tasarısı Komisyonundan Geçti”, <http://www.dunya.com/ekonomi/calisma-hayati/annelerin-esnek-calismasi-tasarisi-komisyonundan-gecti-256982h.htm>, (29.02.2016)

ARSLAN, Abdurrahman (2015), *Modern Dünyada Müslümanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

AYSAN, Mehmet Fatih (2014), “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar”, *Türkiye’de Toplumsal Değişim* (ed.) Lütfi Sunar, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss. 67-89.

BARDJAN, Pranab and MOOKHERJEE, Dilip (2006), “The Rise of Local Governments: An Overview”, *Decentralization and Local Governance in Developing Countries* (ed.) Pranab Bardjan and Dilip Mookherjee, The MIT Press, London, ss. 1-24.

BAŞTAYMAZ, Tahir (2016), *Sosyal Politikanın Fikri Temelleri*, Dora Basım Yayın, Bursa.

BENEZRA, Belin “The Institutional History of Family Planning In Turkey”, *Contemporary Turkey at a Glance: Interdisciplinary Perspectives on Local and Translocal Dynamics*, Springer Vs, Frankfurt, ss. 41-57.

BUĞRA, Ayşe (2008), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇELİK, Ekin Gülşen (2013), *Yerel Yönetimlerin Sosyal Politikalara Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇİFTÇİ, Ali “Türkiye’nin Nüfus Bilgileri Işığında Kâzım Karabekir’in Aile ve Nüfus Politikalarına İlişkin Görüşleri ve Bugünkü Durum” *Aile ve Toplum*, C.5 S. 19 ss. 25-41.

ÇUKURÇAYIR, Mehmet Akif (2003), *Dünya’da Yerel Yönetimlerin Değişen Rolü ve Yeni Kimliği. Çağdaş Yerel Yönetimler*, 3, ss. 5-21

ÇUKURÇAYIR, Mehmet Akif (2011), *Yerel Yönetimler Kuram Kurum ve Yeni Yaklaşımlar*, Çizgi Kitabevi, Konya,

DE HAAN, Arjen (2013), “The Social Policies Of Emerging Economies: Growth and Welfare In China and In India”, *International Development Research Centre (IDRC)*, 110, ss. 1-25.

DEDEOĞLU, Saniye (2009), “Eşitlik mi Ayrımcılık mı ? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı”, *Çalışma ve Toplum*, S. 2, ss. 41-54

DELİCAN, Mustafa (1998), “Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile”, *Aile, Ekonomi ve Sosyal Politika*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, ss. 1-26.

DUMON, Wilson (1991), “Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları”, (çev.) M. Ruhi Esengün . *Aile ve Toplum*, S.2, ss. 5-15.

ERSÖZ, Halis Yunus (2004), *Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler (İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği)*, Filiz Kitabevi İstanbul.

ERSÖZ, Halis Yunus (2011), *Sosyal Politikada Yerelleşme*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2010-99, İstanbul.

ESPING-ANDERSEN, Gosta (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press. Princeton, New Jersey.

GENÇ, Yusuf (2015), “Blok Uygulama II”, *Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmet Uygulamaları*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayını, Erzurum, , ss. 11-20.

GENÇ, Yusuf ve BARIŞ, İsmail (2015), “Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerinden Yönetimin İşlevselliği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 32 Kış 3, ss. 95-117.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref ve TAN, Turgut (2010), *İdare Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme

GÜNAL, Vehbi Alpay (2013), “Merkezi Yönetim-Belediye İlişkilerinde Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneği”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, S.1, ss. 127-134

HINE, David (2007), “The European Union, State Autonomy and National Social Policy”, *Beyond the Market The EU and National Policy*, (ed.) David Hine and Hussein Kassim, Routledge, London and New York.

İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN Arzu ve ÖZBESLER, Cengiz (2009), “Türkiye’de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler”, *Aile ve Toplum*, S. 18, ss. 31-43

Kalkınma Bakanlığı. (2015). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı Eylem Planı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/OD%C3%96P-08012015-Ailenin%20ve%20Dinamik%20N%C3%BCfus%20Yap%C4%B1s%C4%B1n%C4%B1n%20Korunmas%C4%B1%20Program%C4%B1%20Eylem%20Plan%C4%B1.pdf>, (27.02.2016)

KARAGÖZ, Latif (2015), “Türkiye’de Aile Politikalarında Bütünlük İhtiyacı”, *Politika Notu No. 2015/01*, İlmi Etüdler Derneği, İstanbul.

KAYA (1992), *Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Raporu*, TODAİE, Ankara.

KESGIN, Bedrettin (2012), “Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 26, ss.169-180.

KESGIN, Bedrettin ve YAMAN, Ömer Miraç (2013), “Sosyal Politikada Sosyal Güvensizliğe Karşı Sığınılacak Son Liman Aile mi?”, *Kentleşme ve Sosyal Politikalar* (ed.) Murat Şentürk ve Ömer Miraç Yaman, Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul, ss. 45-65.

KESGIN, Bedrettin (2013), *Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım*, Açılım Kitap, İstanbul.

KESGİN, Bedrettin (2016),” Sosyal Hizmetin Yerelleşmesi ve Sosyal Hizmette Yerel Yönetimlerin Artan Rolü”, *Manisa Celal Bayar Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14. S.4, ss. 319-340.

KORAY, Meryem (2000), *Sosyal Politika*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

KORKUSUZ, M. Refik ve UĞUR, Suat (2015), *Sosyal Güvenlik Hukuku*, Ekin Kitabevi, Bursa.

NORUZI, Vargas, H. and IRANI, R. Haj, A “What is Policy, Social Policy and Social Policy Changing”, *International Journal of Business and Social Science*, S. 10, ss. 287-291

ÖZDEMİR, M. Çağlar ve ZANBAK Mehmet (2011), “Küresel Dönüşümde Sosyal Politikanın Etkinliği: Dört Perspektiften Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 61 S. 2, s. 217-233.

ÖZTÜRK, Azim (1997), *21. Yüzyıl Türkiye'si için Yerel Yönetim Modeli*, Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.

SEKAM (2013), *Aile Yaşam Döngüsü ve Tüketim*, SEKAM Yayınları, İstanbul.

SEKAM (2014), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile (İzlanda, Finlandiya, İsveç, Norveç, Türkiye)*, SEKAM Yayınları, İstanbul.

BOZKIR, Serdar Aysu (2017), “Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’de Sosyal Politika”, *Sosyal Politika* (ed.) Aysen Tokol ve Yusuf Alper, Dora Basım Yayın, Bursa, ss. 1-6.

SEYYAR, Ali (2008), “Yerel Siyasetin Gelişiminde Sosyal Politikaların Önemi” *Yerel Siyaset*, Okutan Yayıncılık, İstanbul, ss. 237-259.

SEZER, Özcan. Vural, Tarık (2010), “Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Devletin Değişen Rolü ve Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler Arasında Yetki ve Görev Paylaşımı”, *Maliye Dergisi*, S.159, ss. 203-219.

SÜLEYMANOV, Abulfez (2009), “Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri”, *Aile ve Toplum*, C.5 S.17 ss. 7-18.

ŞEKER, Murat (2011), *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu*, Tesev Yayınları, İstanbul.

TALAS, Cahit (1967), *Sosyal Politika*, Sevinç Matbaası, Ankara.

TAŞÇI, Faruk (2017), *Türkiye’de Sosyal Politika ve Dönüşüm Zihniyet, Aktörler ve Uygulamalar*, Seta Yayınları, İstanbul.

YAZGAN, Turan (2011), *İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

“Yerinden Yönetim Yerel Yönetim”, Erişim Tarihi: T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM), http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/Arastirma_rap_orlari/trafik/B1.pdf, (19.02.2016)

YÜKSEL, Hasan (2014), *Güncel Gelişmeler Işığında Sosyal Politika*, Ekin Kitabevi, Bursa.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme

ZENGİN, Eyüp Ayhan ve ŞAHİN, Salih Özcan (2012), “Türkiye’de Sosyal Yardım Uygulamaları”, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi*, C.19, S.2, ss. 136-137.

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu. Resmi Gazete, 2004.

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, Resmi Gazete, 2005.

5393 sayılı Belediye Kanunu, Resmi Gazete, 2005.

Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Servet Vergilerinin Karşılaştırılması

Özgür Mustafa ÖMÜR*
Adnan GERÇEK**

Öz

Ülkelerin vergi sisteminde gelir ve harcama vergileri genellikle mali fonksiyonu sağlamaya yönelik olarak kullanılırken, servet vergileri daha çok sosyal amaçları gerçekleştirmeye yöneliktir. Servet vergileri devlete gelir sağlamanın ötesinde, toplum içindeki mali dengesizlikleri düzeltme, vergilemede adalet ve eşitliği sağlama, gelir ve harcama vergilerini tamamlama ve servet verimliliğini artırarak ekonomik etkinliği sağlama gibi birçok fonksiyonu da bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde ve Türkiye’de alınan servet vergilerini karşılaştırmak, daha sonra üye ülkelerde servet vergilerinin payı en yüksek olan ülkeleri tespit etmek ve son olarak bu ülkelerde servet vergilerini inceleyerek ülkemiz için çıkarımlar yapmaktır.

Elde edilen bulguların sonucuna göre, AB ülkelerine kıyasla emlak vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı oldukça düşük olan Türkiye’de bu verginin oranlarını artırarak veya yeni uygulamalara gidilerek daha fazla vergi tahsil etme potansiyeli vardır. Veraset ve intikal vergisi ise çoğu AB ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de çok düşük düzeydedir. Ülkemizde MTV gelirleri çoğu AB ülkesine göre yüksektir fakat bu verginin AB ülkelerinde olduğu gibi çevreye duyarlı bir biçimde yeniden düzenlenmesinde yarar vardır.

Anahtar Kelimeler: vergi, servet vergileri, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, veraset ve intikal vergisi

A Comparative Analysis on the Wealth Tax In Turkey and The European Union Countries

Abstract

Income and expenditure taxes usually serve a financial function within a country's tax system, while wealth taxation is more about realizing social goals. The wealth taxes have many functions such as correcting the financial imbalances within the society, providing justice and equality in taxation, supplementing the income and expenditure taxes, and contributing to economic performance by increasing wealth efficiency.

* Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi Alucra Turan Bulutçu MYO, Uludağ Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, zgr_mstf@hotmail.com.

** Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, agercek@uludag.edu.tr.

The purpose of this study is to make a comparison between wealth taxes in the European Union (EU) countries and Turkey, to identify the countries with the highest share of wealth taxes among member countries, and to draw implications for our country by examining country-wise wealth taxes.

Findings of the study show that the share of real estate tax in total tax revenues is relatively low in Turkey compared to the EU countries, and there is a potential to collect more taxes by increasing the rate of this taxation or adopting new policies. Inheritance and transfer tax rates are very low in our country as in most EU countries. MVT revenues in our country are higher than most EU countries but it would be useful to rearrange this tax in an environmentally conscious way as the EU countries do.

Keywords: *tax, wealth taxes, estate tax, motor vehicles tax, inheritance and transfer tax*

Giriş

Vergi geçmişten günümüze devletlerin faaliyetlerini sürdürebilmesi için çok önemli bir yere sahiptir. Günümüzde verginin, devletin finansman ihtiyacını (mali fonksiyon) sağlamanın yanı sıra birçok fonksiyonu vardır. Bu fonksiyonlar arasında temel iktisadi hedeflere ulaşmak (iktisadi fonksiyon) ve gelir dağılımında adaleti sağlamak (sosyal fonksiyon) yer almaktadır. Ülkeler yükümlülerden vergi alırken belli kriterleri göz önünde bulundurmaları gerekir. Bu kriterlerin başında mali güç gelmektedir. Mali güce göre vergi almak, yükümlülerden vergi alırken onların ödeme güçlerine dikkat etmek anlamına gelir. Yükümlülerin ödeme gücünün göstergesi de elde ettikleri gelir, yaptıkları harcama ve sahip oldukları servettir. Bu yüzden ülkeler yükümlülerden gelir, harcama ve servet üzerinden vergi almaktadır.

Gelir ve harcama üzerinden alınan vergiler, verginin mali fonksiyonunu sağlamaya yönelik iken servet üzerinden alınan vergiler daha çok sosyal fonksiyonu sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle servet üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı gelir ve harcama vergilerine göre daha düşüktür. Bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde ve Türkiye’de servet vergilerinin, toplam vergi gelirleri ve GSYH içindeki paylarını araştırmak ve AB üyesi ülkeler içinde topladığı servet vergilerinin payı en yüksek ülkeler olan Birleşik Krallık, Fransa ve Belçika’da servet üzerinden alınan vergileri detaylı incelemektir. Ayrıca bu ülke uygulamalarından Türkiye’deki servet vergileri ile ilgili çıkarımlar

yapmaktır. Bu kapsamda çalışmada önce servet vergilerinin amacı üzerinde durulacaktır. Daha sonra AB'ye üye ülkelerde servet vergilerinin görünümüne bakılacak, bu ülkeler arasında bir karşılaştırma yapıldıktan sonra servet vergi gelirleri bakımından önce çıkan ülkeler tespit edilecek ve bu ülkelerdeki servet vergisi uygulamaları hakkında inceleme yapılacaktır. Bu tespitlerden sonra ise Türkiye'deki servet vergisi uygulamaları incelenecek ve AB ülkelerinde servet vergi gelirleri bakımından öne çıkan ülkelerin servet vergisi uygulamaları ile Türkiye'deki uygulamalar arasında bir karşılaştırma yapılacaktır.

1. Servet Vergilerinin Vergi Sistemi İçindeki Yeri ve Önemi

Geçmiş dönemlerde ülkelerin vergi sistemleri içinde büyük önem taşımış olan servet vergilerinin günümüzdeki önemi, başka bir ifadeyle bu vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı son derece düşüktür. Bugünkü modern vergi sistemleri, esas itibarıyla gelir üzerinden alınan vergilerle gider vergilerine dayanmaktadır (Pehlivan, 2015: 124). Servet üzerinden alınan vergiler günümüzde hiçbir ülkede gelir ve harcama üzerinden alınan vergiler kadar yaygın ve popüler olmamıştır. Dünya üzerindeki her ülke hem gelir (gelir vergisi ve kurumlar vergisi gibi) hem de harcama (KDV, ÖTV ve Gümrük vergileri gibi) vergilerini kullanmakta ve bu iki vergi türü çoğu ülkenin vergi gelirlerinin temelini oluşturmaktadır. Servet vergilerinden elde edilen gelirler ise bu iki temel vergi türünün oldukça gerisinde kalmaktadır (Chatalova ve Evans, 2013: 434-435).

Servet vergilerinin devlete gelir sağlamanın ötesinde, toplum içindeki mali dengesizlikleri düzeltmek, vergilemede adalet ve eşitliği sağlamak, gelir ve harcama vergilerini tamamlamak, kontrol etme ve servet verimliliğini artırarak ekonomik etkinliği sağlamak gibi sosyal işlevleri de bulunmaktadır (Öz vd., 2014: 2). Servet vergilerinin, kişiler arasında gelir ve servet dağılımındaki dengesizliklerin büyük boyutlara ulaşmasını engelleyebilecek olması vergi sisteminin içinde sürekli bulunmasının bir sebebini oluşturmaktadır. Maddi servet zenginliğin en önemli göstergesi kabul edildiğinden, bu vergiler vergi psikolojisine uygun düşmektedir (Erdem vd., 2012: 195). Servet vergisinin bir diğer amacı ise gelir vergisinin yanı sıra uygulanan bir servet vergisinin önemli bir denetim fonksiyonu görevi üstlenmesidir. Yükümlülerin vergiye tabi geliri beyannamelerinde tam olarak bildirmemeleri nedeniyle, gelir vergisi birçok durumda vergiye tabi geliri tam ve güvenilir bir biçimde kavrayamaz. Eğer gelir vergisinden kaçırılmış olan matrahlar servetin

oluşturulmasında kullanılmış ise, yükümlülerin servet vergisi beyannamelerinde gösterecekleri servetleri ile daha önce beyan ettikleri gelirleri arasında bir ilişki kurularak gelir vergisi beyanı dolaylı bir biçimde denetlenebilir. Böylece beyan dışı bırakılan gelirler servet beyannamesi ile ortaya çıkarıldıktan sonra ayrıca gelir vergisine tabi tutulabilir (Turhan, 1998: 175).

Servet vergilerinin gelir ve harcama vergilerine kıyasla daha az yaygın olması şaşırtıcı bir sonuç değildir. Çünkü servet vergileri hem ekonomik büyüme üzerinde hem de girişimci faaliyetler üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Ayrıca servet vergilerinin en büyük sorunu idari uygulama (özellikle değerlendirme ve bildirme) sorunudur. Bu yüzden servet vergileri açık bir evrensel vergi politika aracı değildir (Chatalova ve Evans, 2013: 435).

Özette, vergi adaletini sağlamak açısından gelir ve harcamalar üzerinden alınan vergilerin yanında serveti de vergilendirmek gerekmektedir. Bir vergi sistemi, servet unsurlarının da vergilendirilmesiyle ancak tamamlanabilir. Servet vergileri devletin mali ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmekten öte toplum içinde yaşayan bireylerin çok keskin servet farklılıklarını ortadan kaldırmak üzere öncelikle sosyal amaç güden vergiler olması bakımından önemlidir (Öz vd., 2014: 2).

2. Avrupa Birliği Ülkelerinde Servet Üzerinden Alınan Vergiler

The International Monetary Fund (IMF) ve the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) ve AB gibi kuruluşlar servet üzerinden alınan vergileri; gayrimenkuller üzerinden senelik olarak alınan vergiler, sahip olunan net servet üzerinden yıllık olarak alınan vergiler, veraset ve intikal vergisi, finans ve sermaye işlemleri (gayrimenkul transferleri de bu işlemlere dâhil) üzerinden alınan vergiler ile araç, makine ve ekipmanlar gibi taşınır mallar üzerinden senelik olarak alınan vergiler olmak üzere beş gruba ayırmaktadır (Un-Habitat, 2013: 1). Türkiye’de ise servet vergileri gayrimenkuller (bina, arazi ve arsalar) üzerinden alınan Emlak Vergisi, motorlu taşıtlar üzerinden alınan Motorlu Taşıtlar Vergisi ve servetin miras ya da miras dışı yollarla el değiştirmesi üzerinden alınan Veraset ve İntikal Vergisi olmak üzere üç gruba ayrılır.

2.1. Avrupa Birliği Ülkelerinde Servet Vergilerinin Görünümü

Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Servet Vergilerinin Karşılaştırılması

AB'ye üye ülkelerde servet vergileri, yıllık olarak düzenli bir şekilde alınan ve servete konu olan malın değeri ile alakalı olarak hesaplanan servet vergileri ile taşınmazların devir ve transfer işlemleri üzerinden bir defaya mahsus alınan diğer servet vergilerini kapsamaktadır. AB'ye üye ülkeler içinde genel olarak, her yıl düzenli olarak alınan emlak vergisi gelirleri diğer servet vergisi gelirlerine göre oldukça yüksek bir düzeydedir. Taşınmazlar üzerinden düzenli bir şekilde alınan emlak ve arazi vergileri, vergi gelirlerinin arttırılmasını planlayan AB ülkeleri politika yapıcılarının giderek artan bir ilgiyle karşı karşıyadır (GİB, 2014: 31).

AB'ye üye ülkelerde servetin transferi ve servet üzerinden alınan vergiler temel olarak üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar, veraset ve intikal vergisi, emlak ve arazi vergisi ve net servet vergisidir. İlk olarak veraset ve intikal vergisi, servet unsuru olan varlığın bir kişiden başka kişiye transfer işlemi karşılığında vergilendirilmesidir. Bu vergilerden, veraset vergisi AB'ye üye 20 ülkede, intikal vergisi ise 21 ülkede kullanılmaktadır. AB ülkelerinde veraset ve intikal vergisinde muafiyetler geniş çapta olduğu için, verginin tabanının geniş olması ve tarifesinin de yüksek olmasına rağmen, bu vergiden elde edilen gelir nispeten daha düşüktür (European Commission, 2014: 1).

Emlak vergisi üye ülkelerin her birinde tahsil edilen bir vergidir. AB'ye üye ülkelerin çoğunda hem gayrimenkul (ev, arsa gibi) sahiplerinden yıllık düzenli olarak vergi alınır, hem de gayrimenkullerin transferi üzerinden vergi alınmaktadır. Vergi oranları genel olarak nispeten düşüktür fakat vergiden muafiyet ve istisnalar da son derece azdır. Bu vergi hakkındaki temel sorun ise sahip olunan gayrimenkulün gerçek değerinin belirlenmesidir (European Commission, 2014: 1).

Maliye uzmanları, gayrimenkuller üzerinden alınan vergilerin tahsilinin yerel yönetim kuruluşları için daha elverişli olacağını ifade ederler. Çünkü yerel yönetim kuruluşlarının hizmetlerinden genellikle mülklerin sahipleri veya kiracıları yararlanır. Yerel yönetim kuruluşlarının elde ettikleri vergi gelirleriyle yapabileceği kamu harcamaları arazilerin değerini arttırabilir. Bu gelir kaynağının tahsisi ile yerel yönetim kuruluşlarına yerel özerklik vaat edilmiş olur. Yerel yönetim kuruluşları da ihtiyacı olan finansal kaynağın önemli bir bölümünü bu vergilerden temin eder (Un-Habitat, 2013: 1-2).

Net servet üzerinden vergi alınması AB ülkeleri arasında ender bir durumdur. Üye ülkelerin bazılarında belirli mallara sahip

olunması karşılığında (özellikle çevresel amaçlar ile) vergiler alınmasına rağmen, sadece AB'ye üye 3 ülkede hem gerçek hem de tüzel kişilerde vergi matrahı olarak sahip olunan net servet kullanılır. Bu verginin matrahı yüksek bir sınırın üzerindeki serveti kapsadığı için yükümlülerin oldukça düşük bir oranı net servet vergisinden sorumludur. Bunun sonucu olarak bu vergiden oldukça düşük oranda gelir sağlanmış olur (European Commission, 2014: 1).

Teorik olarak çekici gelmesine rağmen, net servet üzerinden yıllık olarak vergi tahsil eden ülkelerin sayısı geçmişe nazaran daha azdır. Bu vergiyi günümüzde kullanan Avrupa ülkeleri arasında Fransa, Lüksemburg (sadece şirketler üzerinde), Norveç ve İsviçre yer almaktadır. Fakat Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Lüksemburg (şahıslar üzerinden aldığı), Hollanda, İspanya ve İsveç gibi ülkeler daha önce bu vergiyi kullanmalarına rağmen günümüzde vergi sistemlerinden kaldırmıştır (Un-Habitat, 2013: 11). Net servet üzerinden alınan vergiler son yıllarda önemini kaybetmiştir. Son 20 yıl içerisinde birçok Avrupa ülkesi bu vergiyi uygulamaktan vazgeçmiştir. Bunun en önemli sebeplerinin başında bu vergide muafiyet ve istisnaların düzgün belirlenemediği ve bu verginin yatırım kararlarını ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesidir. Sermaye hareketliliğinin artması da sebeplerden bir tanesidir (McDonnell ve TASC, 2013:5).

Gayrimenkullerin transferleri üzerinden alınan vergiler ile finans ve sermaye işlemleri üzerinden alınan vergilerin kullanımı AB ülkeleri arasında yaygındır. Üye ülkelerin 23'ünün vergi sisteminde bu vergiler yer almaktadır (Un-Habitat, 2013: 11). Finansal İşlemler Vergisi, finansal piyasalarda gerçekleştirilen finansal işlemler (finansal araçların alım-satımı gibi) üzerinden alınan bir vergidir. Bu verginin kapsamına hisse senedi, tahvil ve türev ürün alım-satımları gibi her tür para cinsinden gerçekleştirilen işlemler girebilmektedir. Vergi çoğu ülkede elde edilen kazanç veya değer artışı üzerinden değil, işlem değeri üzerinden alınmaktadır (Güler vd., 2012: 18). Gayrimenkullerin transferleri üzerinden alınan vergiler ise, gayrimenkulün her el değiştirmesi aşamasında alıcı ya da satıcılardan tahsil edilmektedir.

2.2. Avrupa Birliği Ülkelerinde Servet Vergilerinin GSYH İçindeki Payı

AB ülkelerinde servet üzerinden alınan vergilerin neler olduğunu değerlendirdikten sonra, bu vergilerin ülke ekonomilerine olan katkısını iyi görebilmemiz için GSYH ve toplam vergi gelirleri

Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Servet Vergilerinin Karşılaştırılması

İçindeki paylarını incelememiz gerekmektedir. Bu şekilde AB ülkeleri içinde servet vergileri ile ekonomiye en çok katkı sağlayan ülkelerin hangileri olduğunu daha iyi görebilir ve bu ülkelere için çıkarımlar yapabiliriz.

Tablo 1: AB Üyesi Ülkelerde 2006 - 2015 Yılları Arasında Servet Vergilerinin GSYH İçindeki Payı (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avusturya	0.57	0.56	0.53	0.53	0.53	0.51	0.56	0.73	0.61	0.6
Belçika	3.12	3.06	3.03	2.93	3.08	3.14	3.26	3.49	3.54	3.5
Çek Cum.	0.40	0.40	0.38	0.36	0.41	0.51	0.51	0.47	0.45	0.4
Danimarka	1.82	1.81	1.91	1.83	1.85	1.90	1.80	1.85	1.88	2.0
Estonya	0.25	0.22	0.29	0.34	0.35	0.31	0.33	0.31	0.30	0.3
Finlandiya	1.07	1.08	1.06	1.05	1.12	1.09	1.18	1.28	1.32	1.4
Fransa	3.35	3.34	3.23	3.30	3.51	3.62	3.76	3.80	3.89	4.1
Almanya	0.85	0.87	0.83	0.83	0.81	0.85	0.88	0.92	0.86	1.1
Yunanistan	1.62	1.65	1.68	1.90	1.52	2.34	2.50	2.61	1.92	2.0
Macaristan	0.82	0.80	0.85	0.82	1.16	1.13	1.23	1.30	1.30	1.3
İrlanda	2.69	2.42	1.77	1.46	1.44	1.66	1.78	2.07	2.26	1.5
İtalya	2.04	2.02	1.79	2.60	2.02	2.20	2.70	2.72	2.55	2.8
Lüksemburg	3.40	3.54	2.76	2.60	2.70	2.65	2.75	2.81	2.96	3.3
Hollanda	1.70	1.68	1.55	1.40	1.39	1.23	1.09	1.24	1.4	1.4
Polonya	1.45	1.44	1.43	1.35	1.32	1.29	1.34	1.39	1.4	--
Portekiz	1.19	1.30	1.19	1.08	1.08	1.10	1.05	1.14	1.25	1.3
Slovakya	0.43	0.39	0.37	0.42	0.41	0.41	0.44	0.45	0.44	0.4
Slovenya	0.60	0.59	0.56	0.58	0.61	0.60	0.6	0.64	0.63	0.6
İspanya	3.16	2.94	2.26	1.96	1.96	1.89	2.0	2.20	2.32	2.4
İsveç	1.35	1.10	1.0	1.04	1.04	1.00	1.02	1.09	1.06	1.1
B.Krallık	4.25	4.28	3.96	3.94	3.94	3.88	3.90	4.05	4.11	4.1

Kaynak: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV#>

Yukardaki Tablo 1'de AB üyesi ülkelerde 2006 ve 2015 yılları arasında servet üzerinden alınan vergilerin GSYH içindeki payı yüzdesel olarak gösterilmektedir. Tablo 1'deki verilere göre AB üyesi ülkeler içerisinde servet üzerinden alınan vergilerin GSYH içindeki payının en yüksek olduğu ülke % 4 ortalamasıyla Birleşik Krallık'tır. Bu ülkeyi özellikle son yıllarda % 3.5'in üzerine çıkan Fransa ve Belçika izlemektedir. Servet üzerinden alınan vergilerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payının en düşük olduğu ülkeler ise; Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya ve Avusturya'dır. Bu ülkeleri % 1'e yaklaşan ortalama oranıyla Almanya takip etmektedir.

Aşağıdaki Tablo 2'de ise 2006 ile 2015 yılları arasında AB üyesi ülkelerin servet unsurundan sağladıkları gelirlerin toplam vergi gelirlerine oranı verilmiştir.

Tablo 2: AB Üyesi Ülkelerde 2006 – 2015 Yılları arasında Servet Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avusturya	1.40	1.37	1.27	1.29	1.29	1.25	1.33	1.70	1.41	1.3
Belçika	7.30	7.18	7.04	6.95	7.25	7.31	7.40	7.82	7.93	7.8
Çek Cum.	1.17	1.17	1.13	1.11	1.27	1.52	1.50	1.37	1.34	1.1
Danimarka	3.92	3.90	4.25	4.04	4.10	4.18	3.88	3.88	3.70	4.2
Estonya	0.80	0.70	0.93	0.98	1.05	0.98	1.03	0.96	0.92	0.8
Finlandiya	2.52	2.60	2.56	2.56	2.73	2.58	2.77	2.93	3.02	3.3
Fransa	7.78	7.88	7.64	7.98	8.45	8.44	8.52	8.44	8.60	8.9
Almanya	2.46	2.49	2.34	2.29	2.32	2.37	2.43	2.51	2.39	2.9
Yunanistan	5.33	5.32	5.45	6.18	4.75	6.96	7.23	7.57	5.36	5.3
Macaristan	2.24	2.01	2.16	2.10	3.10	3.10	3.18	3.40	3.39	3.3
İrlanda	8.68	7.95	6.20	5.28	5.25	6.07	6.36	7.13	7.58	6.4
İtalya	5.03	4.86	4.30	6.19	4.83	5.26	6.16	6.21	5.85	6.4
Lüksemburg	9.36	9.68	7.43	6.67	7.10	7.00	7.10	7.33	7.84	8.9
Hollanda	4.66	4.68	4.24	3.96	3.84	3.43	3.03	3.38	3.9	3.8
Polonya	4.28	4.15	4.16	4.29	4.22	4.04	4.17	4.35	4.4	--
Portekiz	3.79	4.06	3.74	3.61	3.51	3.40	3.2	3.31	3.64	3.8
Slovakya	1.49	1.33	1.27	1.45	1.46	1.42	1.53	1.46	1.41	1.3
Slovenya	1.58	1.58	1.54	1.60	1.65	1.63	1.70	1.74	1.71	1.7
İspanya	8.75	8.04	6.98	6.59	6.57	6.02	6.26	6.73	6.98	7.1
İsveç	2.94	2.44	2.32	2.36	2.40	2.35	2.39	2.54	2.49	2.4
B. Krallık	12.3	12.5	11.6	12.1	12.0	11.5	11.8	12.3	12.6	12.5

Kaynak: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV#>

Tablo 2'deki verilerden de anlaşılacağı üzere AB üyesi ülkelerde servet vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı oldukça sınırlıdır. Tüm üye ülkelerden sadece Birleşik Krallık % 10'un üzerinde bir orana sahiptir. Bu ülkeyi son yıllar itibariyle servet gelirleri oranını düzenli bir şekilde artıran Fransa (2015 yılı %8.9) ve Belçika (2015 yılı %7.8) takip etmektedir. Lüksemburg'un da dalgalı olsa da (2015 yılı %8.9) toplam vergi gelirleri içinde servet vergisi gelirlerinin oranı yüksektir. Üye ülkeler arasında en düşük orana sahip olanlar ise Estonya (%0.92), Çek Cumhuriyeti (%1.34) ve Avusturya (%1.41)'dir.

2.3. Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Servet Vergileri

AB üyesi ülkelerde toplam servet vergileri açısından diğer ülkelere kıyasla öne çıkan ülkeler arasında Birleşik Krallık, Fransa ve Belçika yer almaktadır. Bu başlıkta bu ülkelerde servet üzerinden alınan vergiler incelenecektir.

2.3.1. Birleşik Krallık

Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Servet Vergilerinin Karşılaştırılması

Birleşik Krallık'ta kullanılan servet vergilerinden birisi veraset ve intikal vergisidir. Vergiyi doğuran olay vergiye konu olan servetin miras ya da bağışla el değiştirmesi ve ilgili varlığın 10 yıl güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu verginin toplam vergi gelirleri içindeki oranı %0.54 ve GSYH içindeki oranı %0.20'dir. Vergi tarifesi %8 ile %40 arasında değişmektedir (European Commission, 2014: 390-400).

Diğer vergiler ise emlak pulu vergisi ile gayrimenkuller üzerinden alınan belediye vergisidir. Merkezi yönetim tarafından tahsil edilen damga ve toprak vergisi emlağın transferi karşılığında malın alıcısı tarafından ödenir. Gayrimenkulün satış fiyatı üzerinden artan oranlı tarifeye göre hesaplanır. Vergi tarifesi, arsa fiyatına göre % 1-15 arasında (125.000 Euro'ya kadar % 0) değişmektedir. Arazi ve tarlada ise vergi tarifesi malın fiyatına ve yıllık kira bedeline göre %1-4 arasında değişmektedir. Bu vergisinin, toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 1.16 ve GSYH içindeki oranı % 0.42'dir. Belediye vergisi ise yerel yönetimler tarafından, sınırları içinde yer alan konutların içinde yaşayanlardan veya sahiplerinden tahsil edilir. Bu verginin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 4.55 ve GSYH içindeki oranı % 1.66'dır. Ödenecek vergi miktarı konutun değerine göre önceden belirlenmekte ve 456-3.393 Euro arasında değişmektedir (European Commission, 2014: 390-400). İngiltere'de net servet üzerinden vergi alınması, girişimcilik ruhuna aykırı ve sermaye birikimine engel olacağı için vergi sistemi içinde yer almamaktadır (Tuncer, 1964: 57).

Birleşik Krallıkta servet üzerinden alınan vergilerin yüksek olmasının sebebi gayrimenkuller üzerinden alınan Emlak Vergisidir. Hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler tarafından tahsil edilen bu verginin toplamının GSYH içindeki oranı % 2'yi geçmekte toplam vergi gelirleri içindeki oranı ise % 5.7 seviyesindedir.

2.3.2. Belçika

Belçika'da kullanılan servet vergileri içerisinde ilk olarak servetin el değiştirmesi karşılığında merkezi hükümet tarafından tahsil edilen veraset ve intikal vergisi yer almaktadır. Toplam vergi gelirleri içerisindeki oranı % 1.37 ve GSYH içindeki oranı % 0.62'dir. Veraset vergisinin matrahı ölmüş bir Belçika vatandaşının dünya çapındaki mirasının değeri veya ölmüş bir yabancı vatandaşın Belçika'da olan mirasının değeridir. Verginin tarifesi mirası kabul eden kişinin yakınlık derecesine göre farklılık gösterir. Veraset ve intikal vergisinin oranı, artan oranlı tarifeye göre % 3 ile % 80 arasında değişmektedir (European Commission, 2014: 100-112).

Belçika'da emlak ve arazi vergisi adı altında bir servet vergisi yoktur. Bunun yerine gayrimenkullerin transferleri ve satışları üzerinden tescil harcı alınır. Harcın tarifesi gayrimenkulün satış fiyatının % 10 ile 12,5 arasında değişmektedir. Toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 2.10 ve GSYH içindeki oranı % 0.95'dir. Ayrıca Belçika'daki tüm gayrimenkul sahiplerinden kişisel gelir vergisi (kadaastro geliri) tahsil edilir. Bu kadaastro geliri her yıl düzenli bir şekilde tahsil edilir. Vergi tarifesi % 0,25-0,41 arasında değişmektedir. Toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 2.69 ve GSYH içindeki oranı % 1.22'dir (European Commission, 2014: 100-112). Bu iki verginin de oranı gayrimenkulün bulunduğu yere göre belirlenmektedir. Makine ve ekipmanlar da belli durumlarda taşınmaz gayrimenkuller olarak dikkate alınmaktadır (PWC, 2015: 206).

Belçika'da servet vergilerinin oranının diğer ülkelere göre yüksek çıkmasının nedeni gayrimenkuller üzerinden alınan Tescil harcı ve Kadaastro vergisidir. Bu iki verginin GSYH içindeki oranı % 2, toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 4.8 seviyesindedir. Ayrıca Belçika'da Veraset ve İntikal vergisinden de önemli gelir (toplam vergi gelirlerinin % 1.37'si) elde edilmektedir.

2.3.3. Fransa

Fransa'da kullanılan servet vergilerinden birisi de Veraset ve İntikal Vergisi'dir. Bu verginin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 0,97 ve GSYH içindeki oranı % 0,42'dir. Vergi tarifesi artan oranlı yapıya göre mirasa veya bağışa konu olan malın değerine göre hesaplanmaktadır (European Commission, 2014: 197-207). Yakın akrabalar arasındaki intikaller, (her çocuk için indirim sonrası) % 5 ila % 40 arasında değişen vergiye tabidir (GİB, 2012: 38).

Fransa'da emlak ve arazi vergileri içerisinde konut vergisi, gayrimenkul vergisi, arazi vergisi ve tapu harcı yer almaktadır. Konut vergisi, merkezi yönetim tarafından her yıl 1 Ocak tarihinde konutlarda ikamet eden kiracılardan tahsil edilir ve gelirleri belediyelere aktarılır. Bu verginin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 1.82 ve GSYH içindeki oranı % 0.80'dir. Vergi matrahı konutların kira değeri üzerinden hesaplanır. Vergi tarifesi belediyeler tarafından belirlenen çeşitli katsayılara göre (binanın kullanım amacı gibi) hesaplanır. Gayrimenkul vergisi de merkezi yönetim tarafından tahsil edilip belediyelere aktarılır. Verginin mükellefi ise bu gayrimenkullerin sahipleridir. Bu verginin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 3.05 ve GSYH içindeki oranı % 1.33'dür. Verginin

Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Servet Vergilerinin Karşılaştırılması

matrahı gayrimenkullerin belirlenen kira değerinin yarısıdır. Tarife ise yerel yönetimler tarafından hesaplanır. Arazi vergisi de merkezi yönetim tarafından tahsil edilip belediyelere aktarılır. Vergi matrahı arazinin resmi sahipleridir. Bu verginin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 0.10 ve GSYH içindeki oranı % 0.05'dir. Verginin matrahı arazinin kira değerinin % 80'idir. Son olarak tapu harcı yerel yönetimler tarafından tahsil edilir. Fransa'da gayrimenkullerin el değiştirmesi karşılığında malı satın alan tarafından ödenir. Bu verginin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 1.23 ve GSYH içindeki oranı % 0.54'dür. Vergi matrahı gayrimenkulün satış fiyatıdır. Vergi tarifesi ise % 5.09'dur (European Commission, 2014: 197-207).

Fransa'da servet vergileri içinde bir de yıllık net servet üzerinden merkezi yönetim tarafından alınan varlık vergisi yer almaktadır. Bu verginin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 0.49 ve GSYH içindeki oranı % 0.22'dir. Bu vergi yılda en az 1.3 milyon Euro varlık sahibi olanlardan tahsil edilir. Vergi tarifesi ise sahip olunan net servete göre % 0.5-1.5 arasında değişmektedir (European Commission, 2014: 197-207). Eğer her bir hane halkının net varlığı 1.300.000 Euro'dan fazla ise varlık vergisi öderler. Bazı varlık türleri vergiden muaftır ve bakıma muhtaç kişiler için küçük indirimlere izin verilmektedir (GİB, 2012: 38).

3. Türkiye'de Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Avrupa Birliği Ülkeleri İle Karşılaştırılması

Bu bölümde ilk önce Türkiye servet üzerinden alınan vergiler incelenecek ve daha sonra AB ülkeleri içinde servet vergisi gelirleri bakımından öne çıkan ülkelerle Türkiye arasında servet vergi gelirleri açısından bir karşılaştırma yapılacaktır.

3.1. Türkiye'de Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Görünümü

Ülkemizde servet, ödeme gücü göstergelerinden biri olarak kabul edilmesi sonucunda, servetten ve servetin el değiştirmesinden dolayı vergilendirme yapılmaktadır. Türk vergi sistemi içinde servet üzerinden alınan vergiler; veraset ve intikal vergisi, servetin bağış ve yardım yoluyla el değiştirmesi işlemini vergilendirirken; emlak vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi, adlarında belirtilen varlıklara sahip olma karşılığında alınmaktadır.

3.1.1. Veraset ve İntikal Vergisi

Veraset ve İntikal Vergisi, genel olarak hem veraset (bir kişinin ölümü ile mal varlığının mirasçılara geçmesi) yoluyla ve hem de sağlar arası ivazsız mal intikallerini vergilendirir. İvazsız intikal, bir kişinin mal varlığının tümünün ya da belli bir kısmının bedelsiz ve

karşılıksız olarak bir başkasına geçmesidir. Veraset ve intikal vergisi, ivazsız yollardan edinilen tüm servet unsurlarını (menkul, gayrimenkul mallar ile alacak hakları vb.) kapsadığından genel bir servet vergisidir (Öncel vd. 2014: 372). Veraset ve intikal vergisinin mükellefi veraset yoluyla veya ivazsız biçimde mal iktisap eden gerçek ve tüzel kişidir. Vergi hesaplanabilmesi için gerekli olan matrah, advolarem nitelikte belirlenmiştir. Veraset ve İntikal Vergisinin matrahı, intikal eden malların mükellefe isabet eden safi tutarıdır. Veraset ve intikal vergisinin ödeme süreleri verginin tahakkuk zamanına bağlanmıştır. Vergi tahakkukundan itibaren 3 yılda ve her yılın Mart ve Kasım aylarında olmak üzere toplam 6 eşit taksitte ödenir (Şenyüz vd., 2016: 367-378).

Ülkemizde Veraset ve İntikal vergisinin GSYH içindeki oranı % 0.02, genel bütçe vergi gelirleri içindeki payı ise % 0.10 gibi oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır (GİB; 2016).

3.1.2. Emlak Vergisi

Ülkemizde uygulanan emlak vergisi, servet unsurlarından sadece gayrimenkuller üzerinden alınmaktadır. Vergi, bu haliyle özel bir servet vergisi niteliği taşımaktadır. Emlak vergisi kendi içinde “bina vergisi” ve “arazi vergisi” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Şenyüz vd., 2016: 381).

Bina vergisinin konusunu Türkiye sınırları içinde bulunan binalar oluşturur. Yükümlüsü ise, binanın maliki, varsa intifa hakkı sahibi, her ikisi de yoksa binaya malik gibi tasarruf eden kişilerdir. Örneğin, hazine arazisine kaçak gecekondyu yaparak oturan kişi emlak vergisinin yükümlüsüdür (Bilici, 2012: 90). Bina Vergisinin matrahı, Emlak Vergisi Kanununa göre binanın vergi değeridir (EVK md. 7). Bina vergisinin oranı ise, konutlarda binde 1, diğer binalar için binde 2’dir. Büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunan; konutlar için binde 2, diğer binalar için binde 4 oranında vergi uygulanmaktadır.

Arazi vergisinin konusunu ise Türkiye sınırları içinde bulunan arazi ve arsalar oluşturur (EVK md 12). Arazi Vergisini mükellefi, bina vergisinde olduğu gibi arazinin maliki, varsa intifa hakkı sahibi, her ikisi de yoksa araziye malik gibi tasarruf eden kişilerdir (EVK md 13). Arazi vergisinin matrahı, Emlak Vergisi Kanununa göre tespit olunan arsa ve arazinin vergi değeridir. Arsa ve arazilerin vergi değeri, dört yılda bir takdir komisyonları tarafından belirlenir (Pehlivan, 2015: 310). Arazi vergisinin oranı ise, arazilerde

binde 1, arsalarda binde 3'tür. Büyükşehir belediye sınırları içinde vergi oranı ise arazilerde binde 2, arsalarda binde 6'dır.

Ülkemizde belediyeler tarafından tahsil edilen emlak vergisinin GSYH içindeki oranı % 0.3 seviyesinde, bu verginin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı ise % 1 seviyesindedir (stats.oecd.org).

3.1.3. Motorlu Taşıtlar Vergisi

Özellikle 1990'lı yılların sonundan günümüze kadar geçen süreçte AB içindeki birçok ülkenin motorlu taşıt vergilendirmesinde daha çevreci bir yaklaşımın benimsendiği gözlenmektedir. AB içinde çok sayıda ülke, bu yıllardan itibaren motorlu taşıtların vergilendirilmesinde CO₂ tüketimini esas alan yeni bir vergi tarifesi uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'de ise motorlu taşıtlara bir servet unsuru olarak yaklaşmakta, motorlu taşıtın eskidikçe çevreyi daha fazla kirlettiği gerçeği henüz vergilendirme anlamında göz önüne alınmamaktadır (Yalçın, 2013: 142). Çoğu AB ülkesinde Motorlu Taşıtlar Vergisi çevre vergisi olarak nitelendirilmesine rağmen ülkemizde bu vergi servet vergileri içerisinde yer almaktadır.

Motorlu Taşıtlar Vergisi, servet unsurlarının tamamını değil, sadece kanunda sayılan motorlu taşıtları kapsamına alması nedeniyle özel servet vergisi niteliğindedir (Şenyüz vd., 2016: 399). Motorlu taşıtlar vergisinin konusunu, Karayolları Trafik Kanununa göre trafik şube veya bürolarına kayıt ve tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları, Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopterler oluşturur. Verginin mükellefi, trafik sicili ve sivil hava taşıtları sicilinde adlarına motorlu kayıt tescil edilmiş gerçek ve tüzel kişilerdir (Capital, 2016: 167). Motorlu Taşıtlar Vergisinin konusuna giren taşıtlar 2016 motorlu taşıtlar vergisi tarifelerinde yer alır. Motorlu taşıtlar vergisi her yıl belirlenen maktu oranlara göre Ocak ve Temmuz aylarında iki eşit taksitte ödenir (MTVK md.9). Ülkemizde Motorlu Taşıtlar Vergisinin GSYH içindeki oranı % 0,38 ve genel bütçe vergi gelirleri içindeki oranı % 1,93 seviyesindedir (GİB, 2016).

Ülkemizde servet üzerinden alınan vergileri inceledikten sonra bu vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payına da bakmakta yarar vardır. 2006 yılında bu pay % 3.6 seviyesinde iken 2015 yılında % 4.9'a yükselmiştir. Servet vergilerinin GSYH içindeki payına bakacak olursak 2006 yılında % 0.9 seviyesindeyken, 2015 yılında % 1.5 seviyesine yükselmiştir. Bu oranlar Birleşik Krallık, Fransa ve Belçika gibi ülkelerin oldukça gerisinde kalmasına karşın AB ülkeleri ortalamasına yakın seviyelerdedir.

Tablo 3: Türkiye’de 2006-2015 Yılları Arasında Servet Vergilerinin GSHY ve Toplam Vergi Gelirlerine Oranı (%)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam Vergi Gelirleri İçinde Oranı	3.6	3.8	3.6	3.6	4.1	4.1	4.2	4.6	4.9	4.9
GSHY’ya Oranı	0.9	0.9	0.9	0.9	1.1	1.1	1.2	1.4	1.4	1.5

Kaynak: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV#>

3.3. Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Servet Vergilerinin Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi

Servet üzerinden alınan vergilerin içinde, her yıl alınan emlak vergisi, net servet üzerinden yıllık olarak alınan net servet vergisi, veraset ve intikal vergisi, finans ve sermaye işlemleri üzerinden alınan vergiler ve motorlu taşıt üzerinden yıllık olarak alınan vergiler yer almaktadır.

Aşağıdaki Tablo 4’de AB üyesi ülkelerde servet vergileri içerisinde önemli bir yere sahip olan emlak vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı gösterilmektedir. AB ülkeleri içinde en yüksek servet vergisi gelirin sahip ülkeler arasında yer alan Birleşik Krallık, Fransa ve Belçika ile Türkiye’yi karşılaştırdığımızda, emlak üzerinden yıllık alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının bu ülkelere göre oldukça geride kaldığımızı söyleyebiliriz. Toplam vergi gelirleri içerisinde emlak vergisinin payı 2015 yılında Birleşik Krallıkta % 9,5, Fransa’da % 5,7 ve Belçika’da % 3,0 iken Türkiye’de ise % 1 seviyesindedir. Görüldüğü üzere AB ülkelerine kıyasla Türkiye’de emlak vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı oldukça düşüktür. Dolayısıyla ülkemizde emlak vergisi oranlarını artırıp daha fazla vergi tahsil etme potansiyeli mevcuttur.

Tablo 4: Emlak Vergisi’nin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Oranı (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
B.Krallık	8.9	8.9	9.2	10.2	9.8	9.5	9.7	9.7	9.6	9.5
Fransa	4.8	4.8	4.9	5.6	5.6	5.6	5.6	5.7	5.7	5.7
Belçika	2.9	2.8	2.8	3.0	3.0	3.0	2.9	2.9	3.0	3.0
Türkiye	0.8	0.7	0.7	0.8	0.9	1.0	0.9	0.8	1.0	1.0

Kaynak: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV#>

Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Servet Vergilerinin Karşılaştırılması

Tablo 5’de ise net servet üzerinden yıllık düzenli olarak alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı gösterilmektedir. Lüksemburg’da bu vergi sadece şirketlerden alınmasına rağmen toplam vergi gelirlerinin 2015 yılında % 6,9’unu oluşturmaktadır. Fransa ve Belçika’da bu vergi uygulanmasına rağmen toplam vergi gelirleri içindeki oranı (% 0,5 ile) oldukça düşüktür. Türkiye’de ise net servet vergisi uygulanmamaktadır.

Tablo 5: Net Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranı (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Lüksemburg	6.6	6.5	5.2	5.1	5.5	5.4	5.3	5.5	5.7	6.9
Fransa	0.5	0.5	0.5	0.4	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
Belçika	0.1	0.2	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.4

Kaynak: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV#>

Tablo 6’da veraset ve intikal vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payına yer verilmektedir. AB ülkeleri içinde bu verginin oranı oldukça düşüktür. Veraset ve intikal vergisinin 2015 yılında toplam vergi gelirleri içindeki oranı Belçika’da % 1,6, Fransa’da % 1,2, Birleşik Krallıkta % 0,7 iken Türkiye’de ise bu oranların oldukça altında % 0,1 seviyesinde kalmaktadır.

Tablo 6: Veraset ve İntikal Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranı (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Belçika	1.4	1.4	1.4	1.4	1.5	1.5	1.6	1.8	1.6	1.6
Fransa	1.0	1.1	0.9	0.9	0.9	1.0	1.0	1.1	1.0	1.2
B. Krallık	0.7	0.8	0.6	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6	0.7	0.7
Türkiye	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1

Kaynak: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV#>

Finans ve sermaye işlemleri üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı Türkiye’de % 3,8, Belçika ve Birleşik Krallıkta % 2,4 ve Fransa’da % 1,4 seviyesindedir. Türkiye’de servet vergilerinin içerisinde finansal işlemler vergisi yer almamaktadır. Bununla birlikte yurtdışından sağlanan krediler, döviz satış işlemleri ve hisse senedi alım satım kazançları üzerinden vergiler alınmaktadır. Ülkemizde “Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu” ve “Banka ve Sigorta Muamele Vergisi” bu kapsamda alınan vergilerdir. Finans işlem vergisini en yaygın uygulayan AB ülkelerinin başında Birleşik Krallık gelmektedir (Güler vd., 2012: 26-29).

Tablo 7: Finansal ve Sermaye İşlemleri Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranı (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Türkiye	2.7	3.0	2.8	2.8	3.1	3.0	3.2	3.7	3.8	3.8
Belçika	2.5	2.5	2.3	2.1	2.2	2.3	2.2	2.2	2.3	2.4
Birleşik Krallık	2.7	2.9	1.8	1.5	1.8	1.6	1.6	2.0	2.4	2.3
Fransa	1.5	1.5	1.3	1.0	1.3	1.4	1.3	1.2	1.3	1.4

Kaynak: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV#>

Tablo 8’de ise çoğu AB ülkesinde çevre vergisi olarak tahsil edilen fakat Türkiye’de servet vergileri içinde yer alan motorlu taşıtlar vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payına yer verilmiştir. Toplam vergi gelirlerinin içinde motorlu taşıtlar vergisinin payı Türkiye’de % 1,7 seviyesinde iken Birleşik Krallık ve Belçika’da % 1,2, Fransa’da % 0,3 seviyesindedir. Türkiye motorlu taşıtlar vergisi gelirleri bakımından bu ülkelerin üzerinde bir paya sahiptir.

Tablo 8: Motorlu Taşıtlar Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranı (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Belçika	1.4	1.4	1.3	1.3	1.3	1.3	1.2	1.1	1.1	1.1
Fransa	0.4	0.4	0.4	0.4	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
B.Krallık	1.1	1.2	1.2	1.4	1.4	1.3	1.3	1.3	1.2	1.2
Türkiye	1.9	2.0	2.0	2.0	1.9	1.8	1.8	1.7	1.7	1.7

Kaynak: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV#>

SONUÇ

Geçmişten günümüze servet mali gücü temsil eder ve servet sahiplerinin mali gücü yüksek bireyler olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle bu kişilerin sahip oldukları servet unsurları üzerinden vergi alınması benimsenmiştir. Servet üzerinden alınan vergiler sosyal fonksiyonu sağlamaya yönelik olduğu için, toplam vergi gelirlerinin içinde bu verginin payı gelir ve harcama vergilerine göre oldukça düşük seviyededir. Bu durum tüm AB ülkeleri ve Türkiye için geçerlidir. AB ülkeleri içerisinde servet vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı en yüksek olan ülkeler Birleşik Krallık (%12,5), Fransa (%8,9), Lüksemburg (%8,9), Belçika (%7,8) ve İspanya (%7,1) iken, Türkiye (%4,9) bu ülkelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Servet vergilerinin GSYH içindeki payına göre bakılırsa Birleşik Krallık (%4,1), Fransa (%4,1), Belçika (%3,5), Lüksemburg

Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Servet Vergilerinin Karşılaştırılması

(3,3) ve İtalya (%2,8) ilk sıralarda yer alırken, Türkiye’de servet vergilerinin GSYH içindeki oranı % 1,5 seviyesindedir.

Avrupa Birliğine üye ülkelerde alınan servet vergileri içinde ilk sırada emlak vergisi gelmektedir. Üye ülkelerin tamamı tarafından kullanılan bu vergi, hem emlak sahiplerinden her yıl düzenli bir şekilde hem de gayrimenkulün transferi üzerine bir defaya mahsus olarak tahsil edilir. Çoğu AB ülkesinde servet üzerinden alınan vergiler içinde en büyük pay bu vergiye aittir. Toplam vergi gelirleri içinde servet vergilerinin payı diğer AB ülkelerine göre yüksek olan ülkelere bakacak olursak Birleşik Krallıkta % 12,5 olan servet vergilerinin payının % 9,5’i emlak vergisine aittir. Fransa’da ise % 8,9 olan toplam servet vergilerinin payının, % 5,7’si emlak vergisine aittir. Belçika’da ise toplam servet vergisi payı %7,8 iken, emlak vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 3 seviyesindedir. Türkiye’ye bakacak olursak emlak vergisi uygulamasında bu ülkelerin oldukça gerisinde kaldığımızı söyleyebiliriz. Türkiye’de toplam servet vergilerinin payı % 4,9 iken emlak vergisinin payı % 1,5 seviyesindedir.

Diğer vergi ise üye ülkelerin çoğunda kullanılan veraset ve intikal vergisidir. Bu vergi üye ülkelerin çoğunda kullanılmasına rağmen bu vergiden toplanan gelirler oldukça düşüktür. Üye ülkeler arasında veraset ve intikal vergisinin toplam vergi gelirlerine oranı Belçika’da % 1,6, Fransa’da % 1,2 ve Birleşik Krallık’ta %0,7 iken, Türkiye’de bu oran % 0,1 ile sıfıra oldukça yakındır.

Bir diğer vergi ise üye ülkeler içinde nadiren kullanılan net servet vergisidir. Bu vergi bazı AB üyesi ülkelerde uygulanmasına rağmen Lüksemburg dışında toplam vergi gelirlerine etkisi yüksek olan başka bir ülke yoktur. Lüksemburg’da servet vergilerinin toplam vergi gelirlerine payı % 8,9 iken, bunun içinde net servet vergisinin payı % 6,9’dur. Net servet vergisini kullanan diğer AB ülkeleri olan Fransa ve Belçika’da bu verginin toplam vergi gelirlerine oranı % 0,4 seviyesindedir. Türkiye’de ise net servet vergisi uygulaması mevcut değildir.

AB ülkelerinin çoğunda motorlu taşıtlar vergisi servet vergisinden ziyade bir çevre vergisi olarak kullanılmaktadır. Çoğu AB ülkesinde bu vergi tahsil edilirken araçların doğaya verdiği zarara göre hesaplama yapılmaktadır. Türkiye’de böyle bir uygulama mevcut değil ve motorlu taşıtlar vergisi bir servet vergisi durumundadır. Toplam vergi gelirleri içinde motorlu taşıtlar vergisinin payı Türkiye’de % 1,7, Birleşik Krallıkta % 1,2, Belçika’da % 1,1 ve Fransa’da % 0,3 seviyesindedir. Ayrıca bazı AB ülkelerinde

finansal işlem vergisi de kullanılmaktadır. Türkiye’de ise doğrudan finansal işlemler vergisi uygulaması bulunmamaktadır. Fakat finansal işlemler üzerinde başka vergiler tahsil edilmektedir. Finansal işlemler üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı Birleşik Krallık ve Belçika’da % 2,4 ve Fransa’da % 1,4 seviyesindedir. Görüldüğü üzere servet vergileri içerisinde Türkiye’nin AB ülkelerine göre öne çıktığı vergi sadece motorlu taşıtlar vergisidir.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse; AB üyesi ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de servet vergilerinin oranı gelir ve harcama vergilerine göre düşüktür. Ancak bu oranın artırılması mümkün olabilir. Özellikle çoğu AB ülkesinde servet vergileri içerisinde önemli bir paya sahip olan emlak vergisinin ülkemizdeki payı oldukça düşük kalmaktadır. Emlak vergisi gelirlerini arttıracak yeni uygulamalar ile AB ülkelerindeki ortalamalar yakalanabilir. Belediyelerin emlak vergisi gelirlerini tahsil etme konusunda yetersiz kaldığını düşünürsek, Fransa da uygulandığı gibi emlak vergisi tahsilatı merkezi idare tarafından yapıp, gelirler direk belediyelere aktarılabilir. Bu vergide uygulanan istisna ve muafiyetlerde azaltılarak verginin tabanı genişletilebilir. Sonuçta emlak ülkemizde servetin en önemli göstergelerinden birisidir. Ülkemiz açısından göze çarpan bir diğer vergi ise veraset ve intikal vergisi uygulamasıdır. Bu vergi çoğu ülkede düşük olmasına rağmen ülkemizde neredeyse sıfır düzeyindedir. Ülkemizde bu vergi uygulamasının adı var fakat geliri yok derece kadar azdır. Ülkemizde % 1’den başlayan bu verginin tarifesi, AB ülkelerinde olduğu gibi en düşük % 5’lere çekilebilir. Ayrıca ülkemizde uygulanan istisnalar azaltılarak, emek harcanmadan elde edilen kazancın tamamına yakının vergilendirilmesi sağlanabilir. Net servet vergisi uygulaması ülkemizde mevcut değildir. Bazı AB ülkelerinde uygulanmakta olan bu verginin, uygulanan ülkelerde (Lüksemburg dışındaki) toplam vergi gelirleri içindeki payı son derece düşüktür. Yatırım kararlarını, ekonomik büyümeyi ve sermaye hareketliliğini olumsuz etkilediği için çoğu AB ülkesi bu vergiyi uygulamadan kaldırdığından, Türkiye için önerilebilecek bir konumunda değildir. Türkiye’nin AB ülkelerine göre öne çıktığı motorlu taşıtlar vergisi ve finansal işlemler vergisi ise günün koşulları dikkate alınarak yeniden düzenlenmeli, ancak bu uyarılama yapılırken vergi geliri kaybının yaratılmamasına dikkat edilmelidir.

KAYNAKÇA

- BİLİCİ, Nurettin (2012), *Vergi Hukuku*, Seçkin Yayın.
- CAPİTAL (2016), 2016 Vergi Rehberi.
- CHATALOVA, Natalia ve EVANS, Chris (2013), "Too Rich to Rein in? The Under-utilised Wealth Tax Base", *eJournal of Tax Research*, Volume 11, Number 3, ss: 434-452.
- European Commission (2014), Cross-country Review of Taxes on Wealth and Transfers of Wealth, Specific Contract No:8.
- ERDEM, Metin, ŞENYÜZ, Doğan ve TATLIOĞLU, İsmail (2012), *Kamu Maliyesi*, Ekin Yayın, Bursa.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2012), Vergilendirme/Taxation Bülteni, Mart 2012.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2014), Vergilendirme/Taxation Bülteni, Sayı:8, Ağustos 2014.
- GİB (2016), (http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_22.xls.htm) (06.01.2017).
- GÜLER, Begüm; KELEŞ, Esra ve Uçar, Özgür (2012), *Finansal İşlem Vergileri ve Avrupa Birliği Uygulaması*, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı. (http://www.ab.gov.tr/files/EMPB/finansal_islem_vergisi_empb_print_version.pdf) (06.01.2017).
- MCDONNELL, Thomas A. ve TASC (2013), "Wealth Tax: Options for its Implementation In the Republic of Ireland", *NERI Working Paper Series*, No:6, ss.1-67.
- OECD.DATA, <https://data.oecd.org/tax/tax-on-property.htm#indicator-chart>, (05.03.2016).
- OECD.Stat, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV#> (04.01.2017).
- ÖNCEL, Mualla, KUMRULU, Ahmet ve ÇAĞAN, Nami (2014), *Vergi Hukuku*, 23. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ÖZ, Ersan, KUTBAY, Hüseyin ve BUZKIRAN, Davut (2014), "Türk Servet Vergisine Modern Bir Yaklaşım", *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4.
- PEHLİVAN, Osman (2015). *Kamu Maliyesi*, 7. Baskı, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- PEHLİVAN, Osman (2015). *Vergi Hukuku*, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- PWC, (2015), Worldwide Tax Summaries Corporate Taxes 2015/16, www.pwc.com/taxsummaries.

ŞENYÜZ, Doğan, YÜCE, Mehmet ve GERÇEK, Adnan (2016), *Türk Vergi Sistemi*, 13. Baskı, Ekin Basım Yayın, Bursa.

TUNCER, Selahattin (1957), “Yaşayan Servet Vergilerinden Örnekler”, *Maliye Enstitüsü Konferansları 9. Seri 1963*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, ss. 55-84.

TURHAN, Salih (1998), *Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul.

UN-HABITAT (2013), *Property Tax Regimes in Europe*, The Global Urban Economic Dialogue Series, <http://mirror.unhabitat.org/pmss/getElectronicVersion.aspx?nr=3475&alt=1>, (01.08.2016).

YALÇIN, A. Zafer (2013), “Potansiyel Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: Avrupa Birliği ve Türkiye Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 2, 141-158.

1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu, 29.07.1970.

197 Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, 18.02.1963.

7338 Sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu, 08.06.1959.

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

Alper DOĞAN¹

Melih KABAYEL²

Öz

Sosyal güvenlik kavramı, Sanayi Devrimi'nin ardından ortaya çıkmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında toplumların ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan bir araç olarak önem kazanmıştır. İzleyen dönemlerde, refah devletlerinde sosyal güvenlik sistemleri gelişmiş, sosyal güvenlik harcamaları artmıştır. Ancak 1973 Petrol Krizi'nden sonra yaşanan mali sorunlar, sosyal güvenlik harcamalarının artışı ve sosyal güvenlik sistemlerinin gelişimini sekteye uğratmıştır. Kriz, o dönemde, sosyal güvenlik sistemlerinde bir reform gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Bugün, devletler sosyal güvenlik reformlarına ilişkin oldukça duyarlı durumdadırlar ve toplumun tamamını kapsayan, kendi kendini finanse eden bir sosyal güvenlik sistemi geliştirme konusunda isteklidirler. Ancak, özellikle yaşlı nüfusun genç nüfustan fazla olması, aşırı boyutlardaki kayıt dışı ekonomi vb. sorunlar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik sistemlerinin geliştirilmesi ve sağlıklı sürdürülmesi açısından güçlükler neden olmaktadır. Çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik harcamaları, ülkeler arasındaki sosyal güvenlik harcamaları farklılıkları ve sosyal güvenlik sistemlerine ilişkin sorunlar üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: sosyal güvenlik, sosyal güvenlik harcamaları, refah, nüfus yapısı, ekonomi

A Reflection on Social Security and Social Security Expenditures

Abstract

The term social security has emerged after the Industrial Revolution and it has become an important tool in providing the social and economic needs of societies following the second world war. In the post-war period, social security systems have further developed and social security expenditures have notably increased. Nevertheless, the financial problems that arose just after the 1973 Oil Shock have interrupted the boosting of social security expenditures and the evolution of social security systems. The subsequent depression has rendered a social security reform essential. Today, states address social security reforms in a sensitive way and they are more than willing to develop a social security system that encompasses the entire

¹İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü Öğretim Üyesi, mail: alper.dogan@ikc.edu.tr.

²İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, S.B.E., Maliye ve Mali Yönetim Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, mail: melihkabayel@gmail.com

community and is self-financing. Yet, problems such as the exceedingly greater number of the elderly population and the rampant informal economy pose a great threat to the establishment and sustainability of social security systems in developed and developing countries. The study focuses on social security expenditures, differences in social security expenditures between countries and problems related with social security systems in developed and developing countries.

Key Words: *social security, social security expenditures, prosperity, population structure, economy*

Giriş

Sosyal güvenlik sistemleri, artan sosyal ve ekonomik riskleri azaltmak amacıyla bazı ülkelerde sadece çalışanları, bazı ülkelerde ise tüm toplumu güvence altına alarak etkinlik göstermektedir. Sanayi Devrimi yaşanmadan önce sosyal yardımlar adı altında çeşitli esnaf birlikleri, cemaatler vb. topluluklar arasında dayanışma dernekleri ile sağlanan sosyal güvenlik, Sanayi Devrimi ile daha kurumsal ve yasal hale gelmiştir. İlk olarak Birleşik Krallık'da ve sonrasında Almanya'da tasarlanan sosyal güvenlik sistemleri birçok ülkenin sosyal ve ekonomik bir politika aracı haline gelmiştir.

Sosyal güvenlik sistemleri açısından İkinci Dünya Savaşı önemli bir milattır. Savaş sonrasında özellikle Avrupa'da toplumsal barış ve huzurun yeniden tesis edilmesi ve savaştan yıpranmış toplumların refahının artırılması amacıyla refah devleti ve sosyal devlet anlayışı gereği sosyal güvenlik araçları kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle 1950-1970 yılları arasında birçok ülkenin sosyal güvenlik harcamasında önemli artışlar olmuştur. Takip eden dönemde ise aşırı büyüyen ve kamu maliyesine yük olan sosyal güvenlik sistemleri yapısal reformlar ile birçok ülkede sürdürülebilirlik amaçlanarak yeniden düzenlenmişlerdir. Bu bağlamda günümüzde, sosyal güvenlik sistemleri birçok ülkede sosyal sigorta temelli kurulmakta ve faaliyet göstermektedir. Sosyal güvenlik harcamalarının sosyal sigorta prim gelirleri ile finanse edilmesi daha sürdürülebilir ve sağlam bir ortam sunmaktadır.

Çalışmada, sosyal güvenliğin tarihsel gelişimi ve sosyal güvenlik kavramı incelendikten sonra sosyal güvenlik harcamalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki düzeyleri ve sosyal güvenlik harcama yapısına ilişkin farklılıklar ve nedenleri üzerinde durulacaktır.

1.1. Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi

İlk sosyal güvenlik yasaları “Old Poor Law” adı ile 1601’de İngiltere’de çıkarılmıştır. Bu yasalarla, muhtaç kişilere yardım edilmiştir. Özellikle dul kalmış kadınlara ve yetimlere barınma ve sağlık hizmetleri sunulmuştur. Bununla beraber nakit para ve gıda yardımları da yapılmıştır (Smith, 2008:4-5). Yoksulları koruyan bu yasalara Adam Smith, David Riccardo ve Thomas Robert Malthus gibi klasik iktisatçılar ise karşı çıkmışlardır. Onlar, bu yasaların nüfusu ve işsizliği artıracığı, ücretleri düşüreceği ve böylece yoksulluğun daha da çok artıracığına inanmışlardır. Özellikle Malthus bu durumun sürdürülemez olduğuna dikkat çekmiştir (Tomczack, 2015:30-32). Fakat bu yardım ve haklar İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar azalarak da olsa sürmüştür (Spicker, 2014:191).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devleti olma yolunda adımlar atılarak yoksulluk kanunu düzenlemeleri İngiltere’de terk edilmiştir (Besley vd., 2001:21). 1942 yılında Lord William Beveridge tarafından yapılan reform ile sosyal güvenlik sistemi yeniden şekillendirilmiştir³. Kamu kaynakları tarafından finanse edilen sosyal güvenlik sistemi (Beveridge Modeli) Britanya halk sağlığını arttırmak amacıyla çıkarılmıştır. Ayrıca bu sistem sonrası birçok ülkenin sosyal güvenlik sistemleri değişime uğramıştır (Musgrove, 2000:845-846).

19. yüzyılda çalışma özgürlüğü, rekabet ve üretimin artması çalışan yoksulların artışına sebep olmuştur. İlk olarak Almanya da ve daha sonra birçok Avrupa ülkesinde (Avusturya, Belçika, İtalya vb.) işçi sigortası modelleri uygulanmaya başlanması ile birlikte çalışan nüfus sosyal güvence altına alınmıştır. Bismarck Modeli⁴ olarak

³Bu sistemin amacı bütün bireyle eşit bir şekilde temel koruma sağlamaktır (Atılğan, 2016:92). Beveridge Raporu, döneminde sosyal bir devrim olarak nitelendirilmiştir (Hall, 2012:4). Bu belgenin temel fikri modern toplumların en büyük sorunu olan yoksulluğun kapsamlı ve sistemli bir sosyal güvenlik yöntemiyle bitirilmesidir. Bu belgenin temel amacı yoksulluğun ortadan kaldırılmaktır (Koç, 2006:96). Beveridge sisteminin en belirgin özellikleri her bireyin sistemin kapsamına alınması, herkese eşit destek sağlanması ve sistemin yönetiminin, merkezden, tek bir kurum tarafından sağlanmasıdır. Bu sistemin temel mantığı yardımlardır ve toplumu mesleki faaliyetlerden bağımsız olarak bütün sosyal risklere karşı korumaktır. Beveridge Modelinde katkı ve ödemeler düşüktür, evrenseldir ve tekbiçimdir. Beveridge sisteminin ana finansman kaynağı ise vergilerdir (Neubourg vd., 2007:3). Beveridge temelli sosyal güvenlik sistemini kullanan ülkeler ise başta Birleşik Krallık olmak üzere İsveç, İtalya, İspanya, Norveç ve Finlandiya’dır (Lameire vd., 1999:3).

⁴Refah devletin başlangıç adımları Almanya’da Otto von Bismarck’ın 1871’de uygulamaya koyduğu sanayi iş sigortası ile atılmıştır (Chang, 2016:64). Bismarck hükümetinin çıkardığı kanunların (1883’te “Hastalık Sigortası Kanunu” daha sonra 1884’te Kaza Sigortası ve 1889’da Yaşlılık ve Maluliyet Sigortası) kapsamına sadece

bilinen bu sistem sanayileşmiş Almanya'da ağır çalışma koşulları altında çalışan işçilerin sosyal sigorta ile zorunlu olarak güvence altına alınmasına olanak sağlamıştır (Egeli, 2011:44) Sonraki yüzyılda Alman Bismarck sistemi 20. yüzyılda yapılan çeşitli düzenlemeler ile işçi, özel çalışan ve işsizleri de sisteme dâhil etmiştir (Hinrichs, 2010:45). Fakat sosyal güvenliğin geniş kitlelere yayılması Alman mali sistemini zor durumuma sokmuştur. Dünya Savaşları boyunca artan mali yükler, 1929 Ekonomik Buhranı ve sonrasında yaşanan 1973 Petrol Krizi durumu daha da güçleştirmiştir. Bu dönemden sonra Alman sosyal güvenlik sistemi Maliyet Sınırlama Yasası (1977) ile yeni bir döneme girmiştir (Jacobs ve Goddard, 2000:21-23). Bu durum sadece Alman sosyal güvenlik sistemini etkilememiş, küresel boyutta sosyal güvenlik sistemlerinin düzenlenmesine sebep olmuştur. Özellikle Batı Avrupa ve önemli sanayi ülkelerinde (Japonya, Kanada vb.) bu duruma yönelik sosyal güvenlik reformları yapılmıştır (Zeitzer, 1983:55).

Sosyal güvenlik sisteminin oluşumu bakımından Amerika, Avrupa ülkelerine kıyasla farklı sebepler ile sosyal yardım vermeye başlamıştır. Amerikan İç Savaşı (American Civil War) sebebiyle iç savaş emeklilerine ödenen federal düzeydeki maaşlar ile sosyal güvenlik anlamında ilk adım atılmıştır. Federal devletlerin verdiği bu maaşlar toplam bütçe giderlerinin yarısına yakını oluşturmasından dolayı bütçelere o dönemde büyük bir yük getirmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında ise Bismarck Modeli temelli ulusal sosyal güvenlik sistemi çalışmaları başlamıştır (Dewitt, 2010:3). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ulusal sosyal güvenlik alanındaki çalışmaları, 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde katlanarak artan iç göç sonucu aşırı düzeyde artan şehirleşme sonrasında başlamıştır. Sonrasında özellikle 1929 Büyük Buhran sonrasında oluşan ortam sosyal güvenlik yasasının hazırlanmasına (1934) zemin hazırlamıştır. Daha sonraki yıllarda sosyal güvenlik hakları genişletilmiş ve bu haklar sosyal güvenlik yasası düzenlemeleri ile desteklenmiştir. Fakat 1970'ler de oluşan küresel ekonomik kriz sonucu sosyal güvenlik sistemi finansal olarak zor bir dönem geçirmiştir. Bu sebeple 1977 yılı yasa değişiklikleri ile ABD'de düzenlemelerde bulunulmuştur (SSA,

sanayi işçileri dâhildi. Kendi işini kuranlar, idare de yüksek maaşla çalışanlar ve memurları kapsamıyordu. 1889 yılında çıkarılan yaşlılık sigortası geride kalan işçileri, yetimleri ve dulları kapsamıyordu. Bir işçinin vefatı halinde geride kalanlar sigortadan faydalanmıyordu yalnızca maluliyet sigortasından faydalanabiliyorlardı (Koçer, 2014:4).

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

2005:3-10). Bugün ise Amerikan sosyal güvenlik sisteminin kısmen veya tamamen özelleştirilmesi sonucu merkezi ve federal bütçe açıklarının azalacağı ve uzun vadede toplumsal kalkınma bakımından pozitif etkiler yaratacağı iddia edilmektedir. Yapılan bazı deneysel çalışmalarda bu durumu destekler nitelikte bulgulara ulaşılmıştır (Joines, 2007:36). Fakat 2007 yılında yapılan bir araştırmaya göre nüfusun yaklaşık %16'sının sigortasız olduğu ortaya konulmuştur. Sonraki yıllarda bu oranın giderek arttığı tespit edilmiştir (DeNavas-Walt vd., 2010:22). Sonraki yıllarda kamu politikası geliştirilme gereği duyulmuştur. The Affordable Care Act (ACA) adlı yasal düzenleme ile birlikte sosyal güvenlik sisteminde reforma gidilmiştir. Fakat bu yasal düzenlemenin sosyal güvenlik sisteminin kamulaştırması anlamına gelmemektedir. ACA ile birlikte sosyal güvenlik sisteminin aksaklıkları giderilmeye çalışılmıştır (Starr, 2014:16). İlerleyen yıllarda yasal düzenlemenin sosyal güvenlik sistemi üzerindeki etkileri araştırıldığında pozitif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir (Obama, 2016:525).

Dünyada sosyal güvenlik sistemlerinin gelişimi büyük ölçüde Almanya ve İngiltere de atılan adımlara göre şekillenmiştir. Çeşitli yasal düzenlemeler ile ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri ihtiyaçlarına paralel şekillenmiştir. Bazı ülkeler, Bismarck Modeli temelli bazıları ise Beveridge Modeli temelli olarak sosyal güvenlik sistemlerini şekillendirmişlerdir⁵. Bazıları ise karma sistemi temel alan bir sosyal güvenlik hizmeti sunmuşlardır (Egeli, 2011:46). Örneğin, Avusturya, Belçika, İsviçre, Fransa, İsrail ve Japonya gibi ülkeler Bismarck Modeli sosyal güvenlik sistemi temellidirler. İtalya, Norveç, Finlandiya, İsveç, Danimarka, Güney Kore, İspanya ve Yunanistan ise Beveridge Modeli sosyal güvenlik sistemi temellidirler. Avustralya, Kanada ve Türkiye ise Bismarck ve

⁵ Beveridge sistemin üç temel ölçüte sahiptir. Bunlar evrensel, merkezi kuruluşlu ve herkese aynı desteği sağlama ölçütleridir. Bismarck sistemi ise sosyal sigorta temelli ve meslek tabanlı dayanışmacı bir mantığa sahiptir (Atılğan, 2016:92). Ayrıca Beveridge sisteminde sağlık hizmetlerinin sunumu oldukça farklıdır. Ulusal sağlık hizmetleri (National health services) tarafından toplumun tümüne sunulan sağlık hizmetlerinin sunumunu kamu kesimi yapmakta ve fon sağlamaktadır. Bismarck sistemi ise bu hizmeti zorunlu sigorta ile hem özel hem de kamu kesiminin ödemeleri ile sunulmaktadır (Cremer ve Pestieau, 2003:194-195). Sağlık sistemlerindeki bu farklılıklar ise sağlık hizmeti maliyetleri ve memnuniyet derecesini etkilemektedir. Ulusal bir hizmet olarak sunulan sağlık hizmetlerine sahip Beveridgeian sosyal güvenlik sistemine sahip ülkelerde sağlık hizmetleri daha az maliyet ile sunulabilirken, Bismarck temelli sistemlerde sağlık hizmetleri çok daha pahalıdır (Zee ve Kroneman, 2007:1-9).

Beveridge Modellerinin karışımı olan Douglas Modeli sosyal güvenlik sistemine sahiptirler (López-Casasnovas vd., 2014:5-6).

1.2. Sosyal Güvenlik Kavramı ve Gelişimi

Sosyal güvenliğin tanımı bakımından tam bir uzlaşma olmamakla beraber uluslararası örgütlerin yapmış olduğu çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Bu tanımlar belirgin ve ortak değildirler. Örneğin UNICEF, sosyal güvenliğe daha çok çocukları korumak amaçlı sosyal güvenliğe bakarken diğer örgütler hak temelli bir yaklaşım ile tanımlama yapmışlardır (Hinds, 2014:1-3).

Sosyal güvenlik sistemlerinin birçok açıdan kapsayıcı olmasından dolayı farklı tanımlar yapılmaktadır. Fakat genel olarak sosyal güvenlik, insanların yaşamları boyunca karşı karşıya kalabilecekleri riskler, gelirlerini kaybetmelerine neden olabilecek sosyal tehlikeler veya sağlık sorunları için yapacakları harcamaları sağlamak için bir sosyal teminat olarak değerlendirilebilir (Acar ve Kitapçı, 2008:80). Bu tehlikeler ya da riskler fiziki ve iktisadi olarak ikiye ayrılır. Fiziki tehlikeler (risk); kazalar, yaşlılık, analık, hastalık ve maluliyet. İktisadi tehlikeler (risk); gelirin yetersizliği ve işsizliktir. Bu tehlikeler gelir kesilmesine ya da azalmasına ve giderlerin artmasına sebebiyet vererek gelir gider dengesizliğini neden olmaktadır (İzgi, 2008:86).

Geleneksel olarak sosyal güvenlik daha çok kısa vadeli bir korumayı hedeflemektedir. Fakat günümüzde uzun vadeli bir koruma aracına dönüşmüştür. Örneğin ilk başlarda sosyal güvenlik toplumlara sel, kuraklık, işsizlik ve aile reisinin ölümü durumunda kısa vadeli koruma sağlamaktayken, sosyal güvenliğin bir hak olarak kabul edilmesiyle birlikte yoksulluğu azaltıcı ve hatta ekonomik büyüme ve kalkınma için uzun vadeli bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Scott, 2012:5).

Sosyal güvenlik her birey ve toplum için sosyal bir ihtiyaçtır. Sosyal güvenlik bireyin gelirinin ciddi oranda azalması, çalışma gücünü kaybetmesi durumlarında bu kişilerin geçindirmekle yükümlü buldukları kimselerin ihtiyaçlarını kamu kaynaklarını kullanarak güvence altına almaktadır (Canbay ve Demir, 2013:304). Temel sosyal güvenlik hizmetlerinin birçok faydası daha vardır. Sosyal güvenlik herkes için beşeri sermaye artırıcı uygun bir ortam sağlamaktadır. Çeşitli şoklardan kaynaklanacak kırılğanlıkların engellenmesi amacı ile bir direnç yaratıp toplumsal eşitliği sağlayarak yoksulluğa karşı bireyleri korumaktadır (Yemtsov,

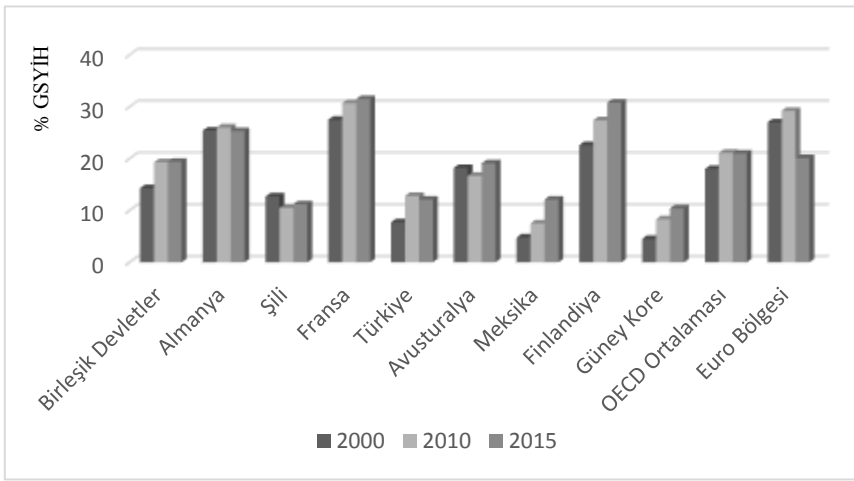
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

2013:12-13). Koruyucu yönüne ek olarak, yoksulların ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ile birlikte ise iç piyasada oluşacak talep artışı ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Büyüme ve kalkınmaya olan pozitif etkilerinin yanında toplumsal adaleti tesis eden bir sosyal güvenlik sistemi toplumsal barış ve huzuru güçlendirmektedir (ILO, 2008:1-4). Tüm bu sosyal ve ekonomik kalkınma amaçlarının gerçekleşmesi için, sosyal güvenlik harcamalarının miktarı ve niteliği önem kazanmaktadır.

1.3. Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

Sosyal güvenlik, toplumları oluşturan bireylerin yaşamlarını çeşitli riskler karşısında (İşsizlik, yaşlılık, hastalık vb.) kişi ve aile fertlerini koruyan, anayasal bir haktır. Ayrıca anayasalar devletleri bu hakkı herkese sunmak ile mükellef tutmuştur (Erdoğan, 2014:194). Devlet, sosyal güvenlik sistemini sağlayacak olan kurumları kurarak bu hakkı vatandaşlarına sunmaktadır. Sosyal güvenlik sistemleri sayesinde sunulan bu hizmet ve yardımlar sayesinde ise toplumsal huzur ve refah korunmuş olmaktadır (Egeli, 2011:41). Temel sistem anlayışı bu olan sosyal güvenlik sistemi, birçok ülkede kurulmakta ve faaliyet göstermektedir. Fakat sosyal güvenlik sistemleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedirler. Bu farklılıklar sebebi ile sosyal güvenlik sisteminin büyüklüğü ve etkinliğinde farklılaşmaktadır (Prasad ve Gerecke,2010:2-4). Sosyal güvenlik sistemlerinin etkinliği ve büyüklüğünün tespit edilmesinde ise sosyal güvenlik (sosyal koruma) harcamaları bir gösterge niteliğindedir.

Sekil 1: Seçilmiş Bazı Ülkelerin Yıllara göre Sosyal Güvenlik Harcamalarının GSYİH'ya Oranı

Kaynak: OECD.stat, Social Protection and Well-being: Social Expenditures(SOCX), http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG (Erişim Tarihi:09.03.2017). Eurostat, 2017. Government Expenditure on Social Protection, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_social_protection (Erişim Tarihi:09.03.2017).

Şekil-1’de gelişmekte olan ve gelişen ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıllarının (GSYİH) ne oranda sosyal güvenlik harcamalarına ayrıldığı gözlemlenmektedir. Bununla beraber sosyal güvenlik harcamalarının genelde artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik harcamalarındaki artış eğiliminin daha fazla görülmesinin nedeni bu ülkelerde yaşlı nüfus oranının yüksek olabilir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerdeki çalışan nüfusun zamanla daha da yaşlanması ve nüfus artış oranların düşük seyretmesi⁶, bu ülkeler için, uzun dönemde, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği açısından tehlike oluşturmaktadır⁷ (Bloom, vd., 2010:594). Gelişmekte olan ülkeler de

⁶Bknz. Şekil 4: Avrupa Birliği’nin 2014 Yılı Nüfusu ve 2080 yılı Nüfus Tahminleri.

⁷Dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına girmeye çok yakın olan Güney Kore, sosyal güvenlik harcamalarının GSYİH içindeki payı OECD ortalamasının altındadır. Bu durumun nedeni, 1960’lardan bu yana ülkenin büyümeyi ön planda tutarak bir kalkınma politikası izlemesidir. Bu konuda örnek bir başarı sergiledikten sonra ise elde edilen refah seviyesinin korunması ve sosyal güvenlik sisteminin

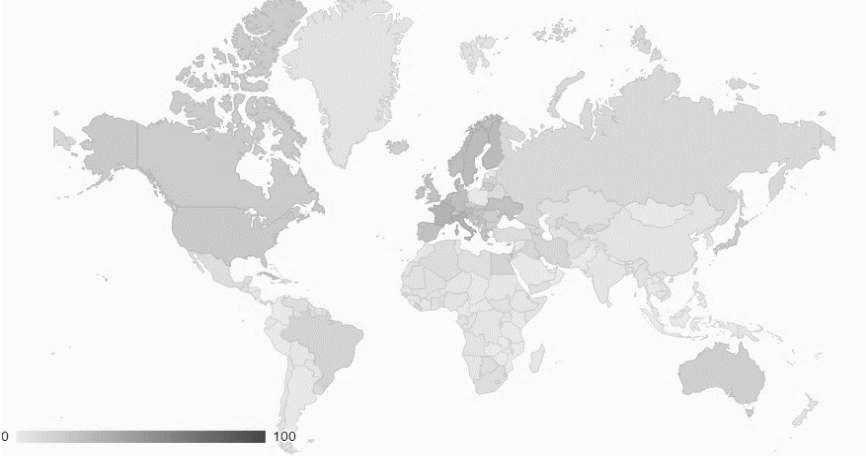
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

ise (Meksika ve Türkiye gibi) sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği için demografik nüfus yapıları oldukça uygundur. Fakat bu ülkelerde genç ve dinamik bir nüfus yapısı olmasına karşın sosyal güvenlik sistemine katılım oranlarının kayıtdışı ekonomi nedeniyle düşük kalmakta ve bu durum bu ülkelerde sosyal güvenlik sistemlerinin mali açıdan büyümesini engellemektedir. Yapılan bir araştırmada, kayıtdışı ekonomi ile sosyal güvenlik harcamaları arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Araştırmada, %10 düzeyindeki kayıtdışı ekonomi düzeyinin %5'e düşmesi durumunda sosyal güvenlik harcamalarının GSYİH içindeki payının %30'dan %38 düzeyine çıkacağı hesaplanmıştır (Williams, 2014:41).

Ülkenin ekonomik yapısı ve kalkınmışlığı gibi etkenler ile ülkeden ülkeye değişen sosyal güvenlik sistemleri, günümüzde oldukça önemli finansal miktarda fonu kontrolleri altında tutmaktadırlar. Avrupa'da refah devletleri olarak bilinen Almanya, Avusturya ve Fransa gibi ülkelerin toplam devlet gelirlerinin %25'inden fazlasını sosyal güvenlik gelirleri oluşturmaktadır. Bu kadar güçlü bir sosyal güvenlik sistemine sahip bu tür ülkelerde istikrarlı çalışma ortamının korunması ile sosyal güvenlik sisteminin finansmanı da sorunsuz işlemektedir. Fakat bir kriz ile yaşanabilecek istihdam düzeyindeki düşüklük, sosyal güvenlik gelirleri kaybını doğrudan vergi gelirlerinde (gelir ve kurumlar vergisi gibi) oluşabilecek gelir kaybı ile yarışır hale getirebilmektedir. 2008-2009 küresel finans krizi sonrası bu durum yaşanmıştır (Wagner, 2011:12). Bu nedenle birçok ülke sosyal güvenlik sistemlerini modernize ederek finansal veya ekonomik krizi karşısında mali disiplini olumsuz etkileyecek durumları engelleme veya etkisini azaltma girişimlerinde bulunmuşlardır. Ayrıca bazı ülkelerde sosyal güvenlik sistemleri tasarruf yaratmak ve etkinliği arttırmak amacıyla özelleştirilmiştir. Örneğin, Şili'nin özelleştirilmiş sosyal güvenlik sistemi ile uzun vadede yüksek oranda ulusal tasarruf elde edilmiştir (Engen ve Gale, 1997:138).

güçlendirilmesi amacıyla özellikle 1980'li yılların sonunda birçok plan ve program hayata geçirilmiştir. Sonrasında 2000'li yıllarda sosyal güvenlik harcamalarının hızlı bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir. Fakat Güney Kore, hala OECD ortalamasının altında bir sosyal güvenlik harcaması eğilimindedir. Özellikle G. Kore'de nüfus artış hızının giderek düşmesi ve ülke nüfusunun yaşlanma eğiliminde olması OECD ortalamasının yakalanamayacağı ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği konusunda endişe duyulmaktadır (Lee, 2015:4-6).

Şekil 2: Ulusal Gelir içinde Sosyal Güvenlik Harcamalarının Payı

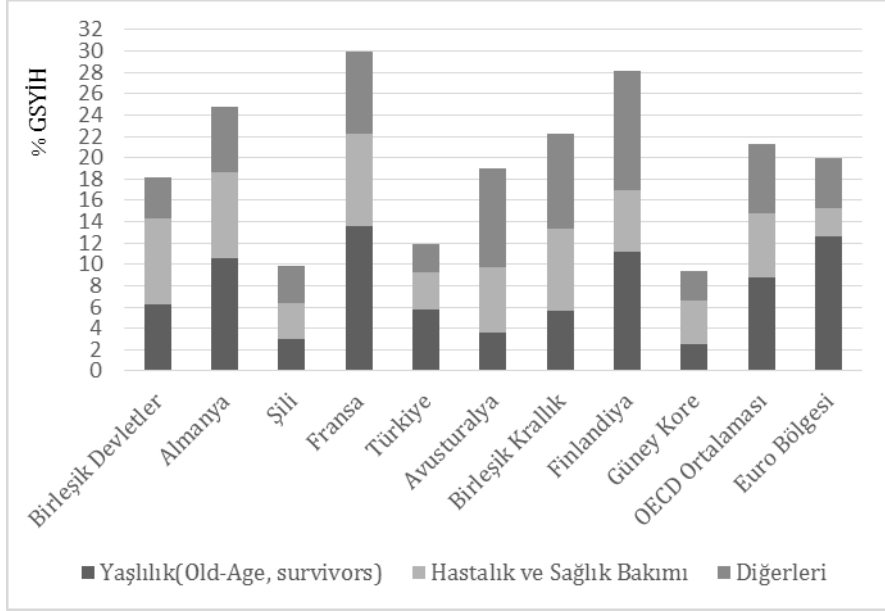
Kaynak: International Labour Organization (ILO). Total public social expenditure as a percentage of GDP. <http://www.socialsecurityextension.org/gimi/gess/RessFileDownload.do?ressourceId=15128> (Erişim Tarihi:27.05.2016).

Uzun vadede ekonomik ve sosyal kalkınmaya önemli katkıda bulunan sosyal güvenlik sisteminin yetersiz olması durumunda yüksek yoksulluk seviyesinin düşürülemede ve sürdürülebilir kapsayıcı büyüme sağlanamamaktadır (ILO, 2014:2). Şekil-2’de görüldüğü üzere, özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde sosyal güvenlik harcamalarının ulusal gelir içerisinde payının düşük olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca bahsi geçen ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri de nispeten düşüktür. Diğer taraftan ekonomik ve sosyal kalkınmışlığı yüksek olan Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde sosyal güvenlik harcamalarının ulusal gelir içerisindeki payının oldukça yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, sosyal güvenlik harcamalarının gelişmiş ülkelerde nispeten fazla olması, iç talep artışı yaratıp ekonomiye katkıda bulunduğu da düşünülmektedir (ILO, 2014:139). Fakat bazı araştırmacılar bu etkinin pozitif olmadığını yaptıkları araştırmalar sonrasında ileri sürmüşlerdir. Pereira ve Andraz (2014), sosyal güvenlik harcamalarının uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde negatif etkileri olduğunu, Avrupa Birliği üyesi 12 ülke arasında yaptıkları analiz ile ileri sürmüşlerdir. Afanso ve Alegre (2011) ise yaptıkları bir çalışmada benzer sonuçlara erişmişlerdir. Ehlirch ve Kim (2007) ise

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

OECD ülkeleri üzerinde yaptıkları bir çalışmada, sosyal güvenlik harcamalarının GSYH'deki artışı azalttığını ileri sürmüşlerdir. Aynı çalışmanın sonuçlarına göre, gelişmiş ve yüksek sosyal güvenlik harcaması yapan ülkelerin bir kriz durumunda mali yapılarında dengesizlik yaşama ihtimali yüksektir. Bu tür durumlarda aşırı bütçe açıkları ile karşılaşılmasının yüksek ihtimali üzerinde durulmuştur (Aaron, 2011:389).

Şekil 3: Seçilmiş Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamalarının Yapısal Dağılımı (%GSYİH)

Kaynak⁸: OECD, 2016. Social Expenditure Update 2016, <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2016-Social-Expenditure-Update.pdf> (Erişim Tarihi:09.03.2017). OECD, 2014. Social Expenditure Update 2014, <https://www.oecd.org/els/soc/OECD2014-Social-Expenditure-Update-Nov2014-8pages.pdf> (Erişim Tarihi:09.03.2017). Eurostat, 2017. Government Expenditure on Social Protection, <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics->

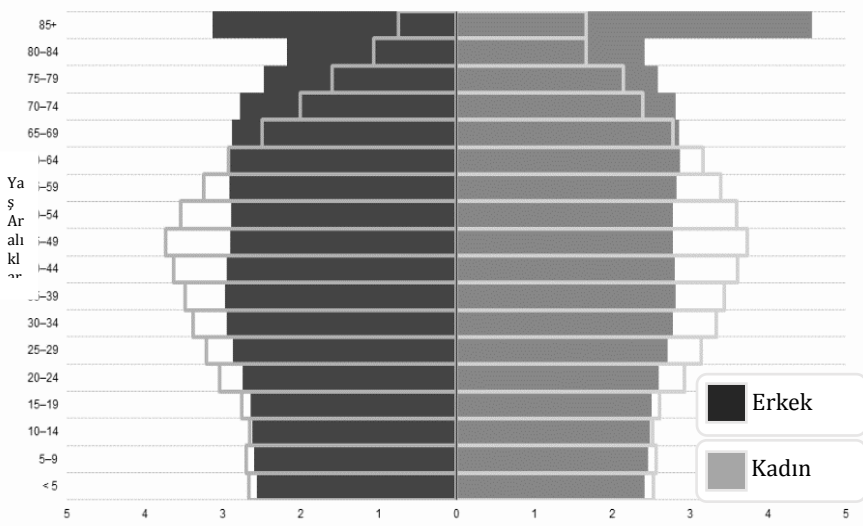
⁸Türkiye için Türk İstatistik Kurumu (TUİK) verileri kullanılmıştır. TUİK, 2016. "Sosyal Koruma İstatistikleri, 2015", <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21525> (Erişim Tarihi:09.03.2017).

explained/index.php/Government_expenditure_on_social_protection
(Erişim Tarihi:09.03.2017).

Ulusal sosyal güvenlik sistemlerinin ülke ekonomileri içindeki payları ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Örneğin gelişmiş olarak nitelendirilen çoğu ülkenin sosyal güvenlik sistemlerinin ekonomi içindeki payı oldukça büyüktür⁹. Bu ülkeler ellerinde buldukları fonların paylaşımını diğer ülkelere kıyasla oldukça büyük miktarda yapmaktadırlar (ILO, 2011). Avrupa ülkelerinde yapılmakta olan sosyal güvenlik harcamalarının oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedeni Avrupa ülkelerinde sosyal güvenliğin sosyal refah için gerekli görülmesinin yanısıra, bu ülkelerdeki nüfusun yaşlı olmasıyla da ilgilidir. Şekil-3'te Euro bölgesi (Eu-19) için verilen sosyal koruma harcamalarını payına bakıldığında yaşlı nüfus yapısının harcama kalemlerini de etkilediği görülmektedir. Bu nedenle günümüzde, özellikle gelişmiş ülkeler için ülkenin sahip olduğu nüfus yapısı ve nüfusa ilişkin değişimler oldukça önemlidir (Jimeno vd., 2006). Çünkü uzun dönemde değişen demografik yapı kamu bütçelerine negatif yönlü bir baskı yaparak mali kriz ortamı yaratabilmektedir. Ayrıca nüfusun yaşlanması sonucu işgücünde yaşanabilecek azalma ekonomik büyümeye büyük bir darbe vurabilir (European Commission, 2015).

⁹Özellikle Avrupa ülkelerinde sosyal güvenlik sistemlerinin ekonomi içindeki payının fazla olması İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı kalkınmayı sağlamak amacıyla sosyal harcamalarının artırılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak 1970 sonrasında liberal politikaların uygulanmaya başlanması ile sosyal güvenlik harcamalarının bu kadar yüksek olması ilerleyen dönemlerde ülkelerin kamu maliyelerini zorlamıştır ve reform gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Gurgel Jr., 2014:55). Bu nedenle, birçok ülkede sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemi için girişimlerde bulunulmuştur (Pages vd., 2013:8).

Şekil 4: Avrupa Birliği'nin 2014 Yılı Nüfusu ve 2080 yılı Nüfus Tahminleri (AB-28)

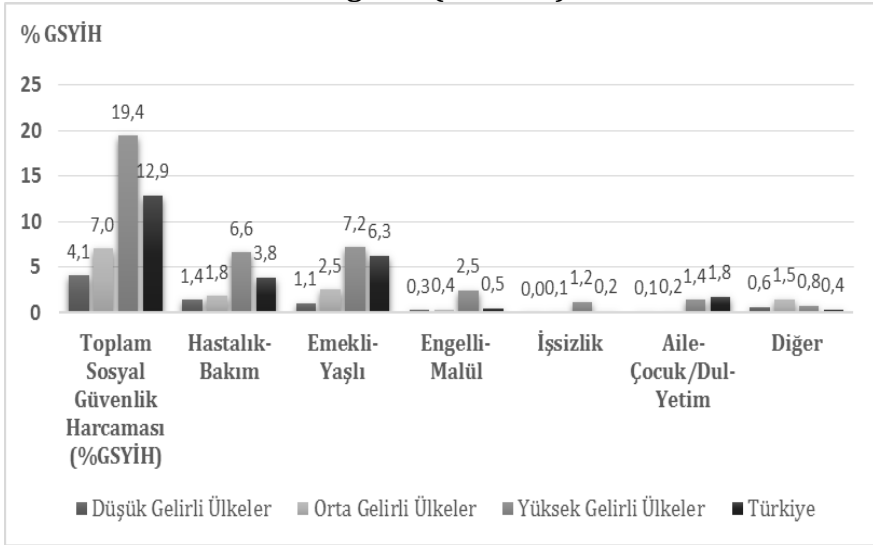
*Opak renkli alanlar 2080, sınırlandırılmış alanlar 2014 yıllarını göstermektedir.

Kaynak: Eurostat, 2016. Population pyramids, EU-28, 2014 and 2080. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing (Erişim Tarihi:20.05.2016).

Şekil 4'de, AB-28'in uzun vadede oluşacak olan ortalama demografik yapısından görüleceği gibi 2080 yılına doğru yaşlı nüfusun artış hızının yükseleceği öngörülmektedir. Yaşlı nüfus oranının bu hızda artmasının temel nedenlerinden biri ölüm riski oranının düşmesi, bunun sonucu ortalama yaşam süresinin artmasıdır. Aslında bu durumun uzun vadede birçok ülkede oluşması beklenmektedir. Bununla beraber sadece Avrupa'da değil tüm Dünya'da toplam nüfusun gelecekte yaş ortalamasının artacağı söylenebilir (United Nations, 2013:6). Özellikle, dünya nüfusunun büyük bir payını oluşturan Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan'da da benzer bir durumun yaşanması sonucu küresel yaşlı nüfusun katlanarak artacağı düşünülmektedir. Yaşlanan nüfusun artan sağlık ve sosyal güvenlik-bakım harcamalarının finansmanının sağlanması için tüm dünyada yeni politikaların geliştirilmesi ihtiyacı doğmaktadır (NIA, 2011:5). Politik açıdan önlem alınmasının gerekliliğinin ana nedeni ise dikkate alınmaya değer uzun vadeli göstergeler ile sosyal güvenlik sisteminin finansman planlamasının yapılması ihtiyacıdır. Çünkü artan yaşlı bağımlı nüfus (65+ yaş)

sonrası ödenmesi gereken emekli aylıklarının miktarının-sayısının artmasının yanında uzun vadede azalan aktif çalışan sayısındaki düşüş ile prim gelirlerinde yetersizlik yaşanacağı öngörülmektedir. Sonrasında ise sosyal güvenlik sisteminin zorunlu olarak kamu kaynaklarınca finanse edilmesi gerekebilecektir (Acar ve Kitapçı, 2008:81). Çözüm önerisi olarak ise yüksek yaşlı bağımlılık oranına sahip bazı ülke ve bölgelerde¹⁰ yaşlılar için sunulan sosyal güvenlik hizmetlerinin karşılaması için vergilerin konulabileceği görüşü gelişmektedir (OECD, 2016:18). Bu ve benzeri sosyal güvenliğin finansmanına ilişkin nedenlerden ötürü demografik etkilerin ülkelerin bütçe ve ekonomi planlamasında oldukça önem taşıdığı göstermektedir (Cristian, 2012:174).

Şekil 5: Gelir Düzeyine göre Sosyal Güvenlik Harcamalarının Dağılımı (%GSYİH)

Kaynak: ILO, 2016. Share of social security expenditures by branch in percentage of GDP.

¹⁰Yaşlı bağımlılık oranı yüksek olan ülkeler de demografik olarak yaşlı nüfusu fazladır. Bu tür ülkeler ile düşük yaşlı bağımlılık oranına sahip ülkeler arasındaki farklılık emekli aylığı ödemeleri/GSYİH denklemi kıyaslanarak gözlemlenebilir. Bu oranın yüksek olduğu ülkelerde artan emekli aylığı ödenekleri sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilir finansmanını zora sokarak emeklilik sisteminde reform gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. 20.yüzyılda Avrupa'da emekli sayısına kıyasla çok yüksek oranda çalışan nüfus var iken, günümüzde yaşlanan nüfus oranının artması sonucu reform gerekliliği ortaya çıkmıştır (Marcinkiewicz ve Chybalski, 2014:44-45).

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

<http://www.socialsecurityextension.org/gimi/gess/RessFileDownload.do?ressourceId=15128> (Erişim Tarihi: 27.05.2016). TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri, 2011-2015. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21525> (Erişim Tarihi:09.03.2017).

Gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerine verdiği değerden anlaşılmaktadır ki, sosyal güvenlik fonları sonrasında toplumsal huzur ve refahı temin etmek için kullanılmaktadır. Fakat sosyal güvenlik sisteminin bu denli önemli olduğu sık sık tekrarlanmasına rağmen, küresel dünya nüfusunun çok büyük bir yüzdesi sosyal güvenlik hizmetlerinden tam olarak faydalanamamaktadır. Dünya nüfusunun sadece %27'si kapsamlı olarak sosyal güvenlik sistemine girmişken, geri kalanı kısmen girmiş veya hiç sosyal güvenlik sistemine tabi değildir. Ayrıca yaşlı dünya nüfusunun (65 yaş ve üstü) yarısına yakını emeklilik geliri garantisine sahip değildir (ILO, 2014:73).

Şekil 5'de sosyal güvenlik amaçlı yapılan kamu harcamaları dikkate alındığında, Türkiye ortalama gelire sahip ülkeler ile yüksek gelire sahip ülkelerin arasında, orta bir noktadadır. 2011-2015 yılları arasındaki verilerin ortalamasına göre sosyal koruma harcamalarının en büyük yüzdesini emekli maaşları/yaşlı ödemeleri kalemi oluşturmaktadır. İkinci büyük harcama kalemi ise sağlık bakımı harcamalarıdır. GSYİH'ya oranlanan sosyal güvenlik harcamalarının orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerin gelir profillerine eşgüdümlü bir görünümde olduğu gözlemlenmektedir. Bununla beraber Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının gelir düzeyine eşgüdümlü olmadığı, düşük olduğu söylenebilir. Yoksulluk ile mücadelede önem taşıdığı düşünüldüğünden sosyal koruma harcamalarının büyük bir kısmı/yarısına yakını emekli aylıklarının finansmanına ayrılmaktadır. Türkiye'de gerçekleşen dengesiz sosyal yardım harcama yapısı nedeniyle sosyal koruma politikaları yoksulluğu azaltıcı bir eğilim gösterememektedir (Kayalidere, Şahin, 2014).

Sağlık-bakım ve emekli-yaşlı harcamaları dışındaki kalemlerin yüzdesel olarak düşük paya sahip olması sorunun asıl nedeni olarak görülmektedir. Avrupa Birliği'nin sosyal güvenlik harcamaları yapısının ortalamasına bakıldığında (Şekil-3) bu iki kalem dışındaki sosyal ihtiyaçların finansmanı daha dengelidir. Çünkü Avrupa Birliği, aile-çocuk, malullük-engelli ve diğer sosyal koruma faydaları bakımından Türkiye'ye kıyasla daha yetkin bir sosyal koruma harcama yapısına sahiptir. Sosyal güvenlik harcaması yapısındaki bu farklılık, benzer şekilde, harcamaların finansmanı

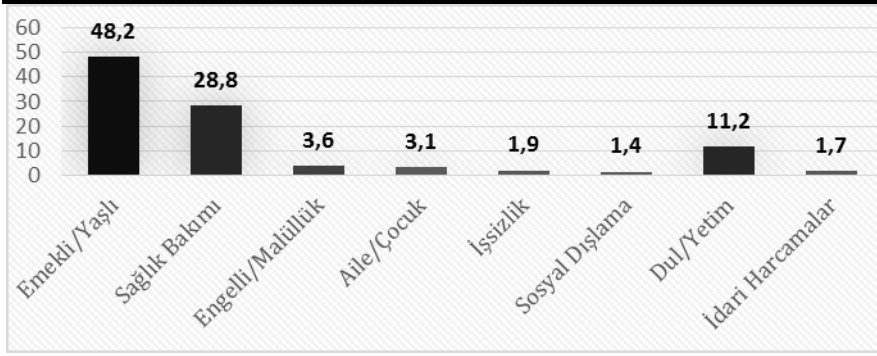
konusunda da karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere sosyal güvenlik finansmanını sağlayan gelir kaynaklarının farklılaşması, sürdürülebilir ve etkin bir sosyal güvenlik sisteminin oluşumunda belirleyici bir role sahiptir. Şöyle ki, kamu maliyesine yük olan bir sosyal güvenlik sisteminden ziyade kendi kendini finanse eden bir sistem daha verimlidir. Örneğin, Almanya’da sosyal güvenlik sisteminin finansmanı yüksek oranda sosyal katkı (İşçi ve işveren payı) ile yapılarak yüksek oranda sosyal koruma harcaması yapılabilmesi için finansal imkâna sahip olunmaktadır. Bununla beraber gerekli durumlarda, finansman açığı doğması durumunda ise devlet katkısı yöntemi uygulanmaktadır. Diğer taraftan liberal finansman sistemine sahip Birleşik Krallık’da ise sosyal katkı oranları düşük tutulmakta ve daha düşük sosyal koruma harcaması yapılmaktadır. Birleşik Krallık’da finansman açığı ile karşılaşılması durumunda ise vergilendirme yolu ile açık kapatılmakta, devlet katkısı tercih edilmemektedir. Sosyal Sigorta sisteminin özelleştirilme seviyesi liberal finansman sistemine sahip ülkelerde daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu tür ülkelerde sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği ve verimliliği refah devletlerinin finansman sistemlerine kıyasla yüksektir (Dieckhoener ve Peichl, 2009:52).

Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesinin kamu kesimini finansal açıdan rahatlatıp, bütçe açıklarının azalması, vergi mükellefleri üzerindeki vergi yükünün düşmesine gibi olumlu sonuçlara neden olacağı öngörülmekte ve genel olarak ülkedeki sosyal refaha olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Gümüş, 2008:41-42). Bu bağlamda Türkiye’de yapılan sosyal güvenlik sistemi reformlarının (Sosyal Güvenlik Kurumunun kurulması, Genel Sağlık Sigortası gibi)sosyal amaca uygun düzenlemeler olduğu söylenebilir. Ancak yapılan reformlar ile sosyal güvenlik sisteminin kamu maliyesini üzerindeki baskısının azaltılması konusunda¹¹ istenilen amaçlara ulaşılamamıştır (Alper, 2011:43).

Şekil 6: Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Dağılımı

¹¹Türkiye’de yapılan sosyal güvenlik reformu sonrasında, sosyal güvenlik sisteminin kendi kendini finanse etmesi konusunda başarılı olunamamıştır. Reform yapılmasına rağmen, sosyal güvenlik sistemine bütçeden yapılan transferler hem miktar hem de GSYİH oranında artmıştır. Ayrıca yapılan bütçe transferleri, bütçe açığını artırdığı için, sosyal güvenlik sisteminin kamu maliyesini baskı altına aldığı söylenebilir (Cural, 2016:703-705).

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

Kaynak: TÜİK,2016. Sosyal Koruma İstatistikleri-2015. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21525> (Erişim Tarihi: 10.02.2016).

Şekil-6'da Türkiye'de sosyal güvenlik harcamalarının yarısına yakınının emekli ve yaşlı aylıkları için harcandığı görülmektedir. Diğer en büyük harcama kalemleri ise sağlık-bakım harcamaları ve dul-yetim aylıklarıdır. Ancak bu üç kalemin dışındaki harcama kalemlerinin yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeni olarak Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin kaynak yetersizliği gösterilebilir ve Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin sosyal koruma kanadının zayıf kaldığı söylenebilir.

Ülkenin sosyal güvenlik sisteminin harcama yapısı sosyal güvenlik sisteminin ne gibi imkânlar sunduğunu ve amaçlarını gösteren bir etkidir. Fakat sosyal güvenlik sisteminin gelir yapısı da bir o kadar önemlidir. Örneğin, sosyal güvenlik sisteminin finansmanının sosyal katkı ve devlet katkısından oluştuğu refah devletlerinde (Almanya, Avusturya vb.) sosyal güvenlik sistemi yoksulluğu azaltıcı ve gelir dağılımının düzeltici bir görünüme sahipken, liberal tarzda sosyal güvenlik sistemine sahip ülkelerdeki sosyal güvenlik sistemleri sosyal eşitliği azaltıcı ve yoksulluğu arttırıcı etkiler göstermektedirler (Dieckhoener ve Peichl, 2009:52-53). Bu sebeplerden dolayı daha verimli ve kamu maliyesine yük olmayan liberal sosyal güvenlik sistemleri sosyal korumanın amaçları bakımından etkin değildir. Fakat diğer taraftan sosyal güvenlik sistemlerinde özelleştirme yapılması ile birlikte kamu kesimi üzerindeki finansal yük düşürülerek mali disiplin açısından olumlu gelişmelere sebep olmaktadır. Ayrıca sosyal güvenlik sistemlerinin üzerindeki mali yük, kısmen sosyal güvenlik sistemi özelleştirmeleri ile azaltılabilir. Özellikle, emeklilik ödemeleri sebebi ile ciddi finansal

yükün altında kalan devletler, bireysel emeklilik sistemlerinin faaliyeti ile sosyal güvenlik sistemlerinin sorunları üzerine alternatif ve tamamlayıcı bir araç olabilmektedir (Akgeyik, 2006:85-86).

SONUÇ

Sosyal güvenliğin toplum açısından ne kadar önemli bir kavram olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu kavramın önemi toplumlar açısından giderek artmaktadır ve toplumun alt kesiminin yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve diğer sınıflardaki aile ve fertlerinin ekonomik ve sosyal açıdan korunmasının sağlanmasını amaçlamaktadır. Fakat sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği ve finansmanı konusunda çeşitli sorunlar mevcuttur.

Gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusunun yüksek düzeyde olması ve bunun oluşturduğu finansman yükü yaşanabilecek bir ekonomik kriz ortamında artan işsizlik ve azalan sosyal sigorta gelirleri nedeni ile kamu maliyesi üzerinde de ağır bir yük oluşturma riski taşımaktadır. Ayrıca uzun dönemde yaşanacak olan demografik değişiklikler nedeniyle özellikle Avrupa ülkelerinde genç ve orta yaşlı nüfusun azalması (günümüze kıyasla) ve yaşlı nüfusun artması sonucu bu ülkelerde sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliğini zorlaştırabilecektir. Gelişmiş ülkelere farklı olarak gelişmekte olan ülkelerin sorunu ise sosyal güvenlik sisteminin kapsayıcı ve derin bir finansal kaynak elde edemeyişidir. Bu ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin varlığı çalışan sınıftan toplanması gereken prim gelirlerinin elde edilmemesi ve yeteri kadar sosyal sigortalı vatandaş sayısına ulaşılmasına engel olmakta, ekonomik ve sosyal politikaların sosyal güvenlik kanadının etkisiz olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal güvenlik harcamaları gelişmiş ülkelere kıyasla düşük düzeyde gözlemlenmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler sosyal güvenlik finansmanına ilişkin sorunlar üzerine çeşitli reformlar yapma gerekliliği duymaktadır.

Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi bazı reformlar ile güçlendirilmeye çalışılmıştır. BAĞ-KUR, Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar kurumlarının tek çatı altında birleştirilmesi ve genel sağlık sigortası ile sosyal güvencesi olmayanların da sosyal güvence altına alınması bu reformlardandır. Yapılan reformların sosyal amaçlara uygun ve başarılı olduğu söylenebilir. Ancak konuya finansman açısından bakıldığında istenilen düzeyde başarı sağlanamadığı

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

gözlemlenmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin kendi kaynakları ile giderlerini sürdürülebilir şekilde finansmanı tam anlamı ile sağlanamamıştır. Aksine reform yılları boyunca sosyal güvenlik sistemine yapılan bütçe transferlerinin giderek arttığı gözlemlenmiştir. Yapılan bütçe transferleri ise bütçe açığını artırıcı etkide bulunarak kamu maliyesi üzerinde yük oluşturmaktadır. Bahsi edilen nedenlerden ötürü Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesi, kamu kesimi üzerindeki mali yükün azaltılması açısından olumlu/etkin bir politika olabilir.

Kaynakça

AARON, J. Henry (2011). *Social Security Reconsidered. National Tax Journal*, Volume:64(2, Part 1), pp.385-414.

ACAR, İbrahim Attila, İsmail Kitapçı (2008). *Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye’deki Emeklilik Sistemindeki Değişim*. Maliye Dergisi, Sayı:154, ss.77-98.

AFONSO, A., J. Alegre (2011). *Economic Growth and Budgetary Components: A Panel Assessment for the EU*. Empirical Economics, Volume:41(3), pp.703-723.

AKGEYİK, Tekin (2006). *Sosyal Güvenlikte Reform Eğilimleri: Geleneksel Sistemlerden Bireysel Emeklilik Programlarına Dönüşüm*. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı:51, ss.47-99.

ALPER, Yusuf (2011). *Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler*. Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, ss.7-47.

ATILGAN, Ahmet (2016). *Neo-Liberal Dönemde Sosyal Güvenlik*. Beta Yayınları, İstanbul.

BESLEY, Tmothy, Coate Stephen, Guinnane Timothy (2001). *Incentives, Information, and Welfare: England's New Poor Law and the Workhouse Test*. RSF Working Paper. Russell Sage Foundation.

BLOOM, David, David Canning, Günther Fink (2010). Implications of population ageing for economic growth. Oxford Review of Economic Policy, Volume 26, Number 4, 2010, pp. 583-612.

CANBAY, Tülin, Müslim Demir (2013). *Türkiye’ de Sosyal Güvenlik Açıkları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı*. Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:20, Sayı:2, ss.303-315.

CASASNOVAS-LOPEZ, Guillem, Pujoràs-Maynou Laia, Saez Marc (2014). *Another Look At The Comparisons of the Health Systems Expenditure Indicators*. CRES-UPF Working Paper, No:201401-78. Spain.

CHANG, Ha-Joon (2016). *Ekonomi Rehberi*. Çevirmen: Mihriban Doğan, Say Yayınları.

CREMER, Helmuth, Pierre Pestieau (2003). *Social insurance competition between Bismarck and Beveridge*. Journal of Urban Economics, Volume:54, pp.181-196.

CRISTIAN, Mişoş Marius (2012). *Demographic Dynamics and Sustainability of Public Pension Expenditures within European Union-15 Member States*. ISSN 1844 – 7007.

CURAL, Mehmet (2016). *Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Mali Yapısı ve Sisteme Yapılan Bütçe Transferlerinin Ekonomik Yansımaları*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:21, Sayı:2, s.693-706.

DENAVAS-WALT, Carmen, Bernadette D. Proctor, Jessica C. Smith (2010). *Income, Poverty, and Health Insurance Coverage in the United States: 2009*. U.S. CENSUS BUREAU Publications, No: P60-238, Washington, DC.

DEWITT, Larry (2010). *The Development of Social Security in America*. Social Security Bulletin, Vol. 70, No. 3. pp. 1-26.

DIECKHOENER, Caroline. Andreas Peichl. (2009). *Financing Social Security: Simulating Different Welfare State Systems for Germany*. The Institute for the Study of Labor (IZA), Discussion Paper No: 4135, Bonn.

EGELI, Haluk (2011). *Parafiskalite ve Parafiskal Yükümlülükler*. Altın Nokta Yayınevi. İzmir.

EHRlich, I., J. Kim (2007). *Social Security, Demographic Trends, and Economic Growth: Theory and Evidence from the International Experience*. Review of Economic Dynamics Volume:10, No:1, pp.55-77.

ENGELN, M. Eric, William G. Gale (1997). *Effects of Social Security Reforms on Private and National Saving*. Federal Reserve Bank of Boston. Journal Conference Series, Volume:41, Issue: June, pp.103-142.

ERDOĞAN, Çağla (2014). *Sosyal Güvenlik Hakkının Yargıtay Kararlarına Yansıması*. Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, ss.193-217.

European Commission (2015). *The 2015 Aging Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. ISBN:978-92-79-35351-2, (http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/) (Reaching Date:12.05.2016).

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

Eurostat Statistics (2016). *Population Structure and Aging*. ISSN 2443-8219. ([http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population structure and ageing](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing)) (Erişim Tarihi: 20.05.2016).

Eurostat Statistics (2017). *Government Expenditure on Social Protection*, ([http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government expenditure on social protection](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_social_protection)) (Erişim Tarihi:09.03.2017).

GURGEL JR., Garibaldi Dantas (2014). *Health sector reform and social determinants of health: building up theoretical and methodological interconnections to approach complex global challenges*. Revista Brasileira de Epidemiologia, volume:17, Issue:2, pp.53-67.

GÜMÜŞ, Erdal (2008). *Kamu Maliyesi Perspektifinden Sosyal Güvenlik Reform Sürecinin Değerlendirilmesi ve Finansal Geleceği*. 22. Maliye Sempozyumu, Mali Yapılanma Sürecinde Stratejik Yönetim ve Sosyal Güvenlik Sisteminin Kamu Maliyesine Etkileri. T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Maliye Bölümü, Antalya.

HALL, Suzanne (2012). *21st Century welfare: Seventy years Since the Beveridge report*. Ipsos Mori's Social research institute, London.

HINRICHS, Karl (2010). *A Social Insurance State Withers Away. Welfare State Reforms in Germany – Or: Attempts to Turn Around in a Cul-de-Sac*. In, *A Long Goodbye to Bismarck? The Politics of Welfare Reform in Continental Europe*. (Ed. Bruno Palier). Amsterdam University Press, Amsterdam.

HINDS, Róisín. (2014). *Defining social protection systems*. GSDRC Applied Knowledge Services. Helpdesk Research Report, pp.1-16.

ILO (2008). *Can low-income countries afford basic social security?*. Social Security Policy Briefings. Social Security Department of International Labour Office. Paper No:3, Geneva.

ILO (2011). *World Social Security Report 2010/11: Executive Summary*. International Labour Organization, Geneva.

ILO (2014). *World Social Protection Report 2014-2015: Building economic recovery, inclusive development and social justice*. International Labour Office. Geneva.

ILO (2016). *Total public social expenditure as a percentage of GDP*. International Labour Organization. (http://www.ilo.org/dyn/ilossi/ssimaps.mapIndicator2?p_indicator_code=E-1c) (Reaching date: 10.06.2016).

ILO (2016). *Share of social security expenditures by branch in percentage of GDP*. Website of ILO Social Protection.

(<http://www.socialsecurityextension.org/gimi/gess/RessFileDownload.do?ressourceId=15128>) (Reaching date:27.05.2016).

IZGI, Berna Balcı (2008). *Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Son Gelişmeler*. Çalışma ve Toplum Dergisi Sayı:2008/1, ss.85-107.

JACOBS, Rowena, Maria Goddard (2000). *Social Health Insurance Systems in European Countries: The Role of the Insurer in the Health Care System: A Comparative Study of Four European Countries*. Centre for Health Economics, University of York. U.K.

JIMENO, F. Juan, Juan A. Rojas, Sergio Puente (2006). *Modelling The Impact of Aging on Social Security Expenditures*. Banco De Espana, Documentos Ocasionales, Paper No:0601, Madrid.

JOINES, Douglas H. (2007). *Welfare-Enhancing Social Security Reform*. USC Marshall School of Business, Marshall Research Paper Series, Working Paper No: FBE 03-07, Los Angeles.

KAYALIDERE, Gül, Hande Şahin (2014). *Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk*. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, pp.57-75.

KOÇER, Şeniz Özmert (2014). *Almanya Federal Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sistem İçerisinde Sosyal Sigorta Uygulamaları*. Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.

LAMEIRE, N. P. Joffe, M. Wiedemann (1999). *Healthcare systems an international review: an overview*. Imephrology Dialysis Transplantation, European Renal Association-European Dialysis and Transplant Association. Volume:14(6), pp.3-9.

LEE, Sunju (2015). *Social Security System of South Korea*. Social Protection and Health Division, Inter-American Development Bank, Report No:872, October-2015.

MARCINKIEWICZ, Edyta, Filip Chybalski (2014). *How to measure and compare pension expenditures in cross-country analyses? Some methodological remarks*. International Journal of Business and Management Volume:2(4), pp.43-59.

MUSGROVE, P. (2000). *Health insurance: the influence of the Beveridge Report*. Public Health Classics, Bulletin of the World Health Organization, 78(6). WHO.

NEUBOURG, Chris de, Julie Castonguay, Keetie Roelen (2007). *Social Safety Nets and Targeted Social Assistance: Lessons from the*

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler

European Experience. Social Protection and Labour, The World Bank, Discussion Paper No:0718, Maastricht.

NIA (2011). *Global Health and Aging*. National Institute on Aging, World Health Organization.

OBAMA, Barack (2016). *United States Health Care Reform: Progress to Date and Next Steps*. Journal of American Medical Association, Volume:316, Number:05, pp.525-532.

OECD (2014). *Social Expenditure Update 2014*, (<https://www.oecd.org/els/soc/OECD2014-Social-Expenditure-Update-Nov2014-8pages.pdf>) (Erişim Tarihi:09.03.2017).

OECD (2016). *Factbook 2015-2016: Economic, Environmental and Social Statistics*. OECD Publishing, Paris. (Reaching Date:10.06.2016). (<http://dx.doi.org/10.1787/factbook-2015-en>)

OECD (2016). *Social Expenditure Update 2016*, (<http://www.oecd.org/els/soc/OECD2016-Social-Expenditure-Update.pdf>) (Erişim Tarihi:09.03.2017).

OECD Statistics (2017). *Social Protection and Well-being: Social Expenditures(SOCX)*. (http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG) (Erişim Tarihi:09.03.2017).

PAGES, Carmen, Jamele Rigolini, David Robalino (2013). *Social Insurance, Informality and Labor Markets: How to Protect Workers While Creating Good Jobs*. The Institute for the Study of Labor (IZA), Discussion Paper No:7879, Bonn.

PEREIRA, Alfredo Marvao, Jorge M. Andraz (2014). *On The Long-Term Macroeconomic Effects of Social Security Spending: Evidence for 12 European Union Countries*. College of William and Mary of Department of Economics. Working Paper No:150, Williamsburg.

PRASAD, Naren, Megan Gerecke (2010). *Social Security Spending in Times of Crisis*. Journal of Global Social Policy, volume:10, No: 2, pp.01-30.

SCOTT, Zoe (2012). *Topic Guide on Social Protection. Governance and Social Development Resource Centre (GSDRC)*. International Development Department, College of Social Sciences University of Birmingham. U.K.

SMITH, Richard M. (2008). *Social Security as a Developmental Institution? Extending the Solar Case for the Relative Efficacy of Poor Relief Provisions under the English Old Poor Law*. The University of Manchester Brooks World Poverty Institute, BWPI Working Paper 56. U.K.

SPICKER, Paul (2014). *Social Policy: Theory and Practice*. Press No: 3, Policy Press, Bristol.

SSA. (2005). *A Brief History*. Social Security Administration. Washington, USA.

STARR, Paul (2015). "The Health-Care Legacy of the Great Society" LBJ's Neglected Legacy: The Policy and Management Legacies of the Johnson Years (Ed: Norman J. Glickman, Laurence E. Lynn and Robert H. Wilson), University of Texas Press, USA.

TOMCZACK, Stephen Monroe (2015). From Townsend and Malthus to the Poor Law Report: An Examination of the Influence of Ideas Concerning the Relationship of Public Aid and Reproduction on Policy Development, 1786-1834. *Journal of Sociology and Social Work*, Volume: 3, No: 2, pp. 27-38.

TUIK (2016). *Sosyal Koruma İstatistikleri-2015*. Türkiye İstatistik Kurumu. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21525>) (Erişim Tarihi:09.03.2017).

United Nations (2013). *World Population Aging 2013*. Economic and Social Affairs(DESA) of United Nations, ST/SEA/SERA/348, United Nations publication, New York.

WAGNER, Norman (2011). *Financing Social Security, Business as usual?* European Trade Union Institute, Working Paper No:2011.09, Brussels.

WILLIAMS, Colin (2014). *The Informal Economy and Poverty: Evidence and Policy Review*. Joseph Rowntree Foundation. York.

YEMTSOV, Ruslan (2013). *The World Bank and Social Protection Overview*. December 2, Human Development Network.

ZEE, Jouke Van Der, Madelon W. Kroneman (2007). *Bismarck or Beveridge: a beauty contest between dinosaurs*. BMC Health Services Research, Volume:94, No:7, pp.1-11.

ZEITZER, Ilene R. (1983). *Social Security Trends and Developments in Industrialized Countries*. Social Security Bulletin, Vol. 46, No. 3 pp. 52-62.

Konaklama İşletmelerinde Şikayet Yönetim Süreci-Bilgi Yönetimi İlişkisi: Çeşme Örneği¹

Fatma ÖZDAL*

Övünç BARDAKOĞLU**

Öz

Bu araştırmanın amacı; farklı ölçeklerdeki konaklama işletmelerinin şikayet yönetim süreçlerinde hangi yolları izledikleri ve bilgi yönetiminin müşteri şikayetleri konusunda nasıl kullanıldığını ortaya çıkarmak, böylelikle müşteri şikayetleri çözüm sürecinde bilgi yönetiminin önemini belirlemektir. Bu doğrultuda; İzmir'in Çeşme ilçesinde bulunan; 5'i büyük, 16'sı küçük ölçekli olmak üzere 21 konaklama işletmesi yöneticisine, yüz yüze görüşme tekniği ile mülakat yapılarak; şikayet yönetim süreçleri ve şikayetin bilgi yönetimi ile entegrasyonunun işletmelerde nasıl kullanıldığına yönelik, yöneticilerin görüşleri alınmıştır. Araştırma sonunda elde edilen bulgular; etkin bir şikayet yönetiminin, işletmeye yönelik şikayetlerin toplanması, depolanması, analiz edilmesi, paylaşılması, çıkan sonuçların işletme yararına kullanılması ve çözümü, yani bilginin etkin yönetimi ile mümkün olacağını ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Şikayet Yönetimi, Bilgi Yönetimi, Konaklama İşletmeleri.*

The Relationship Between Complaint Management Process And Knowledge Management In Hospitality Firms: The Çeşme Case Abstract

The purpose of this study is to identify the kind of techniques that are used for complaint management in hospitality firms (of different sizes) and the way information technology is mobilized for handling customer complaints; and hence, to emphasize the significance of information technologies in customer complaint settlement process. To that end, a total of 21 face-to-face interviews were conducted with managers of various hospitality firms (5 big firms and 16 small firms), and they were requested to provide information on their firms' respective way of handling complaints, and the degree to which complaint management is integrated with information management processes. According to the findings of the study, an effective complaint management process consists of

¹Bu çalışma "Farklı Ölçeklerdeki Konaklama İşletmelerinin Şikayet Yönetim Süreci ve Bilgi Yönetimi ile İlişkisi: Çeşme Örneği" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Yüksek Lisans mezunu, fatma.arslan.ege@yandex.com

** Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Seferihisar Fevziye Hepkon Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu/Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, ovunc.bardakoglu@deu.edu.tr

gathering, storing, analyzing, and sharing of all complaints, as well as using the outcomes to the benefit of the company (for developing their service quality etc.), which is possible through an effective use of information technology.

Keywords: *Complaint Management, Information Management, Hospitality Firms.*

Giriş

Rekabetin yoğun olması nedeniyle, hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, müşteri odaklı yaklaşımlarla ihtiyaç ve taleplerin giderilmesi, konaklama işletmelerinin her zamankinden daha fazla önem göstermeleri gereken konular arasında yer almaktadır (Afriyie vd., 2016: 308). Ancak işletmelerin tüm çabalarına rağmen, sundukları hizmetler bazen müşteri beklentileri ile örtüşmemekte, bu durumda da tatminsizlik ve bunun ifade edilmesi ile şikayet kavramı ortaya çıkmaktadır (Akçakanat vd., 2015: 77).

Konaklamayı gerçekleştiren müşterilerin işletmeye yönelik şikayetlerini, hizmet başarısızlıklarını ve deneyimlerini, internet aracılığı ile birkaç saniyede milyonlarca kişi ile paylaşımları ve bu şikayetlerin konaklama işletmelerinin itibarını büyük ölçüde etkileyebileceği (El-dief ve El-dief 2015: 85) düşünüldüğünde, işletmelerde şikayet yönetiminin etkin kullanılması gerekliliği daha net anlaşılmaktadır. Bu da ancak işletmelerin müşteri şikayetlerini, başarısız hizmetleri çözüme kavuşturabilmek için çok değerli bilgiler olarak değerlendirmelerinden geçmektedir (Yılmaz vd. 2016: 110). Özellikle müşterilerin, teknolojinin de olanaklarını kullanarak olumlu ya da olumsuz tüm deneyimlerini çevrimiçi iletişim kanallarında paylaşmaları, böylelikle işletmeye ilişkin şikayetlerin, işletme imajı ile bir sonraki satın almayı olumsuz yönde etkileyebileceği düşüncesi, bilginin ve şikayetin yönetiminin birlikte yürütülmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Literatür taraması sonucunda; bilgi yönetimi ve şikayet yönetimini birlikte ele alan araştırmacıların azlığı dikkat çekmektedir. Bugüne kadar alanyazında yer alan araştırmaların çoğunluğunun, büyük ve zincir konaklama işletmeleri üzerinde yapılan araştırmalar olması, büyük ve küçük ölçekli konaklama işletmeleri arasında bilgi ve şikayet yönetimi konularında uygulanan

benzerlik ve farklılıkların neler olduğuna yönelik faaliyetlerin incelenmemiş olması, literatürde bu konuda bir boşluğun (eksikliğin) olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu araştırmanın; bilgi yönetiminin müşteri şikayetlerini yönetme konusunda fırsatlar sunacağına, bilgi yönetimi-şikayet yönetimi kavramlarının yalnız müşteri perspektifinden değil, aynı zamanda işletme yöneticilerini de içine alarak değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapması nedeniyle literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte farklı ölçeklerdeki konaklama işletmelerinde, bilgi yönetimi ve şikayet yönetimi uygulamaları arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılmasının, bu işletmelerde şikayet yönetimi sürecinde izlenen yolların geliştirilmesine de olanak sağlayabileceği düşünüldüğünden, araştırmanın önemi artmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada konaklama işletmelerinde bilgi ve şikayet yönetim süreci ilişkisi incelenmiştir. Söz konusu değişkenlerle ilgili kuramsal değerlendirmelerden sonra alan araştırması kısmında Çeşme’de faaliyet gösteren farklı ölçeklerdeki konaklama işletmesi yöneticileri ile birebir görüşme yapılarak, veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Son bölümde ise elde edilen bulgular ile literatür karşılaştırılarak konaklama işletmelerine şikayet ve bilgi yönetim süreçleri hakkında öneriler getirilmiş, sınırlılıklar ile çalışma tamamlanmıştır.

I. LİTERATÜR

Literatürde şikayet yönetimi kapsamında yapılan çalışmalar incelendiğinde; müşteri şikayetleri ve şikayet davranışları, eğilimleri; (Day ve Landon 1976, Singh 1988, Tax vd. 1998, Ramsey 2003, Friman ve Edvardsson 2003, Kozak 2007, Barlow ve Moller 2008, Kitapçı 2009, Kılıç ve Ok 2012), şikayet yönetimi; (Stauss ve Seidel 2004, Ekiz vd. 2008, Alabay 2012, şikayet süreci; Blodgett ve Anderson 2000, elektronik şikayetler ve online şikayet; Harrison-Walker 2001, Argan 2014, Yılmaz vd. 2016) olmak üzere farklı başlıklar altında toplandığı görülmektedir.

İlk kez Karl Wiig tarafından literatüre eklenen bilgi yönetimi kavramı ise, büyük ölçüde 1990’lı yıllarda işletmecilik alanında önemli değişimlerin bir sonucu olarak ifade edilmektedir (Özgener, 2002). Bilgi yönetimi kavramı kapsamında; bilgi dönüşümleri, bilgi

türleri (örtük/açık); (Nonaka ve Takeuchi 1995, Odabaş 2005), veri-enformasyon-bilgi ilişkisi ve işletmelerde sağladığı üstünlükler; (Drucker 1993, Davenport ve Prusak 1998, Alavi ve Leinder 2001), bilgi yönetimi kapsamında bilginin sınıflandırılması; (Barutçugil 2002), turizm sektöründe bilgi edinimi ve bilginin depolanması; (Yang ve Wan 2004), bilgi yönetim süreçleri, uygulamaları; (Zaim 2004, Alkan 2014), bilgi yönetimi araçları, bilgi sistemleri; (Wilson 2002, Tseng 2008) başlıca araştırılan konular arasındadır. Öte yandan Cooper'ın (2006) turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmelerinde, bilgi yönetiminin önemine ilişkin yaptığı araştırma sonucunda, konaklama işletmelerinde bilgi yönetimi kullanılması üzerine bir model geliştirilirken, Arpacı ve Toyman'ın (2015); bilgi yönetimi ve şikayet yönetiminin birlikte ele alınması gerekliliğine vurgu yaptıkları görülmektedir.

Söz konusu araştırma, müşteri şikayetlerini bilgi yönetimi kapsamında değerlendiren araştırmaların azlığı nedeniyle literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla öncelikle konaklama işletmelerinde şikayet yönetim süreci değerlendirilmiş, bilgi yönetiminin ne olduğu ile ilgili alt başlık oluşturulmuştur. Son alt başlıkta ise konaklama işletmelerinde şikayet yönetimi ve bilgi yönetimi arasındaki entegrasyon değerlendirilerek, bu iki yönetim şeklinin konaklama işletmelerinde birlikte ele alınmasının fayda sağlayacağını vurgusu yapılmıştır.

A. Konaklama İşletmelerinde Şikayet Yönetim Süreci

Şikayet; satın alınan ürün ya da hizmetin beklentileri karşılamaması veya tüketim sırasında ortaya çıkan beklenmedik durumların karşılığıdır (Barış, 2008: 22; Kılıç ve Ok, 2012; 4191). Konaklama işletmelerinde ise; ürünlerin hizmet ağırlıklı olması ve hizmetlerde standart sağlamanın güç olması nedeniyle, müşteri şikayetleri kaçınılmazdır (Cesur ve Şahin 2016: 2034). Bununla birlikte, müşteri şikayet davranışının kökeninin müşteri memnuniyetsizliği olduğu (Mat vd. 2016: 22), memnun olmayan müşterinin ise tekrar işletmeye gelme ihtimalinin düşük olduğu bilinmektedir (Afriyie vd. 2016: 310). Dolayısıyla müşterilerin memnuniyetsizliğine sebep olan konuyu ve nedenlerini bulmak

amacıyla bilginin toplanıp işlenmesi şeklinde tanımlanan şikayet yönetiminin (Stauss ve Seidel, 2004: 14), işletmelerde kullanılması büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte şikayet yönetimi; şikayetleri kaydetme, analiz ederek çözüme kavuşturma, çözüme kavuşturulmuş şikayetlerin farklı müşterilerde tekrar oluşması durumunda geçmiş analiz sonuçlarından faydalanma, şikayet çözümlerinin etkilenen müşterilerle paylaşımı, şikayetlerin tekrar oluşmasını engelleme ve performans ölçümlerini güncelleştirme gibi yönetim süreçleri ile işletmelere üstünlükler sağlamaktadır (Bosch ve Enriquez, 2005: 32).

Ürün ve hizmetler nedeniyle şikayet eden ve sorunları çözüme kavuşturulmamış müşteriler; ikinci satın alma işlemi gerçekleştirilmeyerek, potansiyel müşterilere olumsuz yorum yaparak, hatta sorunu hukuki boyuta taşıyarak tepki gösterebilmektedirler (Turgut, 2015: 903). Bu nedenle konaklama işletmelerinin şikayet sürecini; “şikayet eden müşteri, işletmeyi henüz terk etmemiş müşteridir ve şikayet süreci doğru yönetildiğinde tekrar kazanılabilecektir” bakış açısıyla yürütmeleri ve şikayetleri işletme yararına fırsata dönüştürmeleri oldukça önemlidir (Alabay, 2012: 143). Yukarıda Bosch ve Enriquez’in (2005) şikayet yönetim sürecine paralel olarak, zamanında ve doğru bir şekilde yönetildiğinde işletmeye fayda sağlayacak şikayet yönetimi sürecini Barış (2015) aşağıdaki gibi değerlendirmiştir (Barış, 2015: 9):

- Şikayet Çözüm Stratejisine Karar Verilmesi: Maliyet mi? Fark yaratmak mı? Hangi strateji olacağına karar verilir.
- Şikayet Çözüm Prosedürü Oluşturulur: Doldurulacak formlar ve ulaşılabilir kanallar belirlenir.
- Şikayet Alma: Şikayeti alma, müşteriyi dinleme, şikayeti raporlama, belgeleme yapılır.
- Şikayet İnceleme: Neden oldu, nasıl oldu, çözüm gerekli mi, çözüm ne? sorularına yanıt bulunur.
- Şikayeti Çözme: Şikayetin çözümü gerçekleştirilir ve raporlanır.
- Şikayetçi Müşteriyi Kazanma: Müşteri ile bağ kurulur ve yeni alımlar yapmaya motive edilir.

- Tüm Şikayetleri Analiz Etme: Performans değerlendirilmesi yapılır, iyileştirilecek noktalar belirlenir.
- İş Süreçleri ve Hatalar Düzeltilir.
- Sistem Güncel Tutulur.

Konaklama işletmeleri gibi çalışanların müşteri ile sürekli yüz yüze iletişim halinde olduğu hizmet ağırlıklı işletmelerde (Olalı ve Korzay, 1993: 417), yukarıda aşamaları sıralanan şikayet yönetimi süreci uygulamalarının diğer işletmelere göre daha zor olduğu görülmektedir. Nitekim konaklama işletmelerinde, müşterinin şikayeti kime ileteceği son derece tahmini güç bir durumdur. Dolayısıyla işletmelerde, müşterilerin rakiplere geçişini engellemek, müşteri tatminini yükseltmek, müşteri imaj ve tutumunu olumlu kılmak, müşterilere çapraz satışı artırmak, müşterilerle iletişimde pozitif etkiyi cesaretlendirmek gibi amaçlara sahip olan şikayet yönetiminin (Gökdeniz ve diğerleri, 2011: 176), amaçlarını ve işletme adına yararlarını özümsemiş çalışanların rolü önemlidir. Konaklama işletmesinin bu anlamda, müşteri şikayetlerini etkin yönetebilmesi amacıyla; sorunu anında çözebilecek ve sorumluluk alabilecek güçlü personel yetiştirmeleri gerekmektedir. Şikayet yönetimi perspektifinden bakıldığında, güçlendirilmiş çalışanların şikayet ile karşılaştıklarında, problemleri üstlerinin onayını almadan, kendi yöntemleriyle çözebildikleri görülmektedir (Hamed, 2010: 66: 7). Personel güçlendirmeyle çalışanların kararlara katılımı, risk almaları ve yeni fikirler ortaya koymaları sağlanırken (Yücel ve Koçak 2016), işletmelerin doğru tasarlanmış şikayet yönetim süreçleri ile sadakat düzeyi yüksek müşteri kazanmaları, daha mümkün olmaktadır (Ramphal, 2016: 1). Bu durum hizmet sektöründe sıklıkla karşılaşılan kaybedilen müşterilerin sayısının azalmasında da etkin rol oynayacaktır.

İşletmeden mutsuz ayrılmış müşterinin tekrar aynı işletmeyi tercih etmemesi olarak bilinen müşteri kaybı (Bayuk ve Kurtuldu, 2006: 56), müşterinin şikayet ettikten sonra çözüm bulmayan şikayetinin, tekrar satın almanın önüne geçmesi ile ortaya çıkmaktadır. Kaybedilen her müşteri işletme için para ve bilgi israfına neden olmakta; bu durum da yeni müşteri edinme gayretini ve çalışan moralini negatif şekilde etkilemektedir (Bakan ve Şekkeli, 2015: 43).

Şikayet yönetim sürecinde konaklama işletmelerinde kayıpların olmaması amacıyla; şikayetlerden haberdar olma, şikayetlere anında müdahale ve şikayetlerin çözümü için şikayet bildirim kanalları oluşturularak, bu sürecin önemli bir parçası olan “şikayetçi müşteriyi geri kazanma” aşamasının işletme yöneticileri tarafından amaç edinilmesi gerekmektedir. Müşteri geribildirimini almanın öncelikli adımı ise; şikayet sürecini teşvik etmek ve bu süreci kolaylaştırmaktan geçmektedir (Chan vd. 2016, 46). Bu anlamda konaklama işletmeleri; genellikle müşteri memnuniyetini ve davranış niyetini ölçmek amacıyla, odalara yerleştirilen dilek-şikayet kartları, müşteri memnuniyet anketleri vb. ile hizmet hatalarını düzeltmek ve sorunların takibi ile tedbirlerin alınmasını amaçlarken (Berezina vd. 2016: 2), şikayet bildirim kanallarını çeşitlendirmeye özen göstermelidir. Bununla beraber şikayet yönetiminin işletmelerde başarılı olması için işletme kültürünün bilgi odaklı olması, şikayet yönetimi için sistemlerin geliştirilmesi, teknolojik alt yapılarla desteklenmesi gerekliliğinin önemi artarken, tüm bu unsurlar şikayetin yönetiminde başarı sağlanabilmesi için ilk aşamanın bilgi yönetiminden geçtiğine ışık tutmaktadır.

B. Bilgi Yönetimi

Sanayileşme döneminden sonra işletmelerde, sermaye gibi geleneksel kaynaklar, yerini bilgi gibi maddi olmayan varlıklara bırakmış ve işletmeler bilgiye daha çok önem vermeye başlamışlardır (Alvarez, 2016: 127). Bilgi, işletmelerde yapılan işin üstesinden gelebilmek için gerekli temel yetenek (Tseng, 2016: 51), bilgi yönetimi ise rekabet avantajının temel kaynaklarından biri olarak görülmektedir (Marco-Lajara vd. 2016: 59).

Literatürde bilgi yönetimi; bilgiyi yenileme, üretme ve bilgi kullanımının sistematik, açık ve bilinçli olarak anlaşılması ve yönetilmesi (Wiig, 1997: 2), işletmelerin müşterilerinden yola çıkarak geliştirdiği ve işletmeler için tek sürdürülebilir rekabet avantajı kaynağı (Beveren, 2002: 18) olarak tanımlanmaktadır. İşletmelerin bilgi yönetim stratejisini ise, bilgi yönetim amaçları ve müşteri bilgisine nasıl yaklaşıldığı belirlemektedir (Cui ve Wu, 2016: 522).

Bilgi yönetimi ile bilginin üretilmesi, geliştirilmesi, saklanması, paylaşılması, kullanılması, belli bir amaca yönelik olarak, sistemli ve şuurulu biçimde yönetilmesi süreci başlatılmış olacaktır (Zaim, 2004: 37). Özellikle, bilgi paylaşımının, örgüt içerisinde takım ruhunun oluşması ve takımın canlılığını artırması bakımından da önemli bir değişken olduğu düşünüldüğünde (Tepeci ve Koçak, 2005: 385-386; Sözbilir ve Yeşil, 2016: 18), konaklama işletmelerinde bilgi yönetimi ile hizmet kalitesini artırmaya yönelik fırsatların olduğu açıktır. Bununla birlikte işletmelerde bilginin elde edilmesini kolaylaştıran araçlar; internet kullanımı ve bilgiyi elde etme yeteneğiyken (Wang vd. 2016: 12), bilgi yönetiminin kısa sürede uygulanabilir, kolay bir süreç olmadığı; sermaye, insan gücü, deneyim ve teknoloji birikimi gerektirdiği bilinmelidir (Tseng 2016: 54).

Rekabetin küresel ölçeğe taşındığı, piyasaların belirsizleştiği, pazarlanan ürün veya hizmetlerin birbirine benzediği günümüz ekonomilerinde, işletmeler için rekabette başarı elde etmenin yolu bilgiyi yönetmekten ve bu sayede sürdürülebilir farklılaşmış üstünlük sağlamaktan geçmektedir (Bahar, 2011: 56). Konaklama işletmelerinde hizmet boyutunun birçok faktörden etkilenebileceği düşünüldüğünde, başarı sağlamanın, rekabet piyasasında devamlılığın ve diğer işletmelerden farklılaşan hizmet veya ürün sunmanın tek yolu; işletme kültürünü, alt yapısını, bilgi sistemlerini ve çalışanları organize ederek işletme yararına olan bilginin yönetilmesini sağlamaktan geçtiği düşünülmektedir. Özellikle şikayetin yönetimi konusunda çalışanların şikayeti çözebilecek yetkiye sahip olmaları gerekirken (Kılınç ve Kılınç, 2013: 297), bir diğer önemli gereklilik çalışanların bilgi odaklı örgüt yapısını benimsemiş olmaları ile ilgilidir. Konaklama işletmelerinde sürekli bir takım çalışmasının söz konusu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bilgi yönetimi ile şikayet yönetimi entegrasyonu da başarıyla gerçekleştirilecektir.

C. Konaklama İşletmelerinde Bilgi Yönetimi-Şikayet Yönetimi Entegrasyonu

Günümüzde, müşteri ile ürünü/hizmeti birlikte yaratma kavramının literatürde çokça yer alması, hizmet pazarlamasında

yenilikleri ve fırsatları beraberinde getirmektedir (Cui ve Wu 2016, 516). Nitekim yapılan araştırmalarda da; müşterinin işletmeye sunduğu bilgilerin ve deneyimlerinin çok değerli olduğu, müşteri bilgisini içine alarak yönetilen şikayetlerin, işletmeye değer katacağı vurgusu yapılmaktadır (Ramphal, 2016: 1). Ancak buna rağmen turizm işletmelerinin şikayetlere cevap verme konusunda yetersiz kaldıkları ve şikayetlerin işletmeler tarafından bilgi yönetimi sürecinde bilgi kaynağı olarak görülmediği, dolayısıyla rekabet avantajı sürecinde kullanılabilceğinin de farkında olmadıkları bilinmektedir (Arpacı ve Toyman, 2015: 50).

Şikayetlerin; müşteri memnuniyetinin korunması ve artırılması için en fonksiyonel ve doğru birer bilgi kaynağı olarak görülmesi gerektiğinden (Taşkın, 2005: 61), işletmelerin müşteri şikayetlerine hızlı bir şekilde doğru yollardan cevap vermeleri, hizmetlerdeki aksaklıklarını bu şikayetlerden yola çıkarak düzeltmeleri ve gelen şikayetleri değerli bilgi kaynağı şeklinde görerek iş süreçlerini gözden geçirmeleri gerekmektedir (Arpacı ve Toyman, 2015: 50).

Şikayet bilgisini değerli kılmak amacıyla konaklama işletmelerinde öncelikle müşteri bilgisinin elde edilip, saklanması ve kullanılması gerekmektedir. Müşteri bilgilerinin toplanması; satın alma davranışlarını anlamak için fırsatlar sunarken, işletmenin müşteriye uyarlanmış ürün ve hizmet sunmasına da yardımcı olmaktadır (Boateng, 2016: 441). Böylelikle işletmenin bilgi yönetimi uygulamaları sürecinde, müşteri bilgisini kullanarak ürün veya hizmetlerini geliştirmeleri beklenmekte, aksi durumda yani işletme yüksek performansının ölçüsü olan müşteriye ait bilgi boşluğu ile baş edemezse, işletmenin sunduğu ürün veya hizmet müşteri memnuniyeti sağlayamamaktadır (Tseng, 2016: 52-55).

Yukarıda ifade edilen ve genellikle işletme içi şikayetlerin bilgi yönetimi kapsamında yönetimine ek olarak; müşterilerin internet üzerinden çevrimiçi iletişim kanalları aracılığıyla, kolayca bilgi arayabilir ve paylaşıyor olması, olumsuz yorumların potansiyel diğer müşterileri etkileme riski, işletme ile ilgili internette yayılan bu bilgilerin yönetilmesini de zorunlu kılmaktadır (Wan ve Law, 2017: 248). İnternetin büyük bir bilgi hacminin olması, burada bulunan bilginin yönetilmesi ve gözden geçirilmesi konusunda yöneticilere

zorluklar yaşatsa da (Berezina vd. 2016: 3), özellikle sosyal medyanın müşteri bilgilerinin toplanmasında ve paylaşılmasında işletmelere fırsatlar sunduğu görülmektedir (Boateng, 2016: 441). İnternette paylaşılan şikayetleri izleyen işletmeler, müşterilerle iletişim kurarak zararı en aza indirgeyebilir veya bu mecralarda paylaşılan olumsuz yorumlara (şikayetlere) cevap yazarak işletme itibarını ve diğer potansiyel müşterileri olumlu yönde etkileyebilirler. Dolayısıyla bu mecralardaki bilginin toplanmasını ve yönetilmesini sağlayan sistemlerin işletmelere fayda sağladığı, hizmet kalitesini artırdığı, müşteri memnuniyeti oluşturduğu ve potansiyel müşterileri olumlu yönde etkilemeyi başardığı düşünülmektedir. Nitekim bilgi yönetiminin gelişiminde çevrimiçi iletişim kanallarının sağladığı kaynak ve etkinin rolünün önem kazandığı ve yöneticilerin sağlıklı değerlendirmeler yapabilmesinde büyük fayda sağladığı dikkat çekmektedir (Khasawneh vd. 2016: 49).

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

A. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Konu ile ilgili literatür taramasına dayanılarak hazırlanan araştırmanın amacı; farklı ölçeklerdeki konaklama işletmelerinin şikayet yönetim süreçlerinde nasıl bir yol izledikleri ve bilgi yönetiminin müşteri şikayetleri konusunda nasıl kullanıldığını ortaya çıkarmak, böylelikle müşteri şikayetleri çözüm sürecinde bilgi yönetiminin önemini belirlemektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın araştırma sorusu; “Konaklama işletmelerinde, müşteri şikayet yönetim süreci ve bilgi yönetimi ilişkisi kapsamında hangi uygulamalara yer verilmektedir?” olarak belirlenmiştir.

Literatürde şikayet yönetimi ile ilgili yapılan araştırmaların artışı, şikayet eden müşterilerin davranış özellikleri, şikayetlerini bildirme eğilimleri ve tutumları üzerinde daha çok çalışıldığı ancak müşteri şikayetlerinin birer bilgi kaynağı olarak ele alınarak, bilgi yönetimi kapsamında değerlendiren araştırmaların azlığı dikkat çekmiştir. Bu durum araştırmanın çıkış noktasını oluştururken, ayrıca alanyazında yapılan çalışmaların genelinde şikayetin müşteri bakış açısıyla değerlendirildiği, verilerin müşterilere uygulanan anketler aracılığıyla toplandığı belirlenmiştir. Bu araştırmada ise;

farklı ölçekli konaklama işletmelerindeki müşterilerin hem işletme içinde doğrudan, hem de işletmeyi terk ettikten sonra dolaylı yollarla (çevrimiçi iletişim kanallarıyla) bildirdikleri şikayetlerin yönetim süreçleri, bilgi yönetimiyle ilişkisi buradaki yöneticilerin bakış açısıyla değerlendirilerek, alanyazındaki diğer araştırmalardan ayrılmıştır.

B. Evren ve Örneklem

Araştırma sorusu kapsamında, İzmir'in Çeşme İlçe'sindeki konaklama işletmeleri araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Çeşme'deki konaklama işletmelerinin araştırma evreni olarak seçilmesinin nedeni; burada farklı büyüklükte birçok konaklama işletmesinin olması, bu işletmelerde birbirinden farklı örgüt kültürü ve yapısının varlığı, dolayısıyla şikayet ve bilgi yönetiminin etkinliği konusunda konaklama işletmelerinde neler yapıldığıyla ilgili önemli sonuçlara ulaşılacağı düşüncesidir.

Araştırma evrenini temsil etmek üzere seçilen örneklem yöntemi; amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesidir. Bu örneklem yönteminin amacı; eşitlik gösteren durumlar arasında herhangi ortak veya paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 137). Maksimum çeşitliliği sağlamak amacıyla; mikro, küçük, orta ve büyük ölçekli konaklama işletmelerinden seçim yapılmış, İzmir'in Çeşme ilçesinde 7 işletme sahibi, 6 genel müdür ve 8 önbüro müdürü olmak üzere, farklı büyüklükteki 21 konaklama işletmesi yöneticisi ile yüz yüze mülakat yöntemi ile görüşme yapılmıştır.

Büyüklüklerine göre konaklama işletmelerinin sınıflandırılması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri, küçük (100 ve daha az oda sayısı), orta (100 ile 299 oda arası) ve büyük (299 ve daha fazla oda sayısı) ölçekli konaklama işletmeleri şeklinde yapılmaktadır (Kozak, 2012: 59). Olalı ve Korzay (1993) ise; 10 ila 50 odaya sahip ve 30- 50 işçi çalıştıran işletmeler küçük, 2 ila 20 misa-fir ağırlayabilen ve 1-5 çalışanı olan işletmeler çok küçük konaklama işletmeleri (mikro) olarak değerlendirmişlerdir. Bu araştırmada görüşme yapılan küçük ölçekli konaklama işletmeleri içerisinde hem mikro (20 veya daha az oda sayısı) ölçekli konaklama işletmeleri, hem orta ölçekli konaklama

işletmeleri, hem de küçük ölçekli konaklama işletmeleri bulunmaktadır. Ancak anlatım içerisinde kavram kargaşası yaratmamak adına, küçük-büyük ölçekli konaklama işletmeleri ifadeleri kullanılmıştır.

C. Ölçme Araçları

Araştırmada; bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 1999: 10). Konuyu derinlemesine araştırmak, katılımcıların şikayet ve bilgi yönetimi konularına dair bakış açılarını öğrenmek ve deneyimlerinden yararlanmak amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği ile Çeşme'deki 21 konaklama işletmesi yöneticisi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat (görüşme) yapılmıştır. Derinlemesine mülakat, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkan veren, yüz yüze görüşülerek bilgi toplanmasını sağlayan, bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2012: 101).

Görüşmeler sonrasında elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi, nitel veri analiz türleri arasında en sık kullanılan yöntemlerden biridir ve ağırlıklı olarak yazılı, görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılan bir yöntemdir (Özdemir, 2010: 330). İçerik analizinde görüşme, gözlem veya dokümanlar yoluyla elde edilen nitel araştırma verileri aşağıda sıralandığı gibi dört aşamada analiz edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013:260):

- Verilerin Kodlanması,
- Temaların Bulunması,
- Kodların ve Temaların Düzenlenmesi,
- Bulguların Tanımlanması ve Yorumlanması

Kod ve temaların düzenlenmesinden sonra, bulgular yorumlanmıştır. Nitel araştırmada araştırmacı, incelenen olguya yakın olduğu ve o olguya ilişkin ilk elden deneyimler edindiği için,

araştırmacının yapacağı yorumların değerli olduğu belirtilmektedir (Karataş,2015: 76).

D. Veri Toplama Süreci

Mülakatların yapılması (veri toplama) süreci Şubat-Mayıs 2016 döneminde gerçekleştirilmiştir. Alanyazındaki çeşitli kaynakların incelenmesi sonucunda (Aksatan (2010), Alabay (2012), Barış (2015), Barlow-Moller (2009), Barutçugil (2002), Öğüt (2012)) hazırlanan mülakat formunda; şikayet yönetimi ve bilgi yönetimiyle ilgili 6 adet soruya yer verilmiş, verilen cevapları objektif bir şekilde yorumlamak amacıyla ses kaydı alınmıştır. İşletmeler ile yapılan görüşmelere, sorulara verilen cevapların tekrarı ve araştırmanın doyuma ulaşması nedeniyle son verilmiştir. Araştırma sorusuna cevap almaya yönelik hazırlanan görüşme soruları ve ölçmeyi amaçladığı kavram ve konular aşağıdaki gibi tablolaştırılmıştır;

Tablo 1: Görüşme Soruları

Müşteri bilgilerinin kayıt edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Kayıt ediyorsanız, kayıt sistemlerinizle ilgili bilgi verir misiniz?	Şikayetlerin kaynağının “memnun olmayan müşteriler” olduğu bilindiğinden, yapılan araştırmalar da müşterilerin henüz işletmedeyken kendileri ile ilgili kaydedilen bilgilerin müşteri memnuniyeti ve sadakati sağladığını desteklemektedir (Minghetti, 2003: 146). Bununla birlikte ilk soruyla; bilgi sistemlerinin neler olduğu, müşteri bilgisini kaydetme nedenleri ve “müşteri bilgisi” ile “şikayet bilgisi”nin kaydedilme oranları arasındaki farkı ölçmek amaçlanmıştır.
Müşteri şikayet yönetimi sizin için ne anlam ifade ediyor?	Şikayet yönetiminin işletmelerde uygulanması veya kabul edilmesi, yöneticilerin bu kavramı nasıl tanımladıkları ile ilişkilidir. Dolayısıyla şikayet yönetiminin ne anlam ifade ettiği ile ilgili sorulan soru ile yöneticilerin şikayet

	yönetimi kavramına olan tutumu belirlenmek istenmiştir. Yöneticiler bu kavramı ne kadar biliyorlar? sorusuna cevap aranmıştır.
Müşteri şikayetlerinin kayıt edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Kaydediyorsanız amacınız nedir?	Müşterilerden gelen her şikayet bilgisinin birer bilgi kaynağı olarak değerlendirilmesi ve işletmelerin bu kaynağı öncelikli amaçları arasında yer alan karı maksimize etme doğrultusunda kullanmaları önem arz ederken (Arpacı ve Toylan, 2015: 51), şikayet yönetim sürecinin ilk aşamasını şikayet kaydı oluşturmaktadır (Bosch ve Enriquez, 2005: 36 ; Barış, 2015: 9). Bu nedenle şikayet kaydının tutularak, bilgi yönetimi kapsamında bilgi kaynağı olarak nasıl değerlendirildiği ölçmek istenmiştir.
İşletmenizde şikayet yönetiminden kim veya kimler sorumludur? Müşteri şikayetlerini değerlendirme sürecini anlatır mısınız?	Bilgi yönetiminin etkin olduğu işletmelerde çalışan herkesin bilgi yönetiminden sorumlu olduğu görülmektedir (Drucker, 1999: 19). Aynı zamanda Odabaşı (2009)'na göre de "Genel müdürden, kapıcısına kadar herkes müşteri ilişkilerine yönelik iletişimin içinde yer ve görev almalıdır" (Odabaşı, 2009: 69), görüşü konaklama işletmelerinde şikayetin çözümünde çalışanlara ne tür sorumluluklar, yetkiler verildiğinin ve işletmelerin bu konu hakkındaki bakış açılarının tespit edilmesini gerekli kılmıştır. Söz konusu iki yönetim şeklinde de hiyerarşik bir yapı yokken, görüşme yapılan işletmelerin bu konuda ne düşündükleri ve uygulamaları analiz edilmiştir.
Kaybettiğiniz müşterilerinizi	Bir işletmenin müşteri

**Konaklama İşletmelerinde Şikayet Yönetim Süreci-Bilgi Yönetimi
İlişkisi: Çeşme Örneği**

yeniden kazanmak için neler yapıyorsunuz?	kaybetmesinin çeşitli nedenleri olduğu bilinse de, özellikle şikayet davranışı sergileyen müşterilerin kaybedildiği anlaşıldığında neler yapıldığının tespitinin; araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu nedenle de sorulan soru herhangi bir müşteri kaybı ile ilgili olarak değil, şikayet çözümünde tatmin olmayan müşteri kaybı ile ilişkilendirilerek sorulmuştur. Özellikle bu soruya verilen cevapların boyutu ve yönünün; müşterilerin şikayet/yorum sitelerinde ve sosyal medyada şikayetlerini paylaşmasında belirleyici olduğu düşünülmektedir.
Çevrimiçi iletişim kanallarında otelinizle ilgili yorumları takip ediyor musunuz? Bu kanallarda paylaşılan şikayetlerin çözüm sürecini anlatır mısınız?	Konaklama işletmeleri müşterileri, internetin daha kolay ulaşılabilir olmasından dolayı deneyimledikleri her şeyi sosyal medya, bloglar ve diğer çevrimiçi platformlar aracılığıyla paylaşırken, yöneticilerin de işletme performansını yükseltmek için bu yorumları dikkate alarak değerlendirmeleri çok önemlidir (Berezina ve diğerleri, 2016: 3). Dolayısıyla bu mecralardaki şikayet bilgisinin nasıl yönetildiği ölçmek istenmiştir.

Yapılan görüşmelerin tümü, yazılı hale getirilerek Word dosyasına dönüştürülmüştür. 21 işletme yöneticisine 6 sorunun sorulduğu görüşmelerde, toplamda 64 sayfalık bir veri seti elde edilmiştir. Görüşmeler 15 ila 35 dakika arasında sürmüştür. Elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır.

Güvenilirlik ve geçerlilik konusunda dikkat edilmesi gereken konular ışığında hazırlanan bu çalışma; araştırmacının görüşmeleri birebir yapması ve kayıt altına alması açısından yansızdır. Örneklem

seçiminde evreni oluşturan elemanların konuyla ilgili bilgilerine başvurulacak yetkin kişiler olması, farklı görüş ve kaynaklara ulaşılması ve araştırmacı dışında bir akademisyen tarafından araştırmanın teyit edilmesi, araştırmayı geçerli ve güvenilir kılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında elde edilen verilerin güvenilirliğini arttırmak, yanlılığı azaltmak, araştırma sonucunda ortaya çıkan tema ve kodlar arasında karşılaştırma yapabilmek için sayısallaştırma tekniğinden de yararlanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008:138).

III. ANALİZ VE BULGULAR

Araştırmada İzmir'in Çeşme İlçe'sinde faaliyette bulunan konaklama işletmelerinde görev alan katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular, belirlenen tema ve kodlarla ilgili açıklamalar şu şekildedir.

A. Müşteri Bilgilerinin Kaydedilmesi

Müşteri bilgilerinin kayıt edilmesi ile ilgili sorulan soruya verilen cevaplar incelendiğinde; konaklama işletmelerinin %86'sının müşteri bilgilerini kaydettiği, %14'nün ise kaydetmediği, büyük ölçekli konaklama işletmelerinin tümünün müşteri bilgisini kaydetmek için otel otomasyon sistemleri (elektra, fidelio, opera vb. otel otomasyon sistemleri) kullandıkları belirlenmiştir.

Küçük ölçekli konaklama işletmelerinin %56'sının otel otomasyon sistemi kullanırken, %44'ünün ise manuel sistemler kullandığı veya bilgi deposu olarak kendilerini gördükleri belirlenmiştir. Küçük ölçekli konaklama işletmeleri, genellikle müşteri kayıt formları ile müşteri bilgilerini kaydettiklerini veya müşterilerle sohbet, birebir iletişimle tüm istek ve beklentilerini karşılamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca polis raporu nedeniyle tutulan kayıtlar, "Kayıt Altına Alınıyor" cevabı veren konaklama işletmelerinden ayrı tutulduğunda; konaklama işletmesine gelen müşterinin memnuniyetini sağlamak ve daha iyi hizmet sunmak amacıyla kayıt tutan konaklama işletmelerinin tümünün oranı %78'e düşmüştür. Yani aslında küçük ölçekli konaklama işletmesi yöneticilerinin bir kısmının, emeğin yoğun olduğu bir işletmede, müşteri beklenti ve ihtiyaçlarına yönelik

Konaklama İşletmelerinde Şikayet Yönetim Süreci-Bilgi Yönetimi İlişkisi: Çeşme Örneği

tutulması gereken kayıtları, zorunlu kayıtlarla ilişkilendirdikleri ortaya çıkmıştır.

(Görüşmeler sonunda elde edilen kodlarla oluşturulmuş tablolarda küçük ölçekli konaklama işletmeleri K harfi, büyük ölçekli konaklama işletmeleri ise B harfi ile sembolize edilmiştir).

Tablo 2: Müşteri Bilgilerinin Kaydı

Kullanılan İfadeler	n
1.Kayıt Altına Alınıyor	18 (13 K, 5B)
2. Otel Otomasyon Sistemi Kullanılıyor	14 (9 K, 5B)
3. Otel Otomasyon Sistemi Kullanılmıyor	7 (K)
4.Devamlı Gelen Müşteri Kayıtları Tutuluyor	5 (K)
5.Müşteri Kayıt Formu	4 (K)
6.Polis Raporu İçin Tutulan Kayıtlar	4 (K)
7.Kayıt Altına Alınmıyor	3 (K)
8.Bilgi Deposu Çalışanlar	2 (K)

Müşteri ile ilgili bilgilerin kayıt edilmesi için otel otomasyon sistemlerinin, manuel doldurulan formların, hatta bunun için müşteri ilişkileri çalışanlarının aktif rol aldığı konaklama işletmeleri olduğu gibi bu konu ile ilgili herhangi bir kayıt tutmayan işletmelerin de varlığı dikkat çekmektedir. Kayıt tutmayan işletmelerden biri bu konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır.

Görüşme 9: "Bize gelen misafirin %70'i yabancı, bu %70'in %90'ının ise ilk gelişi, tekrar gelenlerin sayısı %10'dur, o yüzden bu kayıtları tutmuyoruz. Türk misafirde eğer bilgimiz dahilinde ise küçük jestler yapıyoruz ama öyle bir uygulamamız veya standardımız yok. Bu bilgilerin üzerinde çok durmamamızın nedeni biraz dışarıya dönük bir misafir profilimiz olması ve tekrar gelen misafirin az olması".

İşletme yöneticisi işletmeye tekrar gelen misafirin olmadığını tespit ederek böyle bir kaydın alınmasını gerekli bulmamaktadır. Sadece doğum günü, evlilik yıl dönümü gibi özel günler değil, aynı zamanda müşterinin özel bazı isteklerinin de, müşterinin tekrar işletmeye gelmeyeceği düşüncesi ile kayıt altına alınmadığı

anlaşılmaktadır. Bu bakış açısıyla şikayetlere yaklaşan işletmeler, genellikle düşük maliyet stratejileri ile müşteri tabanını genişletebileceğini, müşterinin aynı lokasyona tekrar gelmeyeceğini, aynı tatil beldesinde tatil yapmayacağını düşünürler ve bu işletmeler için müşteri sadakati anlamlı bir kavram niteliği taşımamaktadır (Barış, 2015: 95).

B. Şikayet Yönetimi Kavramının Anlamı

Çeşme'deki işletme yöneticileri ile yapılan görüşmelerde şikayet yönetiminin ne anlam ifade ettiği ile ilgili değerlendirmelerde, farklı şikayet yönetim alguları olduğu belirlenmiştir. Buna göre yöneticilerin %23'ü şikayet yönetimini "anında çözüm" olarak tanımlarken, %18'i "şikayetin çözümü" olarak, %10'u "şikayetin telafisi" ve yine %10'u da "hatalarımız" olarak cevaplamışlardır. Şikayetin etkin yönetilmesi için müşteri tarafından iletilen şikayetlerin kaydedilmesi gerektiği halde, yöneticilerden sadece %8'i şikayet yönetimini şikayet kaydı olarak değerlendirmiştir.

Tablo 3: Şikayet Yönetimi Kavramının Anlamı

Kullanılan İfadeler	n
Anında Çözüm	9 (7K, 2B)
Şikayetin Çözümü	7 (5K, 2B)
Telafi Etmek	4 (3K,1B)
Hatalarımız	4 (4K)
Şikayeti Kayıt Altına Almak	3 (3K)
Müşteriyi Memnun Etmek	3 (2K,1B)
Şikayetlerin Tahmini	2 (1K, 1B)
İyileştirme	2 (1K, 1B)
Eksiklerimiz	2 (2K)
Negatif Yorum	1 (K)
Kötü İzlenim	1 (K)
Moral Bozukluğu	1 (K)

Büyük ölçekli konaklama işletmelerinde şikayet yönetiminin ne anlam ifade ettiği ile ilgili yöneticiler, en çok (%78) anında çözüm-şikayetin çözümü yanıtlarını vermişlerdir. Küçük ölçekli konaklama

işletmelerinde ise yine büyük ölçekli konaklama işletmeleri ile aynı doğrultuda, şikayetin çözümü ve anında çözüm ifadeleri sıklıkla kullanılsa da araştırma sonucunda ortaya çıkan en önemli detay; yöneticilerin şikayeti işletmeleri için iyileştirici geri bildirimler olarak değil, olumsuzluk olarak algılamaları ile ilgidir. Özellikle küçük ölçekli konaklama işletmelerinin, büyük ölçekli konaklama işletmelerine göre müşteri şikayeti ile ilgili olarak genellikle olumsuzluk, negatif bir durum, eksiklik ve hatalarımız ifadelerini kullanmaları, müşteri şikayetlerine genel olarak yöneticilerin iyileştirme yönünde bir fırsat olarak bakmadıklarını ve bu durumdan çekindiklerini ortaya çıkarmıştır.

C. Müşteri Şikayet Kaydı

Müşteri şikayetlerinin birer bilgi kaynağı olarak kaydedilmesi ve herhangi bir yazılım, bilgi sistemi veya program kullanımı ile ilgili yöneltilen soruya; tüm konaklama işletmesi yöneticilerinin %70'i müşteri şikayetlerini kaydettiklerini, %30'u ise kaydetmediklerini veya gerek duymadıklarını söyleyerek yanıtlamışlardır. Büyük ölçekli konaklama işletmelerinin tümü şikayet bilgisini kaydederken, küçük ölçekli konaklama işletmelerinin %69'nun bu bilgileri kaydettikleri belirlenmiştir.

Tablo 4: Müşteri Şikayet Kaydı

Kullanılan İfadeler	n
1.Kaydediliyor	16 (11K,5B)
2.İç Anketler	11 (6K,5B)
3.Kaydedilmiyor	5 (5K)
4. Otomasyon Sistemleri	3 (1K,2B)
5.Sadece Arıza İle ilgili Kayıtlar	4 (4K)
6.Defter	3 (3K)
7.Word Dosyası	3 (3K)
8.Şikayet Kayıt Sistemi	2 (2B)
9.Aklımda Tutuyorum	1 (K)

Yöneticilerin %48'i şikayetlerin iç anketlerle kayıt altında tutulduğunu ifade etmişlerdir. Büyük ölçekli konaklama

işletmelerinin %40'ında otomasyon sistemine ek olarak şikayetlerin kaydedilmesi için kendi müşteri veri tabanları ile bütünleşik olarak kullanılan şikayet kayıt sistemi bulunmaktadır.

Küçük ölçekli konaklama işletmeleri ile ilgi önemli bulgulardan biri; %56'sının otomasyon sistemi olmasına rağmen şikayetlerin kaydı için sadece %11'nin bu sistemleri kullandıkları, kalan kısmının ise bu şikayetleri kaydetmedikleri veya manuel sistemlerle kaydetmeleri ile ilgilidir. Buna göre yöneticiler, otomasyon sistemine sahip olmalarına rağmen, müşteri profil notu girerek müşteri şikayetlerinin kaydedilmeme nedenini;

- oda sayılarının azlığı,
- müşterilerin aynı anda fazla bulunmamaları,
- müşteri şikayeti ile çok karşılaşmamaları,
- "tekrar gelen" misafirlerin azlığı olarak

belirtmişlerdir.

Küçük ölçekli konaklama işletmelerinin şikayet kaydını, sadece "arıza kaydı" olarak değerlendirmeleri elde edilen bir diğer önemli bulgudur. Bu durumda da küçük ölçekli konaklama işletmelerinin kaydediliyor cevabından, sadece konaklama işletmesindeki arızaların kaydını tutan işletmeler çıkarıldığında, müşteri şikayetlerini her açıdan kaydeden küçük ölçekli konaklama işletmeleri oranın önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Bir küçük ölçekli konaklama işletmesi yöneticisi bu durumu şu şekilde ifade etmiştir;

Mülakat 13: "Evet kaydediyoruz. Bizim oluşturduğumuz bir word dosyası var. Bu bizim için çok gerekli. Eğer bir musluk problemi var ise bunu kaydediyoruz. Aynı odada, aynı musluk problemi kaç defa tekrarlamış ona bakıyoruz demek ki başka bir problem var diyoruz. Tüm teknik sorunları kaydediyoruz sonrasında, buradan örneğin 10 şikayet almışız ya da bir tane şikayet almışız bunu takip ediyoruz. Misafire özel bilgileri kaydetmek için öyle bir personelimiz yok, öyle bir zamanımız da yok. Yüksek sezonda özellikle ilgilenemiyoruz"

İşletme ile ilgili arızaların müşteri tarafından şikayet edilmesi durumunda kaydedilip, düzeltilmesi, aslında şikayet yönetiminin tam karşılığıdır. Fakat bunun sadece arızalarla sınırlı kalması, verilen hizmetin iyileştirilmesi için yeterli değildir. Çünkü zaten bu durum, işletmenin müşteriye odayı satarken aldığı ücretin karşılığı yani

olması gerektir ve bu problemi çözmek müşteri memnuniyeti yaratmada yeterli olmamaktadır.

Büyük ölçekli konaklama işletmesi yönetici ise küçük ölçekli konaklama işletmelerinden farklı olarak durumu daha geniş bir perspektifle değerlendirdiklerini, alınan şikayetlerin sadece buldukları konaklama işletmesinde değil, dünyanın farklı ülkelerinde kendilerinin de bir parçası olduğu zincir otellerde ortak bir veri tabanına bağlı şikayet kayıt sistemi ile müşterilerinin şikayetlerini kaydettiklerini dile getirmiştir.

Mülakat 20: "Zincir otele bağlı şikayet kayıt sistemiyle kaydediyoruz. Hangi misafirin hangi otelde şikayet ettiğini de biliyoruz, hatta misafirlerin tercihlerini de biliyoruz. Örneğin glutensiz gıda tercih ediyorsa bu kayda geçiyor... Misafirin hastalığı varsa herhangi bir otelde başına gelmiş bir durum varsa bunlar da kayıt atında tutuluyor".

Büyük ölçekli konaklama işletmesi yöneticisi; dünyanın öbür ucunda olsa bile eğer aynı müşteri kendi otellerine de konaklamak için gelmişse, bu müşteri ile ilgili bilgileri kendi sistemlerinde görebildiklerini aktarmaktadır. Bununla birlikte çalışanlarla birlikte iş birliği sağlanarak, sürekli iletişim ve bilgi yönetiminin işletme yararına kullanımı sonucu şikayetin daha fazla büyümesi engellenmektedir. Kaydedilen şikayetlerin etkin bir şekilde yönetilmesi ise bu şikayetlerin birer bilgi kaynağı olarak ele alınıp depolanmasıyla, hangi tarihte hangi müşterinin nerede hangi şikayeti bildirdiğinin kolaylıkla tespit edilip değerlendirilmesi ile mümkün olmaktadır.

D. Şikayeti Çözme Yetkisi ve Süreci

Şikayeti çözme süreci ve yetkisi ile ilgili soruya %31 gibi yüksek bir oranla genel müdür cevabı alınmıştır. Fakat büyük ölçekli konaklama işletmelerinde üst yönetici olarak sorumluluğun genel müdürde olduğu ifade edilse de, şikayetin iletildiği departmana göre bu sorumluluğun değiştiği, şikayet ile ilgili çalışanlara yetki ve şikayeti çözme konusunda inisiyatiflerin verildiği belirtilmiştir. Yöneticilerden gelen diğer değerlendirmelere göre işletmelerin %14'ü problemin küçük olması durumunda çalışanlarına yetki ve sorumluluk verdiklerini ifade etmişlerdir. Ancak küçük ölçekli

konaklama işletmelerinde özellikle şikayetin çözümü konusunda çoğunlukla çalışana yetki veya sorumluluk tanınmadığı, müşterinin şikayeti bildirdiği zaman, anında sorumlu müdüre yönlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca önbüro müdürlerinin şikayeti çözme yetki ve sorumluluğunun, diğer departman müdürlerine göre daha yüksek ve genel müdürden sonra %17 gibi oranla bu konuda en yetkili ikinci kişi olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 5: Şikayeti Çözme Yetkisi ve Süreci

Kullanılan İfadeler	n
Genel Müdür	13 (9K,4B)
Ön büro Müdürü	7 (2K,5B)
Otel Sahibi	6 (6K)
Çalışanlar	6 (4K,2B)
Departman Müdürleri	4 (2K,2B)
Misafir İlişkileri	3 (3B)
Otel Sahibi ve Eşi	2 (2K)

İşletme yöneticilerinin şikayetin çözümünde sorumluluk ve yetki konusunda farklı görüşleri olmasına rağmen, çoğunlukla üst kademe yöneticilerin bu konuda büyük rol oynadıkları dikkat çekmektedir. Ancak şikayetlerin çözümünde işletmede çalışan tüm personelin sorumluluk hissi ile şikayete yaklaşmaları ve şikayeti çözme konusunda yetki sahibi olmaları beklenirken, şikayet yönetiminin işletmelerde tam anlamıyla benimsenmediği için yetki ve sorumlulukların da personel güçlendirmesi ile çalışanlara verilmediği elde edilen bulgular arasındadır.

Mülakat 2: "Şikayet olduğu zaman, personelle muhatap etmeyiz misafiri ve misafiri personelin eline bırakmayız. Olumlu olumsuz personelin herhangi bir yorum yapmadan bize (Genel Müdür-Departman Müdürü) yönlendirmesini isteriz".

Konaklama işletmesi yöneticisinin çalışanların şikayetin çözümünde rol almaması gerektiğini ifade eden bu açıklaması; özellikle küçük ölçekli konaklama işletmelerinde çalışanların müşteri şikayetlerinden çekindikleri, bu bilgiyi diğer çalışanlarla paylaşmadıkları ve üstünü örtmeye çalıştıklarını ortaya çıkarmıştır.

E. Kaybedilen Müşteriler

Görüşmelerde kaybedilen müşteriyi kazanmak amacıyla, yöneticilerin %18'inin müşterilerini kaybedeceklerini anladıklarında, müşteri işletmeden ayrılmadan şikayetini çözüp, memnun ayrılmasını sağladıkları belirlenmiştir. Aynı soruya özellikle küçük ölçekli konaklama işletmesi yöneticilerinin %25'i böyle bir durumu hiç yaşamadıklarını, genellikle birebir sohbetlerle müşterinin kızgınlıklarını, şikayetlerini çözdüklerini ifade etmişlerdir. Bu durumla karşılaşmadıklarını ifade etmeleri; müşteri bilgilerini veya şikayetlerini sıklıkla kaydetmemelerinden kaynaklanırken, bu nedenle nasıl bir tutum izleyeceklerini de tam olarak ifade edememişlerdir. Nitekim kaybedilen müşterilerinin takibini yapamayan işletmeler, hangi müşterisini kaybettiğini de bilememektedir.

Tablo 6: Kaybedilen Müşteriler

Kullanılan İfadeler	n
Ayrılmadan Problem Çözülür	7 (4K,3B)
Yapılacak Birşey Yok	4 (3K,3B)
Hiç Yaşamadık	4 (4K)
Telafi	3 (2K,1B)
Tekrar İletişime Geçme	3 (2K,1B)
Ücretsiz Kullanım	3 (1B,2K)
Hiçbirşey Yapmıyorum	2 (2K)
Tecrübe Ediniyoruz	2 (2K)
Tekrar Davet Etme	2 (2B)
Özür İçin E-posta	1 (B)
Black-List'e Alıyorum	1 (K)

İşletmelerde müşterinin kaybedilme durumunun üç şekilde değerlendirildiği, yapılan değerlendirmeye göre de eyleme geçme ya da geçmeme kararının verildiği saptanmıştır;

- **Kaybedilen Müşteri İçin Birinci Durum:** Bu kayıplar; personel davranışı, eğitimi, işletmenin fiziki donanımı, hizmet kalitesi vb. gibi işletmeden kaynaklı hatalardan doğar. Konaklama işletmeleri; bu konularla ilgili ellerinden geleni yaptıklarını,

• **Kaybedilen Müşteri İçin İkinci Durum:** İşletmeden çeşitli indirimler, para iadesi almak amacıyla, ufak bir olumsuzluğu bile kendi menfaatlerine kullanan müşterilerden kaynaklanan kayıplardır. Profesyonel tatic, fırsatçı veya aldatan müşteri olarak tanımlanan bu müşteriler için hiçbir şey yapmadıklarını,

• **Kaybedilen Müşteri İçin Üçüncü Durum:** Müşteri beklentisinin yüksek olması, müşterinin işletmeyle ilgili bilgiyi yeterince sağlayamaması sonucunda oluşan kayıplardır. Müşterinin beklediğini bulamamasıyla ilgili bu durumlarda ise konaklama işletmeleri, yapacak bir şey olmadığını ifade etmişlerdir.

Konaklama işletmeleri yöneticilerinin bir kısmının, kaybettikleri müşterileri kendi kişisel problemleri ile ilişkilendirip veya fırsatçı müşteri kategorisine alıp hiçbir şey yapmadıkları, hatta kara listeye (black list) almaları diğer dikkat çekici bulgulardan biridir.

Mülakat 6: “Yapacağı şikayetle indirim vb. almak isteyen misafir (fırsatçı müşteri) ise yaptığım tek şey black liste almak. Sistemden giriyoruz black liste alıyoruz, rezervasyonunu kabul etmiyoruz”.

Yönetici görüşlerinde ortak nokta; işletmeye haksızlık yapan müşterilerin olduğu ve haksızlık yapan bu müşterilerle ilgili hiçbir şey (telafi, sorun çözme, iletişime geçme vb.) yapılmadığı ve aynı zamanda kaybedilen müşteri kategorisine bu müşterilerin koyulmadığıdır. Fırsatçı müşteriler olarak değerlendirilen bu müşteri tipi, en ufak olumsuzlukta bile, bu durumu kendi menfaatlerine çevirerek işletmeden ödedikleri bedelden daha fazlasını veya daha fazla ürün/hizmet talep etmektedirler. Turizmin fırsatçı müşterilerin çok olduğu sektörlerden biri olması “reklamasyon” kavramını da gündeme getirirken, bu tip müşterilerin konaklamayı gerçekleştirdikten sonra memnun kalmadıklarını belirterek tekrar hak iddia ettikleri (reklamasyon) bilinmektedir (Barış, 2015: 44). Bu nedenle fırsatçı müşterilerin konaklama işletmeleri tarafından fark edilerek veya bir sistem kullanılarak, işletmeye kabul edilmemesi bir yöntemken; yöneticilerin, işletmeyi finansal açıdan zarara uğratmamaları için bu konuda stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir.

F. Çevrimiçi İletişim Kanallarındaki Yorumlar

Mülakat formunun son sorusunda yöneticilere “Çevrimiçi iletişim kanallarında otelinizle ilgili yorumları takip ediyor musunuz? Bu kanallarda paylaşılan şikayetlerin çözüm sürecini anlatır mısınız?” sorusu yönetilmiştir. Müşterinin çevrimiçi iletişim kanallarında olumsuz deneyimlerini aktarırken, özellikle “şikayet” kelimesini kullanmasına gerek olmadığı, önemli olanın tatminsizliğin derinliği olduğu bilinmektedir (Olçay ve Sürme, 2014: 838). Bu nedenle işletmenin performans veya tavrının, müşterinin beklentilerini karşılamadığına yönelik kullanılan tüm ifadeler şikayet olarak tanımlanmaktadır (Eşkinat, 2009: 32). Dolayısıyla konaklama işletmelerinin; şikayet web siteleri (Hotelsikayet.com, şikayetvar.com vb.) ile beraber, müşterilerin yorum yazabildiği (Facebook, Instagram, Twitter, Tripadvisor, Booking.com vb.) diğer tüm çevrimiçi iletişim kanallarındaki olumsuz yorumlara yönelik faaliyetlerinin neler olduğu ölçülmüştür.

Çevrimiçi iletişim kanallarında yöneticilerin tamamının kendi işletmeleri hakkındaki yorumları takip ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Tüm yorumların takip edilmesine rağmen; şikayetlere muhakkak cevap yazan işletmelerin %49, cevap yazmayan işletmelerin %17, cevap vermeye çalışıyoruz ifadesini kullanan işletmelerin %17 ve müşterinin niyetine göre cevap yazan işletmelerin ise %4'lük oranı oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Yöneticilerin %13'ü yorum yazan müşterileri ile direkt iletişime geçtiklerini ifade etmişlerdir. İletişime geçen yöneticilerin %33'ü çevrimiçi iletişim kanallarına cevap yazmazken, %67'si hem birebir iletişime geçmekte hem de bu mecralarda yazılan yorumlara cevap vermeyi tercih etmektedir.

Büyük ölçekli konaklama işletmelerinin %80'i tüm yazılan yorumlara cevap verirken, %20'sinin cevap vermeme prensibi aldığı ve yazılan yorumları çok suni buldukları için cevap vermeyi tercih etmedikleri tespit edilmiştir. Küçük ölçekli konaklama işletmelerinin ise %44'ü cevap yazarken, %25'inin fırsat bulurlarsa cevap yazdıkları, %19'unun ise cevap yazmayı tercih etmedikleri belirlenmiştir. Büyük ölçekli konaklama işletmelerinin %80'inin işletme ile ilgili tüm şikayetlerin çevrimiçi iletişim kanallarından alınıp tek bir yerde toplanmasını, rakip firmaların durumunu ve

kendi performanslarını inceleyebilecekleri sistemler kullandıkları, ayrıca büyük ölçekli konaklama işletmelerinin %60'ı ve küçük ölçekli konaklama işletmelerinin %6'sının Sosyal Müşteri İlişkileri Yönetimi konusu üzerinde önemle durdukları ve bunun için de sosyal medya uzmanları ile çalıştıkları belirlenmiştir.

Tablo 7: Çevrimiçi İletişim Kanallarındaki Yorumlar

Kullanılan İfadeler	n
Takip Ediyoruz	21 (16K,5B)
Cevap Yazıyoruz	11 (7K, 4B)
Cevap Yazmaya Çalışıyoruz	4 (4K)
Cevap Yazmıyoruz	4 (3K,1B)
Yorum ve Analiz Sistemleri Kullanılıyor	4 (4B)
Sosyal Medya Uzmanı ile Çalışılıyor	3 (1K,2B)
E-posta ile İletişime Geçiliyor	2 (2K,1B)
Yazanın Niyetine Göre Cevap Yazıyoruz	1 (1K)

Yöneticilerin bir kısmı; çevrimiçi iletişim kanallarında kendi işletmeleri ile ilgili çıkan bütün haberleri alan, işletmeye sunan, tüm yorumların ve sistemin yönetildiği, şikayetlerin kategorize edilerek her birinin kendi içinde görülmesi, değerlendirilmesi ve raporlanmasını sağlayan yorum ve analiz sistemlerinden TrustYou Analytics ve Ravinate sistemlerini kullandıklarını ifade etmişlerdir. İki farklı analiz sisteminin kullanıldığı büyük ölçekli konaklama işletmelerinin %75'nin 'TrustYou Analytics', kalan kısmının 'Ravinate' sistemini kullandıkları belirlenmiştir.

Araştırmada dikkat çeken önemli bir nokta ise bu sistemlerden biri olan "TrustYou Analytics" kullanan büyük ölçekli konaklama işletmesi yöneticisinin, buna rağmen işletme olarak yorumlara cevap yazmama prensibi aldıklarını ifade etmesidir. Yorumları takip edip, cevap yazmayan işletme yöneticisi nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Mülakat 19: "Otelin yazılan yorumlara cevap vermeme prensibi var. Yorumlara yazılan cevaplar sadece cevap vermek için yazılan"

cevaplar. Biz bu misafirin yorumuna kayıtsız kalmıyoruz, misafirle birebir iletişim kuruyoruz (e-posta-telefon), ancak bunu deklare etmek istemiyoruz. Bütün misafirlere kendimizi haklı çıkartıyormuş gibi izlenim vermek istemiyoruz”.

Cevap yazmayan yöneticilerin, yorum yazan müşterilere e-posta veya telefonla ulaşarak şikayeti çözmesi dikkat çeken diğer bir konudur. Yöneticiler şikayetin cevabını, herkesin okuyarak bilgi edinecekleri şekilde değil, müşterileri telefonla arayarak veya e-posta atarak verdiklerini vurgulamaktadırlar. Yani internetteki şikayet veya yorum sitesine yazılan yorumu binlerce insan görürken, işletme yöneticisi yazılan yorumu herkesin görebileceği şekilde cevaplamamakta, sadece şikayeti yazan müşteriye ulaşarak telafi veya özür dileme yoluna gitmektedir. Bu durum, iletişime geçilen müşteri için bağlılık veya memnuniyet oluştururken, diğer binlerce potansiyel müşterinin dikkate alınmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu tutumun aksine, çevrimiçi iletişim kanallarında yazılan her şikayeti değerli bilgi kaynağı olarak alan bazı konaklama işletmelerinin, buradaki yorumların takibini yapıp, cevap yazacak sosyal medya uzmanları ile çalıştığı belirlenmiştir.

IV. SONUÇ VE TARTIŞMA

Turizm sektöründeki konaklama işletmelerinde, şikayet yönetiminin etkin yürütülebilmesi ve sunduğu fırsatlardan en iyi şekilde yararlanılabilmesi için işletmelerin öncelikle müşterilerini tanımaları gerekmektedir. Müşteri bilgilerinin hangi oranlarda ve hangi bilgi sistemleri ile kaydedildiği incelendiğinde; hem büyük ölçekli hem de küçük ölçekli konaklama işletmelerinde müşteri bilgilerinin kaydedildiği ancak küçük ölçekli konaklama işletmelerinin müşteri bilgilerini, müşteri memnuniyeti oluşturmak için büyük ölçekli konaklama işletmelerine göre daha az kullandığı belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bu sonuç Melian-Gonzalez ve Jacques (2016)'in bilgi teknolojisinin konaklama işletmelerindeki kullanımı ve etkileri üzerine yaptığı araştırmada büyük ölçekli konaklama işletmelerinin, bilgi teknolojisini müşteri memnuniyet ve hizmet kalitesini artırmaya yönelik kullandığı sonucunu desteklemektedir.

Araştırmada şikayet yönetiminin tam olarak anlaşılması, bu nedenle de gerekliliklerinin yerine getirilmediği; konaklama işletmelerinde şikayet yönetimi ile şikayet kavramlarının birbiri ile karıştırıldığı dikkat çekmiştir. Özellikle şikayetin yönetiminde belli prosedürlerin ve standartların oluşturulması, güncel tutulacak bir sistemle şikayeti bildiren müşterilerin şikayetine hem hızlı, hem adil çözümler getirilmesi gerekliliği esassen, işletmelerin genelinde böyle bir sistem, prosedür veya çözüm süreci geliştirmeye çalışılmaktadır. Araştırmada elde edilen bu bulgu; Akçakanat vd. (2015)'nin konaklama işletmelerinde geribildirimlerin önemini inceledikleri araştırmada elde edilen bulgular ile örtüşmemektedir. Nitekim araştırma sonucu; konaklama işletmelerinin %61,2'sinde geri bildirimlerin yönetimi ile ilgili işletme içi yayınlanmış, geri bildirimlerin nasıl çözümleneceğini anlatan bir kılavuzun olduğunu göstermektedir. Ancak bu araştırmada elde edilen bulgularda; genellikle müşteri şikayetin gerçekleştiği yere ve şikayetin ne olduğuna göre gelişen ve değişen işletme içi çözüm süreçleri dikkat çekmektedir.

Büyük ölçekli konaklama işletmesi yöneticilerinin şikayet kayıtlarını otomasyon sistemlerinde tuttukları ve çeşitli istatistiksel verilerle işletmede iyileştirme yaptıkları, ayrıca bu işletmelerden ikisinin buna ek olarak şikayet kayıt sistemi kullandıkları dikkat çekmektedir. Bununla birlikte şikayetçi müşterilerin, bilgisayar destekli otomasyon sistemleri kullanılarak müşteri kayıt ekranına profil notu girilmesi ile tutulan kayıtlar, büyük ölçekli konaklama işletmelerinin tümünde, küçük ölçekli konaklama işletmelerinin çok azında şikayetin kaydı konusunda kullanılan bir diğer yöntemdir. Ancak işletmelerin çoğu, şikayet ile ilgili verilere, odalara koydukları iç anketlerle ulaşabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum hem büyük ölçekli, hem de küçük ölçekli konaklama işletmelerinde manuel doldurulan iç anketlerin büyük etkinliği olduğunu göstermektedir.

Arpacı ve Toylan (2015)'nin konaklama işletmeleri ve seyahat işletmelerine yönelik, turistik tüketicilerin şikayetlerinin, işletmeler tarafından bilgi yönetimi süreci içerisinde bilgi kaynağı olarak değerlendirilmesinin tespiti ile ilgili yaptıkları araştırmada; turizm işletmelerinin gelen şikayetleri bir bilgi kaynağı olarak görmedikleri sonucuna ulaşmıştır. Ancak bu araştırma; söz konusu

turizm işletmelerinin, sadece konaklama işletmeleri bazında ve ölçeklerine göre ele alarak, müşteri şikayetlerinin bilgi yönetimi kapsamında değerlendirilmesi konusunda farklı sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır. Buna göre büyük ölçekli konaklama işletmelerinde şikayetin bilgi kaynağı olarak görüldüğü ancak küçük ölçekli konaklama işletmelerinin çok azında şikayet kaydının bilgi kaynağı olarak kullanıldığı, küçük ölçekli konaklama işletmelerinde tutulan kayıtların çoğunun teknik arıza kaynaklı tutulan kayıtlar olduğu belirlenmiştir.

Şikayet yönetiminin tam olarak anlaşılmadığı küçük ölçekli konaklama işletmelerinde, çalışanların müşteri şikayetlerinden çekindikleri, bu bilgiyi diğer çalışanlarla paylaşmadıkları ve üstünü örtmeye çalıştıkları dikkat çekmiştir. Bu durumun, personel güçlendirme ile iyileştirilmesi, işletmeye şikayet yönetimi konusunda üstünlük sağlayacaktır. Nitekim Chan vd. (2016)'nin yaptıkları araştırmada da; şikayetlerin yönetimi konusunda personelin işletme stratejisi ve hizmetlerini sürekli gözden geçirmesi, normal iş eğitimlerine ek olarak, şikayet yönetimi üzerine odaklanan eğitimler almaları gerekliliği sonucuna ulaşmıştır.

Büyük ölçekli konaklama işletmelerinde şikayeti çözme konusunda çalışanların teşvik edildiğini ve bazı inisiyatiflerin verildiğini, şikayetin olduğu yere göre çalışanların da şikayete çözüm üretebileceği belirlenmiştir. Ancak genel olarak işletmelerde şikayeti çözme yetkisi ve sorumluluğun üst yönetimde biriktiği, hiyerarşik bir yönetim sisteminin şikayet konusunda da etkin olduğu dikkat çekmektedir.

Kaybedilen müşterilerin konaklama işletmelerinde; ürün ve hizmet sonucu oluşan kayıplar, fırsatçı müşterilerden kaynaklı kayıplar ve müşteri beklentileri ile ilgili kayıplar olmak üzere üç şekilde yorumlandı ve bu üç duruma göre tutum geliştirildiği görülmektedir. Ancak kaybedilen müşteriler doğru yönetilmediğinde, işletmenin riskli ve mali açıdan kayıplara uğrayacağı "reklamasyon"la baş etmek zorunda olacakları unutulmamalıdır. Bu durumun önüne geçmek amacıyla şikayet yönetim sürecinde kullanılan; şikayet çözüme kavuşturulmuşsa müşteri işletmeden ayrılmadan, müşterinin bunu teyit etmesini

(imza, isim vb.) sağlayan şikayet kayıt formları, işletmeye büyük fayda sağlayacaktır.

Alrawadieh ve Demirkol (2015)'un çevrimiçi iletişim kanlında büyük ölçekli on konaklama işletmesinin şikayet bildirimlerinin incelendiği çalışma kapsamında; işletmelerin şikayetlerin sadece % 42'sine cevap yazdığı ve söz konusu konaklama işletmelerinin bu mecralardaki şikayetlerin öneminin yeterince farkında olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Çeşme'de yapılan görüşmelerde ise, işletme yöneticilerinin hepsinin çevrimiçi iletişim kanallarında işletmeleri ile ilgili paylaşılan tüm geri bildirimleri takip ettikleri ancak büyük ölçekli konaklama işletmelerinin %80'nin, küçük ölçekli konaklama işletmelerinin %44'ünün cevap yazdığı tespit edilmiştir. Cevap yazmayan konaklama işletmeleri; tüm yorumları görmelerine rağmen, bu durumu (cevap yazmayı) suni bulduklarını, diğer işletmelerin yazdıkları cevapları da gördüklerini fakat belirli kalıplarla doğal olmayan bir sonuç çıktığını düşündükleri için cevap yazmadıklarını dile getirmişlerdir. Araştırmada elde edilen bu bulgunun; Zhang ve Va'squez (2014)'in, yönetim tarafından negatif çevrimiçi değerlendirmelere verilen 80 cevabı analiz ettikleri araştırmadaki bulgularla uyumlu olduğu görülmektedir. Nitekim bu tür yanıtların üçte birinin spesifik olmadığına dikkat çeken araştırmada; işletme yanıtlarının sadece % 24'ünün ayrıntılı açıklamayı veya ortaya çıkan sorunları çözmeyi amaçladığı saptanmıştır. Konaklama işletmelerinin olumlu olumsuz tüm bildirimlere cevap yazması çok önemliyken, "kalıplaşmış ifadelerle" verilen cevapların bazı konaklama işletmeleri tarafından, bu durumu doğal bulmamalarına ve kendileri ile ilgili çevrimiçi iletişim kanallarında yazılan tüm yorumlara cevap verilmemesine neden olmaktadır. Einwiller ve Steilen (2015); işletmelerin çevrimiçi iletişim kanallarında, işletmeleri ile ilgili şikayetleri görüp cevap yazmama nedenini; şikayetçiyi bu mecradan uzaklaştırma isteği olarak açıklamışlardır. İşletmelerin şikayetçinin olası potansiyel müşterilerini etkilemesini istemedikleri için e-posta veya telefon ile iletişim sağladıklarını ortaya çıkaran araştırmanın bu sonucu, Çeşme'de çevrimiçi iletişim kanallarında cevap yazmayan, e-posta ve telefonla görüşme sağlayan yöneticilerin olduğu sonucu ile uyumluluk göstermiştir.

Araştırmada çevrimiçi iletişim kanallarının kullanımı ile ilgili elde edilen bulgular; Boateng (2016)'in özellikle sosyal medyanın müşteri bilgisinin incelenmesi konusunda önemli avantajlar sağladığı ve işletmelerin bu anlamda çevrimiçi iletişim kanallarındaki müşteri bilgilerine güvenmesi gerektiği sonucuna ulaştığı araştırması ile paralellik göstermektedir. Nitekim bu araştırmada büyük ölçekli konaklama işletmelerinin internette bir çok bilgi yığını arasından işletme ile ilgili yorumları toplayan, analiz edebilen, diğer rakip işletmelerin çevrimiçi iletişim kanallarında aldıkları şikayet veya olumlu yorumları da görebilen bir sistemle bu bilgileri yönettikleri belirlenmiştir.

Sparks vd. (2016), konaklama işletmeleri müşterilerinin çevrimiçi iletişim kanallarındaki şikayetlerinin incelendiği araştırmada; şikayetlere verilen yanıtların genel müdür veya misafir ilişkileri tarafından verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada ise genel olarak tüm işletmelerde yapılan yorumların genel müdür tarafından yazıldığı ancak çevrimiçi iletişim kanallarındaki yorumlara doğru-etkili cevap yazılması, bunların takibinin profesyonel bir şekilde yapılması amacıyla, bazı işletmelerin çeşitli ajanslar, danışmanlık şirketleri ile anlaşarak sosyal medya uzmanları ile çalıştıkları belirlenmiştir.

Bilgi yönetiminin müşteri şikayetlerini yönetme konusunda fırsatlar sunacağına işaret eden, bilgi yönetimi-şikayet yönetimi kavramlarını yalnız müşteri perspektifinden değerlendiren araştırmaların dışında, işletme yöneticileri ile birebir görüşülerek bu konuların yorumlanmasına olanak sağlayan bu araştırmanın literatüre katkı sağlaması hedeflenmiştir. Şikayetin etkin yönetilmesinde bilgi yönetiminin önemine vurgu yapan çalışmada, farklı ölçeklerdeki konaklama işletmelerinin bu iki yönetim şeklini işletmelerinde nasıl kullandıkları kıyaslanarak, araştırmanın güncel ve öznel olması sağlanmıştır. Sadece yöneticilere şikayet ve bilgi yönetimi konuları ile ilgili sorular sorulmuş, otel işletmelerinde konaklayan müşterilere herhangi bir anket uygulanmamış, görüşleri alınmamıştır. İleride yapılacak araştırmalarda, bu konuların müşteriler açısından ele alınması mümkündür. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar ve önerilerin şikayet ve bilgi yönetimi kapsamında,

diğer konaklama işletmelerine ve yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Afriyie, S. Donkor, P. Nimsah, W. K. Ve Danquah, B. A. (2016). Customer Complaints Management Practices on Service Performance of the Public Sector in Ghana. The Case of Ghana Water Company Limited. American Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences (ASRJETS).17(1):307-317.
- Akçakanat, T. Kılıklı, M. ve Çarıkçı, İ. H. (2015). Yönetim Geliştirme Aracı Olarak Müşteri Geri Bildirimlerinin Önemi:Turizm İşletme Belgeli 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi.6(13):72-89.
- Aksatan, M. (2010). Küçük Ölçekli Konaklama İşletmelerinde Müşteri İlişkileri Yönetimi:Alaçatı Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alabay, N. (2012). Müşteri Şikayetleri Yönetimi. Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi. 8(16):137-158.
- Alavi, M. ve Leidner, D. E. (2001). Knowledge Management And Knowledge Management Systems: Conceptual Foundations And Research Issues. Mıs Quarterly. 25(1): 107-136.
- Alrawadieh, Z. ve Demirkol, Ş. (2015). Konaklama İşletmelerinde E-Şikâyet Yönetimi: İstanbul'daki Beş Yıldızlı Oteller Üzerinde Bir Çalışma. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 3(1):132-151.
- Alvarez, I. Cilleruelo, E. ve Zamanillo, I.(2016). Is Formality in Knowledge Management Practices Related To The Size Of Organizations? The Basque Case. Human Factors And Ergonomics in Manufacturing & Service Industries.26(1):127-144.
- Argan, M.T. (2014). E-Şikayetle İlgili Tanımlayıcı Bir Çalışma: Şikayet Forumu Olarak Bir Web Sitesinin Sosyal Ağ Analizi, İnternet Uygulamaları Ve Yönetimi Dergisi. 5(1): 49-66.
- Arpacı, Ö. ve Toylan, N.V.(2015). Turizm İşletmelerinde Bilgi Yönetimi Ve Bilgi Kaynağı Olarak Müşteri Şikayetlerinin Değerlendirilmesi. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2015(9):50-71.

- Aymankuy, Ş. (2011). Yerli Turistlerin İnternet Ortamındaki Şikayetlerinin Satın Alma Kararlarına Etkileri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 14(25): 218-238.
- Bahar, Ö. (2011) . Konaklama İşletmelerinde Bilgi Yönetimi: Altyapı, Uygulama ve Karşılaşılan Engeller. İşletme Araştırmaları Dergisi. 3(29): 51-68.
- Bakan, İ. ve Şekkeli, Z. H. (2015).Lojistik Koordinasyon Yeteneği, Lojistik İnovasyon Yeteneği ve Müşteri İlişkileri (MİY) Yeteneği İle Rekabet Avantajı Ve Lojistik Performans Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.5(02):39-68.
- Barış, G. (2015). Şikayet Yönetim Rehberi. İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Barış, G. (2008). Kusursuz Müşteri Yönetimi İçin Şikayet Yönetimi. İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Barlow J. Ve Moller C. (2008). A Complaint İs A Gift: Recovering Customer Loyalty When Things Go. San Francisco: Berret Koehler Publishers.
- Barutçugil, İ. (2002).Bilgi Yönetimi. İstanbul:Kariyer Yayıncılık.
- Bayuk, M. N. ve Kurtuldu H. S. (2006). İşletmelerde Müşteri Göçü Ve Müşterilerin Terk Etme Nedenleri. Pazarlama Dünyası.20(4):55-59.
- Berezina, K. Bilgihan, A. Cobanoğlu, C. ve Okumus, F. (2016). Understanding Satisfied And Dissatisfied Hotel Customers: Text Mining Of Online Hotel Reviews. Journal of Hospitality Marketing & Management.25(1):1-24.
- Beveren, J. V. (2002). A Model Of Knowledge Acquisition That Refocuses Knowledge Management.Journal Of Knowledge Management.6(1):18-22.
- Blodgett, J. G. ve Anderson, R. D. (2000). A Bayesian Network Model Of The Consumer Complaint Process. Journal Of Service Research, 2(4): 321-338.
- Boateng, H. (2016). Customer Knowledge Management Practices On A Social Media Platform A Case Study Of MTN Ghana And Vodafone Ghana. Information Development. 32(3): 440-451.
- Cesur, E. ve Şahin, S. (2016). Turistlerin Şikayet Davranışları ve Şikayetlerin Çözümüne Yönelik Beklenti Farklılıkları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.9(42):1307-9581.

- Chan, G.S.H., Hsiao, A. C. H. , Lee, A. L. Y. (2016). Exploration of Customer Compliant Behavior toward Asian Full-Service Restaurants. *International Journal of Marketing Studies*.8(2):46.
- Cooper, C. (2006). Knowledge Management And Tourism. *Annals Of Tourism Research*, 33(1): 47-64.
- Cui, A. S. ve Wu, F. (2016). Utilizing Customer Knowledge In Innovation: Antecedents And Impact Of Customer Involvement On New Product Performance. *Journal Of The Academy Of Marketing Science*.44(4):516-538.
- Day, R. L. ve London, E.L. (1976). Collecting Comprehensive Consumer Complaint Data By Survey Research, *Advances In Consumer Research*. 3(1): 255-270.
- Davenport, T. H., ve Prusak, L. (1998). *Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know*. Harvard Business Press.
- Drucker, P.F. (1993). *Kapitalist Ötesi Toplum*. Çev. Belkıs Çorakçı. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Einwiller, S.A. ve Steilen, S. (2015) Handling Complaints On Social Network Sites–An Analysis Of Complaints And Complaint Responses On Facebook And Twitter Pages Of Large US Companies. *Public Relations Review*.41(2):195-204.
- Ekiz, E. H. Araslı, H. Farivarsadri, G. ve Bavik, A. (2008). Algılanan Adalet Kavramı Perspektifinde Etkin Şikayet Yönetimi: KKTC Üniversiteleri Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 2008 (19): 43-57.
- El-dief, M. M. ve El-dief, G. M. (2015).Investigating E-Complaints On Seaside Resort Hotels: Evidence From Sharm El-Sheikh, Egypt. *Proceedings Of The International Conference On Tourism (ICOT 2015)* (ss. 85-97).Düzenleyen Middlesex University, IATOUR (The International Association for Tourism Policy) London.24-27 Haziran 2015.
- Eşkinat, A. (2009). Müşterinin Elde Tutulmasında Şikayet Yönetiminin Önemi ve Hizmet Sektörüne İlişkin Bir Uygulama. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Friman, M., ve Edvardsson, B. (2003). A Content Analysis Of Complaints And Compliments. *Managing Service Quality: An International Journal*, 13(1): 20-26.
- Gökdeniz, İ. Bozacı, İ. Ve Karakaya, E. (2011). Şikayet Yönetim Süreci Sonrası Memnuniyeti Etkileyen Faktörler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma.
-

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 26(2011): 173-186.

- Jean Harrison-Walker, L. (2001). E-Complaining: A Content Analysis Of An Internet Complaint Forum. *Journal Of Services Marketing*, 15(5): 397-412.
- Khasawneh, M. H., Tarhini, A., Akour, M.A. ve Al-Salti, Z. (2016). Developing the Main Knowledge Management Process via Social Media in the IT Organisations: A Conceptual Perspective. *International Journal of Business Administration*.7(5): 49-64.
- Kılıç, B. ve Ok, S. (2012). Otel İşletmelerinde Müşteri Şikayetleri Ve Şikayetlerin Değerlendirilmesi. *Journal Of Yasar University*. 25(7): 4189-4202.
- Kılınç, U. ve Kılınç, O. (2013). Etkili Şikayet Yönetimi. *Turizmde Güncel Konular Ve Eğilimler*. (ss. 289-302). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kitapçı, O. (2009). Müşteri Şikayet Davranışlarında Kültürler Arası Farklar: K.K.T.C. Vatandaşları Ve T.C. Vatandaşlarına Yönelik Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 25(25): 197-204.
- Kozak, M. A. (2012). Genel Turizm Bilgisi. *Anadolu Üniversitesi*.
- Kozak, M. (2007). Turizm Sektöründe Tüketicilerin Şikayetlerini Bildirme Eğilimleri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 14(1): 137-151.
- Marco-Lajara, B., Zaragoza-Sáez, P. D. C. Claver-Cortés, E. ve Ubeda-Garcia, M. (2016). Hotel Performance And Knowledge Sources İn Spanish Tourism Districts. *Current Issues İn Tourism*.(Eylül):1-26.
- Mat, A., Said, A.M., Bakar, E.A., Kori, N. L. ve Munir, Z. A. (2016). Determining the Income Differences and Complaint Behavior Among Automobile Repairs and Service Consumers in Shah Alam, Malaysia. *Procedia Economics and Finance*.37(2016):21-26.
- Melián-González, S. ve Jacques, B. G. (2016). "A Model That Connects Information Technology And Hotel Performance." *Tourism Management*.53(2016):30-37.
- Minghetti, V. (2003). Building Customer Value İn The Hospitality Industry: Towards The Definition Of A Customer-Centric Information System. *Journal Of Information Technology & Tourism*. 6(2): 141-152.
- Nonaka, I. ve Takeuchi, H.(1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create The Dynamics Of Innovation*. New York: Oxford University.

- Odabaşı, Y. (2009). Satışta Ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Olalı, H. ve Korzay, M. (1993). Otel İşletmeciliği. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım Aş.
- Olca, A. ve Sürme, M. (2014). Otel İşletmelerinde Müşteri Şikayetlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 7(35): 1307-9581.
- Öğüt, A. (2012) Bilgi Çağında Yönetim. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.11(1):323-343.
- Özgener, Ş. (2002), Global Ölçekte Değer Yaratan Bilgi Yönetimi Stratejileri, 1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Kocaeli, 483-496.
- Ramphal, R. R. (2016). A Complaint Handling System for the Hospitality Industry, African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure Volume. 5(2):1-15.
- Singh, J. (1988) Consumer Complaint Intentions And Behavior: Definitional And Taxonomical Issues. The Journal Of Marketing, (1988): 93-107.
- Sözbilir, F. ve Yeşil, S. (2016). Bilgi Yönetiminin Rekabetçi Avantaj Üzerindeki Etkisi: Türkiye'de Bir Alan Araştırması. Bilgi Dergisi.18(1):92-116.
- Sparks, B.A., So, K. K. F and Bradley, G. L. (2016). Responding To Negative Online Reviews: The Effects Of Hotel Responses On Customer Inferences Of Trust And Concern. Tourism Management.53(2016):74-85.
- Sujithamrak, S. ve Lam, T. (2005). "Relationship Between Customer Complaint Behaviour and Demographic Characteristics: A Study of Hotel Restaurants' Patrons". Asia Pacific Journal of Tourism Research: 10(3): 289-307.
- Stauss, B. ve Seidel W. (2004). Complaint Management: The Heart Of CRM. U.S.A.:Thomson Business And Professional Publishing.
- Tax, S. Brown S. ve Chandrashekar M.(1998). Customer Evaluations Of Service Complaint Experiences: Implications For Relationship Marketing. Journal Of Marketing, 62 (April): 60-76.
- Taşkın, E. (2005). Müşteri İlişkileri Eğitimi. İstanbul:Papatya Yayıncılık.
- Tekin, H. H. (2012). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. Sosyoloji Dergisi. 3(13): 101-116.
-

- Tepeci, M. ve G. Koçak (2005). Ekiplerde Öğrenme: Öğrenen Örgütler Olmanın Anahtarı. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 14 (1): 379-393.
- Tseng, S. M. (2016). The Effect Of Knowledge Management Capability And Customer Knowledge Gaps On Corporate Performance. Journal Of Enterprise Information Management.29(1):51-71.
- Tseng, S. M. (2008). Knowledge Management System Performance Measure Index. Expert Systems With Applications, 34(1): 734-745.
- Turgut, M. (2015). Şikayet Yönetimi ve Müşteri Bağlılığının İşletme Ekonomilerindeki Döngüleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.8(36):903-909.
- Yang, J. ve Wan, C. (2004), Advancing Organizational Effectiveness And Knowledge Management Implementation. Tourism Management. 25: 593-601.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma.Ankara:Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma.Ankara:Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri Ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri Ve Önemi. Eğitim Ve Bilim Dergisi. 23(112): 7-17.
- Yılmaz, V. Arı, E. ve Doğan, R. (2016). Online Alışverişte Müşteri Şikayet Niyetleri Ve Davranışlarının Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi. Journal Of Yasar University.11(42):102-112.
- Yücel, I. ve Koçak, D. (2016). Örgüt Kültürü ile Personel Güçlendirme Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi KAÜİİBD. 7(12):1- 24.
- Zaim, H. (2004). Bilgi Yönetimi Süreçleri ve Siemens Business Services Türkiye Uygulaması. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi.(47):35-60.
- Zhang, Y. ve Va'Squez, C. (2014). Hotel's Responses to Online Reviews: Managing Consumer Dissatisfaction. Discourse, Context And Media 6(2014):54-64.
- Wan, S., ve Law, R. (2017). Leveraging Online Reviews in the Hotel Industry. In Analytics in Smart Tourism Design (ss. 235-252). Springer International Publishing.
- Wang, J., Ding, D. Liu, O. ve Li, M. (2016). A Synthetic Method For Knowledge Management Performance Evaluation Based On Triangular Fuzzy

Number And Group Support Systems. Applied Soft Computing.39:11-20.

Wiig, K. M. (1997). Knowledge Management: Where Did It Come From And Where Will It Go?. Expert Systems With Applications.13(1):1-14.

Wilson, T. D. (2002). The Nonsense Of Knowledge Management. Information Research, 8(1): 8-1.

Gelişen Türkiye'nin Rekabetçi Gücü
Manisa Sanayi Bölgesi Kobi'lerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı:
Swot Analizi

M. Hakan YALÇINKAYA¹

Öz

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) yerel ve ulusal büyümenin ve hızlı sanayileşme hedefinin gerçekleşmesi için gerekli dinamik ve esnek yapıya sahiptir. Piyasa ve pazar koşulları ile teknolojik değişikliklere rahatlıkla ayak uydurabilirler. Sınırlı imkanlara sahip olan küçük ve orta ölçekli işletmeler tüm dünya ülkelerinde ekonominin can damarını oluşturmaktadır. Ancak, ülkemizdeki KOBİ'lerin, başta finansman yetersizliği olmak üzere sağlıklı bir alt yapıya sahip olmaması, know-how eksikliği, ürünlerini pazarlayamaması, enflasyon gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin, bu sorunlarını ortadan kaldırmak ve ekonomi ve sanayi içindeki etkinliğini arttırmak için Türkiye'de gerekli çalışmalar yapılmaktadır ve sanayileşmede önemli bir payı bulunan KOBİ'lerin güçlü ve zayıf yönleri belirlenmiş, uygun sanayileşme stratejileri üretilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Manisa; SWOT

The Socio-Economic Structure Of Smes In Manisa Industrial Zone, The Competitive Power Of The Developing Turkey: A Swot Analysis
Abstract

Small and medium-sized enterprises are equipped with the dynamic and flexible structures required for local and national growth and rapid industrialization. They can easily adapt to technological changes within the market and market conditions. Small and medium sized enterprises which have limited opportunities are the backbone of the world economy. However, SMEs in our country are faced with various problems such as inadequate financing, absence of a healthy infrastructure, lack of know-how, failure to market their products and inflation. In Turkey, some necessary actions are taken in order to help SMEs overcome these problems and to increase their efficiency within the economy and the industry. In this study, the strengths and weaknesses of SMEs—significant actors in the process of industrialization—are identified and some applicable strategies for better industrialization are recommended.

Keywords: SME, Manisa, SWOT

¹Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, Yrd. Doç. Dr. M. Hakan Yalçinkaya, mail: mustafahakanyalcinkaya@gmail.com

Giriş

Günümüzde tüm dünyadaki işletmelerin büyük çoğunluğunu küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ)'ler oluşturmaktadır. Büyük firmalara göre daha dinamik bir yapıya ve esnek karar alma mekanizmasına sahip olan KOBİ'ler, bu özelliklerine ek olarak istihdam yaratma potansiyelini en iyi değerlendirebilecek işletmeler olarak kabul edilmektedir. Başta ABD, Japonya, Almanya Çin olmak üzere dünya ticaretini elinde tutan ülkelerdeki firmaların yaklaşık %95'i KOBİ'ler oluşmaktadır.

KOBİ'lerin dünya ekonomisi içindeki bu önemli yeri, "küçük güzeldir" yaklaşımıyla kolay yönetilebilir ve denetlenebilir bir anlayışla yaygın bir biçimde kabul görmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde de ulusal ekonomiler içinde KOBİ'lerin çok önemli bir pay kapladığı tartışılmaz bir olgudur. Örneğin Türk ekonomisinde KOBİ'lerin payı tüm işletmeler içinde %98,5 civarındadır. Gelişmekte olan ülkelerde KOBİ'lerin ihracata yöneltilerek ülke ekonomisine katkıları arttırılmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda KOBİ'lerin sürekli dış pazarlara sahip olmaları ve aralarında birleşmelere giderek güçlenmeleri ve uluslararası rekabete dayanabilmeleri amaçlanmaktadır.

1.Küçük ve Orta Ölçekli İşletme (KOBİ) Kavramının Doğuşu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaşın ortaya çıkardığı aşırı talep ve talepteki hızlı artış artışlar nedeniyle büyük ölçek ekonomisi tercih edilir hale gelmiş ve büyük ölçekli işletmelere çok daha fazla önem verilir olmuştur. Ancak 1970 ve sonraki yıllarda ortaya çıkan ve tüm dünyaya hızla yayılan ekonomik krizler, büyük ölçekli işletmelerin gözden düşmesine neden olmuştur.

Bu amaçla ilk olarak 1973 yılında KOBİ'lerin ülkelerin ekonomileri içindeki önemine dikkat çeken E.F. Schumacher, KOBİ'lerle ilgili ABD'de bir kitap yayınlamış ve bu çalışma büyük yankı uyandırmıştır. E.F. Schumacher'in kitabında kullandığı "**Küçük Güzeldir (Small is Beautiful)**" ifadesi, tüm dünya ülkelerinde küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik bakış açısını tamamen değiştirmiş ve adeta slogan haline gelmiştir(Tomur, 2004:3). E.F. Schumacher KOBİ'lerin büyük işletmelere göre, üstün yanlarını Hindistan'daki işletmelerden örnekler vererek açıklamıştır. Ona göre,

- KOBİ'ler diğer işletmelere büyük ölçekli göre daha verimli,

- Yeni teknolojilere daha kolay uyum sağlayan,
- Çalışma şartları açısından tarzları monoton ve sıkıcı olmayan,

- Daha rekabetçi,
- İstihdam yaratmada daha hızlı işletmelerdir.

Ayrıca Schumacher'e göre, küçük ölçekli işletmeler insan doğasının yaratıcılığını geliştiren üretim teknik ve yöntemlerine sahip işletmelerdir.

2.Dünya'da Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletme (KOBİ)'lerin Tanımı

KOBİ'leri tanımlayabilmek için bir çok farklı kriter kullanılmıştır. Genel olarak KOBİ tanımını etkileyen belli başlı faktörler olarak sanayileşme düzeyi, kullanılan teknoloji, pazarın büyüklüğü, faaliyette bulunulan iş kolu, kullanılan üretim tekniği, zaman, ekonomik düzey, üretilen malın özellikleri, iş gören sayısı, kuruluş ve araştırmalar sıralanabilir (Balı, Gümrükçü:2017:3).

Ülke ekonomilerinin kalkınması ve sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilebilmesi için son derece önemli olan bu tür işletmelerin tanımlanması ve gerekli sınıflandırmaların hazırlanması gerekmektedir. Bu amaçla, gerek çalışan personelin sayısı, gerekse iş hacmi göz önüne alındığında KOBİ'ler için Small Business Administration (SBA) tarafından belirtilen genel tanımlama standartları şunlardır (Gümüsoğlu, 2006):

- Bağımsız olması,
- Çalıştığı alanda etkin olması,
- 250 kişiden fazla personel çalıştırmaması,
- Toptan satış yapması halinde yıllık satışların 0,5-22 milyon \$ arasında olması,
- Perakende satış yapması yada hizmet sunulması halinde yıllık cironun 2-10 milyon \$ arasında olması,

Türkiye'de KOBİ'lere ilişkin başta, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), olmak üzere çok çeşitli kurumların farklı tanımları bulunmakla birlikte KOSGEB'e göre, 1-50 işçi çalıştıran imalat sanayi işletmelerini küçük sanayi olarak tanımlarken, 51 ve 150 işçi çalıştıran imalat sanayi işletmelerini ise orta ölçekli sanayi işletmeleri olarak kabul etmektedir.

3.Küçük ve Orta Ölçekli İşletme (KOBİ)'lerin Tüm Ülke Ekonomileri İçerisindeki Yeri ve Önemi

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomik ve sosyal etkilerini veya faydalarını birbirinden ayırmak oldukça zordur. 1970li yıllardan beri ekonomik sorunlarına kesin çözümler bulamayan dünya ülkeleri çeşitli nedenlerle KOBİ'leri desteklemek zorunda kalmışlardır. KOBİ'ler her şeyden önce, artan işsizlik, üretim artışının yetersizliği gibi sorunlara büyük ölçüde çözümler getirmektedir. Her yeni açılan iş yeri toplam işsiz sayısını azaltırken, çalışan sayısını ortalama 3-4 kişi artırmaktadır. Bunun sonucunda daha çok insan, mal ve hizmet talep etmektedir. Yapılan araştırmalarda, 100 yeni işin topluma yaklaşık 2.5 milyon \$ vergi geliri kazandırdığı belirlenmiştir (Gümüsoğlu, 2006).

Bu bakımdan ekonominin ve toplumun dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olan KOBİ'ler üretime ve istihdama katkıları, değişen pazar koşullarına hızla uyum sağlama esneklikleri, büyük işletmeleri tamamlama yetenekleri, bölgelerarası büyüme ve çevrenin korumasına olumlu etkileri gibi oldukça önemli roller üstlenmektedirler. Bunun yanında,

- Gelir dağılımındaki eşitsizliği minimuma indirirler,
- Kişisel tasarrufları teşvik eder ve hareketlendirirler,
- Büyük işletmelerin destekleyicisi ve tamamlayıcısı olurlar,
- Demokratik toplumların ve liberal ekonomilerin ana

sigortasıdır(Açan, 2017:17)

Ayrıca, KOBİ'ler ülke ekonomilerinin kalkınması ve sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilebilmesi için son derece önemli olan yapısal üstünlükleri; daha düşük sermaye ile kurulmaları, müşteri ve personelle daha yakın ilişki kurabilmeleri, şirket içi bürokrasinin daha az olması ve sipariş üzerine çalıştıklarından dolayı riskinin daha az olması nedeniyle diğer işletmelere göre üstünlüklere sahiptirler (Hacıevliyagil,2016:34).

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin, çeşitli ülke ekonomilerindeki yeri ve önemine bazı karşılaştırmalarla baktığımızda KOBİ'lerin ne kadar önemli roller oynadıkları görülmektedir.

Örneğin, Almanya'da mevcut işletmelerin %99,8'i 100'den daha az işçi çalıştıran işletmelerdir. İngiltere'de 300'den daha az işçi çalıştıran işletmeler, mevcut işletmelerin %96'sını kapsamaktadır. ABD'de ise 100'den daha az; işçi çalıştıran işletmelerin mevcut işletmelere oranı %97,2'dir. Fransa'daki

işletmelerin mevcut işletmelere oranı, %99'dur (Karabıçak, Altuntepe, 2001:365).

Tablo 1 : KOBİ'lerin Çeşitli Ülkelerdeki Ekonomik Ağırlığı

	İşletmelere Oranı (%)	İstihdama Oranı (%)	Yatırımdaki Payı (%)	Üretimdeki Payı (%)	İhracattaki Payı (%)
ABD	97,2	50,4	38	36,2	32
Almanya	99,8	64	44	49	31
İngiltere	96	36	29,5	25,1	22,2
Fransa	99	49,4	45	54	23,6
İtalya	97	56,1	36,9	53,8	17,9
Japonya	99,4	81,4	40	52	38
Türkiye	99,8	73,5	38	40	55,1

Kaynak:Dilber Ulaş, Bader Arslan, Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler CE İşaretine Hazır mı? OSTİM'de Bir Araştırma, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Ankara Üniversitesi, Cilt :4, Sayı:2, Yıl:2005, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Ankara 2016 ve OECD verilerinden hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere günümüzün gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerinde, işletmelerin büyük çoğunluğunu küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturmaktadır. Büyük ölçekli işletmelere göre daha dinamik bir yapıya ve esnek karar alma mekanizmasına sahip olan KOBİ'ler, bu özellikleriyle ekonominin yapı taşlarını oluşturmaktadırlar (Yörük vd, 2005:395).

KOBİ'ler, bir yandan büyük işletmelerle rekabet ederek, nihai ürün veya hizmet üreterek ekonomik kalkınmanın çekim gücünü oluştururken, diğer yandan yan sanayi oluşturmak suretiyle büyük işletmeleri tamamlayıcı görev üstlenmekte ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadırlar (Doğan, Şengül, 2005:291). Ayrıca üretim faktörlerinin etkin ve verimli değerlendirerek ekonomiye katkıda bulunan küçük ve orta ölçekli işletmeler, ülke ekonomisinin gelişmesi, ekonomik refahın artması ve istihdam yaratılarak sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesinde önemli anahtar roller üstlenmektedir.

Özellikle küreselleşme süreci ile giderek yoğunlaşan ve bilgi ekonomisine dayalı bir kavram haline gelen rekabet, ekonomide ağırlıklı bir yere sahip olan KOBİ'lerin güçlendirilmesine yönelik politikaların izlenmesi gereğini ortaya koymuştur.

KOBİ'lerin faaliyetlerini kolaylaştırarak ülke ekonomisiyle gerçek anlamda bütünleşmelerini sağlayan önlemlerin yanı sıra söz konusu işletmelerin teknolojik gelişmelerden haberdar olarak, bu gelişmeleri kendilerine uyarlamalarını ve yenilikçi faaliyetlere

yönelmelerini teşvik edici bir ortamın yaratılması ve sürdürülmesi de kaçınılmaz olmaktadır.

Küçük ve orta ölçekli işletme'lerin, faaliyette bulunan işletmeler içinde yaklaşık %99'una karşılık geldiği Avrupa Birliği'nde, işletme politikası KOBİ'lerin ihtiyaçlarını ve karşılaştıkları sorunları dikkate alarak rekabet edebilirliklerini güçlendirecek şekilde yapılandırılmakta ve bu doğrultuda çeşitli mekanizmalar uygulamaya konulmaktadır (Alagöz, Birden, 2000:75).

Bu amaçla Türkiye'de de 2023 yılı hedefleri çerçevesinde KOBİ'lerin ülkemiz ekonomisi içinde daha rekabetçi ve büyüme potansiyeline sahip olacakları öngörülmekte ve daha sonuç odaklı bir yaklaşımla, bölge, sektör ve ölçek kriterleri bazında kurgulanmış KOBİ modellerinin ekonomiye daha fazla kazandırılması amaçlanmaktadır.

KOBİ'lerin geliştirilmesine yönelik çok ortaklı projelerinin desteklenmesi planlanmakta ve KOSGEB'in 2023 yılı vizyon hedefleri şunlardır (Kaplan,2012:9):

- KOBİ'lerin ihracat, istihdam ve katma değer içindeki paylarının artırılması,
- KOBİ'lere yönelik KOSGEB koordinasyonunda sağlanan desteklerin tamamen elektronik ortamda yürütülmesi,
- KOBİ'lere ve girişimcilere yönelik alternatif finansman kaynakları oluşturulması, girişim sermayesi fonlarının artırılması, daha fazla KOBİ'nin borsada işlem görmesinin sağlanması,
- Ar-Ge çalışmaları yapan işletmeler içindeki KOBİ'lerin payının artırılması,
- Her il'de en az bir Hizmet Merkezi olmak üzere, KOBİ'lerin tamamına erişilerek yerinde hizmetin sağlanması,
- KOSGEB Destek Modellerinin ihracı ve uluslararası networklerin geliştirilmesi,
- KOSGEB tarafından yıllık 100 bin Girişimci Adayının eğitilmesi ve başarılı olanların ödüllendirilerek motivasyonun sağlanması olarak benimsenmiştir.

Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi halinde ülke KOBİ'lerinin gelecekte rekabet güçlerinin artarak yeni dış pazarlarda egemenliklerinin artacağı beklenebilir.

3.1. Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletme(KOBİ)'lerin Dış Ticaretteki Önemi

Bir ülke ekonomisinde dış ticaret ve KOBİ'ler ekonominin temelini oluşturan unsurların başında gelmektedir. Küreselleşmenin

etkisiyle artan dış ticaret ve KOBİ'lerin bu konudaki etkinlikleri de onların önemini daha da artırmıştır. 1980'lerden itibaren bir ülkenin hızlı kalkınma ve büyümesinin sağlanabilmesi için özellikle ihracatın teşvik edilmesi ve geliştirilmesinin çok önemli bir faktör olduğu genel kabul gören bir görüş olmuştur (Yalman, Türkoğlu vd:2015:461). Özellikle son 10 yılda KOBİ'lerin dışa açılmalarını sağlamak amacıyla devlet tarafından T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB ve Kalkınma Ajansları vb. aracılığıyla hem finansal, hem üretim, hemde dış ticaret desteği sağlanmış ve KOBİ'ler yapılan destek ve yönlendirmeler sayesinde çok önemli adımlar atmışlardır.

Bu desteklemelerinin sonucunda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2015 yılında KOBİ'ler ihracatın, %55,1'ni, ithalatın ise %37,7'sini gerçekleştirmiştir. İhracatta, 1-9 kişi çalışanı olan mikro ölçekli işletmelerin payı %17,7, 10-49 kişi çalışanı olan küçük ölçekli işletmelerin payı %20,3, 50-249 kişi çalışanı olan orta ölçekli işletmelerin payı ise %17,1'dir. KOBİ'lerin ihracatının ana faaliyet kollarına göre dağılımına baktığımızda ise, ihracatının %59,3'ü ticaret sektöründe, %36'sı sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmeler tarafından gerçekleştirilmiştir.

KOBİ'lerin ithalattaki payı ise %37,7 olup 1-9 kişi çalışanı olan mikro ölçekli işletmelerin payı %6,3, 10-49 kişi çalışanı olan küçük ölçekli işletmelerin payı %13,1, 50-249 kişi çalışanı olan orta ölçekli işletmelerin payı ise %18,2'dir.

KOBİ'lerin ithalatının ana faaliyetine göre, %59,6'sı ticaret sektöründe, %33,1'i ise sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmeler tarafından gerçekleştirilmiştir.

KOBİ'ler tarafından 2015 yılında yapılan ihracatın %49'u AB ülkelerine, %34,5'i Asya ülkelerine gerçekleştirilmiş olup, ithalatının ise %50,4'ünü AB ülkelerinden, %39,5'ini Asya ülkelerinden yapmıştır.

Yukarıdaki dış ticaret oranlarına Manisa Sanayi Bölgelerinde faaliyette bulunan işletmelerin katkısı 2015 yılı itibariyle yaklaşık 7 milyar 190 milyon dolar olup, KOBİ'lerin katkısının oldukça yüksek bir paya sahip olduğu söylenebilir.

4.Manisa İli ve İl'de Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Ölçekli İşletme (KOBİ)'ler

4.1. Manisa İlinin Sosyo - Ekonomik Yapısı

Ege bölgesi içinde önemli tarım, ticaret ve sanayi alanlarına sahip ve bölgenin gelişme potansiyeli en yüksek illerinden biri olan

Manisa'nın 1970'li yıllara kadar tarıma dayalı iktisadi faaliyet kolları, organize sanayi bölgesinin 1971 yılında faaliyete geçmesiyle birlikte daha da genişletmiştir. Manisa günümüzde Türkiye'nin ve dünyanın önde gelen sanayi şehirleri arasında ilk sıralarda olma yolundadır.

4.2. Manisa Organize Sanayi Bölgesindeki (MOSB) Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler

Manisa Organize Sanayi Bölgesi içindeki firmalar çeşitli sektörlerden büyük ve orta ölçekli işletmelerdir. Firmalar yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası seviyede üretim yapmaktadır.

MOSB'de 2017 yılı itibariyle 174 faal sanayi kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan Türkiye'deki 500 büyük sanayi kuruluşunun İstanbul Sanayi Odası (İSO) kriterlerine göre 22'si Manisa Organize Sanayi Bölgesinde faaliyetlerine devam etmekte ve Manisa'nın ülke ekonomisine olan katma değerinin artmasına yardımcı olmaktadır.

Tablo 2: İstanbul Sanayi Odası (İSO) Kriterlerine Göre Türkiye'deki 500 Büyük Tesis İçine Giren Manisa Sanayi Kuruluşları

Manisa	2015	2014	Kuruluşlar
1	11	14	Vestel Elektronik San. ve Tic. A.Ş.
2	26	30	Vestel Beyaz Eşya San. ve Tic. A.Ş.
3	83	100	Bosch Termoteknik Isıtma ve Klima San. Tic. A.Ş.
4	89	137	Erdemir Çelik Servis Merkezi San. ve Tic. A.Ş.
5	100	118	Sarten Ambalaj San. ve Tic. A.Ş.
6	129	167	Indesit Company Beyaz Eşya San. ve Tic. A.Ş.
7	131	130	Componenta Dökümcülük Tic. ve Tic. A.Ş.
8	139	183	Maxion İnci Jant San. A.Ş.
9	151	157	Schneider Elektrik San. ve Tic. A.Ş.
10	192	272	Kerim Çelik Mamulleri İmalat ve Tic. A.Ş.
11	193	206	Polinas Plastik San. ve Tic. A.Ş.
12	198	222	İpek Kağıt San. ve Tic. A.Ş.

Manisa	2015	2014	Kuruluşlar
13	201	184	Olmuksan International Paper-Sabancı Amb. San. ve Tic. A.Ş.
14	229	234	İnci GS Yuasa Akü San. ve Tic. A.Ş.
15	240	236	Standard Profil Otomotiv San. ve Tic. A.Ş.
16	250	238	Yonca Gıda Sanayi İşletmeleri İç ve Dış Tic. A.Ş.
17	376	360	Elba Basınçlı Döküm Sanayii A.Ş.
18	427	366	Maxion Jantaş Jant San. ve Tic. A.Ş.
19	471	-	Klimasan Klima San. ve Tic. A.Ş.
20	495	-	Sarıgözoğlu Hidrolik Makina ve Kalıp San. ve Tic. A.Ş.
21	499	-	Tirsan Kardan San. ve Tic. A.Ş.
22	500	-	Konveyör Beyaz Eşya ve Otomotiv Yan San. Tic. A.Ş.

Kaynak: İSO (2015), <http://www.mosb.org.tr/tr/turkiye-nin-500-buyuk-sanayi-kurulusu/2016>

Manisa Organize Sanayi Bölgesi ve Kenan Evren Küçük Sanayi Sitesi için de bulunan Orta Ölçekli Sanayi Bölgelerinde 4.404 işletme faaliyette de olup yaklaşık 15.000 kişi istihdam edilmektedir.

4.3. Manisa İmalat Sanayi'nde Faaliyet Gösteren KOBİ'le re Yönelik Anket Çalışması Sonucunda Elde Edilen Bulgular ve Çözümlemesi

4.3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Manisa İlinde imalat sanayinde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin ilin sosyo-ekonomik yapısı içindeki yerini, sanayileşmesine katkılarını, dış ticaret içindeki durumunu, temel sorunlarını saptanmak ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda çözüm önerilerini sunmaktadır.

Bu amaçla organize sanayi bölgeleri içinde faaliyette bulunan KOBİ'lerden *büyük ölçekli firmalara destek sağlayan ve ihracat yapan kurumsallaşmış olan KOBİ'lerin seçilmesine özen gösterilmiş* ve ankete katılan Manisa il merkezinde faaliyet gösterip ankete katılan 60 adet KOBİ kapsamında incelenmeye çalışılmıştır

4.3.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırma örnekleme 04.11.2012 tarihli ve 28457 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan yasaya göre en fazla 250 kişiye kadar işçi çalıştıran ve ihracat yaptığı Manisa Ticaret ve Sanayi Odasınınca tespit edilen Manisa sanayi bölgelerinde faaliyette bulunan 68 ihracatçı KOBİ'nin sahipleri, üst düzey yöneticileri yada müdürleri ile yüzyüze görüşme yapılarak gerçekleştirilmiş ve 60 KOBİ'den cevap alınmıştır. Örneklem cevaplama oranı %88'dir.

4.3.3. Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Manisa İlindeki KOBİ'lerin bugünkü durumunu ve gelişme olanaklarını incelemeye yönelik araştırmanın gerçekleştirildiği küçük ve orta ölçekli işletmelere ilişkin bilgiler (sayıları, ticari unvanları, faaliyet alanları, adresleri, telefon numaraları vb.) Manisa KOSGEB'den temin edilmiştir. Özellikle araştırmaya konu olan ve KOSGEB'e kayıtlı olan ve organize sanayi bölgesinde faaliyette bulunan ayrıca ihracat yapan KOBİ'lerin seçilmesine özen gösterilmiştir. Bu amaçla işletmelerin hem bölgenin hem de ülkenin sanayileşmesine katkılarının saptanması ve sanayileşme politikalarının geliştirilmesine ilişkin bilgi ve verilerin toplanmasında yüzyüze anket yöntemi kullanılarak KOBİ'ler hakkında sağlıklı sonuçlara ulaştıracak 35 anket sorusunu cevaplamaları istenmiştir.

Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirmede SPSS 19.0 (Statistical Package for Social Sciences) kullanılmış, alınan cevaplar frekans dağılımına göre değerlendirilmiş, yüzde yöntemi ile tablo haline getirilmiştir.

4.3.4. Araştırmanın Güvenilirliği

Küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerine uygulanan araştırmada genellikle işletme sahipleriyle yada yöneticileriyle anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle sorulara verilen cevaplarda yönetici yada sahiplerinin kişisel sorumlulukları bulunmaktadır.

Diğer taraftan bu tür araştırmaların değerlendirilmesinde kullanılan SPSS 19.0 programının doğru sonuçların elde edilmesinde güvenilir ve etkili bir program olduğu kabul edilmektedir.

5.Araştırmada Elde Edilen Bulgular ve Değerlendirmeler

5.1. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Kuruluş Yılları ve Faaliyet Alanları

Manisa sanayi bölgelerinde faaliyette bulunan işletmeler arasında uygulanan anket çalışması sonucunda, ankete cevap veren altmış küçük ve orta ölçekli işletmenin kuruluş yılları itibariyle dağılımına bakıldığında, işletmelerin %50'sinin 1990-1999 yılları arasında faaliyete geçtiği görülmektedir. Bu yıllar itibariyle üretime geçen işletme sayısı 30'dur.

Sırasıyla 1980 öncesi kurulan işletmeler 4 (% 6,7), 1980-1989 yılları arasında 17 (% 28,3), 2000 ve sonrasında 9 (%15) işletmenin faaliyete geçtiği görülmektedir. Başka bir deyişle küçük ve orta ve ölçekli işletmelerin yarısının 1990-1999 yılları arasında kurularak üretime geçtikleri söylemek mümkündür.

Tablo 3:Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Kuruluş Yılları

Kuruluş Yılı	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
1980 öncesi	4	6,7
1980-1989	17	28,3
1990-1999	30	50,0
2000 ve sonrası	9	15,0

Bu işletmelerin imalat sanayi içerisindeki faaliyet alanlarına göre dağılımına bakıldığında imalat sanayi sektörleri arasında en fazla sayının gıda sektörüne ait olduğu görülmektedir.

60 imalat sanayi sektörü arasında, gıda sanayi 22 işletme ile %36,7'lik bir paya sahiptir. Gıda sektörünü %18,3'lük payla 11 deri ve deri ürünleri işletmesi takip etmektedir.

Tablo 4:Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Faaliyet Alanları

İmalat Sanayi Alanı	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Gıda	22	36,7
Deri ve Deri Ürünleri	11	18,3
Ağaç Ürünleri ve Mobilya Sanayi	8	13,3
Tekstil	7	11,7
Lastik Plastik	4	6,7
Gübre	2	3,3
Tarım Makineleri	2	3,3

Demir-Çelik	1	1,7
Elektronik ve Bilgi İşlem Makineleri	1	1,7
Kok ve Petrol Ürünleri	1	1,7
Metal Eşya	1	1,7

5.2.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Ölçeksel Dağılımı ve İşletme Sahibinin Eğitim Durumu

Araştırmanın küçük ve orta ölçekli işletmelerde istihdam edilen personel sayısına ilişkin bölümünde, anket kapsamındaki işletmelerden 18/11/2005 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan AB uyum yasaları çerçevesinde uygulamaya konulacak olan yeni KOBİ tanımına göre 1-10 kişi çalıştıran 9 (%15) işletme mikro ölçekli, 11-49 işçi çalıştıran 30 (%50) işletme küçük ölçekli, 50 ve üzeri işçi istihdam eden 21 (% 34,9) orta ölçekli işletme olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre Manisa'da faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğunu küçük ölçekli işletme kapsamında olup, genelde küçük aile işletmeleridir.

Tablo 5:Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Ölçeksel Dağılımı

İstihdam edilen Personel Sayısı	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
1-10	9	15
11-25	16	26,7
26-49	14	23,3
50-75	11	18,3
76-150	10	16,7

İşletme sahiplerinin eğitim durumları incelendiğinde %38,3'ünün bir yüksek öğretim kurumundan mezun olduğu görülmektedir. Lise mezunu işletme sahipleri %36,7, orta öğretim mezunu kişiler ise % 25'lik bir paya sahiptir.

Araştırma sonuçlarına göre, işletme sahiplerinin eğitim düzeyleri iyi bir profil çizmektedir. Yüksek sayılabilecek bir düzeyde yüksek öğretime sahip işletme sahiplerinin bulunması Manisa'da ki KOBİ'lerimizin dinamik ve çağın hızlı değişim sürecine ayak uydurabilecek bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Tablo 6: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin İşletme Sahibinin Eğitim Durumu

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
İlkokul	3	5
Ortaokul	12	20
Lise	22	36,7
Yüksek öğretim ve Üstü	23	38,3

5.3. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Özsermayesi

Araştırmaya cevap veren küçük ve orta ölçekli işletmelerin özsermaye dağılımları aşağıdaki tablo 7'de özetlenmiştir. İşletmelerin özsermayelerinin 201.000-300.000 TL arasında bulunduğu ve bu özsermayeye sahip KOBİ sayısının 21 olduğu (%35,0) görülmektedir. Sermaye yapısı 301.000 ile 400.000 TL arasında bulunan KOBİ sayısı 15 (%25), 401.000 TL ve üzeri (%28,3) sermayeye sahip işletme sayısı 17'dir.

Tablo 7: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Özsermayesi

İşletmenin Özsermayesi (TL)	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
200.000 ve Altı	7	11,7
201.000 - 300.000	21	35,0
301.000 - 400.000	15	25,0
401.000 - Üzeri	17	28,3

5.4. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansman Kaynakları

Çok çeşitli finansman sorunları ile karşı karşıya bulunan KOBİ'lerin ihtiyaç duydukları finansmanı kredi faiz oranlarının yüksek olması ve risk taşınması nedeniyle öncelikle kendi öz kaynaklarıyla temin etme yoluna (%95) gittikleri, ikinci olarak banka ve KOSGEB kredilerini (%76,7) tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 8: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansman Kaynakları

Finansman Kaynakları	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Özkaynaklar	57	95
KOSGEB ve Banka Kredileri	46	76,7
Leasing	13	22

5.5. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansal Sorunları

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ülkemizin ekonomik ve sosyal yaşamındaki önemine karşılık, gerek yapısal gerekse ekonomik ortamdaki kaynaklanan çok sayıda finansal sorunları bulunmaktadır. Finansal kaynaklara sahip olma konusunda KOBİ'ler büyük ölçekli işletmelere nazaran çok güçlü değildir. Güçlü finansal yapıya sahip olmadan firmanın ayakta kalması çok zor olmakta ve uluslararası alanlarda rekabet etme şansı bulunmamaktadır.

Finansman kaynakları yetersiz ve kar marjları düşük olan KOBİ'lerin gerek yatırım, gerekse işletme sermayesi oluşturmada uzmanlaşmış bankaların yetersizliğinden dolayı, genel banka sistemine uygulanan kredilerle ve yüksek faiz oranlı ödeme koşulları ile karşılaşmaları firmaları olumsuz yönde etkilemektedir. Tablo 9'dan da görüleceği üzere araştırmaya katılan küçük ve orta ölçekli işletmelerin, finansal sorunları arasında, kar marjının düşük olması (%65), üretim maliyetlerinin kontrol edilememesi (%51,7) ve uzun vadeli düşük faizli kredi imkanlarının yetersizliği (%41,7) ön sıralarda gelmektedir.

Tablo 9: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansal Sorunları

Finansal Sorunlar	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Satış Karlılığının Düşüklüğü	39	65
Maliyetlerin Kontrol Edilememesi	31	51,7
Kredi Faiz Oranlarının Yüksekliği	25	41,7
Kredi Kullanım Olanaklarının Düşüklüğü	20	33,3
Alacakların Tahsilinde Karşılaşılan Güçlükler	19	31,7
Satışların Düşüklüğü	13	21,7

5.6. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Üretim Düzeylerini Etkileyen Faktörler

Ankete cevap veren ve Manisa Sanayi Bölgeleri içerisinde bulunan küçük ve orta ölçekli işletmelerin üretimi gerçekleştirirken temel aldıkları değerle itibariyle incelenmesi durumunda firmaların en fazla işçilik maliyeti, hammadde maliyeti ve makine verimliliği üzerinde durdukları görülmektedir. Ankete cevap veren firmalar

arasında en yüksek paya sahip olan temel unsur işçilik maliyeti olup 60 küçük ve orta ölçekli işletmeden 54'ü (%90) işçilik maliyetlerinin önemini belirtmiştir.

Tablo 10: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Üretim Düzeylerini Etkileyen Faktörler

Üretim Unsurları	Evet		Hayır		Toplam	
	İşletme Sayısı	Yüzde (%)	İşletme Sayısı	Yüzde (%)	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
İşgücü Maliyeti	54	90	6	10	60	100
Hammadde Maliyeti	52	86,7	8	13,3	60	100
Makine Verimliliği	49	81,7	11	18,3	60	100
İşgücü Verimliliği	33	55	27	45	60	100
Hammadde Verimliliği	25	41,7	35	58,3	60	100
Ürün Estetiği	24	40	36	60	60	100
Ürün Fonksiyonu	12	20	48	80	60	100

Üretim unsurları arasında ikinci olarak önemli kabul edilen hammadde maliyetinin oranı 52 firma ile %86,7'dir. KOBİ'lerin üretimleriyle direkt ilişkili olan, işçilik ve hammadde maliyetlerini doğrudan etkileyen üçüncü önemli unsur ise, üretimde kullanılan makinelerin verimliliğidir. İşletmelerin üretimlerinin tamamına yakın bir bölümünün makineler tarafından gerçekleştirildiği günümüzde, ankete katılan 60 küçük ve orta ölçekli işletmeden, 49'u % 81,7'lik bir payla makine verimliliğinin önemli olduğunu koymaktadır.

5.7. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sahip Olduğu KOBİ Teşvik Belgeleri

KOBİ Teşvik Belgesi, KOBİ'lerin kalkınma planı ve yıllık programlara uygun olarak korunmaları, teşvik edilmeleri, üretim, kalite ve standartlarını artırmaları veya ürün geliştirmeye yönelik

taleplerini karşılama, istihdam yaratmaları ve rekabet edebilmeleri amacını taşımaktadır.

Manisa’da araştırmaya katılan küçük ve orta ölçekli işletmelerin KOBİ Teşvik Belgesine sahip işletme sayısının çok düşük olduğu belirlenmiştir. KOBİ Teşvik Belgesine sahip işletme sayısı 5 (%8,3)’dir. KOBİ teşvik belgesine sahip olmayan işletme sayısı ise 55 (%91,7)’dir.

Tablo 11: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sahip Olduğu KOBİ Teşvik Belgeleri

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Evet	5	8,3
Hayır	55	91,7

5.8.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Teknolojik Yapısı

Küreselleşen dünyada ulusal ve uluslararası pazarlarda işletmelerin rekabet üstünlüğü yakalayabilmek ve bu üstünlüklerini koruyabilmek için kullanmış oldukları teknoloji kadar Ar-Ge faaliyetleri ve Ar-Ge’ye ayırmış oldukları pay rekabet gücünün etkin ve kalıcı olmasını sağlayan önemli faktörlerden birisidir.

Bu amaçla, Manisa Sanayi Bölgelerinde faaliyette bulunan küçük ve orta ölçekli işletmelerin araştırma geliştirme bölümleri itibarıyla incelenmesi sonucunda Ar-Ge bölümüne sahip işletme sayısının 16 (%26,7) olduğu görülmektedir. Bu firmaların içerisinde Ar-Ge bölümüne sahip olmamasına rağmen kendi kaynaklarıyla ürün geliştirdiğini ifade eden firma sayısı %76,7 ile 46 KOBİ’den oluşmaktadır. Ancak Ar-Ge bölümüne sahip olan 16 işletmenin Ar-Ge departmanlarına baktığımızda gerçek anlamda görevlerini yerine getirebilecek düzeyde olmadıkları gözükmektedir. Ar-Ge bölümlerinin tam anlamıyla fonksiyonel olarak yerine getiren işletmeler büyük ölçekli işletmelerdir.

Tablo 12: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Araştırma Geliştirme (AR-GE) Bölümü

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Evet	16	26,7
Hayır	44	73,3

5.9.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Yıllık Kar'dan AR-GE'ye Ayırdıkları Pay

Ar-Ge bölümüne sahip 16 işletmenin yıllık kardan araştırma geliştirme için ayırdıkları payın genellikle %1 ile %25 arasında olduğu görülmektedir. Ankete cevap veren firmalar arasında Ar-Ge bölümüne sahip toplam 16 firmanın yıllık kardan ayırdıkları pay itibariyle sıralamasına baktığımızda %10'dan daha az pay ayıran firmaların yüzdesi %13,3, %10-15 arasında Ar-Ge payına sahip KOBİ'ler %6,7, %15-20 arasında yıllık kardan pay ayıran KOBİ'ler %5'dir.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin Ar-Ge bölümlerinin sayısına ve yıllık kardan ayırdıkları paya göre değerlendirdiğimizde, KOBİ'lerin yeni bir ürün geliştirmek yerine genellikle büyük işletmelerin üretimini bıraktığı ürünleri yeniden üretmeyi tercih ettikleri ve bu ürünler üzerinde çok küçük değişikliklere gittikleri görülmektedir. Bu da bu tür işletmelerin pazar paylarını olumsuz yönde etkilemekte ve giderek küçülmelerine neden olmaktadır.

Tablo 13:Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Yıllık Kardan AR-GE'ye Ayırdıkları Pay

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
%10 dan az	8	13,3
%10 - 15	4	6,7
%15 - 20	3	5
%20 - 25	1	1,7
Toplam	16	26,7

5.10.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Teknoloji Durumu

İşletmelerin sermaye yapılarıyla doğrudan ilişkili olan teknolojik duruma baktığımızda Manisa'da faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin teknolojik yapılarının çok kötü olmadığı görülmektedir. Ankete katılan 60 KOBİ'den sahip olduğu üretim teknolojisinin biraz eski olduğunu belirten işletme sayısı 24 (% 40)'dır. Ancak bu KOBİ'ler, kullanmış oldukları makinelerin yeni teknolojik makinelerden çok farklı olmadıklarını da belirtmektedirler. KOBİ'lerin genellikle kuruluş aşamasında kendi alanlarında üretim yapan başka bir işletmeyi kendilerine örnek

aldıkları görülmektedir. Modern işletmelerin teknolojisini kullanan KOBİ sayısı 22 (%36,7)'dir.

Manisa'daki KOBİ'lerin sahip oldukları teknoloji açısından değerlendirilmesine baktığımızda genelde teknolojik yapılarının ve uyumlarının iyi olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 14: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Teknoloji Durumu

Teknik Durum	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Eski	24	40,0
Modern Bir İşletmenin Teknolojisi Uygulandı	22	36,7
Sürekli Yenileniyor	13	21,7
Üretilen Malın Lisansı Alındı	1	1,7

5.11.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Üretimde

Kullandıkları Markalar

Ankette yer alan işletmelerin %65'i ürettikleri ürünleri kendi markaları altında piyasaya sürerek pazarladıklarını, %6,7'si başka bir işletmenin markası ile üretimlerini gerçekleştirdiklerini, %28,3'ü ise hem kendi hem de başka etiketler altında ürünlerini piyasaya sürdüklerini belirtmişlerdir.

Tablo 15: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Üretimde Kullandıkları Markalar

Markalar	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Kendi Markamız	39	65
Başka Bir Firmanın Markası	4	6,7
Her İkisi de	17	28,3

5.12.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sahip Olduğu

Kalite Güvence Belgeleri

Manisa'da faaliyette bulunan küçük ve orta ölçekli işletmelerin sahip oldukları üretim belgelerine bakıldığında en fazla TSE belgesine sahip oldukları görülmektedir. Türk Standartları Enstitüsü (TSE) belgesine sahip işletme sayısı 30 olup, üretim belgesine sahip işletmeler arasında %50 ile oldukça yüksek bir yoğunlaşma olduğu tespit edilmiştir. Ancak hiçbir kalite güvence belgesine sahip olmadan üretimlerine devam eden KOBİ'lerin sayısı da oldukça fazladır.

Tablo 16: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sahip Olduğu Kalite Güvence Belgeleri

Kalite Güvence Belgeleri	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
TSE	30	50
Üretim Belgesi Yok	25	41,7
ISO 9001	10	16,7
CE	9	15
ISO 9000	5	8,3

5.13.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Pazarlama Sorunları

Pazarlama, ürün ve hizmetlerin üretildiği üretim yerinden son kullanıcı, tüketiciler veya ara kullanıcılara kadar akışı gerçekleştiren bir işletme faaliyet sürecidir. Bu bakımdan pazarlama işletmeler için yalnızca kar amaçlı bir faaliyet olarak değil her türlü örgüt, kurum, kuruluş ve insan tarafından söz konusu olan bir faaliyettir. Bu kadar önemli olmakla beraber genellikle KOBİ'lerin en fazla sıkıntı çektikleri bir alanlardan birisidir.

Tablo 17'den görülebileceği gibi ankete katılan küçük ve orta ölçekli işletmelerin pazarlama sorunları konusunda en fazla sıkıntı çektikleri alanların başında pazarlama için gerekli olan reklam, satış sonrası hizmetler gibi pazarlama maliyetlerinin yüksekliği (%71,7), piyasadaki ithal ürünlerin ve özellikle dünya piyasalarında önemli bir yer teşkil eden Çin kökenli ucuz malların bulunması (%55) ve piyasanın gerek ithal malların çokluğu, gerekse de KOBİ'ler arasındaki aşırı rekabet nedeniyle bir fiyat politikasının (%55) uygulanamamasıdır.

Tablo 17: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Pazarlama Sorunları

Pazarlama Sorunları	Evet		Hayır		Toplam	
	İşletme Sayısı	Yüzde (%)	İşletme Sayısı	Yüzde (%)	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Reklam Maliyetlerinin Yüksekliği	43	71,7	17	28,3	60	100
İthal Ürünlerin Çokluğu	33	55	27	45	60	100
Fiyat Politikasının Uygulanamaması	33	55	27	45	60	100

Pazarlama Kuruluşlarının Yetersizliği	24	40	36	60	60	100
Kalifiye Pazarlama Elemanı Azlığı	22	36,7	38	63,3	60	100

5.14.İhracat Yapan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin İhracat Yaptıkları Ülkeler

Araştırmaya katılan ve dış pazarlara açılan KOBİ'lerin ihracat yaptıkları ülkeler arasında ilk sırayı Avrupa Birliği ülkeleri almaktadır. Daha sonra sırasıyla dış ticaretin gerçekleştirildiği ülkeler Rusya, ABD, Bulgaristan, Irak, Suriye ve Kazakistan'dır.

Tablo 18'deki verilerden izleneceği üzere AB ülkeleri arasında en fazla ihracatın gerçekleştirildiği ülke %92 ile Almanya'dır. Bu ülkeye yapılan ihracatın fazla olmasının nedeni Almanya da yaşayan Türk vatandaşlarının çok olmasıdır. Almanya'yı %85 ile İngiltere, % 68 ile İtalya, %61 ile Fransa takip etmektedir.

Tablo 18: İhracat Yapan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin İhracat Yaptıkları Ülkeler

Ülkeler	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Almanya	26	92
İngiltere	24	85
İtalya	19	68
Fransa	17	61
Yunanistan	13	46
Hollanda	11	39
Rusya	10	36
ABD	6	21
Bulgaristan	6	21
Irak	2	7
Suriye	2	7
Kazakistan	1	3,5

5.15.İhracat Yapan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin İhracat Gerçekleştirme Yolları

Ankete katılan KOBİ'lerin AB ve dünyanın diğer ülkelerine ihraç edilen malları dünya piyasalarına açarken izledikleri yöntemlere, başka bir deyişle ihracatın gerçekleştirilme yollarına bakıldığında küçük ve orta ölçekli işletmelerin %46'sının dış ticaret konusunda uzmanlaşmış olan dış ticaret şirketleri yardımıyla (dolaylı

ihracat), %32'sinin kendi imkanlarıyla, firma içinde kurdukları ihracat departmanı aracılığıyla (doğrudan ihracat) mallarını ihraç ettikleri görülmektedir. Dünya pazarlarına açılmada izlenen bir başka yol da aynı sektörde faaliyette bulunan işletmelerin birleşerek ürünlerini ihraç etmesidir. Bu yöntemi kullanan işletmelerin oranı %11'dir. Yurt dışında işletmenin kendisine ait veya anlaşmalı bir temsilciliği bulunan KOBİ sayısı ise yalnızca %7 'dir.

Tablo 19: İhracat Yapan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin İhracat Gerçekleştirme Yolları

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Dış Ticaret Şirketleri Yardımıyla	13	46
Kendi İmkanlarımızla	9	32
Diğer İşletmelerle İşbirliği Yaparak	3	11
İşletmenin Yurt Dışı Temsilcilikleriyle	2	7

5.16.İhracat Yapan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin İhracatta Karşılaştıkları Sorunlar

KOBİ'lerin ihracatta karşılaştıkları en önemli sorun dış pazarlama organizasyonunun yetersizliği (%60)'dır. Dış pazarlama organizasyonunun yanı sıra KOBİ'ler dünya piyasalarına açılma konusunda ülke imajı (%57), piyasalarda yaşanan rekabet düzeyi (%54), ihraç yapılan ülkenin üretim ve satış standartları (%54), dış pazarlardaki talep yetersizliği (%43), işletmenin finansman sorunu (%39), ihracat için gerekli olan bürokratik engellerin çokluğu (%35) ve yabancı dil sorunları (%25) gibi önemli sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Tablo 20: İhracat Yapan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin İhracatta Karşılaştıkları Sorunlar

İhracat Sorunları	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Pazarlama Organizasyonunun Eksikliği	17	60
Ülke İmajı	16	57
Rekabet Sorunu	15	54
Standartlar	15	54
Talep Yetersizliği	12	43
Finansman Sorunu	11	39
Bürokratik Engeller	10	35

Haberleşme ve Dil	7	25
-------------------	---	----

5.17. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sorunları

Manisa'nın sanayileşmesine çok büyük katkıları olan ve büyük ölçekli sanayi kuruluşlarına ürettikleri ara mallar ile destek sağlayan küçük ve orta ölçekli işletmelerin sorunlarına baktığımızda, ülkemizdeki bütün sanayi kuruluşlarının genel yapısını görmek mümkün olmaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin en önemli sorunları kalifiye işgücü (%71,7), üretilen malların piyasaya sürümü sırasında yaşanan pazarlama zorlukları (%68,3), kısa vadeli finansman ihtiyacı (%66,7) ve üretim kalitesi (%65)'dir .

Tablo 21: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sorunları

KOBİ'lerin Sorunları	Evet		Hayır		Toplam	
	İşletme Sayısı	Yüzde (%)	İşletme Sayısı	Yüzde (%)	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Kalifiye İşgücü	43	71,7	17	28,3	60	100
Pazarlama	41	68,3	19	31,7	60	100
Kısa vadeli Finansman İhtiyacı	40	66,7	20	33,3	60	100
Üretim Kalitesi	39	65	21	35	60	100
Üretim Kapasitesi	27	45	33	55	60	100
Uzun Vadeli Finansman İhtiyacı	26	43,3	34	56,7	60	100
Teknoloji	19	31,7	41	68,3	60	100
Dağıtım	16	26,7	44	73,3	60	100
Yönetim	15	25	45	75	60	100

6.Manisa'da İmalat Sanayi'nde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İçin SWOT Analizi

Manisa ili sanayi bölgelerinin içinde imalat sanayinde, üretimlerini gerçekleştirmekte olan ve ilin sosyo-ekonomik

kalkınmasında önemli bir paya sahip bulunan küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ)'lerin gerek faaliyet gösterdikleri bölgenin, gerekse de Türk ekonomisinin genel yapısı itibariyle gelecekte olumlu gelişmeler gösterip gösteremeyeceği ve bu gelişmelerin KOBİ'ler açısından sağlayacağı güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditlerin değerlendirilmesi ve rekabet gücünün saptanması amacıyla elde edilen anket bulguları ile SWOT analizi yapılmıştır.

SWOT Analizi, planlama yapmada, sorun tanımlamada ve çözümlenmede strateji oluştururken analitik kararlarda kullanılan bir yönetim aracıdır (KABUKÇUOĞLU, 2008). SWOT; 'S (Strengths): Güçlü Yönler, W (Weaknesses): Zayıf Yönler, O (Opportunities): Fırsatlar ve T (Threats): Tehditler'in sistematik Analizi ile bir organizasyonun/ sektörün/ bölgenin çevresi ile etkileşim içinde sistematik olarak incelendiği bir yöntemdir. Bu yöntem de amaç, planlama yapılırken organizasyonun/ sektörün/ bölgenin güçlü ve zayıf yönleri ile, karşı karşıya olduğu fırsat ve tehditleri analiz etmeyi ve geleceğe dönük stratejiler geliştirmeyi ifade eder.

6.1. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Güçlü Yanları

- Genellikle aile şirketi yapısına sahip olduklarından şirket içi dayanışmanın çok fazla olması,
- Yapıları nedeniyle her alanda karar alma süreçlerinin hızlı olması,
- Çalışanların işi sahiplenme güduları çok yüksek olması,
- İşletme sahiplerinin eğitim durumlarının iyi olması nedeniyle gelişip büyümeye açık olmaları,
- Dış pazarlara açılmaya istekli olmaları,
- Büyük ölçekli işletmelerin yüksek maliyetli ve idaresi zor tesis kurmak yerine yan sanayiden faydalanarak üretimlerini gerçekleştirmek istemelerinden dolayı KOBİ'lerin vazgeçilmez olması,
- KOBİ'lerin büyük işletmelere oranla sayısal fazlalığı nedeniyle kriz dönemlerinde riskin dağılması,
- Ülkenin ekonomik şartlarında meydana gelebilecek dalgalanmalara karşı çabuk adapte olabilmesi,
- Usta çırak ilişkisinin daha kolay kurulması ve hizmet içi eğitimin maliyetinin düşüklüğü,
- Üretim teknolojilerinin basit olması nedeniyle yatırım maliyetlerinin az olması,

- Düşük kapasite ile üretim yapmalarından sabit giderlerin az olması nedeniyle, üretim maliyetlerinin düşük olarak gerçekleşmesi,
 - İşgücü maliyetlerinin düşüklüğü,
 - Küçük öz sermaye ile üretime geçebilmeleri,
 - İstihdam elden personel sayısının az olması nedeniyle kontrollerinin kolay olması ve iş verimliliğinin üst düzeylerde gerçekleşmesi,
 - Kurulum ve üretim maliyetlerinin az olması sebebiyle aynı sektörde faaliyet gösteren işletme sayısının çok olması ve tekelleşmeyi önlemesi,
 - Bölgeler arası dengeli kalkınmaya imkan sağlaması,
 - Büyük ölçekli işletmelerin bölgeye gelmesini özendirmek için, dışsal faktörler yaratması,
 - Küçük ölçeklide olsa da binlerce kişiye iş imkanı yaratabilmeleri

6.2. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Zayıf Yanları

- Özsermaye yetersizliği,
- Aile işletmelerinin kurumsallaşma zorlukları,
- Öz sermayenin yetersiz olmasından dolayı yüksek kapasitede üretim gerçekleştirememeleri,
 - Ücret düşüklüğü nedeniyle kalifiye elemanların istihdam edilememesi,
 - AB'ye uyum yasaları çerçevesinde KOBİ'lere verilen devlet desteklerinden yeterince bilgi sahibi olmamalarından çok fazla yararlanamamaları,
 - İşletmedeki yönetim kademelerinin eğitim ve tecrübeye göre değil, aile içi yakınlıklara göre saptanması,
 - Modern pazarlama tekniklerinden yeterince yararlanamamaları,
 - Araştırma-Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin önemsenmemesi,
 - Yeni çeşit mallar üretmekte geç kalmaları,
 - Taklit üretim yolunu seçmeleri,
 - Dünya standartlarına göre üretim yapmakta yetersiz olmaları,
 - Kalite güvence belgelerine sahip olmamaları,
 - Yabancı ortaklıklara karşı soğuk bakmaları.

6.3. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İçin Fırsatlar

- Küreselleşmeyle sürecinde KOBİ'lerin öneminin yeterince anlaşılması,
- KOBİ'lere yönelik gerekli hukuksal alt yapının oluşturulmaya başlanması
- KOBİ'leri üretim, pazarlama, finansman ve teknoloji açısından destekleyecek kurum ve kuruluşların artmaya başlaması,
- Uluslararası finansman kuruluşlarının KOBİ'lere kredi imkanları sağlaması,
- Özsermaye yetersizliğine rağmen banka finansman maliyetlerinin düşmesi,
- KOBİ Strateji Eylem Planının uygulamaya konulması,
- KOBİ'lerdeki girişimci ve personelin genç bir nüfusa sahip olması,
- Yabancı ortakların verimli KOBİ'lere ortak olmak istemeleri,
- İstihdam ve kaynak sağlamada ki öneminin anlaşılmasının üzerine KOBİ'lere yönelik küçük ve orta ölçekli sanayi bölgelerinin yapımına hız verilmesi ve mevcut olanlarında iyileştirilmesi,
- Coğrafi konumun KOBİ'lerin gelişmesine fırsat tanınması.

6.4. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İçin Tehditler

- Ekonomide meydana gelen dalgalanmalardan dolayı talep yapısının olumsuz etkilenmesi,
- KOBİ'lerin, büyük ölçekli işletmelerin varlığını daima bir tehdit olarak algılamaları,
- Çeşitli vergi uygulamalarının üretim yapıları üzerindeki olumsuz etkisi,
- Küreselleşmenin rekabet ortamını daha da arttırması,
- Çok düşük maliyetle üretim yapan ülke mallarının iç ve dünya pazarlarındaki yıkıcı etkisi,

7.SONUÇ

Sanayi Devriminin başladığı 18.Yüzyıl'ın ikinci yarısından günümüze kadar hızlanarak devam eden süreçte ekonomik, sosyal, politik ve özellikle de küreselleşen dünya da yeni tip üretim teknolojisi alanındaki hızlı değişim ve gelişmeler KOBİ'lerin ekonomik ve sosyal dengeler üzerindeki yerinin ve önemini daha da artmasına neden olmuştur.

Başlangıçta büyük ölçekli işletmelerin bir alternatifi olarak görülen KOBİ'lerin özellikli II. Dünya savaşı sonrasında üslendikleri roller itibariyle önemleri tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde artmıştır. Her ülkede farklı tanım ve boyutlara sahip olmalarına rağmen hepsini ortak tek ortak özelliği ülke ekonomilerinin lokomotifini olma karakteristiğine sahip olmalarıdır.

Bu amaçla 1971 yılında hizmete açılan Manisa organize ve sanayi bölgesinde çok çeşitli alanlarda faaliyette bulunan işletmelerin üretime geçmesiyle Türkiye'nin önemli bir potansiyeline sahip üretim bölgesinin oluşması sağlanmıştır.

Bu süreç 1980'den günümüze kadar gerçekleştirilen planlı ve karalı sanayileşme hareketi ile devam etmekte bölge içinde Türkiye'nin önemli KOBİ'lerinin ve Dünya'da önemli pazar paylarına sahip büyük ölçekli işletmelere her alanda destek sağlayan KOBİ'lerin oluşmasını sağlamıştır. Diğer işletmeleri tamamlayıcı ve destekleyici bir özelliğe sahip olan KOBİ'lerin daha verimli ve daha üretken yenilikçi bir yapıya kavuşturulabilmeleri için bu işletmelerin sahip oldukları ortak sorunları olan özellikle yönetsel, finansal, AR-GE, pazarlama, kalifiye işgücü alanlarındaki sıkıntılarını çözecek desteklere ihtiyaçları olduğu açıktır. Bu amaçla gerek devlet gerekse çeşitli fonlar aracılığıyla bu işletmeler eğitim, uzun vadeli finansman, danışmanlık hizmetleri son yıllarda hızla ve artan bir oranda verilmeye başlanmıştır.

KOBİ'ler yalnızca bu günün değil geleceğin yapılandırılmasında da hep ön planda olacak olan işletmelerdir. Manisa ilinde faaliyette bulunan KOBİ'lerde hem ilin hem de ülkenin gelişip ve büyümesinde çok önemli paya sahip işletmeler olup payları ve önemleri her geçen gün daha da artmaktadır.

Manisa da faaliyette bulunan KOBİ'ler genel olarak değerlendirildiğinde ekonomik açıdan nitelikli sayılabilecek özelliğe sahip olmakla birlikte bazı sistemsel sorunlara sahiptirler. Bu nedenle bu çalışmada elde edilen veriler ışığında KOBİ'lerin küreselleşen dünyada pazar payına sahip olabilmeleri için çeşitli öneriler aşağıda sunulmuştur:

-İşletme Performans Düzeyinin Yükseltilmesi : KOBİ'lerin, küreselleşen uluslararası pazarlarda yer alabilmesi ve işletme performansını yükseltebilmesi için ürün kalitesi, çeşitlilik, tedarik ve AR-GE faaliyetlerini arttırmaya yönelik desteklerden daha fazla yararlandırılması amacıyla vergi avantajı, işgücü, hammadde vb., destekler ile özendirilmesi sağlanmalıdır.

-Yönetim Tekniklerinin Geliştirilmesi : KOBİ'lerde, yönetimdeki sorunlar finansman, pazarlama gibi faaliyetlere de yansımaktadır. Bu konudaki eksiklikler, hizmet içi eğitim ve danışmanlık imkanlarından yararlanılarak büyük ölçüde karşılanabilecektir.

-Danışmanlık Hizmetlerinden Yararlanılması :KOBİ'lere teknolojik yenilik, teknoloji transferi ve yöneticilik konularında, danışmanlık hizmetleri yapma yönünde, ulusal ve uluslararası işbirliğinin desteklenmesi gerekmektedir. Danışmanlık ve kalite geliştirme merkezleri, ihtisas merkezleri, teknoloji geliştirme, pazar araştırma, yatırım geliştirme ve KOBİ eğitim merkezlerinin daha etkin kullanılması teşviklerle özendirilmelidir.

-Geleceğe Yönelik Stratejik Planlamanın Yapılması : KOBİ'lerin günlük işlerin içinde boğulması ve işe başlama güçlüğü çekmeleri gibi nedenlerle, stratejik planlama konusunda başarısız oldukları bir gerçektir. Bu konuda, KOBİ'lerin bilinçlendirilmesi şarttır. KOBİ'lerde stratejik planlamanın yapılması da, büyük ölçüde yöneticinin eğitilmesine bağlı olacaktır. Stratejik planlama ile, çevre faktörleri analizi, işletmenin güçlü ve zayıf yönleri, rakiplerin analizi, işletmenin amaç ve hedeflerinin belirlenmesi, bunlara uygun stratejiler tayin edilmesi, planların hazırlanarak uygulamaya konulması ve kontrolü mümkün olabilecek, bunu gerçekleştirebilen KOBİ'ler uluslararası pazarlarda başarılı olacaklardır.

-Ürünlerin Pazarlamasının Uzman Bir Kurum Tarafından Yapılması :KOBİ'lerin pazarlama sorunlarının çözümünde kooperatifleşme bir çözüm yolu olarak önerilebilir. Pazarlama kooperatifleri, vergi muafiyeti veya kredi vermek için öncelik sağlama yolu ile teşvik edilmelidir. Ayrıca, maliyeti KOBİ'lerin ödeyebileceği tutarda olmak koşulu ile, pazarlama araştırmaları yapan bölgesel araştırma servisleri oluşturulmalıdır. İşletmeyi yönetenlerin arzu ettikleri mal ve hizmet üretmek yerine, mevcut ve potansiyel müşterilerin beklentilerine cevap verebilecek nitelikte mal ve hizmet üretmelidirler. KOBİ'lerin yararlanabilecekleri bilgi bankaları kurulmalıdır. Böylelikle, yurt içi ve yurt dışından gelen bilgiler KOBİ'lere kolayca ulaştırılabilecektir.

-Özel yada Devlet Kuruluşları Tarafından Dış Pazar Organizasyonlarının Sağlanması :KOBİ'lerin ihracatta karşılaştıkları sorunların çözümünde ihracat organizasyonları önerilebilir. İhracatta iyi bir organizasyon ise, bilgi, tecrübe, sermaye v.b. elemanları gerektirmektedir. Ancak, KOBİ'lerimiz bu elemanlara sahip değildir. Bu nedenle, söz konusu organizasyon için devletin öncülük etmesi gerekmektedir.

İhracat Organizasyonu, ihracat gruplaşması veya kooperatifleşme yolu ile gerçekleştirilebilir. Dünya piyasalarına giriş, özel bir beceri ve uzmanlık gerektirmektedir. Bu nedenle, uluslararası pazarlara açılmanın en iyi yolu ihracat gruplaşmasıdır. Yani, artık KOBİ'lerde klasik aile mülkiyeti geleneği ortadan kalkmalı ve uluslararası pazarlarda rekabet şanslarını artırabilmek için, hızla tek çatı altında toplanmalıdırlar. Türk KOBİ'leri, bir an önce birlikte hareket etmenin önemini kavramalı ve bu konuda hızla organize olmalıdırlar.

-Çeşitli Finansman Kaynaklarının Yaratılması : KOBİ'lerin finansman sorunlarına da çeşitli çözüm önerileri getirmek mümkündür. Uluslararası pazarlara açılma durumunda, KOBİ'lerin doğal olarak sermaye ihtiyaçları da artacaktır. KOBİ'lerin büyük bir kısmı, banka kredilerinden yararlanamamaktadır. Öz sermayelerinin küçük olması, yatırımlarının finansmanında çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Gerek yeni yatırımların, gerekse de girişimciliğin özendirilmesinde, banka kredilerinde teminat sorunlarını çözebilmek için, garanti fonları uygulamasına gidilmelidir.

KOBİ'ler için risk sermayesi uygulamalarına gidilmesi, onların finansman konusundaki sıkıntılarını çözmelerine yardımcı olabilecektir. Risk sermayesi ile, yeni bir fikir, buluş ve teknolojik yenilikleri, ticari bir ürün elde etmek amacı ile, çok yönlü desteklemek mümkün olabilecektir. Risk sermayesi, KOBİ'lerin kuruluş ve gelişme aşamasında, karşılaştıkları finansal sorunların çözümüne uygun bir kaynak oluşturacaktır. Kısaca, ticaret hukuku, sermaye piyasası ve vergi mevzuatında yapılacak düzenlemelerle, ülkemizde de risk sermayesinin uygulanması özendirilebilir ve bu sistemin, öncelikle serbest girişimciliğin ve KOBİ'lerin geliştirilmesi konusunda sağlayabileceği potansiyelden ve dolaylı olarak da, ülke ekonomisine sağlayacağı katkılardan yararlanılabilir.

Finansal Kiralama (Leasing) da, KOBİ yöneticilerinin finansal sorunlarının çözümüne önemli ölçüde yardımcı olabilir. Finansal Kiralama, sabit kıymet edinmenin yeni bir yoludur. Bu yolla KOBİ'ler, ihtiyaç duydukları sabit kıymetlere, orta ve uzun vadede, esnek ödeme koşulları ile sahip olabilmektedirler. Bu da, onların kısa dönemde finansman sıkıntısı çekmelerini önlemektedir.

-AR-GE ve Ürün Tanıtım Fuarlarına Katılımın Özendirilmesi : KOBİ'ler, AR-GE faaliyetlerinde, personel ve finansman açısından desteklenmelidirler. Üniversitelerin KOBİ'ler için çok büyük bir yük olan AR-GE faaliyetlerini onlar adına üstlenmesi ile hem üniversite

sanayi işbirliği gerçekleşecek hem de bu işin daha bilimsel bir yolla yapılması sağlanabilecektir.

-Uluslararası Kalite Güvence Belgelerinin Yaygınlaştırılması : KOBİ'lerde kalite sistemi kurulması, günümüz rekabet ortamında adeta bir zorunluluk olmuştur. KOBİ'lerde, kalite yönetimi sistemi kurulmasına yönelik çalışmalar ülke genelinde yaygınlaştırılmalıdır. KOBİ politikalarının tespitinde, her aşamada bu işletmelerde standart ve kalite kavramlarının yerleştirilmesi ve bu işletmelerin belgelendirilmesi, devlet tarafından sürekli desteklenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Standardizasyon, kalite, tüketicinin korunması gibi konularda, KOBİ'lere sürekli bir bilgi sağlama hizmeti sunulmalıdır.

-İhtisaslaşmanın Teşvik Edilmesi : Aynı coğrafi bölgede bulunan KOBİ'lerin verimliliklerinin artırılması için ortak çalışma alanlarının oluşturulması yani gruplaşmanın sağlanması yoluna gidilebilir. Bu çalışmanın sonucunda KOBİ'ler aralarında iş birliği yaparak ve ortak programlarla büyüyeceklerdir. Bu sayede birim üretim maliyetlerini düşüren KOBİ'ler aynı coğrafyadaki aynı soruna sahip şirketlerle bir araya gelerek ihtisaslaşma imkanı da sağlama şansı bulabileceklerdir. Guruplaşma ile işçiler arası işbölümü yapılabilecekler ayrıca stratejik planlama yapabilen şirketler ortak marka yaratıp ortak pazarlama gerçekleştirebilecektir.

KAYNAKLAR

AÇAN Handan, KOBİ'ler İçin Finansal Okuryazarlık, TİM Akademi 2023, TİM AKADEMİ adına Om Yayıncılık İstanbul, 2017

ALAGÖZ Aylin-BİRDEN Rana, Avrupa Birliği'nde KOBİ'lere Yönelik İşletme Politikası Ve Destek Mekanizmaları, İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı:147, İstanbul, Eylül-Aralık 2000

BALI Selçuk, GÜMRÜKÇÜ Özge, Kobi'lerde Finansal Yönetim Tekniklerinin Uygulanması ve Trabzon İli Gıda İşletmeleri Üzerine Bir Anket Çalışması, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 46, Mayıs 2017.

DİLBER Ulaş-BADER Arslan ,Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeler CE İşaretine Hazır Mı? OSTİM'de Bir Araştırma Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Ankara Üniversitesi, Cilt:4, Sayı:2,Yıl:2005

DOĞAN Seyhun-ŞENGÜL Ebru, Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de KOBİ'lerin Finansman Sorunlarının Çözümünde Girişimcilik Teşvikleri Ve Destek Programları Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde KOBİ'ler: Türkiye Ve Benzer Ülke

Deneyimleri” Konferansı 19-22 Mayıs 2005 Balıkesir Üni. Bandırma İİBF Bandırma, 2005

GÜMÜŞOĞLU Şevkinaz, Küçük Veorta Büyüklükteki İşletmelerin Başarısında Kurumsal Kültür, <http://Arsiv.Mmo.Org.Tr/Pdf/10122pdf> 2006.

HACIEVLİYAGİL Nuri, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi-Cilt:14,Sayı:3, Temmuz 2016

İSO, İstanbul Sanayi Odası, Beşyüz Büyük Sanayi Kuruluşu, <http://www.iso.org.tr/sites/1/content/500-buyuk-liste-2015.html>, 2016.

KABUKÇUOĞLU, M.S.. Swot Analizi Nedir, Nasıl Çalışır, Nasıl Kullanılır, www.tugidem.org.tr/sempozyum/swot_analiz.ppt 2008

KAPLAN Mustafa, Kalkınmada Anahtar ve Verimlilik, TC Bilim. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sayı:287,Kasım 2012.

KARABIÇAK Mevlüt-ALTUNTEPE Nihat, KOBİ’lerde Verimlilik Yönelimli Yeniden Yapılandırma Stratejileri, I. Orta Anadolu Kongresi, “KOBİ’lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları”, Art Tanıtım ve Hizmetleri ve Matbaacılık, 18-21 Ekim Nevşehir, 2001

KOSGEB, Küçük Ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, KOSGEB Saha Araştırma Çalışması Ön Değerlendirme Raporu, Ankara, 2004

MANİSA VALİLİĞİ, Sayılarla Manisa, Manisa, 2006

TOMUR Kerem, Kobilere ve Rekabet Politikası De Minimis Kuralının Rekabet Hukukundaki Yeri, İşlevi ve Uygulama Prensipleri, Ankara, 2004

TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2016

YALMAN İlkay Noyan, TÜRKOĞLU Mutlu, YALMAN Yalçın, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Dış Ticaret Politikalarının Önemi, International Conference On Eurasian Economies 2015, (<https://www.avekon.org/papers/1207.pdf>) 2015

YÖRÜK Nevin-BAN Ünsal, KOBİ’lerin Finansman Sorunları Ve Finansman Sorunlarının Kaynaklarının Belirlenmesine Yönelik Uygulama, Gazi Kitapevi, Ankara 2003

<http://www.mosb.org.tr/tr/turkiye-nin-500-buyuk-sanayi-kurulusu/2015>. (Erişim Tarihi: 05/02/2016)

http://www.manisatso.org.tr/UserFiles/dosyalar/%C4%B0h racat%20Yapan%20Uyelerimiz_1184.pdf (Erişim Tarihi: 12/02/2016)

<https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.fo-der.org/wp-content/uploads/2017/02/KOB%C4%B0-1-1.pdf&hl=tr> (Erişim Tarihi: 05/06/2017)

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin
Araştırılması: Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği****Cuma ERCAN¹****Öz**

Bilgi işletme yöneticilerinin başarısında büyük bir öneme sahiptir. İşletme yöneticilerinin bilgi ihtiyaçlarını karşılayan en önemli kaynaklarından birisi muhasebedir. İşletme yöneticilerinin bir muhasebeci kadar olmasa bile, temel düzeyde muhasebe bilgilerine sahip olması beklenir. Bu çalışmanın amacı, işletme yöneticilerinin temel düzeyde muhasebe bilgilerini ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda Kilis Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan işletme yöneticilerine anket uygulanmıştır. Anket yöneticilerle yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, ankette 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre, işletme yöneticilerinin çoğunluğunun muhasebe kayıtlarını yasal zorunlulukla birlikte, bilgi amaçlı tuttıkları ve yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerini kullandıkları görülmüştür. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre; yöneticilerin eğitim durumu, işletmedeki konumu, muhasebe defterlerinin tutulduğu yer ve çalışan sayısı değişkenlerine göre yöneticilerin muhasebe bilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe bilgisi, Yönetsel kararlar, KOBİ.

**An Analysis on the Accounting Literacy Levels of Managers in
SMEs: The Case of Kilis Organized Industrial Zone****Abstract**

Information processing plays a key role in business managers' success. One of the most important resources that meet the information needs of business managers is accounting. Business managers are expected to have basic accounting literacy, even if they do not have as much expertise as an accountant. The purpose of this study is to measure the level of business managers' basic accounting literacy. To that end, a face-to-face survey was conducted on a sample of business managers working in Kilis Organized Industrial Zone utilizing a 5-point Likert scale. According to the findings of the study, a majority of the business managers keep accounting records due to legal obligation as well as information purposes and they rely on accounting information in managerial decision making process. In addition, the findings of the study reveal that business managers' accounting literacy levels differ based on education, the position of the managers, the places where the accounting books are kept and the number of employees.

¹ Yrd. Doç.Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, mail: cercan@kilis.edu.tr

Keywords: Accounting literacy, Managerial decisions, SMEs.

1. Giriş

İşletme yöneticileri işletme faaliyetlerini planlamak, yürütmek ve kontrol etmek için işletmeyle ilgili birçok bilgiye gereksinim duyarlar. Günümüzde küreselleşme süreci ile birlikte işletme yöneticilerinin bu bilgi ihtiyaçları daha da artmıştır. Bu bilgilerin tam, doğru ve zamanlı olarak işletme yöneticilerine sunulması gerekmektedir. İşletme yöneticilerinin ihtiyaç duydukları bu bilgileri karşılayacak en önemlisi kaynaklarından birisi muhasebedir.

Muhasebe mali nitelikte işlemleri belirli bir sistem dâhilinde kaydeden, sınıflandıran, özetleyen, analiz ve yorum yaparak ilgili kişilere sunan bir bilgi sistemidir. Muhasebe, ilgili tarafların bilgi ihtiyaçlarını karşıladığı için işletmenin dili olarak tanımlanır. Muhasebe, işletme içinde öncelikle işletme yöneticilerine bilgi sunar. İşletme yöneticileri, sorumlu oldukları işletme taraflarına hesap verilebilirlik düzeylerini yükseltmek için ekonomik faaliyetlerini belirli bir sistem içinde muhasebe aracılığıyla yaparlar. İşletme yöneticilerinin alacakları kararlarda kullanacakları bilgi kaynağı muhasebe bölümünün sunduğu raporlardır. İşletme yöneticileri bu raporlar aracılığıyla kararlarına yön verirler. Ancak muhasebe bölümünden elde edilen bilgilerin istenilen ölçüde değerlendirilerek kullanılması, işletme yöneticilerinin vizyon sahibi olmalarıyla doğru orantılıdır (Karasioğlu,2015:3-4).

Muhasebe bilgileri Kobi'lerde özellikle maliyet, harcama ve nakit akışı gibi kısa vadeli önemli kararlarda yöneticilere yardımcı olur. Muhasebe bilgileri olmadan işletmenin mali durumunu görmek ve bazı kararları almak çok zordur. Bu yüzden muhasebe işletme yönetiminin başarı ya da başarısızlığında önemli rol oynar (AL Smirat, 2013:169;).

Ancak muhasebe bilgilerinin etkin kullanımında yöneticilerin bilgi düzeyleri de önemlidir. Bu yüzden, KOBİ yöneticilerinin bir muhasebeci kadar olmasa bile, işletmede hangi defterlerin tutulduğu, hangi belgelerin kullanıldığı, hangi mali tabloların hazırlandığı ve içeriğinin ne olduğu, vergi beyannamelerinin ne zaman düzenlendiği gibi temel düzeyde muhasebe bilgisine sahip olması beklenir.

Bu çalışmada, KOBİ yöneticilerinin temel düzeyde muhasebe bilgi seviyeleri incelenmiştir. Çalışmada, KOBİ yöneticilerin muhasebe bilgi düzeylerinin ne olduğu ve bazı değişkenlere göre

KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması: Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği

yöneticilerin bilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı araştırmıştır. Bu çerçevede, Kilis Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan KOBİ'ler örneklem alınmıştır. Çalışmada öncelikle literatür taranmış, daha sonra muhasebe bilgilerinin yönetim kararlarındaki yeri ve önemi açıklanmış, son olarak KOBİ yöneticileri üzerine yapılan araştırmaya yer verilmiştir.

2.Literatür

Literatürde KOBİ'lerin yönetiminde Muhasebe Bilgi Sisteminin (MBS) yeri ve önemini, muhasebe bilgilerinin yönetsel kararlara etkisi, yöneticilerin muhasebe bilgilerini kullanım düzeyi gibi konuları kapsayan birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak yöneticilerin muhasebe bilgi düzeyini ölçen çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Bu çalışmaların bazıları aşağıda verilmiştir. Bunlar;

Kalmış ve Dalgın (2010), muhasebe bilgilerinin karar almada kullanımının önemi belirlemek amacıyla bir çalışma yapmışlar. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; araştırma kapsamındaki işletmelerde ağırlıklı olarak stratejik kararların alındığı, dolayısıyla muhasebe bilgileri ile bu kararlar arasında ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kaygusuzoğlu ve Uluyol (2011), işletme yöneticilerinin muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyini araştırmışlar. Araştırmaya göre işletme yöneticileri, muhasebe bilgilerinin yasal bir sürecin çıktıları olduğu kadar, yönetim için de gerekli olduğunu düşünmektedirler. Ancak yöneticilerin muhasebe bilgilerinin stratejik nitelikli uzun vadeli kararların alınmasında ziyade, daha çok rutin kararların alınmasında kullandıklarını saptamışlardır.

Mizrahi (2011), KOBİ'lerde muhasebe bilgi sisteminin etkin kullanımı üzerine bir araştırma yapmıştır. Araştırmada KOBİ'lerde alınan işletme kararlarında muhasebe bilgilerinden yararlanma düzeyi ölçülmüştür. Araştırma sonunda KOBİ'lerin işletme kararlarında muhasebe bilgi sistemlerini etkin olarak kullandıkları tespit edilmiştir.

AL Smirat (2013), KOBİ'lerde yöneticilerin muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyini araştırmıştır. Araştırmada muhasebe bilgilerinin önemi hakkındaki farkındalık seviyesinin çok düşük olduğunu sonucuna varılmıştır. Yöneticilerin çoğu işletmede iyi bir muhasebe kaydının tutulmasının önemini farkında değildir.

Hatunoğlu vd. (2013), KOBİ'lerin yönetiminde muhasebe bilgi sisteminin yeri ve önemini araştırmışlar. Araştırma sonucuna göre,

yöneticiler muhasebe bilgilerini en çok planlama faaliyetlerinde kullanmaktadırlar. Ayrıca muhasebe bilgi sisteminin hazırladığı raporlar en fazla finansman departmanı, en az ise üretim departmanı tarafından kullanılmaktadır.

Akgün ve Kılıç (2013), muhasebe bilgi sisteminin işletme yönetiminin etkinliği üzerindeki etkisini araştırmışlar. Araştırmada, işletmelerin MBS'den yararlanmakta oldukları tespit etmişler. Ayrıca MBS uygulamalarının bu işletmelere yenilik getirdiği ve bu yeniliklerin yönetsel kararların etkinliğini olumlu yönde etkilediği tespit etmişlerdir.

Bayraktaroğlu vd. (2015), yaptıkları araştırmada yöneticilerin muhasebe bilgilerini yatırım kararlarında ve özellikle işletmenin mali denetim ve kontrolünün yapılması amacıyla kullandıklarını tespit etmişler.

Öz ve Yavuz (2015), muhasebe bilgi sisteminin işletme yönetimi tarafından alınan kararlar üzerindeki etkilerini araştırmışlar. Araştırmada, MBS'nin önemi tüm işletmeler tarafından kabul edilmesine rağmen, muhasebe bilgilerinin işletme kararlarında etkin olarak kullanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Arslan vd. (2016), girişimcilerin temel muhasebe ve vergi uygulamalarındaki bilgi düzeylerinin ne olduğunu ölçmüşler. Araştırma sonucunda, girişimci muhasebe bilgisi ilişkisinde yaş ve mesleki tecrübe değişkenlerinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Boşoteanu, C.,M.,C. (2016), muhasebe bilgilerinin kullanımını Romanya açısından incelemiştir. Araştırma sonunda, işletme yöneticilerinin genellikle muhasebe bilgilerini anlamalarının zor olduğunu, fakat bu bilgilerinin yönetsel kararlar için önemli bir kaynak olduğunu tespit etmiştir.

3. Muhasebe Bilgilerinin Yönetsel Kararlarda Yeri ve Önemi

Karar verme modern işletmecilikte yönetme işinin temeli olarak kabul edilmektedir. Hatta yönetim ve karar verme, nitelik açısından özdeş kabul edilmektedir. Bu bağlamda kararların oluşumu ve uygulamaya konulması ile yönetim süreci tanımlanmaktadır (Taner ve Öncü,1999:7). Verilen kararların uygulanmasında belirli bir sürecin izlenmesi gerekmektedir. Bu süreç; problemin tanımlanması, alternatiflerin belirlenmesini, alternatiflerin değerlendirilmesini, en iyi alternatifin seçilmesini, seçilen alternatifin uygulanmasını ve karar sonuçlarının kontrol edilmesini kapsar (Kartal,2013:175). İşletme

KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması: Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği

yöneticilerinin alacakları kararlarda kullanacakları temel bilgi kaynağı Muhasebe Bilgi Sistemidir (MBS).

MBS, işletme üzerinde ekonomik bir etkiye sahip olan işlemlere ait verileri toplayan, bu verileri belli bir süreçten geçirerek bilgiye dönüştüren ve bu bilgileri ilgili kişilere sunan bir bilgi sistemidir. MBS, firmaların mali durumlarının izlenmesi ve analiz edilmesi, vergi amaçlı belgelerin hazırlanması, üretim, pazarlama, insan kaynakları, yönetim ve stratejik planlama gibi diğer pek çok örgütsel işlevleri desteklemek için bilgi sağlayan bir sistemdir. Böyle bir sistem olmadan işletmelerin performansını ölçmek, müşteri ve tedarikçi hesap bakiyelerini saptamak ve işletmenin gelecekteki performansını tahmin etmek çok zordur (AL Smirat, 2013:170).

MBS tarafından üretilen bilgiler genellikle gelir tablosu ve bilanço gibi mali tablolarda sunulur. İşletmenin varlık ve kaynak yapısı, varlıkların verimli kullanılıp kullanılmadığı, kaynaklardan yararlanma derecesi, borç ödeme gücü, çalışma sermayesi ihtiyacı gibi pek çok bilgiye bu tablolardan ulaşılır. Ancak bu bilgilerin istenilen ölçüde değerlendirilerek kullanılması, işletme yöneticilerinin bilgi sahibi olmalarıyla doğru orantılıdır. Çünkü mali tablolarda yer alan geçmişe ait bilgiler tek başına yeterli olmaz. Bu bilgilerin işletme yöneticileri tarafından yoğrularak, diğer bilgilerle de bütünleştirilip geleceğe yönelik kararlarda kullanılabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak işletme yöneticilerinin belli düzeyde muhasebe bilgisine sahip olması ile mümkündür.

Muhasebe bilgileri yöneticilere hedef belirleme, değişik karar seçeneklerini tanımlama, değerlendirme, bunlar arasında tercih yapma gibi sorumluluklarını yerine getirmede yardımcı olur (Haftacı, 2008:15). MBS tarafından üretilen muhasebe bilgisi genellikle, fiyatlama, üretim seviyeleri ve üretim programı, dış kaynak kullanımı, stok planları, müşteri hizmetleri, işçi müzakereleri ve sermaye yatırımlarını içeren kararları almada kaynak niteliği taşımaktadır (Kalmış ve Dalgın, 2010: 114). Bununla birlikte muhasebe bilgileri sadece karar almayı kolaylaştırmakla sınırlı değildir. Bu bilgiler aynı zamanda, rasyonel kararların uygulanmasını, yürütülen faaliyetlerin etkinliğini, verimliliğini ve kârlılığını da arttırmaktadır. Muhasebe, etkin bir yönetimin en önemli aracıdır (Öz ve Yavuz, 2015:231).

Literatür incelendiğinde, KOBİ'lerde muhasebe bilgilerinin önemine yönelik farkındalık düzeyinin çok düşük olduğu görülmektedir. İşletmenin iyi bir muhasebe sistemine sahip olmasının önemi yöneticiler tarafından anlaşılmamaktadır. Bu nedenle KOBİ'ler genellikle işletme bünyesinde muhasebe elemanı çalıştırmak yerine, muhasebe bürolarından hizmet almaktadırlar. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte, en başta

geleni KOBİ yöneticilerinin muhasebeye genellikle vergi boyutuyla bakmalarıdır. Ancak muhasebe bilgileri olmadan işletmenin finansal durumunu ve finansal durumdaki değişiklikleri, işletmenin karlılığını görmek ve geleceğe dönük planlar yapmak çok zordur.

4. Alan Araştırması

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, KOBİ yöneticilerinin temel muhasebe bilgi düzeylerini ölçmektir. Ayrıca bazı değişkenlere göre yöneticilerin muhasebe bilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını ortaya koymaktır.

İşletmelerin büyük bir çoğunluğunu KOBİ'ler oluşturmaktadır. KOBİ'lerin başarısında ise yöneticilerinin verdikleri kararlar önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, işletme yöneticilerinin muhasebe bilgi düzeyleri verilen kararların isabetli olma derecesini etkilemektedir. Bu nedenle çalışmada işletme yöneticilerinin temel muhasebe bilgi düzeyleri araştırılmıştır.

Diğer taraftan, KOBİ'ler üzerine daha önce yapılmış olan çalışmalarda genellikle yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi veya alınan kararlara etkisi incelenmiştir. Çalışma bu yönüyle de önem arz etmekte ve literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Kilis Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan işletme yöneticilerinin muhasebe bilgi düzeyleri ölçülmüştür. 01.01.2017 tarihi itibarıyla Kilis Organize Sanayi Bölgesi'nde kayıtlı toplam 32 işletme bulunmaktadır (<http://www.kilisosb.org.tr/bilgi.asp?aid=2>). Bu işletmelerin 30'una anket uygulanabilmiştir.

Veri toplama aracı olarak, anket yöntemi kullanılmıştır. Anket işletme yöneticileri ile yüz yüze görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; işletmelerin karakteristikleri, ikinci bölümde; yöneticilerin karakteristikleri, üçüncü bölümde ise; yöneticilerin muhasebe bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Yöneticilerin muhasebe bilgi düzeylerinin ölçülmesinde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Söz konusu 5'li Likert Ölçeği; katılma derecesi (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle Katılıyorum ifadelerinden meydana gelmektedir.

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 18 istatistik paket programı kullanılmıştır. Toplanan veriler; Frekans analizi ve ANOVA testlerine tabi tutularak analiz edilmiştir. Gruplar arasındaki farkı belirleyebilmek için anlamlılık seviyesi %5 olarak belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular tablolaştırılarak sonuçlar yorumlanmıştır.

4.3. Araştırmanın Sonuçları

4.3.1. İşletmelerin Karakteristikleri

Bu bölümde araştırma kapsamında yer alan işletmelerin; faaliyette buldukları sektörler, hukuki yapıları, faaliyet süresi, çalışan sayısı, muhasebe defterlerinin tutulduğu yer gibi bilgiler yer almaktadır. Elde edilen bulgular ve bunlara ilişkin yorumlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: İşletmelerin Karakteristikleri

		Frekans	Yüzde
İşletmelerin Faaliyet Alanları	Gıda	9	30
	Tekstil	9	30
	Plastik	2	6,7
	Mobilya	1	3,3
	Diğer	9	30
İşletmenin Hukuki Yapısı	Anonim Şirket	9	30
	Limitet Şirket	18	60
	Şahıs İşletmesi	1	3,3
	Diğer	2	6,7
İşletmenin Faaliyet Süresi	0-5 yıl	10	33,3
	6-10 yıl	11	36,7
	11-20 yıl	6	20
	21 ve üzeri	3	10
İşletmede Çalışan Sayısı	1-20	15	50
	21-30	8	26,7
	31-40	1	3,3
	41 ve üzeri	6	20
Muhasebe Defterlerinin Tutulduğu Yer	İşletme içi	9	30
	Muhasebe Bürosu	21	70

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, işletmelerin %3,3'ü mobilya, %6,7'si plastik,%30'u gıda, %30'u tekstil ve %30'u diğer sektörde faaliyette bulunmaktadır. İşletmelerin %60'ı limited şirket, %30'u anonim şirket, %3,3'ü şahıs işletmesi, %6,7'si ise diğer statüde faaliyet göstermektedir. İşletmelerin %36,7'si 6-10 yıl, %33,3'ü 0-5 yıl, %20'si 11-20 yıl, %10'ü ise 21 yıl ve üzeri faaliyette bulunmaktadır. İşletmelerin %50'sinde 1-20 kişi, %26,7'sinde 21-30 kişi, %3,3'ünde 31-40 kişi, %20'sinde ise 41 ve üzeri kişi çalışmaktadır. İşletmelerin %30'u muhasebe defterini kendi bünyesinde, %70'i ise dışarda muhasebe bürolarında tutturmaktadır.

4.3.2. Yöneticilerin Karakteristikleri

Bu bölümde araştırma kapsamında yer alan işletme yöneticilerin; cinsiyeti, eğitim durumu, yaşı, işletmedeki konumu, deneyimi gibi bilgiler yer almaktadır. Elde edilen bulgular ve bunlara ilişkin yorumlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Yöneticilerin Karakteristikleri

		Frekans	Yüzde
Yöneticilerin Cinsiyeti	Erkek	30	100
	Bayan	-	-
Yöneticilerin Eğitim Durumu	İlköğretim	1	3,3
	Lise	13	43,3
	Ön lisans	5	16,7
	Lisans	9	30
	Yüksek Lisans	2	6,7
Yöneticilerin Yaşı	25-30	3	10
	31-40	12	40
	41-50	11	36,7
	50 ve üzeri	4	13,3
Yöneticilerin İşletmedeki Pozisyonları	İşletme sahibi	21	70
	Profesyonel yönetici	9	30
Yöneticileri İş Deneyimleri	0-5 yıl	7	23,3
	6-10 yıl	12	40
	11-15 yıl	3	10
	15 ve üzeri	8	26,7

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

Tablo 2'de görüldüğü gibi, işletme yöneticilerinin tamamı erkektir. İşletme yöneticilerinin çoğunluğu (%43,3) lise, %30'u lisans, %16,7'si ön lisans, %6,7'si yüksek lisans, %3,3'ü ise ilköğretim mezunudur. İşletme yöneticilerinin çoğunluğu (%40) 31-40 yaş, %36,7'si 41-50 yaş, %10'u 25-30 yaş, %13,3'ü ise 50 ve üzeri yaş aralığındadır. İşletme yöneticilerinin %70'i işletme sahibi, %30'u ise profesyonel yönetici pozisyonundadırlar. Yöneticilerin %40'ı 6-10 yıl, %23,3'ü 0-5 yıl, %10'u 11-15 yıl, %26,7'si 15 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahiptirler.

4.3.3. Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeyleri

Bu bölümde işletme yöneticilerinin muhasebe bilgi düzeylerini ölçen 15 ifadeden oluşan sorular bulunmaktadır. Uygulanan anketin güvenilirliği Cornbach's Alpha (α) katsayısı kullanılarak ölçülmüştür.

Ölçekte yer alan tüm ifadelerin dâhil edilmesi suretiyle hesaplanan alpha katsayısının 0,70 ve daha yüksek olması kabul edilebilir güvenilirlik düzeyini ifade eder (Büyüköztürk, 2011:171). İşletme yöneticilerinin muhasebe bilgi düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan Cronbach's Alpha değeri 0,751 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, ölçekteki maddelerin güvenilirliklerinin yüksek olduğunu gösterir.

Yöneticilerin bu ifadelere katılma dereceleri frekans ve yüzde olarak Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeyleri

		5	4	3	2	1	Toplam
Muhasebe kayıtlarını yasal zorunluluktan dolayı tutuyoruz	Frekans	-	10	-	11	9	30
	Yüzde	-	33,3	-	36,7	30	100
Yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum	Frekans	1	7	5	13	4	30
	Yüzde	3,3	23,3	16,7	43,3	13,3	100
Yönetim için ihtiyaç duyduğum bilgilerin çoğunu muhasebe bölümünden sağlıyorum	Frekans	2	13	9	5	1	30
	Yüzde	6,7	43,3	30	16,7	3,3	100
İşletmenin muhasebe sistemi hakkında bilgi sahibiyim	Frekans	2	16	4	8	-	30
	Yüzde	6,7	53,3	13,3	26,7	-	100
İşletmede tutulan defterler hakkında bilgi sahibiyim	Frekans	2	16	2	10	-	30
	Yüzde	6,7	53,3	6,7	33,3	-	100
İşletmede hangi mali	Frekans	-	15	1	14	-	30

tabloların düzenlendiğini biliyorum.	Yüzde	-	50	3,3	46,7	-	100
Mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiğini biliyorum	Frekans	-	13	2	15	-	30
	Yüzde	-	43,3	6,7	50	-	100
Mali tabloların içeriği hakkında bilgi sahibiyim	Frekans	1	14	2	13	-	30
	Yüzde	3,3	46,7	6,7	43,3		100
Vergi beyannamelerinin ve SGK bildirelerinin ne zaman düzenlenmesi gerektiğini biliyorum	Frekans	-	17	1	11	1	30
	Yüzde	-	56,7	3,3	36,7	3,3	100
Hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiğini biliyorum	Frekans	-	10	2	18	-	30
	Yüzde	-	33,3	6,7	60	-	100
Belgelerin kaç gün içinde defterlere işlenmesi gerektiğini biliyorum	Frekans	-	11	5	14	-	30
	Yüzde	-	36,7	16,6	46,7	-	100
Müşteri ve Satıcı cari hesaplarını takip edebiliyorum	Frekans	2	21	-	5	2	30
	Yüzde	6,7	70	-	16,6	6,7	100
Çalışanların net ücretlerinin nasıl hesaplandığını biliyorum.	Frekans	4	19	2	4	1	30
	Yüzde	13,3	63,4	6,7	13,3	3,3	100
Muhasebe bilgi düzeyimi geliştirmek istiyorum	Frekans	6	18	5	1	-	30
	Yüzde	20	60	16,7	3,3	-	100
Yöneticilerin muhasebeyle ilgili temel düzeyde bilgi sahibi olmaları gerekir	Frekans	10	13	5	2	-	30
	Yüzde	33,3	43,3	16,7	6,7	-	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi, "muhasebe kayıtlarını yasal zorunluluktan dolayı tutuyoruz" ifadesine işletme yöneticilerinin %33,3'ü katılırken, %66,7'si katılmamaktadır. Bu sonuca göre, işletme yöneticilerinin muhasebe kayıtlarını yasal zorunlulukla birlikte daha çok yönetim için gerekli gördüklerini söyleyebiliriz. Nitekim yöneticilerin bir sonraki ifadeye katılım düzeyleri de bunu teyit etmektedir.

"Yönetimsel kararlarında muhasebe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum" ifadesine yöneticilerin %26,6'sı katılırken, %56,6'sı katılmamakta ve %16,7'si ise nötr kalmıştır. Bu sonuçlara göre işletme yöneticilerinin çoğunluğunun yönetim kararlarında muhasebe bilgilerini kullandıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, "yönetim için ihtiyaç duyduğum bilgilerin çoğunu muhasebe bölümünden sağlıyorum" ifadesine yöneticilerin %50'si katılırken, %30'u nötr kalmakta, %20'si ise

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

katılmamaktadır. Bu sonuca göre muhasebe işletme yöneticileri için önemli bilgi kaynağı olmakla birlikte, yöneticilerin bütün bilgi ihtiyaçlarını karşılamadığını söyleyebiliriz.

Yukardaki tabloda görüldüğü gibi, "işletmenin muhasebe sistemi hakkında bilgi sahibiyim" fikrine yöneticilerin %60'ı katılırken, %26,7'si katılmamakta, %13,3'ü ise nötr kalmaktadır. Dolayısıyla işletme yöneticilerinin çoğunluğunun işletmelerinin bilgi sistemi hakkında bilgi sahibi oldukları görülmektedir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, "işletmede tutulan defterler hakkında bilgi sahibiyim" ifadesine işletme yöneticilerinin %60'ı katılırken, %33,3'ü katılmamakta, %6,7'si ise kararsız kalmaktadır. Bu durumda işletme yöneticilerinin çoğunluğunun işletmede tutulan defterler hakkında bilgi sahibi olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, "işletmede hangi mali tabloların düzenlendiğini biliyorum" ifadesine yöneticilerin %50'si katılırken, %46,7'si katılmamaktadır. "Mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiğini biliyorum" ifadesine yöneticilerin 43,7'si katılırken %50'si katılmamaktadır. "Mali tabloların içeriği hakkında bilgi sahibiyim" ifadesine yöneticilerin %50'si katılırken, %43,3'ü katılmamaktadır. Bu durumda kararsızları bir tarafa bırakacak olursak, işletmede hangi mali tabloların ne zaman düzenleneceği ve mali tabloların içerikleri hakkında yöneticilerin yaklaşık yarısının bilgi sahibi olduğunu söyleyebiliriz.

Yukardaki tabloda görüldüğü gibi, "vergi beyannamelerinin ve SGK bildirgelerinin ne zaman düzenlenmesi gerektiğini biliyorum" ifadesine yöneticilerin %56,7'si katılırken, %40'ı katılmamakta, %3,3'ü ise kararsız kalmaktadır. Bu durumda yöneticilerin çoğunluğunun vergi beyannameleri ve SGK bildirimleri ile ilgili bilgi sahibi olduklarını söyleyebiliriz.

"Hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiğini biliyorum" ifadesine yöneticilerin %33,3'ü katılırken, %60'ı katılmamaktadır. Dolayısıyla işletmede hangi işlemler için ne tür belgelerin düzenlendiğini yöneticilerin çoğu bilmemektedir. Ayrıca belgelerin kaç gün içinde defterlere işlenmesi gerektiğini yine yöneticilerin çoğunluğu bilmemektedir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, işletme yöneticilerinin çoğunluğu(%76,7) müşteri ve satıcı cari hesaplarını takip edebilmektedir. Yine işletme yöneticilerinin çoğunluğunun(%76,7) çalışanların ücret hesaplamalarıyla ilgili bilgi sahibi oldukları görülmektedir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, "muhasabe bilgi düzeyimi geliştirmek istiyorum" ifadesine işletme yöneticilerinin %80'i katılırken, %3,3'ü katılmamakta, %16,7'si ise nötr kalmaktadır. Bu bulgulara göre işletme yöneticilerinin büyük çoğunluğunun muhasabe bilgilerini geliştirme eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, "yöneticilerin muhasabeyle ilgili temel düzeyde bilgi sahibi olmaları gerekir" ifadesine yöneticilerin %76,6'sı katılırken, %6,7'si katılmamakta, %16,7'si ise nötr kalmaktadır. Bu sonuçlara göre işletme yöneticilerinin çoğunluğu yöneticilerin temel düzeyde muhasabe bilgisine sahip olmaları gerektiğine inanmaktadırlar.

Bu bölümde bazı değişkenlerle muhasabe bilgi düzeyi arasındaki anlamlı farklılıklar Anova testi ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu farklılıklar, yöneticilerin ifadelerine katılım ortalamaları ile desteklenmiştir. Ortalamalar 3'ün altında ise negatif, 3,5 ve üzeri ise pozitif, 3 ise nötr olarak algılanmıştır (Mbawuni,2015,14).

Tablo 4: Yöneticilerin İşletmedeki Konumu İle Muhasabe Bilgilerinin Kullanımı Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	8,692	1	8,692	9,181	0,005
Grup içi	26,508	28	0,947		

Tablo 4'te, yöneticilerin işletmedeki konumu ile yönetsel kararlarda muhasabe bilgilerinin kullanımı arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi, işletme yöneticilerinin konumu ile yönetsel kararlarda muhasabe bilgilerinin kullanımı arasında anlamlı farklılık çıkmıştır ($p=0,005 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, "yönetsel kararlarda muhasabe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum" ifadesi için işletme sahiplerinin ($\bar{x}=2,95$), profesyonel yöneticilerin ($\bar{x}=1,78$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu da profesyonel yöneticilerin işletme sahiplerine göre yönetsel kararlarda muhasabe bilgilerini daha çok kullandıklarını göstermektedir.

Tablo 5: Yöneticilerin Eğitim Durumları İle Muhasabe Bilgilerinin Kullanımı Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	12,342	4	3,085	3,375	0,024
Grup içi	22,858	5	0,914		

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

Tablo 5'te, yöneticilerin eğitim durumları ile yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi, işletme yöneticilerinin eğitim durumları ile yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi arasında anlamlı farklılık çıkmıştır ($p=0,024 < 0,05$). Grup ortalamalarına bakıldığında, "yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum" ifadesi için lise mezunları ($\bar{x}=3,31$), ön lisans mezunları ($\bar{x}=2,40$), lisans mezunları ($\bar{x}=1,89$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Lisans mezunu yöneticilerin yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerini daha fazla kullandıklarını gösterir.

Tablo 6: Yöneticilerin Eğitim Durumları İle Muhasebe Kayıtlarının Tutulması Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	16,121	4	4,030	3,493	0,021
Grup içi	28,845	25	1,154		

Tablo 6'da, yöneticilerin eğitim durumları ile muhasebe kayıtlarının tutulması arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi, işletme yöneticilerinin eğitim durumları ile muhasebe kayıtlarının tutulması arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,021 < 0,05$). Grup ortalamalarına bakıldığında, "muhasebe kayıtlarını yasal zorunluluktan dolayı tutuyoruz" ifadesi için lise mezunları (3,08), ön lisans mezunları ($\bar{x}=2,60$), lisans mezunları ($\bar{x}=1,44$), yüksek lisans mezunları ($\bar{x}=1,50$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda eğitim seviyesi düştükçe ortalamanın yükseldiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, eğitim seviyesi yükseldikçe yöneticilerin muhasebeyi yasal zorunluluktan ziyade bilgi amaçlı tuttuklarını söyleyebiliriz.

Tablo 7: Defterlerin Tutulma Yeri İle Muhasebe Bilgilerinin Kullanımı Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	4,629	1	4,629	4,239	0,049
Grup içi	30,571	28	1,092		

Tablo 7'de, İşletmede muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Tablo 7'de

görüldüğü gibi, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,049 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, “yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum” ifadesi için muhasebe defterlerini işletme dışında muhasebe bürolarına tutturana işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,86$), işletme bünyesinde tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,00$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin, bu ifadeye daha az katıldıkları göstermektedir.

Tablo 8: Defterlerin Tutulma Yeri İle Muhasebe Sistemi Hakkında Bilgi Sahibi Olma Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	4,629	1	4,629	5,742	0,023
Grup içi	22,571	28	0,806		

Tablo 8’de, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile işletmenin muhasebe sistemi hakkında bilgi sahibi olma arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile işletmenin muhasebe sistemi hakkında bilgi sahibi olma düzeyi arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,023 < 0,05$). Grup ortalamalarına bakıldığında, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=4,00$), muhasebe bürolarında tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=3,14$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda, muhasebe defterlerini işletme içinde tutan yöneticilerin muhasebe sistemleri hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 9: Defterlerin Tutulma Yeri İle Hangi İşlemler İçin Hangi Belgelerin Düzenlenmesi Gerektiği Bilgisi Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	6,502	1	6,502	9,401	,005
Grup içi	19,365	28	,692		

Tablo 9’da, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiği bilgisi arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukardaki tabloda

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

da görüldüğü gibi, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiği bilgisi arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,005 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, "hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiğini biliyorum" ifadesi için, muhasebe defterlerini işletme içinde tutan yöneticilerin ($\bar{x}=3,44$), muhasebe bürosunda tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,43$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin, hangi işlemler için hangi belgelerin düzenleneceğini daha iyi bildiklerini söyleyebiliriz.

Tablo 10: Defterlerin Tutulma Yeri İle Mali Tabloların Ne Zaman Hazırlanması Gerektiği Bilgisi Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	4,978	1	4,978	6,089	,020
Grup içi	22,889	28	,817		

Tablo 10'da, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiği bilgisi arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Tablo 10'da görüldüğü gibi, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiği bilgisi arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,020 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, "mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiğini biliyorum" ifadesi için muhasebe defterlerini işletme içinde tutan yöneticilerin ($\bar{x}=3,56$), muhasebe bürosunda tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,67$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara göre, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiği ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 11: Defterlerin Tutulma Yeri İle İşletmede Hangi Mali Tabloların Düzenleneceği Bilgisi Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	7,125	1	7,125	9,135	,005
Grup içi	21,841	28	,780		

Tablo 11'de, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile işletmede hangi mali tabloların düzenleneceği bilgisi arasındaki ilişki ANOVA testi ile incelenmiştir. Tablo 11'de görüldüğü gibi, muhasebe

defterlerinin tutulma yeri ile işletmede hangi mali tabloların düzenleneceği bilgisi arasında anlamlı farklılık çıkmıştır ($p=0,005 < 0,05$). Grup toplamları incelendiğinde, “işletmede hangi mali tabloların düzenlendiğini biliyorum” ifadesi için muhasebe defterlerini işletme içinde tutan yöneticilerin ($\bar{x}=3,78$), muhasebe bürosunda tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,71$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuca göre, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin işletmede hangi mali tabloların düzenleneceği ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 12: Defterlerin Tutulma Yeri İle Mali Tabloların İçeriği Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	4,129	1	4,129	4,351	,046
Grup içi	26,571	28	,949		

Tablo 12’de, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile mali tabloların içeriği arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Tablo 11’de görüldüğü gibi, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile mali tabloların içeriği arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,046 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, “mali tabloların içeriği hakkında bilgi sahibiyim” ifadesi için muhasebe defterlerini işletme içinde tutan yöneticilerin ($\bar{x}=3,67$), muhasebe bürosunda tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,86$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuca göre, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin mali tabloların içerikleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 13: Çalışan Sayısı İle Mali Tabloların Ne Zaman Hazırlanması Gerektiği Bilgisi Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	10,652	5	2,130	2,970	,032
Grup içi	17,214	24	,717		

Tablo 13’de, işletmedeki çalışanların sayısı ile mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiği bilgisi arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, çalışan sayısı ile mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiği bilgisi

KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması: Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği

arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,032 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, "mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiğini biliyorum" ifadesi için 1-10 işçi çalıştıran işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,57$), 11-20 işçi çalıştıran işletmelerin ($\bar{x}=2,50$), 21-30 işçi çalıştıran işletmelerin (2,75), 31 ve üzeri işçi çalıştıran işletmelerin ($\bar{x}=4,00$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara göre, 31 ve üzeri işçi çalıştıran işletme yöneticilerinin mali tabloların ne zaman düzenlenmesi gerektiği konusunda daha fazla bilgiye sahip olduklarını söyleyebiliriz.

4. Sonuç Ve Öneriler

Küreselleşme süreciyle birlikte işletme yöneticilerinin bilgi gereksinimi artmıştır. Bu bilgilerin doğru, zamanlı ve ilgili olması yöneticilerin başarısında önemli rol oynar. İşletme yöneticilerinin yönetsel kararlarda kullandıkları bilgilerin başında muhasebe bilgileri gelir. Bu çalışmada işletme yöneticilerinin temel muhasebe bilgi düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçları şöyle özetleyebiliriz;

"Muhasebe kayıtlarını yasal zorunluluktan dolayı tutuyoruz" ifadesine işletme yöneticilerinin %66,7'si katılmamaktadır. Bu sonuca göre, işletme yöneticilerinin muhasebe kayıtlarını sadece yasal zorunluluktan dolayı tutmadıklarını söyleyebiliriz.

"Yönetsel kararlarında muhasebe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum" ifadesine yöneticilerin %56,6'sı katılmamaktadır. Bu sonuca göre işletme yöneticilerinin çoğunluğunun yönetim kararlarında muhasebe bilgilerini kullandıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca işletme yöneticilerinin %50'si için muhasebe önemli bir bilgi kaynağıdır.

Diğer taraftan işletme yöneticilerinin çoğunluğu(%60) işletmelerinin muhasebe bilgi sistemi ve işletmede tutulan defterler hakkında bilgi sahibidir. Ayrıca işletme yöneticilerin yaklaşık yarısı işletmede hangi mali tabloların düzenlendiğini ve mali tabloların içeriklerinin ne olduğunu bilmektedirler. İşletme yöneticilerinin %56,7'si vergi beyannamelerinin ve SGK bildirgelerinin ne zaman düzenlenmesi gerektiğini bilirken, hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiğini sadece %33,3'ü bilmektedir. İşletme yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu (%76,7) müşteri ve satıcı cari hesaplarını takip edebilmektedirler.

Araştırma sonuçlarına göre işletme yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu (%80) muhasebe bilgilerini geliştirme eğilimindedirler. Yine yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu (%76,6) işletme

yöneticilerin temel düzeyde muhasebe bilgisine sahip olmaları gerektiğine inanmaktadırlar.

Diğer taraftan, işletme yöneticilerinin konuları, eğitim durumları ve muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi arasında anlamlı farklılık vardır. Profesyonel yöneticilerin işletme sahiplerine göre yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerine daha çok ihtiyaç duydukları görülmektedir. Muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin, muhasebe defterleri muhasebe bürolarında tutulan işletme yöneticilerine göre yönetsel kararlarda daha fazla muhasebe bilgilerini kullandıkları görülmüştür. Ayrıca lisans mezunu yöneticilerin diğerlerine göre yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerini daha fazla kullandıkları sonucuna varılmıştır.

Muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiği, işletmede hangi mali tabloların ne zaman düzenleneceği, mali tabloların içeriği ve işletmenin muhasebe sistemi hakkında bilgi sahibi olma düzeyi arasında anlamlı farklılık çıkmıştır. Bu durumda, muhasebe defterleri işletme içinde tutulan yöneticilerin, muhasebe defterleri muhasebe bürolarında tutulan yöneticilerine göre, hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiği, işletmede hangi mali tabloların ne zaman düzenleneceği, mali tabloların içeriklerinin ne olduğu ve işletmenin muhasebe sistemi hakkında daha fazla bilgiye sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Araştırma sonuçları göstermektedir ki; işletme yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu muhasebe bilgilerini geliştirmek istemekte ve her yöneticinin bir muhasebeci kadar olmasa bile temel düzeyde muhasebe bilgisine sahip olması gerektiğine inanmaktadırlar. Bundan dolayı öncelikle işletme yöneticilerine muhasebe bilgilerini hangi yönetsel kararlarda kullanabilecekleri ve bunların faydaları anlatılmalıdır. Daha sonra işletmelerin MBS'leri yöneticilerin ihtiyaç duydukları bilgileri doğru ve zamanlı olarak sunacak şekilde yapılandırılmalıdır. Bu da ancak yöneticilerin muhasebeye bilgi amaçlı bakmaları ile mümkün olabilir.

KAYNAKLAR

AKGÜN,İ.,KILIÇ, S. (2013). "Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletme Yönetiminin Etkinliği Üzerindeki Etkisi", Celal Bayar Üniversitesi Yönetim Ve Ekonomi Dergisi, Cilt:20 Sayı:2.

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

AL Smirat, B. Y. (2013). "The Use of Accounting Information by Small and Medium Enterprises in South District of Jordan,(An empirical study)", Research Journal of Finance and Accounting, Vol.4, No.6.

BAYRAKTAROĞLU, H., SARITAŞ, A., KALKAN, A. (2015), "KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Sistemini Kullanım Düzeylerinin Araştırılması: Burdur İlinde Bir Uygulama", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 52 Sayı: 606, ss.9-21.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2011). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Pegem Akademi, Ankara.

BOŞOTEANU, C., M., C. (2016), The Use Of Accounting Information In Decision Making: The Case Of Romania, <https://ideas.repec.org/a/aio/manmar/vxivy2016i2p349-360.html>

HAFTACI, V. (2008). Yönetim Muhasebesi, Genişletilmiş 3. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

HATUNOĞLU, Z., AKPINAR, Y., ÇELİK, A., (2013). "Kobi'lerin Yönetiminde Muhasebe Bilgi Sisteminin Önemi: Gaziantep Ve Kahramanmaraş Örneği", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2013, Cilt: 6, Sayı: 2, s. 307-322.

KALMIŞ, H., DALGIN, B. (2010). "Muhasebe Bilgilerinin Karar Almada Kullanımının Önemi ve Çanakkale'de Faaliyet Gösteren Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan 2010, Sayı 46, s.112-128.

KARASİOĞLU, F. (2015). Finansal Muhasebe-Dönem Sonu İşlemleri-TMS/TFRS Uygulamalı, Geliştirilmiş 2.Basım, Nobel Yayınevi, Ankara.

KARTAL, A. (2013). "Karar Alma Sürecinde Geçerli Maliyetlerin Kullanılması ve Fiyatlama Kararları", Maliyet Yönetimi, (Eds. A.Kartal ve A. Sevim), Anadolu Üniversitesi Yayınları, No.3034, Eskişehir.

KAYGUSUZOĞLU, M., ULUYOL, O. (2011). "İşletme Yöneticilerinin Muhasebe Bilgilerini Kullanım Düzeyinin Araştırılması Ve Adıyaman Uygulaması", Yönetim Bilimleri Dergisi (9: 2) 2011 Journal of Administrative Sciences.

MBAWUNÍ, J. (2015). "Examining Students' Feelings and Perceptions of Accounting Profession in a Developing Country: The Role of Gender and Student Category", International Education Studies; Vol. 8, No. 6; 2015,(9-23)

MİZRAHİ,R. (2011). "Kobi'lerde Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkin Kullanımı Üzerine Bir Araştırma", Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2011 Issn: 1309 -8039 (Online).

ÖZ,Y.,YAVUZ H. (2015). İşletme Yönetiminin Aldığı Kararlarda Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkisi ve Önemi: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, ss.227-246.

TANERT., ÖNCÜ,S. (1999). İşletmelerde Planlama-Bütçeleme-Kontrol, Emek Matbaası, Manisa.

<http://www.kilisob.org.tr/bilgi.asp?aid=2>(ET:01.02.2017)

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Makale Yazım Kuralları

Birinci Yazar¹
İkinci Yazar²

Öz

Öz; çalışmanın amacını, kapsamını, özgün yönünü, incelediği alana getirdiği katkıyı, yöntemi, başlıca vurguları, değerlendirmeleri ve önerileri kapsamalıdır.(italik)

Anahtar Kelimeler: en az 3, en fazla 5 adet anahtar sözcük verilmelidir.

Manisa Celal Bayar University
Journal Of Social Sciences
Instructions for Authors

Abstract

At the beginning of the manuscript there must be an English and Turkish abstract with 150-200 words and 3-5 keywords. The abstract should cover the purpose, scope, originality and contribution of the study as well as the methodology, main points, evaluations and recommendations.

Keywords: abstract with 3-5 keywords.(italic)

Giriş

Çalışma A4 boyutundaki kâğıda Cambria tipiyle yazılmalıdır. Kâğıt boyutu “**Özel Boyut**” ta genişlik **17 cm.** ve yükseklik **25 cm.** olacak şekilde düzenlenmelidir. Diğer sayfa düzenlerine ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde olmalıdır:

Metin boyutu	11 punto	Dipnot boyutu	9 punto
Paragraf aralığı (Önce-Sonra)	0 nk	Paragraf girinti	1.25 cm
Üst kenar boşluğu	2 cm	Alt kenar boşluğu	2 cm
Sağ kenar boşluğu	2,5 cm	Sol kenar boşluğu	3 cm
Satır aralığı	Tek		

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü. mail: xxxxxxxx@cbu.edu.tr

² Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Prof. Dr. XXXXXXXX, mail: xxxxxxxx@gmail.com

Metin içinde verilen referanslar **MLA (Modern Language Association)** yani dipnot sistemi veya **APA (American Psychological Association)** yani parantez içi sistemlerden **sadece bir tanesi** tercih edilerek metin oluşturulmalıdır. Aşağıda referans ve kaynakça yazımına ilişkin örnekler verilmiştir:

SAYFA ALTI DİPNOT SİSTEMİ

Kitap

Tek Yazarlı

M. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 2*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1989, s. 43.

Çift Yazarlı

Rene Wellek ve Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, (çev.) Ö. Faruk Huyugüzel, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 193.

Yazarların eserleri tekrar referans olarak kullanılmışsa

Gökmen, s. 41.

Wellek ve Warren, s. 65.

Yazarın ikinci bir eseri kullanılmışsa

Gökmen, *Tanzimattan II. Meşrutiyete...*, s. 55.

Editörlü Kitap

Osman Gündüz, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı", (ed.) Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, s. 477.

Dergi

Ertan Gökmen, "Narh Kayıtlarına Göre XVII. Yüzyıl Başlarında Manisa'da Tüketilen Gıda Maddeleri", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa Özel Sayısı, C. 11, S. 3, 2013, s. 65.

Yazarın aynı makalesi tekrar kullanılmışsa

Gökmen, "Narh Kayıtlarına Göre...", s. 75.

Çift İsimli

Nurettin Gülmez ve Meltem Önder, "Alaşehir Kongresinde Bir Belediye Başkanı: Galip Bey", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa Özel Sayısı, C. 11, S. 3, 2013, s. 118.

Yazarların aynı makalesi tekrar kullanılmışsa

Gülmez ve Önder, s. 125.

Yazar/Yazarların başka bir makalesi kullanılmışsa

Gökmen, "Manisa Mevlevi ...", s. 89.

Arsiv Malzemesi

BOA.ML.VRD.TMT. d. 1800, s. 6.

Katip Çelebi, *Tuhfetül-Kibâr fî Esfâril-Bihâr*, Millet Kütüphanesi, No: 681/2, s. 40.

Gazete

Taha Akyol, "Sosyal Bilim Ödülleri", *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

Ansiklopedi Maddesi

Meydan Larousse, *Bilgi Dünyasına Yolculuk*, C. 15, 3B Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 37.

Tez

Ferdi Çiftçioğlu, *II. Abdülhamid Döneminde İzmir'de Salgın Hastalıklar*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2014.

e-Kaynak

Mustafa Alkan, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umûmî Müfettişliği (1902-1908)", (<http://edergi.cbu.edu.tr/ojs/index.php/sbe/article/view/319>), (09.04.2015)

METİN İÇİ DİPNOT SİSTEMİ

Kitap

Tek İsimli

(Türk, 1999: 122-125)

Çift İsimli

(Wellek ve Warren, 2011: 165)

Dergi

Tek İsimli

(Ercilasun, 2001: 40-45)

Çift İsimli

(Gülmez ve Önder, 2013: 125)

Arşiv Malzemesi

(Parantez içerisinde verilen arşiv veya kurum yayınları künyesi bir satıra yakın uzunlukta ise bu referans bilgisi dipnot olarak verilmelidir.)

(BOA.ML.VRD.TMT. d. 1800: 6)

(BCA, Mühimme 15: 25)

(Türk Standartları Enstitüsü [TSE], 1999)

Gazete

Gazetelere yapılan referanslarda yazarın soyadı ve gazetenin basım tarihi verilip kaynakçada gazetenin tam künyesi verilmelidir.

(Akyol, 01.04.2015)

Ansiklopedi Maddesi

(Meydan Larousse, 1998: 37)

Tez

(Çiftçioğlu, 2014: 57)

e-Kaynak

(Elektronik kaynaklara yapılan referanslarda yazarın soyadı, referansın basım tarihi ve sayfa numarası verilip kaynakçada referansın tam künyesi erişim tarihiyle beraber verilmelidir.)

(Alkan, 2015: 99)

KAYNAKLAR

Çalışma hazırlanırken kullanılan kaynaklar dipnotlardan ayrı olarak makale sonuna da kaynakça olarak eklenmelidir. Kaynak listesi, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Kaynak bildiriminde sıra; **“yazarın soyadı, sonra adı (eserin yayın tarihi), eserin adı, (varsa) baskı sayısı, basımevi, basım yeri”** olarak düzenlenmelidir. Dergi alıntılarında, cilt, sayı ve sayfa aralığı bu sıralamaya göre verilmelidir. Metin içinde verilmemiş kaynaklar bu listede gösterilmemelidir. Kaynakça oluşturulmasında aşağıda verilen örnekler dikkate alınmalıdır:

AKYOL, Taha, “Sosyal Bilim Ödülleri”, *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

ALKAN, Mustafa, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Umûmî Müfettişliği (1902-1908)”, (<http://edergi.cbu.edu.tr/ojs/index.php/sbe/article/view/319>), (09.04.2015)

EKİNCİ, Ramazan (2014), *Uşşakîzâde Hasîb’in Zeyl-i Şakâ’ik’i (İnceleme-Metin-Dizin)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Manisa.

ERCİLASUN, Bilge (2001), “Modern Türk Edebiyatında Ahiret Kavramı”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, S: 2, ss. 40-45.

GÜNDÜZ, Osman (2011), “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı”, (ed.) Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, Grafiker Yayınları, Ankara.

TÜRK, İsmail (1999), *Maliye Politikası*, 13. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

WELLEK, Rene ve Austin WARREN (2011), *Edebiyat Teorisi*, (çev.) Ö. Faruk Huyugüzel, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Yayın İlkelerimiz

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin;

Mart ve Eylül sayıları **Beşeri Bilimler ve Eğitim Bilimlerine**, Haziran ve Aralık sayıları **İktisadi ve İdari Bilimlere** ayrılmıştır.

Dergide, sosyal bilimlerle alakalı konularda bilimsel, özgün ve nitelikli makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalar yayımlanabilir.

Dergiye gönderilen çalışmalar aşağıda belirtilen yayın ilkeleri ve yazım kuralları doğrultusunda hazırlanmalı ve cbusbe.dergi@gmail.com adresine gönderilmelidir. Derginin yazım ilkeleri aşağıda belirtilmiştir:

→ Çalışma en fazla 30 sayfa olup sayfa sınırının aşılması durumunda makale değerlendirmeye alınmayacaktır.

→ Dergiye gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış, yayın hakları verilmemiş ve başka bir dergide değerlendirme aşamasına geçmemiş olmalıdır. Kitap halinde yayımlanmamış sempozyum bildirileri, bu durum dipnotta belirtilerek yayımlanabilir. Bildiri kitabında yer almış bildiriler ise belirgin bir biçimde geliştirilerek ve bu durum dipnotta belirtilerek yayımlanabilir.

→ Dergi yayın ilkelerine, yazım kurallarına ve bilimsel araştırma yöntemlerine uygun olmayan çalışmalar yayın kurulunca dikkate alınmaz. Yayın Kurulu gönderilen çalışmayı yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir. Çalışması yayımlanan her yazara derginin ilgili sayısından bir adet gönderilir. Yazarlara telif ücreti ödenmez. Yayımlanmayan çalışmalar iade edilmez.

→ Dergiye gönderilen çalışmalar alanıyla ilgili en az iki hakeme gönderilir. Hakemlerden biri olumsuz görüş belirttiğinde çalışma üçüncü hakeme gönderilir.

→ Yayımlanan çalışmaların bilimsel ve yasal sorumluluğu yazara aittir. Derginin her bir sayısında yazarların yalnızca bir çalışması yayımlanır.

→ Dergide yayımlanacak çalışmalar Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinden herhangi biriyle yazılabilir. Ancak Türkçe hazırlanan çalışmalarda Türk Dil Kurumunun yazım ve imla kuralları dikkate alınmalıdır

Not: Okumuş olduğunuz bu dosyayı kopyalayıp çalışmanızı bu formata uygun hazırlayabilirsiniz. Sayfa yapıları ve yazı karakterleri buna göre ayarlanmıştır. Tablolarda kayma vs. olumsuzluklar yaşandığından bu hususa dikkat edilmesi önemle rica olunur.

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin
Araştırılması: Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği****Cuma ERCAN¹****Öz**

Bilgi işletme yöneticilerinin başarısında büyük bir öneme sahiptir. İşletme yöneticilerinin bilgi ihtiyaçlarını karşılayan en önemli kaynaklarından birisi muhasebedir. İşletme yöneticilerinin bir muhasebeci kadar olmasa bile, temel düzeyde muhasebe bilgilerine sahip olması beklenir. Bu çalışmanın amacı, işletme yöneticilerinin temel düzeyde muhasebe bilgilerini ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda Kilis Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan işletme yöneticilerine anket uygulanmıştır. Anket yöneticilerle yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, ankette 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre, işletme yöneticilerinin çoğunluğunun muhasebe kayıtlarını yasal zorunlulukla birlikte, bilgi amaçlı tuttıkları ve yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerini kullandıkları görülmüştür. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre; yöneticilerin eğitim durumu, işletmedeki konumu, muhasebe defterlerinin tutulduğu yer ve çalışan sayısı değişkenlerine göre yöneticilerin muhasebe bilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe bilgisi, Yönetsel kararlar, KOBİ.

**An Analysis on the Accounting Literacy Levels of Managers in
SMEs: The Case of Kilis Organized Industrial Zone****Abstract**

Information processing plays a key role in business managers' success. One of the most important resources that meet the information needs of business managers is accounting. Business managers are expected to have basic accounting literacy, even if they do not have as much expertise as an accountant. The purpose of this study is to measure the level of business managers' basic accounting literacy. To that end, a face-to-face survey was conducted on a sample of business managers working in Kilis Organized Industrial Zone utilizing a 5-point Likert scale. According to the findings of the study, a majority of the business managers keep accounting records due to legal obligation as well as information purposes and they rely on accounting information in managerial decision making process. In addition, the findings of the study reveal that business managers' accounting literacy levels differ based on education, the position of the managers, the places where the accounting books are kept and the number of employees.

¹ Yrd. Doç.Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, mail: cercan@kilis.edu.tr

Keywords: Accounting literacy, Managerial decisions, SMEs.

1. Giriş

İşletme yöneticileri işletme faaliyetlerini planlamak, yürütmek ve kontrol etmek için işletmeyle ilgili birçok bilgiye gereksinim duyarlar. Günümüzde küreselleşme süreci ile birlikte işletme yöneticilerinin bu bilgi ihtiyaçları daha da artmıştır. Bu bilgilerin tam, doğru ve zamanlı olarak işletme yöneticilerine sunulması gerekmektedir. İşletme yöneticilerinin ihtiyaç duydukları bu bilgileri karşılayacak en önemlisi kaynaklarından birisi muhasebedir.

Muhasebe mali nitelikte işlemleri belirli bir sistem dâhilinde kaydeden, sınıflandıran, özetleyen, analiz ve yorum yaparak ilgili kişilere sunan bir bilgi sistemidir. Muhasebe, ilgili tarafların bilgi ihtiyaçlarını karşıladığı için işletmenin dili olarak tanımlanır. Muhasebe, işletme içinde öncelikle işletme yöneticilerine bilgi sunar. İşletme yöneticileri, sorumlu oldukları işletme taraflarına hesap verilebilirlik düzeylerini yükseltmek için ekonomik faaliyetlerini belirli bir sistem içinde muhasebe aracılığıyla yaparlar. İşletme yöneticilerinin alacakları kararlarda kullanacakları bilgi kaynağı muhasebe bölümünün sunduğu raporlardır. İşletme yöneticileri bu raporlar aracılığıyla kararlarına yön verirler. Ancak muhasebe bölümünden elde edilen bilgilerin istenilen ölçüde değerlendirilerek kullanılması, işletme yöneticilerinin vizyon sahibi olmalarıyla doğru orantılıdır (Karasioğlu,2015:3-4).

Muhasebe bilgileri Kobi'lerde özellikle maliyet, harcama ve nakit akışı gibi kısa vadeli önemli kararlarda yöneticilere yardımcı olur. Muhasebe bilgileri olmadan işletmenin mali durumunu görmek ve bazı kararları almak çok zordur. Bu yüzden muhasebe işletme yönetiminin başarı ya da başarısızlığında önemli rol oynar (AL Smirat, 2013:169;).

Ancak muhasebe bilgilerinin etkin kullanımında yöneticilerin bilgi düzeyleri de önemlidir. Bu yüzden, KOBİ yöneticilerinin bir muhasebeci kadar olmasa bile, işletmede hangi defterlerin tutulduğu, hangi belgelerin kullanıldığı, hangi mali tabloların hazırlandığı ve içeriğinin ne olduğu, vergi beyannamelerinin ne zaman düzenlendiği gibi temel düzeyde muhasebe bilgisine sahip olması beklenir.

Bu çalışmada, KOBİ yöneticilerinin temel düzeyde muhasebe bilgi seviyeleri incelenmiştir. Çalışmada, KOBİ yöneticilerin muhasebe bilgi düzeylerinin ne olduğu ve bazı değişkenlere göre

KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması: Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği

yöneticilerin bilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı araştırmıştır. Bu çerçevede, Kilis Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan KOBİ'ler örneklem alınmıştır. Çalışmada öncelikle literatür taranmış, daha sonra muhasebe bilgilerinin yönetim kararlarındaki yeri ve önemi açıklanmış, son olarak KOBİ yöneticileri üzerine yapılan araştırmaya yer verilmiştir.

2.Literatür

Literatürde KOBİ'lerin yönetiminde Muhasebe Bilgi Sisteminin (MBS) yeri ve önemini, muhasebe bilgilerinin yönetsel kararlara etkisi, yöneticilerin muhasebe bilgilerini kullanım düzeyi gibi konuları kapsayan birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak yöneticilerin muhasebe bilgi düzeyini ölçen çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Bu çalışmaların bazıları aşağıda verilmiştir. Bunlar;

Kalmış ve Dalgın (2010), muhasebe bilgilerinin karar almada kullanımının önemi belirlemek amacıyla bir çalışma yapmışlar. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; araştırma kapsamındaki işletmelerde ağırlıklı olarak stratejik kararların alındığı, dolayısıyla muhasebe bilgileri ile bu kararlar arasında ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kaygusuzoğlu ve Uluyol (2011), işletme yöneticilerinin muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyini araştırmışlar. Araştırmaya göre işletme yöneticileri, muhasebe bilgilerinin yasal bir sürecin çıktıları olduğu kadar, yönetim için de gerekli olduğunu düşünmektedirler. Ancak yöneticilerin muhasebe bilgilerinin stratejik nitelikli uzun vadeli kararların alınmasında ziyade, daha çok rutin kararların alınmasında kullandıklarını saptamışlardır.

Mizrahi (2011), KOBİ'lerde muhasebe bilgi sisteminin etkin kullanımı üzerine bir araştırma yapmıştır. Araştırmada KOBİ'lerde alınan işletme kararlarında muhasebe bilgilerinden yararlanma düzeyi ölçülmüştür. Araştırma sonunda KOBİ'lerin işletme kararlarında muhasebe bilgi sistemlerini etkin olarak kullandıkları tespit edilmiştir.

AL Smirat (2013), KOBİ'lerde yöneticilerin muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyini araştırmıştır. Araştırmada muhasebe bilgilerinin önemi hakkındaki farkındalık seviyesinin çok düşük olduğunu sonucuna varılmıştır. Yöneticilerin çoğu işletmede iyi bir muhasebe kaydının tutulmasının önemini farkında değildir.

Hatunoğlu vd. (2013), KOBİ'lerin yönetiminde muhasebe bilgi sisteminin yeri ve önemini araştırmışlar. Araştırma sonucuna göre,

yöneticiler muhasebe bilgilerini en çok planlama faaliyetlerinde kullanmaktadırlar. Ayrıca muhasebe bilgi sisteminin hazırladığı raporlar en fazla finansman departmanı, en az ise üretim departmanı tarafından kullanılmaktadır.

Akgün ve Kılıç (2013), muhasebe bilgi sisteminin işletme yönetiminin etkinliği üzerindeki etkisini araştırmışlar. Araştırmada, işletmelerin MBS'den yararlanmakta oldukları tespit etmişler. Ayrıca MBS uygulamalarının bu işletmelere yenilik getirdiği ve bu yeniliklerin yönetsel kararların etkinliğini olumlu yönde etkilediği tespit etmişlerdir.

Bayraktaroğlu vd. (2015), yaptıkları araştırmada yöneticilerin muhasebe bilgilerini yatırım kararlarında ve özellikle işletmenin mali denetim ve kontrolünün yapılması amacıyla kullandıklarını tespit etmişler.

Öz ve Yavuz (2015), muhasebe bilgi sisteminin işletme yönetimi tarafından alınan kararlar üzerindeki etkilerini araştırmışlar. Araştırmada, MBS'nin önemi tüm işletmeler tarafından kabul edilmesine rağmen, muhasebe bilgilerinin işletme kararlarında etkin olarak kullanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Arslan vd. (2016), girişimcilerin temel muhasebe ve vergi uygulamalarındaki bilgi düzeylerinin ne olduğunu ölçmüşler. Araştırma sonucunda, girişimci muhasebe bilgisi ilişkisinde yaş ve mesleki tecrübe değişkenlerinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Boşoteanu, C.,M.,C. (2016), muhasebe bilgilerinin kullanımını Romanya açısından incelemiştir. Araştırma sonunda, işletme yöneticilerinin genellikle muhasebe bilgilerini anlamalarının zor olduğunu, fakat bu bilgilerinin yönetsel kararlar için önemli bir kaynak olduğunu tespit etmiştir.

3. Muhasebe Bilgilerinin Yönetsel Kararlarda Yeri ve Önemi

Karar verme modern işletmecilikte yönetme işinin temeli olarak kabul edilmektedir. Hatta yönetim ve karar verme, nitelik açısından özdeş kabul edilmektedir. Bu bağlamda kararların oluşumu ve uygulamaya konulması ile yönetim süreci tanımlanmaktadır (Taner ve Öncü,1999:7). Verilen kararların uygulanmasında belirli bir sürecin izlenmesi gerekmektedir. Bu süreç; problemin tanımlanması, alternatiflerin belirlenmesini, alternatiflerin değerlendirilmesini, en iyi alternatifin seçilmesini, seçilen alternatifin uygulanmasını ve karar sonuçlarının kontrol edilmesini kapsar (Kartal,2013:175). İşletme

KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması: Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği

yöneticilerinin alacakları kararlarda kullanacakları temel bilgi kaynağı Muhasebe Bilgi Sistemidir (MBS).

MBS, işletme üzerinde ekonomik bir etkiye sahip olan işlemlere ait verileri toplayan, bu verileri belli bir süreçten geçirerek bilgiye dönüştüren ve bu bilgileri ilgili kişilere sunan bir bilgi sistemidir. MBS, firmaların mali durumlarının izlenmesi ve analiz edilmesi, vergi amaçlı belgelerin hazırlanması, üretim, pazarlama, insan kaynakları, yönetim ve stratejik planlama gibi diğer pek çok örgütsel işlevleri desteklemek için bilgi sağlayan bir sistemdir. Böyle bir sistem olmadan işletmelerin performansını ölçmek, müşteri ve tedarikçi hesap bakiyelerini saptamak ve işletmenin gelecekteki performansını tahmin etmek çok zordur (AL Smirat, 2013:170).

MBS tarafından üretilen bilgiler genellikle gelir tablosu ve bilanço gibi mali tablolarda sunulur. İşletmenin varlık ve kaynak yapısı, varlıkların verimli kullanılıp kullanılmadığı, kaynaklardan yararlanma derecesi, borç ödeme gücü, çalışma sermayesi ihtiyacı gibi pek çok bilgiye bu tablolardan ulaşılır. Ancak bu bilgilerin istenilen ölçüde değerlendirilerek kullanılması, işletme yöneticilerinin bilgi sahibi olmalarıyla doğru orantılıdır. Çünkü mali tablolarda yer alan geçmişe ait bilgiler tek başına yeterli olmaz. Bu bilgilerin işletme yöneticileri tarafından yoğrularak, diğer bilgilerle de bütünleştirilip geleceğe yönelik kararlarda kullanılabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak işletme yöneticilerinin belli düzeyde muhasebe bilgisine sahip olması ile mümkündür.

Muhasebe bilgileri yöneticilere hedef belirleme, değişik karar seçeneklerini tanımlama, değerlendirme, bunlar arasında tercih yapma gibi sorumluluklarını yerine getirmede yardımcı olur (Haftacı, 2008:15). MBS tarafından üretilen muhasebe bilgisi genellikle, fiyatlama, üretim seviyeleri ve üretim programı, dış kaynak kullanımı, stok planları, müşteri hizmetleri, işçi müzakereleri ve sermaye yatırımlarını içeren kararları almada kaynak niteliği taşımaktadır (Kalmış ve Dalgın, 2010: 114). Bununla birlikte muhasebe bilgileri sadece karar almayı kolaylaştırmakla sınırlı değildir. Bu bilgiler aynı zamanda, rasyonel kararların uygulanmasını, yürütülen faaliyetlerin etkinliğini, verimliliğini ve kârlılığını da arttırmaktadır. Muhasebe, etkin bir yönetimin en önemli aracıdır (Öz ve Yavuz, 2015:231).

Literatür incelendiğinde, KOBİ'lerde muhasebe bilgilerinin önemine yönelik farkındalık düzeyinin çok düşük olduğu görülmektedir. İşletmenin iyi bir muhasebe sistemine sahip olmasının önemi yöneticiler tarafından anlaşılmamaktadır. Bu nedenle KOBİ'ler genellikle işletme bünyesinde muhasebe elemanı çalıştırmak yerine, muhasebe bürolarından hizmet almaktadırlar. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte, en başta

geleni KOBİ yöneticilerinin muhasebeye genellikle vergi boyutuyla bakmalarıdır. Ancak muhasebe bilgileri olmadan işletmenin finansal durumunu ve finansal durumdaki değişiklikleri, işletmenin karlılığını görmek ve geleceğe dönük planlar yapmak çok zordur.

4. Alan Araştırması

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, KOBİ yöneticilerinin temel muhasebe bilgi düzeylerini ölçmektir. Ayrıca bazı değişkenlere göre yöneticilerin muhasebe bilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını ortaya koymaktır.

İşletmelerin büyük bir çoğunluğunu KOBİ'ler oluşturmaktadır. KOBİ'lerin başarısında ise yöneticilerinin verdikleri kararlar önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, işletme yöneticilerinin muhasebe bilgi düzeyleri verilen kararların isabetli olma derecesini etkilemektedir. Bu nedenle çalışmada işletme yöneticilerinin temel muhasebe bilgi düzeyleri araştırılmıştır.

Diğer taraftan, KOBİ'ler üzerine daha önce yapılmış olan çalışmalarda genellikle yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi veya alınan kararlara etkisi incelenmiştir. Çalışma bu yönüyle de önem arz etmekte ve literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Kilis Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan işletme yöneticilerinin muhasebe bilgi düzeyleri ölçülmüştür. 01.01.2017 tarihi itibarıyla Kilis Organize Sanayi Bölgesi'nde kayıtlı toplam 32 işletme bulunmaktadır (<http://www.kilisosb.org.tr/bilgi.asp?aid=2>). Bu işletmelerin 30'una anket uygulanabilmiştir.

Veri toplama aracı olarak, anket yöntemi kullanılmıştır. Anket işletme yöneticileri ile yüz yüze görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; işletmelerin karakteristikleri, ikinci bölümde; yöneticilerin karakteristikleri, üçüncü bölümde ise; yöneticilerin muhasebe bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Yöneticilerin muhasebe bilgi düzeylerinin ölçülmesinde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Söz konusu 5'li Likert Ölçeği; katılma derecesi (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle Katılıyorum ifadelerinden meydana gelmektedir.

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 18 istatistik paket programı kullanılmıştır. Toplanan veriler; Frekans analizi ve ANOVA testlerine tabi tutularak analiz edilmiştir. Gruplar arasındaki farkı belirleyebilmek için anlamlılık seviyesi %5 olarak belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular tablolaştırılarak sonuçlar yorumlanmıştır.

4.3. Araştırmanın Sonuçları

4.3.1. İşletmelerin Karakteristikleri

Bu bölümde araştırma kapsamında yer alan işletmelerin; faaliyette buldukları sektörler, hukuki yapıları, faaliyet süresi, çalışan sayısı, muhasebe defterlerinin tutulduğu yer gibi bilgiler yer almaktadır. Elde edilen bulgular ve bunlara ilişkin yorumlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: İşletmelerin Karakteristikleri

		Frekans	Yüzde
İşletmelerin Faaliyet Alanları	Gıda	9	30
	Tekstil	9	30
	Plastik	2	6,7
	Mobilya	1	3,3
	Diğer	9	30
İşletmenin Hukuki Yapısı	Anonim Şirket	9	30
	Limitet Şirket	18	60
	Şahıs İşletmesi	1	3,3
	Diğer	2	6,7
İşletmenin Faaliyet Süresi	0-5 yıl	10	33,3
	6-10 yıl	11	36,7
	11-20 yıl	6	20
	21 ve üzeri	3	10
İşletmede Çalışan Sayısı	1-20	15	50
	21-30	8	26,7
	31-40	1	3,3
	41 ve üzeri	6	20
Muhasebe Defterlerinin Tutulduğu Yer	İşletme içi	9	30
	Muhasebe Bürosu	21	70

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, işletmelerin %3,3'ü mobilya, %6,7'si plastik,%30'u gıda, %30'u tekstil ve %30'u diğer sektörde faaliyette bulunmaktadır. İşletmelerin %60'ı limited şirket, %30'u anonim şirket, %3,3'ü şahıs işletmesi, %6,7'si ise diğer statüde faaliyet göstermektedir. İşletmelerin %36,7'si 6-10 yıl, %33,3'ü 0-5 yıl, %20'si 11-20 yıl, %10'ü ise 21 yıl ve üzeri faaliyette bulunmaktadır. İşletmelerin %50'sinde 1-20 kişi, %26,7'sinde 21-30 kişi, %3,3'ünde 31-40 kişi, %20'sinde ise 41 ve üzeri kişi çalışmaktadır. İşletmelerin %30'u muhasebe defterini kendi bünyesinde, %70'i ise dışarda muhasebe bürolarında tutturmaktadır.

4.3.2. Yöneticilerin Karakteristikleri

Bu bölümde araştırma kapsamında yer alan işletme yöneticilerin; cinsiyeti, eğitim durumu, yaşı, işletmedeki konumu, deneyimi gibi bilgiler yer almaktadır. Elde edilen bulgular ve bunlara ilişkin yorumlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Yöneticilerin Karakteristikleri

		Frekans	Yüzde
Yöneticilerin Cinsiyeti	Erkek	30	100
	Bayan	-	-
Yöneticilerin Eğitim Durumu	İlköğretim	1	3,3
	Lise	13	43,3
	Ön lisans	5	16,7
	Lisans	9	30
	Yüksek Lisans	2	6,7
Yöneticilerin Yaşı	25-30	3	10
	31-40	12	40
	41-50	11	36,7
	50 ve üzeri	4	13,3
Yöneticilerin İşletmedeki Pozisyonları	İşletme sahibi	21	70
	Profesyonel yönetici	9	30
Yöneticileri İş Deneyimleri	0-5 yıl	7	23,3
	6-10 yıl	12	40
	11-15 yıl	3	10
	15 ve üzeri	8	26,7

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

Tablo 2'de görüldüğü gibi, işletme yöneticilerinin tamamı erkektir. İşletme yöneticilerinin çoğunluğu (%43,3) lise, %30'u lisans, %16,7'si ön lisans, %6,7'si yüksek lisans, %3,3'ü ise ilköğretim mezunudur. İşletme yöneticilerinin çoğunluğu (%40) 31-40 yaş, %36,7'si 41-50 yaş, %10'u 25-30 yaş, %13,3'ü ise 50 ve üzeri yaş aralığındadır. İşletme yöneticilerinin %70'i işletme sahibi, %30'u ise profesyonel yönetici pozisyonundadırlar. Yöneticilerin %40'ı 6-10 yıl, %23,3'ü 0-5 yıl, %10'u 11-15 yıl, %26,7'si 15 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahiptirler.

4.3.3. Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeyleri

Bu bölümde işletme yöneticilerinin muhasebe bilgi düzeylerini ölçen 15 ifadeden oluşan sorular bulunmaktadır. Uygulanan anketin güvenilirliği Cornbach's Alpha (α) katsayısı kullanılarak ölçülmüştür.

Ölçekte yer alan tüm ifadelerin dâhil edilmesi suretiyle hesaplanan alpha katsayısının 0,70 ve daha yüksek olması kabul edilebilir güvenilirlik düzeyini ifade eder (Büyüköztürk, 2011:171). İşletme yöneticilerinin muhasebe bilgi düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan Cronbach's Alpha değeri 0,751 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, ölçekteki maddelerin güvenilirliklerinin yüksek olduğunu gösterir.

Yöneticilerin bu ifadelere katılma dereceleri frekans ve yüzde olarak Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeyleri

		5	4	3	2	1	Toplam
Muhasebe kayıtlarını yasal zorunluluktan dolayı tutuyoruz	Frekans	-	10	-	11	9	30
	Yüzde	-	33,3	-	36,7	30	100
Yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum	Frekans	1	7	5	13	4	30
	Yüzde	3,3	23,3	16,7	43,3	13,3	100
Yönetim için ihtiyaç duyduğum bilgilerin çoğunu muhasebe bölümünden sağlıyorum	Frekans	2	13	9	5	1	30
	Yüzde	6,7	43,3	30	16,7	3,3	100
İşletmenin muhasebe sistemi hakkında bilgi sahibiyim	Frekans	2	16	4	8	-	30
	Yüzde	6,7	53,3	13,3	26,7	-	100
İşletmede tutulan defterler hakkında bilgi sahibiyim	Frekans	2	16	2	10	-	30
	Yüzde	6,7	53,3	6,7	33,3	-	100
İşletmede hangi mali	Frekans	-	15	1	14	-	30

tabloların düzenlendiğini biliyorum.	Yüzde	-	50	3,3	46,7	-	100
Mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiğini biliyorum	Frekans	-	13	2	15	-	30
	Yüzde	-	43,3	6,7	50	-	100
Mali tabloların içeriği hakkında bilgi sahibiyim	Frekans	1	14	2	13	-	30
	Yüzde	3,3	46,7	6,7	43,3		100
Vergi beyannamelerinin ve SGK bildirelerinin ne zaman düzenlenmesi gerektiğini biliyorum	Frekans	-	17	1	11	1	30
	Yüzde	-	56,7	3,3	36,7	3,3	100
Hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiğini biliyorum	Frekans	-	10	2	18	-	30
	Yüzde	-	33,3	6,7	60	-	100
Belgelerin kaç gün içinde defterlere işlenmesi gerektiğini biliyorum	Frekans	-	11	5	14	-	30
	Yüzde	-	36,7	16,6	46,7	-	100
Müşteri ve Satıcı cari hesaplarını takip edebiliyorum	Frekans	2	21	-	5	2	30
	Yüzde	6,7	70	-	16,6	6,7	100
Çalışanların net ücretlerinin nasıl hesaplandığını biliyorum.	Frekans	4	19	2	4	1	30
	Yüzde	13,3	63,4	6,7	13,3	3,3	100
Muhasebe bilgi düzeyimi geliştirmek istiyorum	Frekans	6	18	5	1	-	30
	Yüzde	20	60	16,7	3,3	-	100
Yöneticilerin muhasebeyle ilgili temel düzeyde bilgi sahibi olmaları gerekir	Frekans	10	13	5	2	-	30
	Yüzde	33,3	43,3	16,7	6,7	-	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi, "muhasebe kayıtlarını yasal zorunluluktan dolayı tutuyoruz" ifadesine işletme yöneticilerinin %33,3'ü katılırken, %66,7'si katılmamaktadır. Bu sonuca göre, işletme yöneticilerinin muhasebe kayıtlarını yasal zorunlulukla birlikte daha çok yönetim için gerekli gördüklerini söyleyebiliriz. Nitekim yöneticilerin bir sonraki ifadeye katılım düzeyleri de bunu teyit etmektedir.

"Yönetimsel kararlarında muhasebe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum" ifadesine yöneticilerin %26,6'sı katılırken, %56,6'sı katılmamakta ve %16,7'si ise nötr kalmıştır. Bu sonuçlara göre işletme yöneticilerinin çoğunluğunun yönetim kararlarında muhasebe bilgilerini kullandıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, "yönetim için ihtiyaç duyduğum bilgilerin çoğunu muhasebe bölümünden sağlıyorum" ifadesine yöneticilerin %50'si katılırken, %30'u nötr kalmakta, %20'si ise

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

katılmamaktadır. Bu sonuca göre muhasebe işletme yöneticileri için önemli bilgi kaynağı olmakla birlikte, yöneticilerin bütün bilgi ihtiyaçlarını karşılamadığını söyleyebiliriz.

Yukardaki tabloda görüldüğü gibi, "işletmenin muhasebe sistemi hakkında bilgi sahibiyim" fikrine yöneticilerin %60'ı katılırken, %26,7'si katılmamakta, %13,3'ü ise nötr kalmaktadır. Dolayısıyla işletme yöneticilerinin çoğunluğunun işletmelerinin bilgi sistemi hakkında bilgi sahibi oldukları görülmektedir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, "işletmede tutulan defterler hakkında bilgi sahibiyim" ifadesine işletme yöneticilerinin %60'ı katılırken, %33,3'ü katılmamakta, %6,7'si ise kararsız kalmaktadır. Bu durumda işletme yöneticilerinin çoğunluğunun işletmede tutulan defterler hakkında bilgi sahibi olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, "işletmede hangi mali tabloların düzenlendiğini biliyorum" ifadesine yöneticilerin %50'si katılırken, %46,7'si katılmamaktadır. "Mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiğini biliyorum" ifadesine yöneticilerin 43,7'si katılırken %50'si katılmamaktadır. "Mali tabloların içeriği hakkında bilgi sahibiyim" ifadesine yöneticilerin %50'si katılırken, %43,3'ü katılmamaktadır. Bu durumda kararsızları bir tarafa bırakacak olursak, işletmede hangi mali tabloların ne zaman düzenleneceği ve mali tabloların içerikleri hakkında yöneticilerin yaklaşık yarısının bilgi sahibi olduğunu söyleyebiliriz.

Yukardaki tabloda görüldüğü gibi, "vergi beyannamelerinin ve SGK bildirdilerinin ne zaman düzenlenmesi gerektiğini biliyorum" ifadesine yöneticilerin %56,7'si katılırken, %40'ı katılmamakta, %3,3'ü ise kararsız kalmaktadır. Bu durumda yöneticilerin çoğunluğunun vergi beyannameleri ve SGK bildirimleri ile ilgili bilgi sahibi olduklarını söyleyebiliriz.

"Hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiğini biliyorum" ifadesine yöneticilerin %33,3'ü katılırken, %60'ı katılmamaktadır. Dolayısıyla işletmede hangi işlemler için ne tür belgelerin düzenlendiğini yöneticilerin çoğu bilmemektedir. Ayrıca belgelerin kaç gün içinde defterlere işlenmesi gerektiğini yine yöneticilerin çoğunluğu bilmemektedir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, işletme yöneticilerinin çoğunluğu(%76,7) müşteri ve satıcı cari hesaplarını takip edebilmektedir. Yine işletme yöneticilerinin çoğunluğunun(%76,7) çalışanların ücret hesaplamalarıyla ilgili bilgi sahibi oldukları görülmektedir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, "muhasabe bilgi düzeyimi geliştirmek istiyorum" ifadesine işletme yöneticilerinin %80'i katılırken, %3,3'ü katılmamakta, %16,7'si ise nötr kalmaktadır. Bu bulgulara göre işletme yöneticilerinin büyük çoğunluğunun muhasabe bilgilerini geliştirme eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, "yöneticilerin muhasabeyle ilgili temel düzeyde bilgi sahibi olmaları gerekir" ifadesine yöneticilerin %76,6'sı katılırken, %6,7'si katılmamakta, %16,7'si ise nötr kalmaktadır. Bu sonuçlara göre işletme yöneticilerinin çoğunluğu yöneticilerin temel düzeyde muhasabe bilgisine sahip olmaları gerektiğine inanmaktadırlar.

Bu bölümde bazı değişkenlerle muhasabe bilgi düzeyi arasındaki anlamlı farklılıklar Anova testi ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu farklılıklar, yöneticilerin ifadelerine katılım ortalamaları ile desteklenmiştir. Ortalamalar 3'ün altında ise negatif, 3,5 ve üzeri ise pozitif, 3 ise nötr olarak algılanmıştır (Mbawuni,2015,14).

Tablo 4: Yöneticilerin İşletmedeki Konumu İle Muhasabe Bilgilerinin Kullanımı Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	8,692	1	8,692	9,181	0,005
Grup içi	26,508	28	0,947		

Tablo 4'te, yöneticilerin işletmedeki konumu ile yönetsel kararlarda muhasabe bilgilerinin kullanımı arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi, işletme yöneticilerinin konumu ile yönetsel kararlarda muhasabe bilgilerinin kullanımı arasında anlamlı farklılık çıkmıştır ($p=0,005 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, "yönetsel kararlarda muhasabe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum" ifadesi için işletme sahiplerinin ($\bar{x}=2,95$), profesyonel yöneticilerin ($\bar{x}=1,78$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu da profesyonel yöneticilerin işletme sahiplerine göre yönetsel kararlarda muhasabe bilgilerini daha çok kullandıklarını göstermektedir.

Tablo 5: Yöneticilerin Eğitim Durumları İle Muhasabe Bilgilerinin Kullanımı Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	12,342	4	3,085	3,375	0,024
Grup içi	22,858	5	0,914		

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

Tablo 5'te, yöneticilerin eğitim durumları ile yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi, işletme yöneticilerinin eğitim durumları ile yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi arasında anlamlı farklılık çıkmıştır ($p=0,024 < 0,05$). Grup ortalamalarına bakıldığında, "yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum" ifadesi için lise mezunları ($\bar{x}=3,31$), ön lisans mezunları ($\bar{x}=2,40$), lisans mezunları ($\bar{x}=1,89$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Lisans mezunu yöneticilerin yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerini daha fazla kullandıklarını gösterir.

Tablo 6: Yöneticilerin Eğitim Durumları İle Muhasebe Kayıtlarının Tutulması Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	16,121	4	4,030	3,493	0,021
Grup içi	28,845	25	1,154		

Tablo 6'da, yöneticilerin eğitim durumları ile muhasebe kayıtlarının tutulması arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi, işletme yöneticilerinin eğitim durumları ile muhasebe kayıtlarının tutulması arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,021 < 0,05$). Grup ortalamalarına bakıldığında, "muhasebe kayıtlarını yasal zorunluluktan dolayı tutuyoruz" ifadesi için lise mezunları (3,08), ön lisans mezunları ($\bar{x}=2,60$), lisans mezunları ($\bar{x}=1,44$), yüksek lisans mezunları ($\bar{x}=1,50$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda eğitim seviyesi düştükçe ortalamanın yükseldiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, eğitim seviyesi yükseldikçe yöneticilerin muhasebeyi yasal zorunluluktan ziyade bilgi amaçlı tuttuklarını söyleyebiliriz.

Tablo 7: Defterlerin Tutulma Yeri İle Muhasebe Bilgilerinin Kullanımı Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	4,629	1	4,629	4,239	0,049
Grup içi	30,571	28	1,092		

Tablo 7'de, İşletmede muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Tablo 7'de

görüldüğü gibi, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,049 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, “yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum” ifadesi için muhasebe defterlerini işletme dışında muhasebe bürolarına tutturarak işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,86$), işletme bünyesinde tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,00$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin, bu ifadeye daha az katıldıkları göstermektedir.

Tablo 8: Defterlerin Tutulma Yeri İle Muhasebe Sistemi Hakkında Bilgi Sahibi Olma Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	4,629	1	4,629	5,742	0,023
Grup içi	22,571	28	0,806		

Tablo 8’de, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile işletmenin muhasebe sistemi hakkında bilgi sahibi olma arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile işletmenin muhasebe sistemi hakkında bilgi sahibi olma düzeyi arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,023 < 0,05$). Grup ortalamalarına bakıldığında, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=4,00$), muhasebe bürolarında tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=3,14$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda, muhasebe defterlerini işletme içinde tutan yöneticilerin muhasebe sistemleri hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 9: Defterlerin Tutulma Yeri İle Hangi İşlemler İçin Hangi Belgelerin Düzenlenmesi Gerektiği Bilgisi Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	6,502	1	6,502	9,401	,005
Grup içi	19,365	28	,692		

Tablo 9’da, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiği bilgisi arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukarıdaki tabloda

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

da görüldüğü gibi, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiği bilgisi arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,005 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, "hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiğini biliyorum" ifadesi için, muhasebe defterlerini işletme içinde tutan yöneticilerin ($\bar{x}=3,44$), muhasebe bürosunda tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,43$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin, hangi işlemler için hangi belgelerin düzenleneceğini daha iyi bildiklerini söyleyebiliriz.

Tablo 10: Defterlerin Tutulma Yeri İle Mali Tabloların Ne Zaman Hazırlanması Gerektiği Bilgisi Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	4,978	1	4,978	6,089	,020
Grup içi	22,889	28	,817		

Tablo 10'da, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiği bilgisi arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Tablo 10'da görüldüğü gibi, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiği bilgisi arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,020 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, "mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiğini biliyorum" ifadesi için muhasebe defterlerini işletme içinde tutan yöneticilerin ($\bar{x}=3,56$), muhasebe bürosunda tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,67$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara göre, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiği ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 11: Defterlerin Tutulma Yeri İle İşletmede Hangi Mali Tabloların Düzenleneceği Bilgisi Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	7,125	1	7,125	9,135	,005
Grup içi	21,841	28	,780		

Tablo 11'de, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile işletmede hangi mali tabloların düzenleneceği bilgisi arasındaki ilişki ANOVA testi ile incelenmiştir. Tablo 11'de görüldüğü gibi, muhasebe

defterlerinin tutulma yeri ile işletmede hangi mali tabloların düzenleneceği bilgisi arasında anlamlı farklılık çıkmıştır ($p=0,005 < 0,05$). Grup toplamları incelendiğinde, “işletmede hangi mali tabloların düzenlendiğini biliyorum” ifadesi için muhasebe defterlerini işletme içinde tutan yöneticilerin ($\bar{x}=3,78$), muhasebe bürosunda tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,71$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuca göre, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin işletmede hangi mali tabloların düzenleneceği ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 12: Defterlerin Tutulma Yeri İle Mali Tabloların İçeriği Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	4,129	1	4,129	4,351	,046
Grup içi	26,571	28	,949		

Tablo 12’de, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile mali tabloların içeriği arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Tablo 11’de görüldüğü gibi, muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile mali tabloların içeriği arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,046 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, “mali tabloların içeriği hakkında bilgi sahibiyim” ifadesi için muhasebe defterlerini işletme içinde tutan yöneticilerin ($\bar{x}=3,67$), muhasebe bürosunda tutan işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,86$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuca göre, muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin mali tabloların içerikleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 13: Çalışan Sayısı İle Mali Tabloların Ne Zaman Hazırlanması Gerektiği Bilgisi Arasındaki İlişki

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	10,652	5	2,130	2,970	,032
Grup içi	17,214	24	,717		

Tablo 13’de, işletmedeki çalışanların sayısı ile mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiği bilgisi arasındaki ilişki ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, çalışan sayısı ile mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiği bilgisi

KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması: Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği

arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,032 < 0,05$). Grup ortalamaları incelendiğinde, “mali tabloların ne zaman hazırlanması gerektiğini biliyorum” ifadesi için 1-10 işçi çalıştıran işletme yöneticilerinin ($\bar{x}=2,57$), 11-20 işçi çalıştıran işletmelerin ($\bar{x}=2,50$), 21-30 işçi çalıştıran işletmelerin (2,75), 31 ve üzeri işçi çalıştıran işletmelerin ($\bar{x}=4,00$) ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara göre, 31 ve üzeri işçi çalıştıran işletme yöneticilerinin mali tabloların ne zaman düzenlenmesi gerektiği konusunda daha fazla bilgiye sahip olduklarını söyleyebiliriz.

4. Sonuç Ve Öneriler

Küreselleşme süreciyle birlikte işletme yöneticilerinin bilgi gereksinimi artmıştır. Bu bilgilerin doğru, zamanlı ve ilgili olması yöneticilerin başarısında önemli rol oynar. İşletme yöneticilerinin yönetsel kararlarda kullandıkları bilgilerin başında muhasebe bilgileri gelir. Bu çalışmada işletme yöneticilerinin temel muhasebe bilgi düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçları şöyle özetleyebiliriz;

“Muhasebe kayıtlarını yasal zorunluluktan dolayı tutuyoruz” ifadesine işletme yöneticilerinin %66,7'si katılmamaktadır. Bu sonuca göre, işletme yöneticilerinin muhasebe kayıtlarını sadece yasal zorunluluktan dolayı tutmadıklarını söyleyebiliriz.

“Yönetsel kararlarında muhasebe bilgilerine ihtiyaç duymuyorum” ifadesine yöneticilerin %56,6'sı katılmamaktadır. Bu sonuca göre işletme yöneticilerinin çoğunluğunun yönetim kararlarında muhasebe bilgilerini kullandıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca işletme yöneticilerinin %50'si için muhasebe önemli bir bilgi kaynağıdır.

Diğer taraftan işletme yöneticilerinin çoğunluğu (%60) işletmelerinin muhasebe bilgi sistemi ve işletmede tutulan defterler hakkında bilgi sahibidir. Ayrıca işletme yöneticilerin yaklaşık yarısı işletmede hangi mali tabloların düzenlendiğini ve mali tabloların içeriklerinin ne olduğunu bilmektedirler. İşletme yöneticilerinin %56,7'si vergi beyannamelerinin ve SGK bildirgelerinin ne zaman düzenlenmesi gerektiğini bilirken, hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiğini sadece %33,3'ü bilmektedir. İşletme yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu (%76,7) müşteri ve satıcı cari hesaplarını takip edebilmektedirler.

Araştırma sonuçlarına göre işletme yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu (%80) muhasebe bilgilerini geliştirme eğilimindedirler. Yine yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu (%76,6) işletme

yöneticilerin temel düzeyde muhasebe bilgisine sahip olmaları gerektiğine inanmaktadırlar.

Diğer taraftan, işletme yöneticilerinin konuları, eğitim durumları ve muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerinin kullanım düzeyi arasında anlamlı farklılık vardır. Profesyonel yöneticilerin işletme sahiplerine göre yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerine daha çok ihtiyaç duydukları görülmektedir. Muhasebe defterlerini kendi bünyelerinde tutan işletme yöneticilerinin, muhasebe defterleri muhasebe bürolarında tutulan işletme yöneticilerine göre yönetsel kararlarda daha fazla muhasebe bilgilerini kullandıkları görülmüştür. Ayrıca lisans mezunu yöneticilerin diğerlerine göre yönetsel kararlarda muhasebe bilgilerini daha fazla kullandıkları sonucuna varılmıştır.

Muhasebe defterlerinin tutulma yeri ile hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiği, işletmede hangi mali tabloların ne zaman düzenleneceği, mali tabloların içeriği ve işletmenin muhasebe sistemi hakkında bilgi sahibi olma düzeyi arasında anlamlı farklılık çıkmıştır. Bu durumda, muhasebe defterleri işletme içinde tutulan yöneticilerin, muhasebe defterleri muhasebe bürolarında tutulan yöneticilerine göre, hangi işlemler için hangi belgelerin düzenlenmesi gerektiği, işletmede hangi mali tabloların ne zaman düzenleneceği, mali tabloların içeriklerinin ne olduğu ve işletmenin muhasebe sistemi hakkında daha fazla bilgiye sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Araştırma sonuçları göstermektedir ki; işletme yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu muhasebe bilgilerini geliştirmek istemekte ve her yöneticinin bir muhasebeci kadar olmasa bile temel düzeyde muhasebe bilgisine sahip olması gerektiğine inanmaktadırlar. Bundan dolayı öncelikle işletme yöneticilerine muhasebe bilgilerini hangi yönetsel kararlarda kullanabilecekleri ve bunların faydaları anlatılmalıdır. Daha sonra işletmelerin MBS'leri yöneticilerin ihtiyaç duydukları bilgileri doğru ve zamanlı olarak sunacak şekilde yapılandırılmalıdır. Bu da ancak yöneticilerin muhasebeye bilgi amaçlı bakmaları ile mümkün olabilir.

KAYNAKLAR

AKGÜN,İ.,KILIÇ, S. (2013). "Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletme Yönetiminin Etkinliği Üzerindeki Etkisi", Celal Bayar Üniversitesi Yönetim Ve Ekonomi Dergisi, Cilt:20 Sayı:2.

**KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Düzeylerinin Araştırılması:
Kilis Organize Sanayi Bölgesi Örneği**

AL Smirat, B. Y. (2013). "The Use of Accounting Information by Small and Medium Enterprises in South District of Jordan,(An empirical study)", Research Journal of Finance and Accounting, Vol.4, No.6.

BAYRAKTAROĞLU, H., SARITAŞ, A., KALKAN, A. (2015), "KOBİ'lerde Yöneticilerin Muhasebe Bilgi Sistemini Kullanım Düzeylerinin Araştırılması: Burdur İlinde Bir Uygulama", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 52 Sayı: 606, ss.9-21.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2011). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Pegem Akademi, Ankara.

BOŞOTEANU, C., M., C. (2016), The Use Of Accounting Information In Decision Making: The Case Of Romania, <https://ideas.repec.org/a/aio/manmar/vxivy2016i2p349-360.html>

HAFTACI, V. (2008). Yönetim Muhasebesi, Genişletilmiş 3. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

HATUNOĞLU, Z., AKPINAR, Y., ÇELİK, A., (2013). "Kobi'lerin Yönetiminde Muhasebe Bilgi Sisteminin Önemi: Gaziantep Ve Kahramanmaraş Örneği", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2013, Cilt: 6, Sayı: 2, s. 307-322.

KALMIŞ, H., DALGIN, B. (2010). "Muhasebe Bilgilerinin Karar Almada Kullanımının Önemi ve Çanakkale'de Faaliyet Gösteren Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan 2010, Sayı 46, s.112-128.

KARASİOĞLU, F. (2015). Finansal Muhasebe-Dönem Sonu İşlemleri-TMS/TFRS Uygulamalı, Geliştirilmiş 2.Basım, Nobel Yayınevi, Ankara.

KARTAL, A. (2013). "Karar Alma Sürecinde Geçerli Maliyetlerin Kullanılması ve Fiyatlama Kararları", Maliyet Yönetimi, (Eds. A.Kartal ve A. Sevim), Anadolu Üniversitesi Yayınları, No.3034, Eskişehir.

KAYGUSUZOĞLU, M., ULUYOL, O. (2011). "İşletme Yöneticilerinin Muhasebe Bilgilerini Kullanım Düzeyinin Araştırılması Ve Adıyaman Uygulaması", Yönetim Bilimleri Dergisi (9: 2) 2011 Journal of Administrative Sciences.

MBAWUNİ, J. (2015). "Examining Students' Feelings and Perceptions of Accounting Profession in a Developing Country: The Role of Gender and Student Category", International Education Studies; Vol. 8, No. 6; 2015,(9-23)

MİZRAHİ,R. (2011). "Kobi'lerde Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkin Kullanımı Üzerine Bir Araştırma", Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2011 Issn: 1309 -8039 (Online).

ÖZ, Y., YAVUZ H. (2015). İşletme Yönetiminin Aldığı Kararlarda Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkisi ve Önemi: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, ss.227-246.

TANER, T., ÖNCÜ, S. (1999). İşletmelerde Planlama-Bütçeleme-Kontrol, Emek Matbaası, Manisa.

<http://www.kilisob.org.tr/bilgi.asp?aid=2>(ET:01.02.2017)

**Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Makale Yazım Kuralları**

**Birinci Yazar¹
İkinci Yazar²**

Öz

Öz; çalışmanın amacını, kapsamını, özgün yönünü, incelediği alana getirdiği katkıyı, yöntemi, başlıca vurguları, değerlendirmeleri ve önerileri kapsamalıdır.(italik)

Anahtar Kelimeler: en az 3, en fazla 5 adet anahtar sözcük verilmelidir.

**Manisa Celal Bayar University
Journal Of Social Sciences
Instructions for Authors**

Abstract

At the beginning of the manuscript there must be an English and Turkish abstract with 150-200 words and 3-5 keywords. The abstract should cover the purpose, scope, originality and contribution of the study as well as the methodology, main points, evaluations and recommendations.

Keywords: abstract with 3-5 keywords.(italic)

Giriş

Çalışma A4 boyutundaki kâğıda Cambria tipiyle yazılmalıdır. Kâğıt boyutu “**Özel Boyut**” ta genişlik **17 cm.** ve yükseklik **25 cm.** olacak şekilde düzenlenmelidir. Diğer sayfa düzenlerine ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde olmalıdır:

Metin boyutu	11 punto	Dipnot boyutu	9 punto
Paragraf aralığı (Önce-Sonra)	0 nk	Paragraf girinti	1.25 cm
Üst kenar boşluğu	2 cm	Alt kenar boşluğu	2 cm
Sağ kenar boşluğu	2,5 cm	Sol kenar boşluğu	3 cm
Satır aralığı	Tek		

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü. mail: xxxxxxxx@cbu.edu.tr

² Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Prof. Dr. XXXXXXXX, mail: xxxxxxxx@gmail.com

Metin içinde verilen referanslar **MLA (Modern Language Association)** yani dipnot sistemi veya **APA (American Psychological Association)** yani parantez içi sistemlerden **sadece bir tanesi** tercih edilerek metin oluşturulmalıdır. Aşağıda referans ve kaynakça yazımına ilişkin örnekler verilmiştir:

SAYFA ALTI DİPNOT SİSTEMİ

Kitap

Tek Yazarlı

M. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 2*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1989, s. 43.

Çift Yazarlı

Rene Wellek ve Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, (çev.) Ö. Faruk Huyugüzel, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 193.

Yazarların eserleri tekrar referans olarak kullanılmışsa

Gökmen, s. 41.

Wellek ve Warren, s. 65.

Yazarın ikinci bir eseri kullanılmışsa

Gökmen, *Tanzimattan II. Meşrutiyete...*, s. 55.

Editörlü Kitap

Osman Gündüz, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı", (ed.) Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, s. 477.

Dergi

Ertan Gökmen, "Narh Kayıtlarına Göre XVII. Yüzyıl Başlarında Manisa'da Tüketilen Gıda Maddeleri", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa Özel Sayısı, C. 11, S. 3, 2013, s. 65.

Yazarın aynı makalesi tekrar kullanılmışsa

Gökmen, "Narh Kayıtlarına Göre...", s. 75.

Çift İsimli

Nurettin Gülmez ve Meltem Önder, "Alaşehir Kongresinde Bir Belediye Başkanı: Galip Bey", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa Özel Sayısı, C. 11, S. 3, 2013, s. 118.

Yazarların aynı makalesi tekrar kullanılmışsa

Gülmez ve Önder, s. 125.

Yazar/Yazarların başka bir makalesi kullanılmışsa

Gökmen, "Manisa Mevlevi ...", s. 89.

Arsiv Malzemesi

BOA.ML.VRD.TMT. d. 1800, s. 6.

Katip Çelebi, *Tuhfetül-Kibâr fî Esfâril-Bihâr*, Millet Kütüphanesi, No: 681/2, s. 40.

Gazete

Taha Akyol, "Sosyal Bilim Ödülleri", *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

Ansiklopedi Maddesi

Meydan Larousse, *Bilgi Dünyasına Yolculuk*, C. 15, 3B Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 37.

Tez

Ferdi Çiftçioğlu, *II. Abdülhamid Döneminde İzmir'de Salgın Hastalıklar*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2014.

e-Kaynak

Mustafa Alkan, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umûmî Müfettişliği (1902-1908)", (<http://edergi.cbu.edu.tr/ojs/index.php/sbe/article/view/319>), (09.04.2015)

METİN İÇİ DİPNOT SİSTEMİ

Kitap

Tek İsimli

(Türk, 1999: 122-125)

Çift İsimli

(Wellek ve Warren, 2011: 165)

Dergi

Tek İsimli

(Ercilasun, 2001: 40-45)

Çift İsimli

(Gülmez ve Önder, 2013: 125)

Arşiv Malzemesi

(Parantez içerisinde verilen arşiv veya kurum yayınları künyesi bir satıra yakın uzunlukta ise bu referans bilgisi dipnot olarak verilmelidir.)

(BOA.ML.VRD.TMT. d. 1800: 6)

(BCA, Mühimme 15: 25)

(Türk Standartları Enstitüsü [TSE], 1999)

Gazete

Gazetelere yapılan referanslarda yazarın soyadı ve gazetenin basım tarihi verilip kaynakçada gazetenin tam künyesi verilmelidir.

(Akyol, 01.04.2015)

Ansiklopedi Maddesi

(Meydan Larousse, 1998: 37)

Tez

(Çiftçioğlu, 2014: 57)

e-Kaynak

(Elektronik kaynaklara yapılan referanslarda yazarın soyadı, referansın basım tarihi ve sayfa numarası verilip kaynakçada referansın tam künyesi erişim tarihiyle beraber verilmelidir.)

(Alkan, 2015: 99)

KAYNAKLAR

Çalışma hazırlanırken kullanılan kaynaklar dipnotlardan ayrı olarak makale sonuna da kaynakça olarak eklenmelidir. Kaynak listesi, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Kaynak bildiriminde sıra; **“yazarın soyadı, sonra adı (eserin yayın tarihi), eserin adı, (varsa) baskı sayısı, basımevi, basım yeri”** olarak düzenlenmelidir. Dergi alıntılarında, cilt, sayı ve sayfa aralığı bu sıralamaya göre verilmelidir. Metin içinde verilmemiş kaynaklar bu listede gösterilmemelidir. Kaynakça oluşturulmasında aşağıda verilen örnekler dikkate alınmalıdır:

AKYOL, Taha, “Sosyal Bilim Ödülleri”, *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

ALKAN, Mustafa, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Umûmî Müfettişliği (1902-1908)”, (<http://edergi.cbu.edu.tr/ojs/index.php/sbe/article/view/319>), (09.04.2015)

EKİNCİ, Ramazan (2014), *Uşşakîzâde Hasîb’in Zeyl-i Şakâ’ik’i (İnceleme-Metin-Dizin)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Manisa.

ERCİLASUN, Bilge (2001), “Modern Türk Edebiyatında Ahiret Kavramı”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, S: 2, ss. 40-45.

GÜNDÜZ, Osman (2011), “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı”, (ed.) Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, Grafiker Yayınları, Ankara.

TÜRK, İsmail (1999), *Maliye Politikası*, 13. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

WELLEK, Rene ve Austin WARREN (2011), *Edebiyat Teorisi*, (çev.) Ö. Faruk Huyugüzel, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Yayın İlkelerimiz

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin;

Mart ve Eylül sayıları **Beşeri Bilimler ve Eğitim Bilimlerine**, Haziran ve Aralık sayıları **İktisadi ve İdari Bilimlere** ayrılmıştır.

Dergide, sosyal bilimlerle alakalı konularda bilimsel, özgün ve nitelikli makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalar yayımlanabilir.

Dergiye gönderilen çalışmalar aşağıda belirtilen yayın ilkeleri ve yazım kuralları doğrultusunda hazırlanmalı ve cbusbe.dergi@gmail.com adresine gönderilmelidir. Derginin yazım ilkeleri aşağıda belirtilmiştir:

→ Çalışma en fazla 30 sayfa olup sayfa sınırının aşılması durumunda makale değerlendirmeye alınmayacaktır.

→ Dergiye gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış, yayın hakları verilmemiş ve başka bir dergide değerlendirme aşamasına geçmemiş olmalıdır. Kitap halinde yayımlanmamış sempozyum bildirileri, bu durum dipnotta belirtilerek yayımlanabilir. Bildiri kitabında yer almış bildiriler ise belirgin bir biçimde geliştirilerek ve bu durum dipnotta belirtilerek yayımlanabilir.

→ Dergi yayın ilkelerine, yazım kurallarına ve bilimsel araştırma yöntemlerine uygun olmayan çalışmalar yayın kurulunca dikkate alınmaz. Yayın Kurulu gönderilen çalışmayı yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir. Çalışması yayımlanan her yazara derginin ilgili sayısından bir adet gönderilir. Yazarlara telif ücreti ödenmez. Yayımlanmayan çalışmalar iade edilmez.

→ Dergiye gönderilen çalışmalar alanıyla ilgili en az iki hakeme gönderilir. Hakemlerden biri olumsuz görüş belirttiğinde çalışma üçüncü hakeme gönderilir.

→ Yayımlanan çalışmaların bilimsel ve yasal sorumluluğu yazara aittir. Derginin her bir sayısında yazarların yalnızca bir çalışması yayımlanır.

→ Dergide yayımlanacak çalışmalar Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinden herhangi biriyle yazılabilir. Ancak Türkçe hazırlanan çalışmalarda Türk Dil Kurumunun yazım ve imla kuralları dikkate alınmalıdır

Not: Okumuş olduğunuz bu dosyayı kopyalayıp çalışmanızı bu formata uygun hazırlayabilirsiniz. Sayfa yapıları ve yazı karakterleri buna göre ayarlanmıştır. Tablolarda kayma vs. olumsuzluklar yaşandığından bu hususa dikkat edilmesi önemle rica olunur.